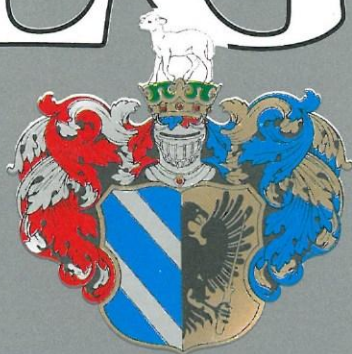

SZEGED

1993. június–július

A város folyóirata

CÍMLAPON: A MÓRA FERENC MÚZEUM KINCSEIBŐL – 6.

Aba Novák Vilmos: Hősök kapuja (színvázlat-részlet)

Fotó: Dömötör Mihály

SZEGED

Várostörténeti,

kulturális

és közéleti magazin

1993. június–július

A Boldogasszony sugárút és az Aradi vértanúk tere közötti Hősök kapuját Aba Novák Vilmos freskója díszítette. A monumentális freskó 12 ezer első világháborús szegedi hősi halott emlékét őrzi. Elkészültekor, 1937-ben az ország legnagyobb falképe volt. Klebelsberg Kunó elgondolása nyomán Pogány Móric tervezte az épületet, Pálffy József polgármester javaslatára kapta a Hősök kapuja elnevezést. Aba Novák Vilmos pályázat útján nyerte el a megbízást és 1936 kora nyarán számolt be elképzeléseiről a közgyűlés tagjainak. A mintegy 250 négyzetméteres festmény fő alakja Krisztus 8 méteres figurája, lábainál barsonás, ítélező angyalok csoportjával. A jobb oldali felület a Hit, a bal oldali Tett allegóriája. Különösen érdekes a „montellói fa”, mely sok szegedi bakának megrázó háborús emléke. A pályázati kiírásban szerepelt, hogy a freskó állítson emléket Horthy Miklós szegedi indulásának is. A hatalmas művészeti víziót 1949-ben lefestették, kibontására és restaurálására az utóbbi években gondolhattak csak. Az elmúlt évben alapítványt hoztak létre a hősök kapuja teljes rehabilitálására. Aba Novák Vilmos Hősök kapujához készített színvázlatát Csongrád megye önkormányzata vásárolta meg a közelmúltban egy aukción, s néhány hete a szegedi Móra Ferenc Múzeumban helyezte letétbe az alapítványnak felajánlott alkotást. Ennek egy részlete látható a címlaldalon.

Tartalom

JEGYZET	3	Hátakt – Tandí Lajos
A VÁROS NAPJA	4	A 21. század Szegedje – Péter László
	6	Tápaiságom tett szögedivé – Ilia Mibály
	7	Hűség és szolgálat (Bálint Sándor szobra alá) – Jubász Antal
	9	Várostartörténet szoborsorsokban (Gondolatok Tóth Attila Szeged szobrai és muráliái című könyvéről) – <i>Tandí Lajos</i>
	11	„Növeli, ki elfedi a bajt...” (Monográfia – filológiai górcső alatt) – <i>Apró Ferenc</i>
ÖNKORMÁNYZAT	13	Az elmaradt csoda (Összeállítás szegedi képviselők írásaiból)
OKTATÁS	18	Társadalmi szolgáltatás vagy hatalmi eszköz – Gazsó Ferencsel beszélget <i>Sulyok Erzsébet</i>
SZABADTÉRI	21	Dékány Endre: Szegedi képeslapok
	22	A puding próbái (Nikolényi István a szabadtéri ellentmondásairól, az új nézőtérrel, a műsorpolitikáról, a tervekről) – <i>Tandí Lajos</i>
	25	„Az operett az életöröm műfaja” (Beszélgetés Vámos László rendezővel) – <i>Hollósi Zsolt</i>
	28	Antal színes pokla (Imre Zoltán Szent Antalról és a kísértésekről) – <i>Sulyok Erzsébet</i>
	31	„Operák zöldellő háza...” (Jegyzetek a temesvári zenés színház múltjából) – <i>Szekérményes János</i>
IN MEMORIAM	35	Lehet-e vidéken európai színvonalú operakultúra? (Magnóbeszélgetések Vaszy Viktorral 1978 nyarán) – <i>Gyémánt Csilla</i>
INTERJÚ	42	Szellemi önteltség helyett: az érzelmek öncenzúrája (Beszélgetés Bodor Pállal) – <i>Újszászi Ilona</i>
	44	Nem látszani – (segítségül) lenni akarunk Beszélgetés Aba-Novák Judittal – <i>Panek Sándor</i>
SZÍNHÁZ	46	Makó Lajos második szegedi szezonja (Részlet Az elfelejtett színidirektor című monográfiából) – <i>Sándor János</i>
	50	Amatőr színház profi művészekkel (Egy éves a Szegedi Színkör Egylet) – <i>Heka László, Szondi Ildikó</i>
	53	Tanyaszínház, világszínház (Vajdasági passiójáték) – <i>Turi Tibor</i>
DUDASZÓ	55	Sötétbe kinyújtott kéz (Látogatóban Szemendrey István költőnél) – <i>Szuromi Pál</i>
	58	<i>Szemendrey István</i> versei
TÁJOLÓ	60	A magyarországi nemzetiségek rövid története 1. (A soknemzetiségű történelmi Magyarország a honfoglalástól Trianonig) – <i>Gulyás László</i>

TANULMÁNY	63	Villon a lövészárkokban (Tonelli Sándor publikálatlan esszéje) – <i>Lengyel András</i> bevezetőjével
SZEGEDI SZÉP SZÓ	66	Sz. Szigethy Vilmos: Szegedi kis lexikon 2. rész – <i>Apró Ferenc</i> rovata
ÖRÖKSÉG	70	Máig élő szokásaink, hiedelmeink a honfoglalás korából – <i>Turi Márta</i>
	74	Megmenthető-e a tápai gyékény? – <i>ifj. Lele József</i>
	76	Porvárostól parkvárosig 2. rész – <i>Csongor Győző</i>
	79	A Négyembörös ház – <i>Apró Ferenc</i>
	80	Mit üzen a szélmalom? – <i>Pleskó András</i>
MŰHELY	81	Rejtelmek és szépségek az éjszakai égbolton (Egy éves a szegedi csillagvizsgáló) – <i>Szatmáry Károly</i>
PRÓZA	84	<i>Dér Endre: Affér</i> (részlet)
VERS	88	<i>Podmaniczky Szilárd</i> és <i>Egyed Péter</i> versei
KRITIKA	89	Két évtized terméséből – <i>ifj. Lele József</i>
	90	Lakatos Károly, a vadászíró – <i>Veress Sándor</i>
	92	Diák-melléklet a Tiszatájban – <i>Varga Magdolna</i>
RIPORT	94	Beteghordó feketében – <i>Németh András</i>
BÖLCSESSÉGEK	96	Tollhegy – <i>Maróti Egon</i> A borító 3. oldalán Fekete fehér – Oromdíszek – <i>Révész Róbert</i> fotói E számunkat <i>Bukor Tibor</i> festő- és grafikusművész alkotásaiiból válogattuk

A lap a Szeged folyóiratért Alapítvány támogatásával jelenik meg.

SZEGED

a város folyóirata

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **Tandi Lajos**

Szerkesztőbizottság: **Apró Ferenc, Darvasi László,
Lengyel András, Koczor György, Szuromi Pál,
Zombori István**

Kiadja a Délmagyarország Könyv- és Lapkiadó Kft.

6740 Szeged, Stefánia 10. Telefon-fax: 481-460

Felelős kiadó: Christian Theodose és Dlusztus Imre

Szedés, előkészítés: Délmagyarország Kft.

Nyomdai munkák: Nice Presse Invest,

6725 Szeged, Kálvária sgt. 65–67. Telefon: 323-047

Igazgató: Surányi Tibor

ISSN 0239-1384

Ára 100 Ft

Szemérmesség és kitarulkozás, sejtetés és bizonyosság, egészséges erotika. Egy hátakt, egy pompás grafika, egy olyan tanulmány, mely mestert sejtet. Olyat, mint a hátakt. Szemérmeset és föltárulkozót, olyat, aki tehetőségével, s nem piaci érzékenységével szeretne érvényesülni. Jó lenne, ha ilyen lenne ez a világ. Ha több lenne bennünk a tartás, az erények tisztelete és óvása, gazdagabbak lennénk a sejtetésekkel, mint a vad föltárulkozásokkal, egészségesebbek az őszinte érzelmekkel, mint a gátlástalan érzelmi terrorral.

Ha ez a lány megfordulna, bizonyára nem vén boszorka vicsorogna rám, de fogadásom van, lesütné a szemét, s belepirulna szépségébe. Ez ragadott meg ebben a rajzban, ebben a szinte mindennapi tanulmányban, majdnem azt írtam, ujjgyakorlatban. Számomra ez a rajz jelkép és jelvény. A tehetség, a megcsínyt tiszta érzelem, a tapintatos emberi kapcsolatok, a lehetőségek és vágyak szimbóluma. Annak képi megfogalmazása, melyre mindennapjainkban oly kevésszer lelhetünk. Hiszen a reggeli kávét kutyafuttatóból kapjuk be, kéromkodunk a trolin, mert letaposásuk a lábunkat mosdatlan polgártársak, a munkahelyen rétegünk, mikor kerül ki nevünk az elbocsájtottak listájára, a munkaközvetítőben pironkodva, lesütni szemmel várjuk, bátha ránk is gondolt az egyre kisebb talajtereket íjózó tyúk, otthon lekeverünk a gyerekek két pofont, mert beírtak az ellenőrzőjébe, ráripakodunk az asszonyra, nem tudja

Hátakt

fogni a pénzt, meg hogy ez a robadt televízió... S tele van a hőcípő a hálószoba foszló franciaágyán az asszony hátaktjával...

Gyakran már szégyelljük, hogy szépet álmodtunk, hogy sikereket értünk el munkával, hogy a munkának is van, lehet öröme, nem csupán pénzben kifejezett ellenértéke. Hogy szeretünk, hogy jól esik egy tekintet, egy hitvesi csók, s nem csupán az örömlányok és pornólapok szolgáltatásnak kielégülést. Hogy a gyerekek kérdez, s lám milyen okosan, s kiolvashatom a szeméből: jó szót, simogatást akar. Hogy van ennek a rongyos életnek foltja, tisztára mosható gönce. Hogy nem biztos, az a boldog, akinek a legvastagabb

a bukszája és legmetálabb a kocsjá, hogy nem pusztán a négyzetméterek a jólét mértékegységei. Persze, kapom rajta magam, közbelyek, demagógia, unásig írt, olvasott „igazságok”.

Dehát, mit tegyünk?! Erről szól az élet. Az életünk, az az egy és megismételhetetlen. Fölmenteném politikusainkat, nincs idejük elgondolkodni, elmélyedni, tekintetüket néhány percig nyugtatni egy hátakton. Reggeltől késő éjszakáig a parlamentben, a közgyűlésben, a pártirodákon, köt a pártfegyelem a zsigerekben, mint a misung, s bár nincs érzélem, érzés, kedves gesztus, emberi indulat, őszinte harag vagy kitörő öröm. Csak manipulált nyilatkozat, bebetonozott gondola-

tok, mesterséges barag, kiosztott szimpátia, programozott kézfelnyújtás. S mindez a tévé jóvoltából az ország, a város nyilvánosságá előtt, százezrekéért. Csoda-e, ha a laikus polgár, aki pusztán az árak elszabadulását, a nyugtaadási kötelezettséget, az áfaemelés, az elszegényedést érzékeli, először anyázik, aztán rákönyököl a kocsmapultra, majd tojik az egészre... Csakhogy néha még emlékszik egy hátakra. Egy tiszta pillanatra a múltból. A teljesség ígéretére. A megvalósulás bitére. Arra, amiért élni érdemes.

Bukor Tibornak ez a szép rajza Nagy László pompás versét idézi bennem, az Adjon az Isten.

Adjon az Isten szerencsét, szerelmet, forró kemencét, türes vékamba gabonát, árva kezembe parolát, lámpámba lángot, ne kelljen korán az ágyra bevernem, kérdésre választ ó küldjön, hogy hitem széjjel ne düljön, adjon az Isten fényeket, temetők helyett életet – nekem a kérés nagy szegyen, adjon ügyis, ha nem kérem.

Csak Isten kezében vagyunk?

Iszidó

A Szeged című folyóiratért Alapítvány
számlaszáma:

OTP és Kereskedelmi Bank Rt.
Csongrád Megyei Igazgatósága:
37847-7

A 21. század Szegedje

Ennek a városnak időben és emberi nagyságban is első díszpolgára, Széchenyi István azt írta Hitel című művének végszavában: „A Múlt elesett hatalmunkból, a Jövendőnek urai vagyunk.” Ennek igazában megtörtöm az eddigi gyakorlatot, és *Szeged napján* nem a múltról, hanem a jövőről akarok beszélni. *A 21. század Szegedjéről*, amint ez a Város hosszú távú fejlesztési elképzeléseinek a közelmúltban kibontakozó vitájából elem tárukt. A polgármesteri hivatal városrendezési és építésügyi irodájának megbízásából a Déltervben készült vitaanyagot számos szakvélemény és a Délmagyarország hasábjain sorozatban közölt hozzászólás gazdagította. Takáts Máté barátom szívességéből tanulmányozhattam a módosító javaslatokat is.

Am a jövőbe sem lehet úgy tekinteni, hogy ne nézzünk vissza a múltba. Mielőtt 1941-ben elkészült a városi mérnöki hivatal – elsősorban Hergár Viktor és Pálffy-Budinszky Endre – teljesítményeként az első városfejlesztési terv, Szegeden három olyan urbanisztikai mű is született, amelynek történeti érdemein kívül máig méltánylandó tanulságai kínálóznak.

Az első világháború utolsó éveiben írta, 1919 áprilisában jelentette meg Domokos László, Móra Ferenc és Juhász Gyula barátja, *Szeged a báború után* című tanulmánykötetét. Nagyobb terjedelmében a földreformot sürgette: a Város hetvenezer hold földjének – többségében bérföldnek – a tanyai parasztság birtokába adását, erős kisbirtokos társadalom létrehozását szorgalmazta. Ezzel összefüggésben kifejtette nézeteit a tanyai vasút szükségességéről. 1927-ben ez megvalósult, sőt 1975-ben már meg is szűnt. Érdekes, hogy Domokos László megelőzte a harmincas éveket, amikor egy fejezetében „a gazdag parasztság országát”, Dániát állította példaként elének. Fölvetett számos máig időszerű városrendezési kérdést. Bírálta az „eszményi nivó” kártevő ötletét, sürgette az általános csatornázást. Támogatta Szeged kúrdelmét az egyetemért: „Szeged predesztinált egyetemi város” – hirdette. Újszegeden művésztelepet látott volna szívesen. Városszépítő egyesület szervezését indítványozta.

A központi vásárcsarnokot a Rákóczi térre szánta, a Városi Vigadót, amely a tízes évektől tervezett zenepalota szerepét is átvénné, tehát hangversenyterme is volna, a Püspök-telekre, a mai Centrum Áruház helyére javasolta. A mostani hozzászólásokban többen is szóvá tették: megfelelő hangversenyterem és a filharmonikusok számára székház változatlanul igény.

Mosolyt fakaszt a mai olvasóban Domokos László javaslata, hogy létesítsenek az újszegedi ligetben *lovaglótut* és *kocsikorzót*. Am ha arra gondolunk, hogy ha megvolnának, átvehetnék a most sürgetett *kocogópályák* és *kerékpárutak* szerepét, dicsérrünk kell Domokos László valóágérzékét. A műemlékvédelem sem kerülte el figyelmét. Bár a Fogadalmi templom kedvéért a Palánk öreg házait – közte Juhász Gyula szülőházát – ő is lebontásra ítélte, az Oskola utcát megőrizte volna: „nagy kár lenne odadobni az építkező kedvnek” – írta.

1927 nyarán jelent meg Czibula Antalnak, a szociáldemokrata ügyvédnek *A gazdag város szegénysége* című kötete. Könyvét Juhász Gyula a Délmagyarország augusztus 20-ai számában olyan tettnek minősítette, amelynek hatása csak később mutatkozik meg a közösség sorsában, életében, jövőjében. „Néhány lapján – írta – mintha Tömörkény lelke és néhány lapján mintha Zola géniusza lebegne.”

Bírálat és javaslat Czibula könyvében is bőven található. A nagybirtokos várossal ő sem volt kibékülve, s hibáztatta az egyetemi építkezéseket is. Szerinte a Mars téri kaszárnya az egyetemi intézeteket mindenestül magába fogadhatta volna, a klinikákat pedig Újszegeden, a Kállayliget környékén lehetett volna fölépíteni. „Megmaradhattak volna – írta – a százados fák, s mindenütt arrább is facsoportok és parkok közé épülhettek volna az épületek. Inentől kezdve a Maros régi medrében a Fő fasor menti villákgig az egész nagy területen kertes villák létesültek volna. Itt kapott volna valamennyi tanár és egyetemi tisztviselő lakást. Ezzel a városrész jellege mindenkorra meg lett volna állapítva; itt ezentúl csak hasonló építkezésnek lett volna helye.” Czibula Antal tehát olyan megoldást javasolt, amelyet ma egyetemi negyednek, *campusnak* hívunk, s amelynek ma is sok híve és sok ellensége van. Miután Öthalom kiesett a terveköl, most is két nézet küzd egymással. Az egyik Újszegedet a Fő fasort őrizné meg tovább is egyetemfejlesztésre, a másik a klinikák vonalát folytatná a Tisza parton a nagyállomás felé, sőt tovább az utászaktanyáig.

Gondja volt Czibulának az egészséges környezetre is. Sajnálattal állapította meg, hogy Szegeden nem szeretik a fákat. Követelte az utcák, terek fásítását a külső városrészekben is. Szorgalmazta gyermekjátszóterek létesítését. Fehér-tóól – a halgazdaság mellett – fürdőhelyet látott volna szívesen, mondván, hogy nagyobb és jobban megközelíthető a dorozsmai Széksós-tónál. Ő is zenepalotát álmodott hangversenyteremmel; művésztelepet Újszegedre.

Jellemzően áll szembe Domokos László és Czibula Antal nézete a színházról. Domokos vállalkozóra bízná, a városnak csak szociális szerepet szán: „hogy a szegényebb néposztályok ne legyenek kizárva a színház élvezetéből, vagy hogy a társulati tagoknak az üzleti vállalkozás által való kiuzsorozása megakadályoztassék”. A szocialista Czibula vele szemben elutasítja a magánvállalkozást, és a városi kezelés mellett száll síkra. „Műintézet és üzlet – úgymond – mintha ellentétes fogalmak is volnának.” Korábban Juhász Gyula is sokat harcolt az üzleties színházi műsorpolitika ellen. A városi házikezelés azonban a húszas években csődöt mondott. Viszont Sziklai Jenő bérlete, bár 1933-tól a zsidótörvények kényszere miatt csak 1939-ig tartott, a szegedi színház egyik fénykora volt. A magánvállalkozásnak azt a kísértését, hogy a bevétel növelésére csak az olcsó tömegigényt szolgálja ki, a bérleti szerződés ellensúlyozta. A városi és állami segély fejében ugyanis az igazgatót a színügyi bizottság bizonyos színvonal fönttartására (évente meghatározott számú opera és klasszikus dráma stb.) előadására szorította.

A harmadik szegedi urbanisztikai munka a *literátus főkapitánynak*, a híres bibliofilnak, Móra Ferenc barátjának és védelmezőjének, Szalay Józsefnek a nevéhez fűződik. Az előbbiektől eltérően ez nem Szegedről szól, hanem összefoglalja mindazt, amit a várostudomány addig a korábbi részlemfigyelésekből általánosított. *A város* című 1933-ban kiadott munkájában azonban több helyt is hoz szegedi példákat. Így pl. méltatja a Dóm teret és a Széchenyi teret. Máig időszerű az 1879-i nagy árvíz utáni újjáépítést értékelő megállapítása. Fél évszázaddal az új városszerkezet kialakulása után teljes joggal írhatta, hogy „az alaprajz bőre szabott ruhájába kell a megújított város fiatal testének beleizmosodni”. Azóta ugyan a Város a körtöltésen kívülre nyújtózkodott, de ma is föladat, hogy a belterületi tartalékokat jobban kihasználjuk, a már

közművesített területeket fejlesszük, s így töltsük ki a körutas-sugárutas városszerkezet még mindig fehér foltjait.

Milyen is lesz tehát *a jövő század Szegedje?* A tervek egy része – különösen mai nyomorúságunkban – utópiának hat. Ámde, mint Lamartine írta, az utópák gyakran csak túl korai igazságok. A Sarkcsillag, bár soha el nem érjük, az irányt mutatja. Ilyen a városfejlesztési terv is.

Nem cél a lakosság növelése kétszázezerre. Fontosabb, hogy a növekedést betelepülés helyett a természetes szaporodás és az életminőség javulásával az átlagos életkor meghosszabbodása szolgálja. Ennek feltétele, s ebben minden hozzászóló egyetért, a legfőbb teendő: a környezet védelme. Ez parancsolja a város mindenkori vezetőinek a fontossági sorrendet: mindenekelőtt a teljes csatornázást, szennyvízelvezetést, -tisztítást; környezetkímélő szeméttisztítást és hulladékhasznosítást; útburkolást.

A Maros és a Tisza vízének tisztasága csak részben függ tőlünk. De talán mi is hozzájárulhatunk ahhoz, hogy ismét lehessen fürdeni bennük, sőt idővel, ha a mélysegi vizek kimerülnek, utódaink megint ihassák a Tisza vizét.

Németországi élményeim ösztönzésére 1977-ben cikket írtam *Hadüzenet pornak*, sárnak címmel. Ma is kitűzendő célnak tartom, hogy ahol a szürke aszfalt véget ér, zöld fű fődje le a fekete földet. A tervezők szép álma, hogy a Várost keresztül-kasul zöldterületek szőjjék át, és tőfűzér védje a Várost az észak-nyugati szél hordta portól.

A harmincas évek elején a szegedi kereskedők küldöttsége azt kérte Somogyi Szilveszter polgármestertől, érje el a kormánytól, hogy az épülő nemzetközi út ne kerülje el Szegedet! Ma a várost elkerülő utak megépítése mindenki számára magától értetődő. A hosszú távú elképzelés kidolgozói szerint a Város érdeke a tervezett Déli autópálya. A környezetvédők szemében ez rémként lebeg fölöttünk.

A belváros gyalogosforgalmának kialakításában, megőrzésében szintén mindenki egyetért. Nem így a tömegközlekedés dolgában. Az autóbusz ugyan még ma is olcsóbb, mint a villamos vagy a trolibusz, de ha környezeti kártevésének költségeit beleszámítjuk, a legdrágább. Van, aki a trolibuszban, van, aki a villamosban látja a jövőt. Kiderült azonban, hogy az annyira előnyösnek tartott trolis nem csak drága, hanem zajos is. A jó öreg villamos, bár pályához van kötve, és port ver föl maga után, mégis a kedvelt és megbízható jármű marad.

Füle Lajos lapidáris mondása, hogy a Tisza Szeged főutcája, akkor lesz egészen igazza, ha valóban megépül a Bécsi körút vonalában a déli Tisza-híd, s ezzel kikerekedik a körös városszerkezet. Ez adná meg értelmét az egyetemi negyed említett bővítésének a Tisza innenső partján, mert akkor az újszegedi oldalon a fűvészkert, a csillagvizsgáló, a gabonakutató intézet mellé épülhetnének a még szükséges egyetemi intézmények.

Domokos László a löversenyterre, a Cserepes sor mellé telepítette volna a nagyállomást. Most, bár az egyetemi negyedbe maradna ékelve, mindenki megőrizné. Akkor is maradhat, ha a nemzetközi viszonyok javultával sor kerülhet a mint többen fölvetették – a temesvár-orsovai vasút fölújítására és ehhez új vasúti híd építésére a Boszorkánysziget vonalban. Nem ennyire fontos, de határon innen, határon túl a közérzetet javító gazdasági, társadalmi, kulturális kapcsolatokat teremtené a Szőreg-Vedresháza-Törökkanizsa-Nagybecskerek vasútvonal életre keltése is. Ahogyan többen indítványozták a közúti határátelőhelyek megnyitását személyforgalom számára Romániába Kükbeháza és Kiszombor mellett, Szerbiába Tiszasziget alatt. Borvendég Béla kedvelt szavajárásának igazához ezek is hozzájárulhatok: így lehet Szeged „a Balkán kapuja”. S ha majd „a viszály elvérzik a csatákon”, és Jugoszlávia újjáépítéséhez a magyar elme és kéz is

hozzájárulhat, ezek a hajszalerek is segítenek a kapcsolatok szorosabbra fűzésében.

A kimerülő és sivár olajmezőknek mezőgazdasági újrahajósítása a hévízre alapított belterjes műveléssel képzelhető el. A hévíz, a geotermikus energia, különben is egyike a fogyatkozó olaj- és földgázkincs helyettesítő energiafajtának. Ha fölhasználása nem olyan olcsó is, mint hittük negyedszázada, mert közben rájöttünk, hogy fölhasználása után ásványi anyaga kárt okozhat, és gond meg költség folyóvízbe vezetése vagy visszasajtolása, mégis vidékünknek olyan kivételes természeti adottsága, amelyet bűn volna mellőzni. Többlépcsős, komplex hasznosítása (ivókúra, fűtés, melegvízellátás, fürdés stb.) egyre sürgetőbb.

Vissza kell térnünk a szélenergia kihasználására is. A vásárhelyi tanya népe hajdan *széldarálóval* takarította meg keze munkáját. S ha ma nem építünk is újra szélmalmokat, de áramtermelő szélkereket a kertes településeken lehetne. S „a napfény városában” mindenütt alkalmas energiatermelő a napkollektor. A másik hazai nagyvárosban, ahol az évi napfénytartam a szegedihez hasonló, Pécsen, már biztató kísérleti eredményeket értek el.

Sok kicsi sokra megy. Ezeknek az eddig lebecsült erőforrásoknak kiaknázásával talán elodázható lesz az Algyőre tervezett gázturbinás erőmű építése, és főlőslegessé válik az atom-fűtőerőmű, amelyet az egyik szakértő Nagyfára javasolt.

Klebelsberg Kunó Szegedet *magyar Göttingának*, a természettudományok fellegetvárának álmodta. Ez jórészt – éppen az ő révén egyetemünkre került Szent-Györgyi Albertnek és iskolájának érdeméből – valóra is vált. A tudományos világ Szegedet hajdan Móra Ferenc régészeti ásatásairól, utóbb a matematikai iskoláról, mostanában pedig a biológiai központ eredményeiről is ismeri. E tudományos örökséget öregbíteni lehetne, ha Szeged nem csak egyetemi város, iskolaváros, hanem világszerte ismert kongresszusi város is lenne. Jórészt már ma is az, de szellemi erőinek tudatos megszerzésével és a szükséges anyagi feltételek megteremtésével e szerepét növelni kellene. A szabadtéri játékok arculatát – megint: ha a béke tőlünk délre helyreáll, – Balázs Béla álma szerint – a Duna-medence népeinek kulturális színképével lehetne bővíteni.

Kitűnő ötletnek tartom az iskolák kiaknázását a közművelődés és a sportélet céljaira. A délután és hétvégén üres épületek a termékeny társasélet színhelyeivé válhatnának, s megtakarítanák a külön e célra emelt épületek költségeit. Természetesen tudom, mennyi kockázat rejlik e megoldásban, és milyen nehéz lesz ezt az iskolák igazgatóinak megszervezniük. A kecségetető eredmény azonban megéri a kísérletezést.

Csak fölillantani akartam valamit abból a gazdag anyagból, amelyet a szakértők fölhalmoztak a 21. századi Szeged képének fölvezetéséhez. S ha megkérdelem, mire alapozom derűlátásomat, hogy mindezek megvalósulnak, Bálint Sándorra hivatkozom. Ő jegyezte föl a halasi tanyavilágba kirajzott, ott megkapaszkodó és virágzó kertkultúrát teremtő, ajnározott szegedi népének jellemzésül a halasi polgárok ajkáról ezt a mondást: „Ha a szegedi embőrt este mögkopsztják, röggelre kitallasodik.”

Hitem szerint a szegedieknek ez a szívóssága, életrelvélősége, munkakedve a záloga, hogy *Szeged szebb lesz, mint valaha volt.*

Péter László

* Elhangzott Szeged napján, a Városháza dísztermében rendezett ünnepi közgyűlésen.

Szeged új díszpolgára, Ilia Mihály átveszi az oklevelet Lippai Pál polgármestertől (Fotó: Nagy László)

Tápaiságom tett szögedivé

Tisztelt Polgármester Úr!
Tisztelt Önkormányzati Képviselők!
Kedves Egybegyültek!

Köszönöm Önöknek, hogy a Szeged város díszpolgára megtisztelő címet a mostani alkalommal nekem adták. A szép titulus örömmel jár, de a kitüntetett lelkiismerete nem nyugodt, mert tudja, hogy milyen nagy azoknak a sora, akik nem kapták meg ezt a staltumot és akik közt ott van a szögedi nemzet legnagyobb fia is; és tudván tudja azt is, hogy a mai szegediek közt hány érdemes van még erre a kitüntetésre.

Engedjék meg, hogy megköszönjem mindazoknak a jóságát, akiknek munkája, szeretete és tanítása következtében itt lehetek most Önök előtt. A sor nagy és hálás lehetek jó sorsomnak, hogy velük lehettem életem különböző stádiumain. Köszönet a tápai elemi iskola egykori tanítójának, Csóti Mihálynak; a szögedi középiskolás korom nagy inspirátorának, Papós Mihály osztályfőnök úrnak, és Csongor Győző tanár úrnak: egyetemi

éveim nagy professzorainak, Koltay Kastner Jenőnek, Mészöly Gedeonnak, Klemm Antal Imrének, Baróti Dezsőnek, Bálint Sándornak, Halász Elődnek, Nyíri Antalnak, az akkor még nagyon fiatal Péter Lászlónak, Velcsov Mártonnénak, akiknek tudós munkája és iránymutatása segítségével jutottam valamire.

Köszönöm az útrabocsájtó falunak, Tápénak, benne a parasztszülőknek, hogy fölneveltek és a mostani családnak, hogy segítségükkel olyan munkálkodást folytathattam, mely az Önök figyelmét kiérdemelte. Köszönöm azoknak a fiataloknak is, hogy itt lehetek, akiket több mint harminc éve tanítok a szegedi egyetemen magyar irodalomra, hogy nem hagytak elfásulni, érdeklődésükkel mindig megújították figyelmemet. Eszembe jutnak most azok a tudós barátok és a magyar irodalomban jeles grádusokon álló írók, akiket itthon és a nagyvilágban barátainak tudhatok, az ő biztatásuk és barátságuk is benne van a mostani kitüntetésben. Úgy gondolom, hogy a

külföldi magyarság is fölfigyel az Önök döntésére, hiszen Szegeden az ő elismertetésükért is végeztem munkámat.

Tisztelt Polgármester Úr! Tisztelt Egybegyültek! Igyekeztem mindig Szöged városának jó hírét kelteni, bevallom, nem volt mindig könnyű és sokszor megkísértett az elfutás gondolata is. Valami mégis itt tartott, szövedivé tett tápai létemre. És ez a valami nem más mint Tápé. Engedjék meg, hogy az önkormányzat tisztos képviselőinek figyelmét ez ünnepi alkalommal is fölbújjam szülőfalumra, Szeged kisebbik testvérére, de idősebb társára, kérem, hogy ne feledkezzenek meg róla határozataikban és legyenek jóindulattal iránta.

Mély meghatódottsággal köszönöm meg a Város vezetésének irántam való figyelmét, érdemen fölüli jóindulatát, igyekezni fogok erőmből tellően továbbra is, hogy Szöged glóriája még fényesebb legyen.

Ilia Mihály

Fotó: Révész Róbert

Hűség és szolgálat

Bálint Sándor szobra alá

Szoboravatásra gyűltünk egybe. Annak a tudósnak az arcmásához, aki – meggyőződésem – mindeddig a legtöbbet tette a szegedi mikrokozmosz tudományos föltárásáért és megismertetéséért. Eszembe jutnak Scheiber Sándor 1980-ban, Bálint Sándor elhunytá után írott sorai: „Biztos vagyok benne – írta –, hogy korunk Szeged halhatatlan fiának nem késlekedik méltó emléket állítani; s Bálint Sándornak szobra lesz városában.” Proféciaja kilenc év múltán vált valóra, amikor az alsóvárosi Havi Boldogasszony templom mellett, a középkori „csöndes öskert” helyén a Város *mellszobrát emelgetett* hű fiának.

S most itt állunk a *szegedi Pantheonban* elhelyezett szobrának átadásán.

Kevés magyar város és táj büszkélkedhet azzal, hogy egy kiemelkedő tudós élete javarésztét múltja, művelődéstörténete, népélete kutatásának szentelte. Bálint Sándor pályakezdésétől *eljegyezte magát szülővárosa és népe tudományos föltárásával*. Kezdetben a fölnevelő közösség, a paraszti hagyományait leginkább őrző Alsóváros népdalait, szokásait gyűjti, majd kutatásait az egész város népiségére, Tápéra, a tanyavilágra, s mindazokra a településekre kiterjeszti, ahová Szeged dohánykertészek és a homokot szorgos munkával megszelídítő parasztszaládok ezreit bocsájtotta ki a 18. század első felétől századunkig. Teszi ezt olyan elhivatottsággal, amely mindenkit meggyőzhetett a szerette város iránti elkötelezettségéről.

A szegedi táj néprajzi monográfiájának előszavában így vall erről: „... szülővárosom népi hagyományvilágának megörökítése sok évtizedes kutatásnak, szemlélődésnek, egy emberélet örömmel vállalt iparkodásának gyümölcse... A cím: *A szegedi nemzet*, szokatlanul hangzik, de – a mondanivaló lelelkére gondolva – nyilván kifejező. Sajátos helyi szóhasználatban a szegedi nemzet jelenti egyfelől a törzsökös szegedi népet, másrészt a hozzá való tartozást („Én szegedi nemzet vagyok”). Ez utóbbi némi önérzettel mondódik” – teszi hozzá. A mindig szerény

tudós itt annak az emberi tartásnak, habitusnak a lényegét adja vissza, mely az Árpád-kor óta kontinuos népességű, autonómiával rendelkező város lakosságát századokon át jellemezte.

A szegedi nemzet három kötete szülőföldjéhez fűződő kutatásainak legkiemelkedőbb „tornya”, ám mellette olyan művek magasodnak, mint a *Szegedi szótár*, *A szegedi paprika*, *Szeged reneszánsz kori műveltsége* és a *Szeged városa*. Utóbbi könyvében a Város társadalom- és művelődéstörténete, művészettörténete és népélete fonódik kivételes szintézisbe. A „hely szelleme” kívánja, hogy idézzem a Dóm térről írt sorait: „...a városnak és hazánknak egész művészeti múltja, európai hagyományai megelevenedik itt előttünk. A kora gótikus Szent Dömötör torony, a rajta látható román Isten báránya relieffel és faragott kövekkel, barokk sírlapjával és modern freskóival, a barokk szerb templom, a klasszicizáló Hungária-palota, a késő eklektikus székesegyház; a modern árkádok befejezetlen szimfóniájának utolsó tételit pedig ezután kell majd megalkotni.” Könyve a szülőföldismeret tankönyve kellene hogy legyen – Szeged határain túl is, mivel koncepciója, sok irányú megközelítése egyetemes érvényű.

Munkásságának másik fő iránya a *vallásos népélet* vizsgálata. Alig huszonöt éves, amikor a Szegedi Alföldkutató Bizottság szakosztályülésén fölhívja a figyelmet arra, hogy a néprajznak a népi hitélet kutatásával is foglalkoznia kell. Fölszólalása programadó a hazai szakrális néprajzi kutatások indításához. Hosszú évekig ugyan jóformán egyedül dolgozott a népi vallásosság vizsgálatán, de az utóbbi évtizedekben egyre többen lépnek nyomdokaiba. *Karácsony, búsvét, pünkösöd és Ünnepi kalendárium* című kötetei korszakos jelentőségű szintézisét nyújtják mindannak, amit a hazai vallásos népéletéről és európai párhuzamairól tudott, munkás évtizedek során csűrbe gyűjtött. Példamutató, ahogyan a katolikus, a protestáns, a

görögkatolikus szakrális hagyományt és interetnikus kapcsolatait e műveiben számba vette. Könyvei iskolateremtők és mindenkor nélkülözhetetlen források lesznek azoknak, akik az általa vágott csapásokon haladnak.

A szegedi tanítóképzőben, a polgári iskolai tanárképzőben és az egyetemen Bálint Sándor *tanítók, tanárok százait nevelte* a népi műveltség értékeinek ismeretére, megbecsülésére. Számos tanítványát ismerem és halála óta sokuk emlékezését olvastam: megkapó, milyen szeretettel, hálával emlékeznek mindannyian tanárukra. Egyéniségének kisugárzása volt, mindenki érezte jóságát, segítőkészségét, s mindenkifölött hatalmas tudását. Tőle ismerhettük meg igazán Szegedet – nem csupán a szögedi nemzet paraszti kultúráját, hanem a Város középkori műveltségét, a betelepülő etnikumok beilleszkedését, gyökérverését, a Város építészetét, árvíz utáni újjáépítését, fölvirágzását is. De valahány tanítványát mindenekelőtt *maga szülőföldje, lakóhelye megismerésére nevelte*, annak népeletéből kellett a tanítóképzős diáknak éppúgy, mint az egyetemi hallgatónak dolgozatot írnia. S még valamit: a gyűjtőutakon megtanultuk az emlékeiket, tudásukat velünk megosztó falusi emberek, asszonyok tiszteletét, a szavukra való őszinte odafigyelést, amire mindenki megnyílt. A zombói mesemondónál tett látogatások, tápai gyűjtéseink, a Szeged környéki, főleg alsótanyai gyűjtőutak mindig maradandó emlékeim.

S idézzük föl alakját – ahogyan Tömörkény utcai lakásából a Tisza-parton a kultúrpalotába megy, kezében elmaradhatatlan, viseltes aktatáskájával, hogy a Móra Ferencről megírt „sokablakos kincsház”-ban néhány könyvet megkeressen, pár baráti szót váltson, vagy a múzeumban – mint a hetvenes években annyiszor – A szögedi nemzet kéziratának folytatását átadja. Élete utolsó éveiben mindig sietett. Tudta, hogy sok tennivaló vár még rá, s mintha érezte volna, hogy minden tervét valóra váltani nem lesz ideje.

Tiszta életű ember, humanista szellemiségű tudós volt. Egyéniségének, életútjának két meghatározó eleme a *hűség és a szolgálat*. Hűséges fia volt szülővárosának, hű volt a szögedi nemzethez és keresztény hitéhez életének minden percében. Vérei érezték ezt. Hamvas István

alsóvárosi plébános idézte föl gyászbeszédében egy alsóvárosi ember mondását: „... mi azért szeretjük úgy a Sándort, mert olyan hűséges a fajtájához.”

Hűségéből és keresztény hitéből fakadt, hogy a munkát nem érezte tehernek, hanem szolgálatnak. Szolgált a népet és a tudományt azzal a munkaszeretettel, elhivatottsággal, amellyel paprikatermelő alsóvárosi atyafiai a földet művelték, a földből életet, kultúrát sarjastottak.

Bálint Sándor *Szeged városa* című könyvében – mely 34 éve jelent meg – a városkép bemutatását így zárja: „A körtöltés valóságos bástyasétányként járható végig. Egyfelől a városra nyit folyton változó rálátást, másrészt a végtelen alföldi horizont, a Tömörkény és Móra parasztságitól anyafölddé igézett futóhomok, a kenyeret és bort verejtékező, paprikától pirosuló szegedi tanyavilág nyílik meg beszédes hallgatásával előttünk: a szegedi kozmosz szigetként emelkedik belőle az európai világba.”

Ahogyan Szeged az Alföld síkjából kinő, úgy emelkedett Bálint Sándor alakja és életműve az alsóvárosi szülőházból a magyar tudomány magasába. Művei megőrzik nevét és a szögedi nemzet általa megörökített teljesítményét, hétköznapijait és ünnepeit. Elégtétel – ha kései is –, hogy a Város – amelytől életében elismerést nem – csak gáncsot, meghurcoltatást – kapott, most a szegedi Pantheonban elhelyezi szobrát. Elnyeri méltó helyét a szegedi halhatatlannak – Dugonics András, Tömörkény István, Móra Ferenc, Juhász Gyula – és más nagyjaink emléksarnokában.

Szegedi polgárok, barátaim! Ma még sokan vagyunk, akik őrizzük Bálint Sándor szelíd szóval elmondott tanítását, őrizzük legendáriumát, de eljön az idő, amikor megfogytok az emlékezők. Szathmáry Gyöngyi szobrászművész portréja most már *minden időkre megidézi* Bálint Sándort a maga testi valójában. Bízunk benne, hogy *fölidézi szellemiségét is!* Mint buzdító példát, a szegedi nép és az egyetemes magyarság önismeretének kivételesen gazdag forrását.

Jubász Antal

* Elhangzott Szeged napján a Pantheonban, Bálint Sándor szobrának avatásán.

Bukor Tibor: Öregember, öregasszony

Várostitörténet szoborsorsokban

*Gondolatok Tóth Attila
Szeged szobrai és muráliái
címmű könyvéről*

Jól tudjuk, *minden könyv a biányok könyve*. Különösen igaz ez a lexikonokra, monográfiákra. Hiszen minden új adat, fölbukkanó tény, időközi változás gazdagíthatná, pontosíthatná, teljesebbé tehetné a fölvállalt képet. Különös, szinte jelképes találkozása volt Szeged város napján az ünnepi kiadvány, *Tóth Attila Szeged szobrai és muráliái* című könyv megjelenése, ünnepi premierje és *Szabtmáry Gyöngyi Bálint Sándor-portréjának* avatása a Dóm téri Panteonban. Hiszen a kötet a szobor gipszváltozatáról tudósíthat, mely a tápéi általános iskolában található. (Az iskola elvetette Tápé fogadott fiának nevét, nem tartott igényt a bronzba öntött szoborra, így avanszált a „légszögedibb szögedi” méltó helyére, a Nemzeti Emlékcarnok nagyjainak sorába. Ez a különös szoborsors szimbólikus. Jellemez egyfajta szegedi szemléletet, mely a kötet alapos áttanulmányozása során, igaz bűvópatakként, de fölsejlik a figyelmes olvasó előtt. Az hiszem, nem szükséges hangsúlyozni, ez a szemlélet nemigen vet jó fényt a „szögedi nemzet”-re. De erről később!)

Mindenesetre az az immáron közhellyé koptatott szlogen, hogy *Szeged a szobrok városa*, Tóth Attila hatalmas energiákkal mozgó kötetében újra tiszta értelmet, igaz tartalmat nyert. Több mint nyolcszáz szoborról, síremlékről, emléktábláról, közterületen elhelyezett falképről tudósít. S miközben sorolom a műformákat, máris szemben találkozom a *vállalkozás egyik alapvető kérdésével, a műfajok problematikájával*. Mert máig tisztázatlan, nem pontosított sem az esztétikában, sem a művészettörténetben, sem a kritikában több alapvetően fontos fogalom. Így a köztéri szobor, közösségi alkotás, szobor és plasztika viszonya, síremlék, belső térben elhelyezett, művészien megformált funkcionális tárgy, az épületekhez szervesen kapcsolódó díszítő műtárgy és sorolhatnám. Tóth Attila a fűlészövegben így fogalmaz: *„Szeged köztéri szobrainak, emlékműveinek, épületdíszítő alkotásainak számbavétele”* a célja. Ez egyszerre grandiózus és szerény vállalkozás. Hatalmas, hiszen a Dömötör torony kapuja fölött elhelyezett 12. századbéli Agnus Dei (Isten báránya) domborműtől a könyvpremierrel egyidőben avatott-Bálint Sándor-büszttig terjed időben, több mint nyolcszáz tételig terjedelemben, a Dugonics szobortól az 50-es kopjafa-jelig kvalitásban, a Tisza Lajos szoborcsoporttól a legprimitívebb emléktábláig műfaji skálában. Talán túlzottan is parttalan. Mert hol húzható meg az épületdíszek vagy a sírokat dekoráló alkotások kavitas-méréje? S az emléktáblák hordoznak-e valamiféle esztétikai tartalmakat vagy csupán jelzőszerepük van?! Ha csak utóbbi, akkor nehezen szoríthatók a képzőművészetben meghatározott műfajok valamelyikébe. Mindezen aggályoskódásokkal csak azt igyekeztem érzékeltetni, hogy a filológiai aprómunka mellett milyen *konceptuális döntéseket kellett hozni* a monográfiának. Így aztán, ha nem is fedí pontosan a cím a tartalmat, mindenesetre a „muráliák” kifejezés nagyjából-egészében lefedi a tárgyalt műfajokat, műformákat. Sőt, többet is kínál!

Lenyűgöző a feldolgozott anyag bősége. A filológiai adatok mellett a szerzőnek van szellemi municiója arra, hogy a számomra legfontosabb jelenséget is érzékeltetni tudja; *a köztér művészete nem választható el a település történetétől*, s egy város szobrainak sorsa nem csupán a városhistoria része, de utalásokkal szolgál a polgárok és

Dankó-szobor a Stefánián

vezetők jelleméről, szokásairól, szándékairól, manipulációiról. Ettől több ez a könyv precíz lexikonnál, ezért olvasmányos, ennek okán ébresztgeti a lokálpatrióta érzelmeket, ezért kényszerít szembesülni múltunkkal, tisztázni feloldatlan problémákat. *Ezért lehet a város lelkiismerete*. Mint Tóth Attila rövid, ám fontos megállapításokat tartalmazó bevezető tanulmányában summázza: *„a köztér művészete nem szabható ki a hely történetéből...”*

Eloképek és saját kutatásai alapján a város köztéri alkotásainak sokaságát két nagy műfajba, az emlékközző köztéri alkotások és a díszítő alkotások ernyő alá sorolta. Az előbbibe tartoznak az emlékszobrok, portrék (külön fejezetet kapott a Nemzeti Emlékcarnok szoboranyaga), az emlékművek, síremlékek és emléktáblák (ez utóbbitól, mivel csupán felsorolás-jellegű, eltekintettem volna). A második nagy csoportban összegezte a díszítő szobrokat, plasztikákat, díszkutatokat, az épületdíszítő szobrokat, domborműveket, plasztikákat, az épületdíszítő alkotásokat, freskókat, seccokat, sgraffitókat, üveglakokat, egyéb síkművészeti és iparművészeti alkotásokat, valamint az egyházművészeti alkotásokat. Elfogadható, tisztességes képlet, ha egynemely besorolással vitatkozni is lehetne. Egyértelmű, hogy bár Szeged a szobrok városa, a *menyiséghez a minőség nem nőtt fel*. Nincsenek igazán reveláns alkotások, szakmai szempontból kiemelkedő művek. Talán adódik mind-az a szoborállítások történetéből. A „nagy víz”, mint az egész város történetében, itt is vízvázlat. A szoboranyag döntő többsége az elmúlt 100–110 évben született, nem mintha a „szegedi kobarány” vagy Dugonics András szobra nem hozna magasrendű plasztikai üzeneteket a víz előtti Szegedről, *az elsőprő többség mégis egy évszázad terméke*. Mégpedig ott is három jól karakterizálható szakaszé. Az újjáépítés eklektikus városképe megkövetelte az újonnan kialakított terek „szobrosítását”. Ehhez járult a múlt

század végének és a 20. század elejének historizmusa, a fölértékelt történelem hősi kultusza. Nem lehet véletlen, hogy a város szoborbiztonságai, önkormányzati testületei, lelkesült polgármesterei egyre másra keresték föl a kor híres és divatos szobrászait, díszítették a tereket nagyjaink bronz és márvány alakjaival. Némelyiknek sajátos históriája, anekdota-varázsa is létezik, ezeket jó érzéssel tömöríti a könyv összeállítója. A másik nagy korszak is politikai indíttatású, kifejezetten ideológikus szándékok inspirálták. A trianoni döntést követően a Klebelsberg-i kulturpolitika a művészetet, a tudományt, az oktatást a nagypolitika első vonalába emelte – eredményesen. Ennek a nemzeti gondolkodásnak egyik élvonalbeli városa éppen Szeged lett, s az építkezések, egyetemi munkálatok, a szabadtéri indulása mind-mind *indukáló tényezője volt a művészeti munkálatoknak is.* A Nemzeti Emléksarnok is ebből a politikai indulathól jött létre, nem különösebben magas színvonalú, de érzelmileg hatásos együttesben. Tanulságos számbavenni, hogy az eredeti anyag mikor, s milyen alkotásokkal bővült. (Nem lehet véletlen, hogy a polgármester tanácsadó testületének elődje már 1989-ben állásfoglalást készített a panteon védelmében. Nehogy aktuálpolitikai szempontok foltot ejtsenek a nemzet nagyjainak emléksarnokában.) Az elmúlt negyven esztendőben is voltak főllángolások, az állam hol bőséggel, hol szűkösen, hol mechanikusan, hol ötletszerűen, *de presztizskérdésnek tekintette a közterek ékítését.* Ezen ékítő szándék szülte a legtöbb közhelyes, feladatszerű alkotást. A rendszerváltás erejének első jeleként több szobrot ledöntöttek, az *ideológia és politikai gőz ismét másodvonalba szorította a művészi értéket, az esztétikai mérlegelést.* Nem lenint sajnálom, az nem volt egy jó szobor. De Segesdi Tanácsköz társasági emlékműve a kor reprezentáns alkotása volt, stílárís és műfaji szempontból egyaránt mérföldkőve a hazai szobrászat történetének. A kötet „lebontott”, „eltávolított”, „eltűnt”, „helye ismeretlen” jegyzései azt a méltóság- és toleranciahiányt, aktuálpolitikai attakot és lelki szegénységet tükrözik, melyek csak öntudatos, fölkészült és szellemileg-lelkileg kiegyensúlyozott polgároktól nem várható el.

Néhány szobrász igencsak otthagya kezényomát a városban. A két háború között *Tápai Antal* volt Szeged egy-személyes szobrásza. Sajnos, ez nem tett jót sem a művészeknek, sem a városnak. Valódi értékek mellett fáradt alkotások, igazi plasztikai teljesítmények között elhanyagolt vállalkozások is találhatók. A hetvenes években *Tóth Valéria* három szobra került feszítően kis területre a Belvárosban: a SZOTE oktatási épületének falán *Az élet kútja*, a Hild kapunál *Az ifjúság kútja*, a Tisza-parton a *Lányok*. A Pantheonban egymás mellett *Száthmáry Györgyi* három portréja: *Erdei Ferenc*, *Kós Károly* és *Bálint Sándor*. Ezek nem erősítik, gyöngítik a szobrok erejét. Másik talány, hogy akadnak, akik másfél évtizedes szegediség alatt sem kaptak megfelelő, tehetségükhöz méltó köztéri feladatot. Mindenekelőtt *Klipl Sándor* nevéét kell említenem. Sajátos, hogy a hazai nonfiguratív köztéri plasztika két iskolate-

remtó alkotása, *Józsa Bálint* Gömbje és *Segesdi György* Ár-vízi emlékműve a mienk.

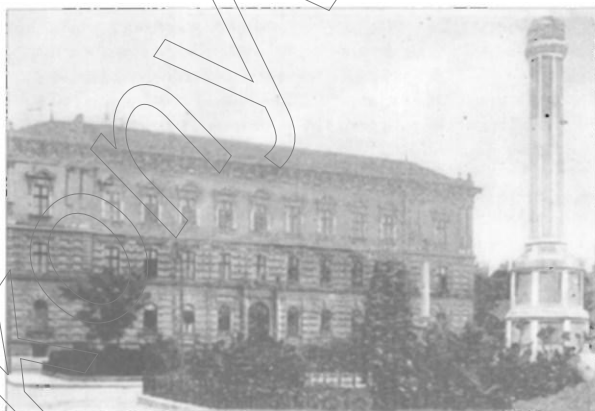
Szerencsés a monográfia felépítése, szerkesztése is. *A fotók minősége igen hullámzó*, néhány esetben hiányos (például a főntebb említett *Tóth Valéria* szobor a Hild kapu mellett kétalakos, a fotó csak az egyik figurát mutatja). Nem tartom szerencsésnek, hogy néhány esetben nem a szobor műtárgyfotóját közlik, hanem valamiféle eseményt, így a Kossuth szobor avatását (ami ugyan kufőzum, kísérőképeknek szenzációs, de nem a szoborról szól), a másik a Lenin szobor, mely esetében a koszorúzás képeinek közlése enyhén szólva ironikus. Néhány képet hiányolok. Nem csupán régi, nehezen fellelhető ábrázolásokat (ezekből közlünk hármat *Apró Ferenc* gyűjteményéből), hanem például *Borbás Tibor* Petőfi-domborművét, *Vinkler László* nemrégiben restaurált egyetemi pannóit, a két Bolyai alak-ja, stb.

A vándorló szobrok ügye újabb, aktuális kérdéseket is felvet. Valóban nagy baj-e, ha egy szobor, története során, több helyen is megfordul? Ez nem csupán meg gondolat-lanságot vagy improvizatív döntéseket jelenthet, de környezete változását, újabb movitumok, átértékelések föl-bukkanását is sejtetheti. Láthatjuk, ez nem az elmúlt évti-zedek gyakorlata, a régmúltban sem volt fehér holló. E kérdés annál inkább feszítő, mert éppen *Tóth Attila* vállal-kozásának megszületése és *a társadalomban végbement változások sűrűsítik a város köztereivel való etikus és gaz-dagságos törődést.* Ennek szellemében alakult egy ad hoc bizottság, melynek feladata, hogy fölmérje a Szeged üres parktűkreit, javaslatot tegyen újabb szobrok, emlékművek, díszítő alkotások létrehozására, összegyűjtse a lakossági véleményeket, rangsorolja az igényeket, ajánlásokat fogal-mazzon meg. *Tóth Attila* monográfiájának ismeretében a felelőssége nemcsak ennek a bizottságnak, nem csupán a döntéshozó közgyűlésnek nagyobb, de immár a város minden polgárának.

A Szeged szobrai és muráliái című könyv minden hiányossága és pontatlansága ellenére *pompás és értékes munka, hiánypótló mű.* Minden bizonnyal lesz második, harmadik és sokadik kiadása. Mert ha igen, nem csak a könyv lesz pontosabb és gazdagabb, de Szeged patinás városa is. Köszönet a város vezetésének, hogy támogatta *Tóth Attila* közel másfél évtizedes vállalkozását, a Levéltár-nak, hogy a Tanulmányok Csongrád megye történetéből című sorozatába illesztette, a szerkesztő *Blazovitch Lászlónak*, a lektor *Péter Lászlónak*, a tervező *Gaál Endrénének* és a borítót tervező *Kass Jánosnak* a bábáskodásért. A kö-tet legfőbb tanúsága nem lehet más, mint egyik szob-rának, a Deák-alak föliratának sorai:

„Ami erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszabozhatják. De miről a nemzet félve a szenvedésektől önmaga lemondott, annak visszaszerzése nehéz és mindig kétséges.”

Tandi Lajos

A 46-os gyalogezred emlékoszlópa a volt Gizella (Aradi vértanúk) terén

Rapaiacs Radó obeliszkje a Stefánián

„Növeli, ki elfedi a bajt...”

Monográfia – filológiai görcső alatt

Gyözköd a szerkesztő úr, meg mások is, hogy írjak Tóth Attila könyvéről – kizárólag filológiai szempontból. Hárútanám el a tisztességet, de csak szorongatnak, hogy ha nem te, akkor ki... Ebből persze mindössze annyit vállaltatok el, hogy 15–20 éve főmagam is gyűjtöttem a szegedi szobrok adatait.

Ennélfogva a szerző után talán én tudom a legjobban, hogy milyen nagy fába vágja a fejszéjét az, aki szobraink historiájának feldolgozására vállalkozik. Kalapot emelek Tóth Attila előtt, aki hosszú évek áldozatos és célratörő munkájával összekazalta a mintegy 850 szobornak (émlékműnek stb.) az adatait, az egyik legnagyobb fehér foltot tüntetve el a város művelődéstörténetének térképéről. Neki köszönhetően nem kell már szégyenkezniünk, hogy szobraink története nincs megírva, bár más városok – ebben is – jócskán előttünk jártak (Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái, 1934; Medvey Lajos–Csányi Károly: Vezető Budapest szobrai megtekintéséhez, 1939; Lyka Károly bevezetőjével: Budapest szobrai, 1955; Koroknay Gyula: Nyíregyháza művészettörténeti emlékei, 1971; Dömötör János: Hódmezővásárhely szobrai, 1973; A szobrok városa, Kazincbarcika, 1973; Németh Lajos bevezetőjével: A százéves Budapest szobraiból, 1973; Sz. Kürti Katalin: Kőztéri szobrok és épületdíszítő alkotások Debrecenben és Hajdú-Biharban, 1977; Romváry Ferenc: Pécs szobrai, 1982.) A kötet oly gazdag adatokban, hogy minden évszám, név, időpont ellenőrzése lebetetlen. Csak azokkal foglalkozom, melyek első olvasásra kétehty ébresztettek, és ez megerősítést nyert. Zárójelben a könyv lapszáma van.

Következetlenségek

A Tisza Lajos-szobor fölavatásának időpontja 1905 is (10), meg 1904 is (35). Alba-Novák művész és vezetőkéneként olvasom kötőjellel is (11) és kötőjellel is (425). A Nemzeti Megújulódás emlékművét a szegedi ellenforradalom 20. évfordulóján, tehát 1939-ben avatták volna (11), más helyütt pedig – helyesen – 1930-ban (190). Margó Ede elsőháborús emlékműve hol névelő nélkül (Bajtárs imája) szerepel (11), hol névelővel (A bajtárs imája, 425). Más-más okát olvasom, hogy 1944 után a Stefániáról elvitték a kőztéri alkotásokat: kellett a hely a Lenin-Sztálin szobornak (12), a mártírok parkját tervezék oda (47). Az utóbbi a helyes. Hol Nemzeti Emlékcarnokról olvasok (12), hol Pantheonról (15). Ha van megfelelő, méltóságot árasztó magyar szavunk, minek az idegen? Ráadásul az akadémiai helyesírási szabályzat szerint a Pateont h betű nélkül kell írni. Igaz, két lappal hátrább előfordul a helyes alak is (17). A szerző némely név elé odaírja az egyetemi doktori címet, am ugyanazon a lapon nem tünteti föl Péter László akadémiai (nagy)doktori címét (16). Újfont a helyesírás: mondatban a dr. rövidítést kis kezdőbetűvel írjuk (16). Az egyik sorban Felsővárost olvasok, a következőben (!) Fölsővárost (381). Előfordul a Szent Demeter és a Szent Dömötör alak néhány sor távolságnyra (408). Ehhez kapcsolódón: a Serház (24) Szegeden Sörház, majd Sörházakaszárnya. (Bálint Sándor: Szegedi Szótár, 1957. 2:417, 2:484.)

A szerző a Vásárhelyi Pál-szobornál jelezte, hogy ifjú Mátrai Lajos alkotása (37), a Bessenyei-domborműnél már nem (145). A Mutatóból is elmaradt az ifjú szócéska (434), tehát innen nem derül ki, hogy a könyvben az apáról vagy a fiúról van-e szó. Pedig Kosztolányi híres mondása szerint az olvasót egy pillanattig sem szabad kétségben tartani. Ugyanazon a lapon olvasok Vogel Edét és Fogel Edét (388). A szegedi díszbádogos- és rézműves mester (1868–1935) az utóbbi alakban írta a vezetőkénevét. A Mutatóban – talán a keresés megkönnyítésére – szerepel a háború kapuja (425) és a Háború kapuja (430). Néhány más szobor címe is eltérő alakban olvasható.

Szokatlan és indokolatlan megoldás címváltozatokat adni, szerencsére nem versekről van szó.

Hibák

A szerző tévesen azonosítja a domborművet és a domborítást. A dombormű (relief) *tömör*/anyagú, míg a domborítás rézlemeznek a hátsó oldalon történő kalapálásával jön létre. Akkor is *üres*, ha a művész – portrét készítve – körplasztikává dolgozza (húzza) össze hátul. Lapszámat nem adok, mert a dombormű és a domborítás fogalma legalább két tucatnyi helyen keveredik a könyvben. Előfordul, hogy a szerző ugyanazt az alkotást domborműnek is és domborításnak is nevezi egyszerre (81). A megkülönböztetésre – az írtakon túl – azért is ügyelni kell, mert a domborítás életbentartásában és fölvirágoztatásában Szeged fontos szerepet játszott (Heksch Nándor, Szöriné Boga Lujza, Tápai Antal, Tóth Sándor, Hemmért János).

Főmagam fidegenkedve olvasom a megszokott fadaragás helyett a szakirodalomban el-elfogadott dombormű (82) kifejezést. A más helyen írt fadombormű (350) még furcsábbnak tűnik föl. A Lila Délvilág neve helyesen Reggeli Délvilág (19). Petri Lajos testvére nem Mária (58), hanem Margit. (A szegedi izraelita hitközség születési anyakönyve szerint 1886. augusztus 21-én született.) A művész nem Petri Pick (1. névmutató szerint), hanem Petri alakban használta a vezetőkénevét, amint ezt tanúsítja a Nemzeti Szalonban rendezett nagy, gyűjteményes kiállításának a katalógusa (1960), és benne levő aláírása.

A 6. számú képen látható Nepomuki Szent János nem a 19. század végétől való (27), hiszen ennek közelében gyilkolták meg a betyárok 1852-ben Tukacs Imre szürszabót (Szegedi Új Nemzedék 1928. ápr. 8. és Délmagyarország 1989. okt. 28.) A becslések után ajánlatos mindig kérdőjelet tenni. A Közmuvelődési Palotát nem oldalszámmal töltötték meg (63), hanem két meglevő szárnyát bővítették. Az oldalszárny többnyire derékszögben csatlakozik az épületszárnyhoz. Tóth Sándor Czibula-portróját is eltávolították (83). Anyaga nem bronz volt, hanem vörösrézlemez (domborí-

tás). A kötetnek talán legsúlyosabb hibája, hogy fölcserélődött a két Petri Gábor-portré szövege és fényképe. Füz Veronika alkotásához a Máté Gábor készítette portré szövege került, és fordítva (108, 114). Füz Veronika művét nem 1987. szeptember 14-én, hanem 12-én avatták föl. Igaz hogy Máté Gáborét 1990 novemberében „helyezték el”, ám december 1-jén avatták föl. Petri Gábor nem 1986-ban, hanem 1985-ben hunyt el (108, 114). A harmadik – portréval ellátott – Petri-émléktábla (1985) nem szerepel a szerző gyűjtésében. Varga Imrének Balázs Béla-mellszobrát nem 1979 júniusában (120), hanem májusban helyezték el. A Délmagyarország május 17-i (és nem 7-i) híradása szerint a „közelműltban” állították föl. Kiss Kovács Gyulának Csontváry-mellszobra is változtatta a helyét: a Nemzeti Emlékcarnok dél-keleti részéből került mai helyére (121). Bizonyára nem a szerző hibája, hogy a Jókai-mellszobor fényképe (125) két sorszámmal is kapott. A szegedi egyetem tanáraitól a Dóm téren állítottott Klebelsberg-émléktábla (Te saxa loquuntur) nem csak elhelyezték (137), hanem 1931. május 14-én föl is avatták. (DM 1931. máj. 16.) Sajnos újabb másolási hiba adódott: a szerző kétszer is loquuntur ír. Tápai Antalnak József Attila-domborítását (139) nem 1947-ben helyezték el (139), hanem 1948-ban avatták föl (Szegedi Hírlap, 1948. jún. 10.) Mikus Sándornak Segner János Andrást ábrázoló kőfaragását nem 1977-ben helyezték el (152), hanem 1978. május 19-én avatták föl. (Dombormű-avató, Csongrád Megyei Hírlap, 1978. máj. 19.) Braun Hadzsy Flóra neve (152) helyesen Belatiny Brauné Hadzsy Flóra. Ő készítette a svábhgyi templom előtti elsőháborús emlékművet.

A főtéri Szentháromság-szoborcsoportot nem 1724-ben állították (174), hanem 1734-ben – helyesen – szentelték föl. (Latin föliratát, benne az évszámmal Oltványi Pál örököltette meg.) Az időközben odaépitett Kárásház elöl nem 1857-ben, hanem 1854-ben helyezték át a tér dél-nyugati sarkába. (Onnan tudni, hogy gondos eleink újabb föliratot ezt is megörökítették!) Nem az állaga, hanem az épülő Kiss Dávid-ház miatt bontották el. Nem 1873-ban, hanem

1872-ben. A hagyomány szerint nem Kárász Miklós ütötte agyon kondását, az áruházas gróft, hanem az úriszék hozta meg a halálos ítéletet. (Móricz Pál: A Kárász uraság kocája. Szeged, 1982.)

Az árvízi áldozatok újszegedi közös sírjára készített obeliszket nem 1879-ben (10. 176), hanem 27 évvel később, 1906-ban állították és szentelték föl. (SZH 1906. szept. 14., 22. és 25., SZN 1906. szept. 22. és 25.) A szerző az árvíz fölvéset időpontja (1879. március 12.) téveszthette meg. A disztichon pentameterének utolsó szava nem könyörög, hanem könyörg, különben hibás lenne az időmértékes verselés. Újabb másolási hibák: a szőregi csata emlékművének (177) fölíratában a szabadságharc szó eme régi, a község neve Szőregh alakban szerepel. 1896-ban nem Lázár György, hanem zákányi Pálffy Ferenc volt a polgármester. Érdekességként jegyzem meg, hogy Bajza – hibásan – fölvéset sorai (*Csatájuk a védelmezett / Népjog csatája volt*) nem a szabadságharc bukása utáni időkből, hanem 1834-ből valók.

Újabb, de jóval több, mint másolási hiba (181). A Szózat híres két sora helyesen: *Az nem lebet, hogy annyi szív / Hiában onta vért.* (Vö. Hiában onta vért. Reggeli Délvilág, 1993. ápr. 5.). Sajnos, a Szeged monográfia 3. kötetének munkatársai (fejezetírója, fejezetlektora, kötetlektora, szerkesztője) sem ismerték a Szózatot. Sőt: szöveglet zárójelbe tett fölkiáltójellel, föl-sziszszene oktatták ki névtelen eleinket, akik helyesen (*hiában*) írták föl a Szózat két sorát a Dóm tornyaira.

A körtöltésen – a Csongrádi sugárút közelében – levő árvízi emléktábla nem „1909-ben készülhetett” (186), hanem az egész emlékmű 1909-ben készült. A Szeged és Vidéke 1909. május 20-i híre szerint már meg is rongálták... Az első – prózában írt – emléktáblát 1919-ben ellopták az emlékműről. Tíz évvel később újabb emléktáblát helyeztek rá – Móra négy hexameterével. A szerző tévesen írja, hogy ekkor vésték volna föl hibásan a verset. A 40-es évek végén a második emléktáblát is ellopták, ekkor emlékezethő írták le, majd vésték föl Móra versét hibákkal (köztük oda nem illő szóval) tarkítva. Móra Ferenc versének fényképe e sorok írójának a birtokában van. (Az emlékmű regénye. Délmagyarország, 1979. júl. 15.)

A Hősök harangja is bekerült Szeged szobrai és muráliái közé (189), ám ennek megokolásával a szerző adósunk maradt. A Nemzeti Megújulás emlékművét (191) – egykorú forrás szerint – 1946 februárjában távolították el. A latinban nincs hosszú ó betű, tehát nem Patróna (195), hanem Patrona Hungariae a helyes alak. Mandola Aladár *A szegedi Hősök Kapujának freskói* c. ösztövért füzete nem monográfia (206). A 150–200 lapos könyvet kismonográfiának nevezük, és ezt „követi” a terjedelmesebb középmonográfia...

Az antibolsevistának nevezett emlékmű (206) több néven szerepel a korabeli sajtóban: Ellenforradalmi emlékmű. A vörös örség lefegyverzésének emlékműve. Talán az utóbbi lehet a helyes elnevezés. A szerző szerint a Mars téren, a pár sorral lejjebb írtak szerint a 46-os laktanya előtt, tehát a nagykörúton állt. Az utóbbi a helyes, a laktanya bejáratától kissé északra helyezték el. Meg nem neve-

zett alkotója Heksch Nándor. Jó fényképet közöl róla Bokor Pál a *Szeged-országtól Magyarorszáig* c. könyvében (1939). A mintegy 150–170 centiméter magas csonkagulat természetéből építették, felső harmadára helyezték rá Heksch – minden bizonnyal – domborítását. A fölvételen a szövegnek csak néhány szava olvasható.

A Szegedi gondolat emlékművét (207) 1941. június 15-én vasárnap (nem 16-án) szentelték föl az alsóvárosi Havi Boldogasszony templomban. Újabb szerkesztői gondatlanság, hogy a 249. és 250. számú kép sor-számozása fölcserélődött (233). Igaz, hogy Lázár György síremléke elkészült 1922-ben (240), de az erős téiben szétfagyott, helyreállítása után 1923-ban Mindenszentek napján avatták föl (Szeged, 1923. okt. 28. és nov. 3.). Nem Hartner (309), hanem Hartner Alfréd a műköves helyes neve. A Tisza Lajos körüti Négyembörös háznak három számát olvashatjuk, magyarázata nélkül: 79, 81. és 18. (330) A 79. a régi szám, a 81. a későbbi, a 18. pedig sajtóhiba. Stukkóból nem készülhet semmi, mert a stukkó nem anyag, hanem díszítmény (330). Magyar Ede sosem lakott a Jósika utca 14. számú házban (341). A ház Herczeg János megrendelésére készült, a megrendelő különélő neje és bérlők laktak benne. Díszítését nem készülhetek 1903-ban, hiszen a ház csak 1911-ben épült föl – mindössze fél év alatt. A felső ipariskola freskóit nem a szobrász Bicskei Karle István (350), hanem a festő Bicskei Karle János készítette. Nem 1940-ben, hanem 1939. május 1-jén avatták föl. A Havi Boldogasszony templom főoltárának kegyképe nem reneszánszkorunk (378), védhetetlen az 1543-i (e körüli) évszám. Bálint Sándor szerint „aligha korábbi a 17. század legvégénél” (A Szeged-Alsóvárosi templom. 1966. 28.), „aligha korábbi a 18. század leg-kegyképe” (Szeged reneszánszkorunk műveltsége. 1975. 138.). Sajnos, ez a hiba is vándorol évtizedek óta könyvről-könyvre. A templom reneszánsz (későreneszánsz) berendezéséből egyetlen szög sem maradt ránk...

Nem Kacziány Ödön festette át Tóth Molnár Ferenc stációképeit (388), hanem a Kacziány készítette képek helyébe festett újakat Tóth Molnár (1899–1901). Nem Szilas Józseftől való a Fogadalmi templom legrészletesebb leírása (392). Az idén elhunyt főpap az egészet – finoman fogalmazva – másolta Kolláti István példás alaposágú, kézíratos munkájából (1949). Az ügy jogi úton, egyezségkötéssel ért véget. A szerző azt írja Ohmann Bélának a Fogadalmi templomban levő Klebelsberg-síremléke kapcsán, hogy Szeged jötevője a Domban nyugszik (406). A tájékoztatás így pontatlan és félrevezető, hiszen Klebelsberg nem a díszes síremlékben, hanem lén az altemplomban alussza álmát. Fadrusznak Krisztus a keresztján c. munkája kapcsán föltétlenül megemlítendő lett volna Vágó Gábor neve (408), aki a szinte teljesen tönkrement alkotást hosszú és áldozatos munkával állította helyre. (Fadrusz Krisztusa Szegeden. Délvilág, 1991. jan. 5.)

Egyebek

Az alkotások mintegy 90%-áról fényképet is láthatunk. Talán nem sokkal növelte volna a költségeket, ha a kötet a hiányzó 10%-ról is közöl fölvételt. Am ha a szerző (a technikai munkatársak?) válogatásra kényszerültek), akkor miért Taiszerpompázatos Vitéz Jánosa, Fadrusz híres Corpusza, két Móra-szobor (Petri Lajos, Kiss Jenő) és Tápai Dankója hullott ki a rostán, tehát az, ami a szegedi szívnek fokozottan kedves, és *helyettük* mért Makárenkő, Lukjanyenkó, Zalka Máté, a KB-titkár Szirmai István és Komócsin Zoltán néz ránk a lapokról? Miért?

Számomra közömbös, hogy melyik tisztségviselő (tanácselnök, első titkár, KB-titkár) avatta föl a szobrot. Helyette szívesebben olvastam volna az alkotó születési (halálozási) évét, lévén szó tudományos munkáról.

Dicséretes, hogy a szerző a temetői síremlékeket is leltárba szedte. Viszont kár, hogy nem minden temetőt térképezett föl. Az Alsóvárosi sírkert főútján könnyen megtalálható Till Aran Corpusza, a zsidó temető pedig oly gazdag díszes síremlékekben, hogy Tardos-Taussig Armin füzetben (1932) jelentette meg itt levő legjobb alkotásait.

Nem kívánok részletesen foglalkozni az *Emléktáblák* c. fejezettel (242–250). Tudom, hogy a szerző ezt a részt fölkérésre, pótlólag, kellő idő hiányában készítette el. Am rendszeretelensége így sem menthető. Némely személynél megadja a születési és halálozási évszámot, némelynél (Babits, Nyilasy stb.) nem. Hol szerepel az avatás ideje, hol nem. Irodalmat kapunk is, meg nem is. A Dettre-emléktáblánál csak annyi az irodalom, hogy: DM Vigh Albert emléktáblájánál (250) már az is lemaradt, hogy hol található. Azt viszont a legnagyobb sietségben is illik tudni, hogy Cserzy Mihály nem költő (243), hanem prózaíró. A kisebb hibákból: Maróczy Géza nem – egyszerű – sakkmeister (247), hanem nemzetközi nagymester, a valaha élt legnagyobb magyar sakkozó, sok világverseny hőse, olimpiai aranyérmes. Szőri nem 1879-ben (249), hanem 1878-ban született. Gyapjas Pál nem 1967-ben elhunyt biológus (245) volt, hanem a Rádió védelmében 1956-ban elesett államvédelmi kiskatoná, posztumusz hadnagy. Kíváncsi lennék ennek a mosolykeltő „adatnak” a forrására. Folytathatnám a sort, de minek. Ez a fejezet szorul a legtöbb pótlásra, javításra és persze rendszerezésre.

Epilógus

Most, hogy írásom végére értem, vegyes érzelmek kavarnak bennem. Az egyik: megírhatta volna ezt másvalaki is, hiszen nem éppen hálás dolog mikrofilológiai bonckés alá venni egy könyvet. A másik: jóbarát-ságban vagyok Tóth Attilával, *sed magis amica veritas*. Végül azzal nyugtatom magam, hogy én teljes tudatban vagyok a szerzői teljesítmény nagyságának, úttörő voltának, fejet hajtok előtte, és köszönetet mondok érte a városlakók és a magam nevében!

Apró Ferenc

Fotó: Nagy László

Az elmaradt csoda

Képviselők Szeged önkormányzatáról

Közhelyes, a Nem! Nem! Soba! aktuálpolitikai biszekegyétől a Föld fog sarkából kidőlni című szabvány mennyországig elvergődő történelmünk huszadik százada megengedi a közhelyes definíciót: a legújabb magyar önkormányzatiság: elmaradt csoda. Talán, mert az önkormányzat a politika és a politikai kultúra tömegesítése; a csoda egyedi minőség, semmiképpen nem demokratikus döntés, akarnoki utasítás vagy kinyilatkoztatás következménye. Ezzel a következménnyel nem is kellett szembenéznünk, noha nagyon vártuk, és sokat beszélünk róla, szinte megterveztük – mint alább önkormányzati képviselőink is.

A proletárdiktatúra sokat hadonászott, sokat ígért, ám keveset adott, de azt mindenkinek és azonnal. A demokrácia csak diszkrétan mutogat, mindenkinek ígér, de csak kevesek kapnak azonnal, és mindenki dühös valamiért. E század a helyszíne történelme, s ez leginkább a batalom védett övezetére volt igaz, onnan már csak kiszorítani lehetett a bentlevőket, a városházán berendezkedett a tanácsbáza, a tanácsbázán pedig az önkormányzat. Ritmusa van tehát az időnek, Szeged ha jogállásában már nem is, de életérzésében még mindig szabad királyi város, az önkormányzatról sok újat – ezen igazság szerint – tehát nem is lehetne mondani. De nem is a beszédet igényeltük, megtudni, ki fogalmaz a kezével, rossz emberekre rábökve, vagy mutatójúja minden bölcsességével a jó lehetőségek helyes irányára.

Unalmas, a sok szó is kevés már. Mondassék ki, hivatkozni elvekre és hitvallásokra nem, csak a tettekre (régiesen: a végzett munkára) szabad. Végére is nem a politikai rendszerek, az emberek dolga a csoda. Íme! (Bár hozzátehetnénk: példatárunk.)

Ó.J.

Önkormányzat – (Önuralom)

Szeged neve 1183-ban fordul első ízben írásos dokumentumban. III. Béla három sószállító hajót engedett át a nyitrai egyháznak, melyek Aradon vagy Szegeden állomásozhattak.)

Alig több mint fél évszázad múlva a szegedi hosperek (telepések) elnyerték IV. Béla királytól Buda és Fehérvár szabadságát, két olyan városhoz mérhették magukat, melyek jelentőségét ma sem kell magyarázni.

1498. július 4-én II. Ulászló Szegedet beiktatta a szabad királyi városok sorába, nem alaptalanul, mert Buda után Szeged fizette a legtöbb évi adót.

Ezt a státuszt a vészterhes török idők után 1719. május 21-én erősítette meg aláírásával III. Károly király, és a város szabadságát – némi ingadozással – mind a mai napig fenn tudta tartani. Ha viszont a mindennapok gondjait vizsgáljuk, az előbb említett „ingadozások” felett el kell tűnődnünk. Ezek a metamorfózisok ugyanis a körülöttünk változó világ kihívásaiból és azokra adott válaszokból alakultak ki.

Kibívás volt a betyárok gazdálkodása – meg kellett őket fékezni.

Kibívás volt a kiegyezés utáni korszak – úgy tűnik, Sze-

ged az árvíz ellenére meg tudott felelni neki és imponáló módon fejlődött.

Kibívás volt Trianon, de felismerve a kultúra jelentőségét, Szeged az ország tragédiáját a maga javára tudta fordítani, olyna kultúrközponttá vált, amely többek között Nobel-díjat szerzett az országnak. Nyilvánvaló, hogy a város életere az ország talpraállását segítette.

Kibívás volt a második világháború elvesztése, majd az ország radikális átalakítása szovjet mintára, de ennek a kihívásnak is meg tudott felelni a város, mert az önkény legsúlyosabb éveiben egymás segítségének nagyszerű példájából erőt merített, akik tudták a politikai szocializmus ideiglenességét. Szellemi erejük kiemelte a várost elszigeteltségéből és megkockáztathatjuk, hogy 1956 és 1989 nem lehetett volna világtörténelmi jelentőségű év számmá Szeged nélkül.

Kibívások közepette élünk ma is, mert bár Szeged városa szabad, önkormányzata a megyével ugyanúgy perben állhat mint 1767-ben, lehetőségei azonban nem korlátlanok. Nem csupán és nem elsősorban azért, mert jogrendszerünk viszonylagossá teszi szabadságát, hanem azért, mert az igények és a rendelkezésre álló summa között a legjelentősebb számítás szerint is 33 százalékos (egyhamados) különbség mutatkozik az igények javára.

Ezt a problémát bevezethetjük belsőnek, mert Szeged társadalmából, azaz belülről származnak a városhoz eljutott kívánások, de nehéz nem észre venni, hogy *külről jövő baljós jelek is tetézik gondjaikat*. Néhányat érdemes említeni, hogy következtetéseink ne tűnjenek megalapozatlannak. Baljós jel, hogy a fegyveres agresszió eredményét az agresszor megtarthatja – lásd Vukovár. Baljós jel, sőt jelzésrendszer mindaz, ami Bosznia körül történik. Baljós jel az Európai Közösség behozatali tilalma, melyet a közelmúltban Magyarországgal szemben bevezettek. Baljós jelzéseket olvashatunk az elhúzó világ gazdasági recesszióról és így tovább. A baljós jelek egyike – a migráció – módot ad a gazdasági és politikai típusú tünetek értelmezésére; ugyanis kimutatható, hogy felemelkedő civilizációk centrumaiból kifele irányultak a népmozgások, míg hanyatló civilizációk esetében a szobanforgó (civilizáció központja felé). Gondoljunk csak a görög poliszok és Európa gyarmatosításaira mint a fejlődő, emelkedő civilizáció expanziójának példáira és gondoljunk a hanyatló Rómára zúduló népekre.

Arra figyelmeztetnek ezek a jelek, hogy Szeged város polgárainak olyan világgazdasági környezetben kell har-

monizálniuk igényeik és lehetőségeik jelenlegi diszharmoniját, amely a hanyatlás tüneteit produkálja.

Pánikba, apátiába esni vagy cinikusan kivonulni („állítsok meg a világot, ki akarok szállni”) lehet ugyan – ettől azonban még a cinikusan kivonulónak sem lesz jobb, továbbá ez számalomraméltóan, nevéstégesen gyenge teljesítmény.

Miután látjuk problémáinkat, a belső eredetűeket és a kívülről reánk nehezedőket, kezünkben van a megoldás lehetősége: *tegyük azzá az önkormányzatot, amelynek eredetileg is lennie kellene: önuralomná.*

Az önuralom – akarom mondani, az önkormányzat megvalósíthatósága valahol belül, bennünk, a polgárok személyiségében rejtezik. Ha képesek vagyunk külön-külön és együttesen indulatainkat megfékezni (pl. a képviselő testületben, vagy a családban, vagy munkahelyünkön, vagy jártunkban-keltünkben), akkor számíthatunk először valamiféle párbeszédre, azután egymás és a problémák megértésére, végül ez utóbbiak megoldására.

A világgazdaság jelenlegi helyzete mellett arra nem építhetünk, hogy akad valaki, aki hajlandó és képes az igényeink és lehetőségeink között mutatkozó különbség finanszírozására, bármennyire szeretnénk is ezt. Arra viszont igen, hogy ha képtelenek vagyunk az önuralomra, sorsunk irányításának lehetősége a jelenlegi 67 százalékos arányról (amely persze távolról sem 67 százalékos szabadság, mert kiadásaink jelentős részét nem tetszésünk, hanem biológiai, stb. törvények határozzák meg) a zérus felé tendálhat, s végül mint közösség megszűnünk létezni.

Nem lenne ez új jelenség a Kárpát-medencében, hiszen előttünk népek tűntek el és a legújabb korban is hallhatunk megszűnő településekről...

Ezzel szemben áll annak a lehetősége, hogy a 2000. év trendjeihez és Szeged egyetemi város mivoltához igazodva egy olyan *korszerű helyi társadalom kiépítésére* fordítjuk meglévő eszközeinket, amely a tudásra épül, amelyben az ismeretek forgalmazásából képződik elegendő bevétel a megújulásra, amely képes megvédeni magát a bűnözéstől és hozzá tud járulni a kívülről jövő erőszak elutasításához is.

Mindezt pedig nem látom átháríthatónak a felelősséget senki másra – *magunknak kell az önuralmat vállalnunk*, ha nem akarjuk, hogy mások gyakorolják az uralmat felettünk.

Horpácsy András

A napi problémák szorításában

Mikor Szeged város önkormányzata 1990. október 23-án megalakult, *várákoszásának színűe hátartalanok voltak*. Úgy tűnt, egyszerre nyílik lehetőség egy demokratikus helyi hatalomgyakorlási forma megteremtésére, átfogó szervezeti – intézményi reformra és az önkormányzat – ismeretlen nagyságú – vagyonaival való hatékony gazdálkodásra. Az emberek pedig általában azt remélték, hogy mindenre több pénz és több odafigyelés jut majd. *Számos nagyszabású elképzelés született* valamennyi képviselőcsoportban, miközben a közgyűlés és a hivatal egyaránt a felgyülemlett *hétköznapi problémák tömegében fuldoklott*. A megoldandó kérdések száma azóta sem csökkent, a nagyfűző koncepciók megálmodói azonban egyre inkább elbizonytalanodnak. Az elmúlt két és fél évben ugyanis kiderült, hogy az önkormányzatok lehetőségei sok területen igen korlátozottak, a jövőt pedig továbbra is kiszámíthatatlanná teszik az évente változó jogszabályok, amelyek miatt az önkormányzat feladatait, bevételeit és kiadásait már középtávon sem lehet előre tervezni.

A demokratikus hatalomgyakorlási formák adottak. Az embereket már csak arról kellene meggyőzni, hogy nyevető év után éppen most kellene aktívan részt venniük a helyi hatalomgyakorlásban, hogy éppen most kell megbízni választott képviselőikben, akik ráadásul politikai tapasztalatokkal sem bírnak, s lehet, hogy csak a véletlen folytán kerültek annak idején a közgyűlésbe. Sokszor a mindennapi tapasztalatok sem növelik a bizalmat. A régi tanács-

rendszer alapvetően antidemokratikus jellege mellett jól szervezett és megbízható ügykezelési rendszert alakított ki, amelynek színvonala az átalakulás zűrzavarában sokat esett. Ugyanakkor egyre több feladat hárul át az államról az önkormányzatra, az államigazgatási célú kiadások évről évre jobban nőnek mint bármely más költségvetési tétel. *Az ügyek tehát egyre szaporodnak, az állandóan változó feladatokhoz alkalmazkodó hivatali apparátus azonban még a számítógépes segítséggel sem áll a helyzet magaslatán*. Az ügyes-bajos dolgait intéző szegedi polgár sokszor érzi magát tehetetlen és kiszolgáltatott helyzetben.

Az önkormányzat önmagában is kiterjedt intézményi hálózattal rendelkezik, de a városi kasszára számít sok más egyesület és szervezet is. A korábban csordogáló állami vagy megyei támogatásokat jórészt elapasztotta az átszervezés, az infláció vagy a költségvetési szigor. Nem igazolódott be azoknak a véleménye, akik minden baj megoldását a vállalkozásba adástól várták. Nincs még kialakult vállalkozói társadalom Magyarországon, s lépten-nyomon ügyeskedő, kétes hitelű vállalkozások próbálják becsapni a biztos fizetőnek számító helyhatóságot. A zavarosban halászást kellő figyelemmel még elkerülhetjük, az azonban nyilvánvaló, hogy a kultúra, a sport vagy az oktatás vállalkozási formában elsorvad. Fizetőképes szponzorok és állami támogatás híján tehát az önkormányzatra hárul az értéktérítés támogatása, vagy legalább a pusztulás lassítása. *Sajnos, pénzforsásainkból a legszüksége-*

sebbre sem futja, bár az a kevés, amit ad a város, még így is százmilliós nagyságrendű kiadást jelent. A közvéleményben azonban ennek sincs nyoma... Az intézményekre fordított kiadások ugyanakkor átszervezéssel jelentősen csökkenthetők. A racionális átszervezéssel elvben mindenki egyet is ért, ha azonban egy intézményhez ténylegesen hozzányúl az önkormányzat, rögtön tiltakozási hullám indul el.

Vállalkozó önkormányzatokról beszéltek sokan a választások alatt és után. A balsejtelmek azóta beigazolódtak: a helyhatóság csapnivaló vállalkozó. Önhibáján kívül az, hiszen az igazgatási munka és a vállalkozás nem férnek össze. A hivatalnok cselekedeteit a jogszabályok vezérlik, míg a vállalkozó működésének értelmét az adja, hogy a törvényes kereten belül bármit tehet saját belátása szerint. Akár csődbe is mehet, az alapellátást nyújtó helyhatóság viszont soha nem jelenthet csődöt. A jelentős döntéseket a képviselőtestület egészének kell hoznia: ki látott már olyan vállalkozást, ahol 53 embert kell összehívni minden jelentős kérdésben? Ráadásul a képviselőtestület politikai szervezet, nem feladata a gazdasági tevékenység, amire egyébként teljesen alkalmatlan is.

Bár lehetőségeink korlátozottak, tényleges mozgásterünket sem szabad alábecsülni. A demokratikus hatalomgyakorlást elsősorban a nyílvanosság erősítheti. A képviselőtestület üléseit szerencsére már közvetíti a televízió, s lassanként a polgárok is rájönnek: érdemes odafigyelni, ha az ő adójuk felhasználásáról van szó.

A fájdalmas intézményi reformok folytatása is szükséges, többletforráshoz csak belső megtakarítás révén le-

het jutni. A bezárásokat, összevonásokat és a költségvetési kurtításokat az érintettek mindig igazságtalannak érzik, s véleményüket általában néhány képviselő is osztja. A ki-sebbségi tiltakozás azonban nem változtathatja meg a város érdekeit, bár meglehet, az állandó politikai harcnak egy-két valóban fontos intézmény is áldozatul esett már. Keserves dolog tehát az átalakítás, más választásunk azonban nincsen.

Legnagyobb mozgásterünk az önkormányzati vagyon kezelésében van. Egyelőre még számba se tudta venni teljes vagyonát az önkormányzat, s azt sem, mit ér valójában ez a tulajdon. Részvényeinket könnyebb kilóban mint darabban nyilvántartani, de sok részvény még annyit sem ér, mint amennyit papírjárt adna a MFH. Az önkormányzat sokat tehet városunk gazdasági felemelkedéséért, de nem szabad vállalatként működnie. A vagyont helybe vagy tulajdonba vagy vállalkozásba kell kiadni, a helyhatóságnak közvetlenül nem szabad vállalkoznia. A privatizációs folyamat meg is indult, várhatóan még sok évig el fog húzódní.

Szeged város önkormányzatának lehetőségeit még nem tudtuk teljes mértékben felbecsülni. Az általam alapvetőnek tartott három területen: a demokratikus hatalomgyakorlásban, az intézményi reformban és az önkormányzati vagyongazdálkodásban már felismertük lehetőségeinket. Ha az átalakulás következetesen folytatódik, Szeged városa igen sokat nyerhet az önkormányzatiságban.

Náfrádi Zoltán

Jó úton, zökkenőkkel

Ma, amikor mindenki megcsömörlött a politikától, amikor az emberek egy része elvesztette a pártokba vetett bizalmát, amikor már arról hallunk, hogy a pártok készülődnek a következő választásra és fellángolnak a politikai harcok, nagyon nehéz, sőt lehetetlen a Szegedi Önkormányzatról, a közgyűlés munkájáról, működéséről bármit mondani anélkül, hogy ne esne szó pártokról és pártbárokokról. Meg sem kíséreltem, mert lehetetlenre vállalkozni. Szükségesnek látom, hogy röviden ismertessem a Szegedi Önkormányzat történetét, hogy úgy a jelen, mint jövője érthető legyen.

A Szegedi Önkormányzat történetének első fejezetét a közgyűlés megalakulásától a polgármester megválasztásáig tartom megállapíthatónak. Ekkor a két főbb, az SZDSZ-Fidesz és az MDF-KDNP úgyszemint liberális és konzervatív frakció harcolt a polgármesteri szék megszerzéséért. E harcban a mérleg nyelvét a függetlenek alkották. Mint köztudott, a közgyűlés Fidesz és polgármestert választott, így a hatalom a liberálisok kezébe került és ezzel az első fejezet lezárult.

A közgyűlés történetének második fejezete a Szervezeti és Működési Szabályzat megalkotásáig és elfogadásáig tartott, figyelemmel a bizottságok tagjainak megválasztására is.

Elben az időszakban a liberálisok részéről a fő kérdés az volt, hogy a megszerzett hatalmat egyedül kívánják-e gyakorolni, vagy abból átengednek másoknak is. A kérdés a konzervatívoknál úgy jelentkezett, hogy részt kívánják-e venni a hatalom gyakorlásában vagy a hatalmon kívüli ellenlélek szerepét játsszák.

E kérdés felvetése csak elméleti, mivel a közgyűlésen belüli erőviszonyok ismeretében mindkét főbb részéről a válasz csak igen/lehetett, mert ellenkező esetben a város működéséért felelőssé vált volna. Itt jelenik meg először a pártérdekekben való felülemelkedés és az azóta már sokszor elcsépejt város érdekeknek figyelembevétele.

Ezt az időszakot a komoly párharcok jellemezték, amíg mindkét fél – és ebbe beletartoznak harmadikként a függetlenek is – úgy érezte, hogy súlyának megfelelően vesz részt a város irányításában.

A harmadik fejezet, amelyben jelenleg is vagyunk és úgy tűnik, eltart a képviselők mandátumának lejártáig.

Az eddig elmondottakból annak kelenne következnie,

hogy a harmadik időszak a politika- és pártmentesség időszak, az ügyek gördülékenyen, mindenki közös akarátával és egyetértésével oldódnak, meg, egy közös cél érdekében munkálkodik mindenki.

A gyakorlat ugyanakkor egészen mást mutat. Ennek megítélésém szerint két alapvető oka van, az egyik politikai, a másik „szakmai”.

A Szervezeti és Működési Szabályzat megalkotása és a bizottsági helyek elosztása, az alpolgármesterek megválasztása elvi hatalmi egyensúlyt kellett, hogy teremtsen. Ehhez azonban még egy lényeges körülménynek kellett volna kapcsolódnia, annak, hogy a polgármester megválasztása pillanatától politika és pártsemlegessé váljék. Felülemelkedik pártjának érdekein és a közös cél elérésén munkálkodik. Tehát a polgármester pártossága az egyik oka az időnként tapasztalható működési rendellenességeknek.

A közgyűlés munkájának zavarai abból is adódnak, hogy a megalakulást követő felállásban jelentős változások következtek be.

Ma már nem beszélünk liberális és konzervatív frakcióról, mert mindkét nagy frakción tömörítő pártok szétváltak és önállóan kívánnak politizálni. Ugyanakkor létrejött a független frakció is. Így jelenleg külön frakcióként jelenik meg az MDF, a KDNP, a Fidesz, az SZDSZ, a Független frakció. Ezek a frakciók igyekeznek megtartani korábban a liberális vagy konzervatív frakcióban megszerzett pozíciókat, vagy a hatalom újraosztását igénylik.

Mindenesetre az új helyzet a polgármestertől nagyobb kompromisszumra való hajlandóságot igényel, több egyeztetést, mivel ezen pártok önálló politikával lépnek fel. Elben bármennyire is tagadják, már megjelenik a következő választásokra való felkészülés, annak megjelenítése, hogy melyik párt az, amelyik valóban felül tud emelkedni pártérdekein.

De nézzük a közgyűlés munkájának „szakmai” zavarait. Függetlenül a közgyűlésen belüli hatalmi egyensúlytól, a képviselőtestület hivatalának munkáját a polgármester irányítja. A polgármester a képviselőtestület hivatalának útján készíti el a közgyűlés elé kerülő anyagokat, ezért felelős azoknak szakmai megfelelőségéért. Ezt a felelősséget csupán enyhíti az a körülmény, hogy az előterjesztések egy részét a bizottságok is véleményezik.

E szűrők alkalmazása ellenére is előfordul, hogy a közgyűlésben működési zavarok lépnek fel. Álljon itt a közelmúlt néhány példája.

Nagy vihart kavart a Vadaspark ügye, amelyet a helyi televízió jóvoltából a város polgárai is egyenes adásba láthattak. Az előterjesztés nem állapított meg hiányosságot, mulasztást a Vadasparknál, pedig revizori vizsgálatra és közérdekű bejelentés teljeskörű kivizsgálására alapozta megállapításait. Mindezek ellenére a határozat nem az elbírált igazgatói pályázatok alapján az igazgatói állás betöltéséről szolt, hanem új pályázat kiírásáról. Ez a megoldás a közgyűlés jelentős többségének elfogadhatatlan volt, ha

azt is figyelembe vesszük, hogy az egész ügyben bizonyos pártpolitikai részrehajlás jegyei voltak felfedezhetők. A vita elkezdődött, és mindaddig folytatódott, míg a polgármester, felismerve az ügy előkészítetlenségét – a színpalak mögött – ígéretet téve a megoldásra, a vita lezárult. (Megjegyezni kívánom, hogy a polgármester ígéretét csak részben tartotta meg.)

Ugyanezen ülés napirendjén szerepelt a város köztisztaságának helyzete is. E téma azzal került le a napirendről, hogy az egy héttel később megtartásra kerülő ülés fogja tárgyalni. E napirend megítélésem szerint szintén nem lett kellően előkészítve, mivel az előterjesztésben megállapított hiányosságokat nem tükrözte a határozati javaslat.

Az előző hét hibáiból okúlya a polgármester a vég nélküli vitát megelőzendő a köztisztaság helyzetét levette a napirendről, miután a közgyűlés meghatározta azokat a szempontokat, amelyek alapján az anyagot át kell dolgozni. Az ügynek a Vadasparkhoz hasonló alakulása esetén megvolt a pártpolitikai magyarázata is, amely szerencsére ebben az esetben elmáradt.

Nem kívánok azzal részletesen foglalkozni, mi lehet annak az oka, hogy a közgyűlés megalakulása óta benyújtott számtalan interpelláció ellenére miért csak ez év tavaszán került sor az önkormányzati lakások értékesítését szabályozó rendelet elfogadására és még mindig bizonytalan a rendelet alapján az értékesítések megkezdésének időpontja.

Összefoglalva úgy látom, hogy a Szegedi Önkormányzat lassan zökkenővel, *de jó úton balad*, az apró villongások a demokrácia velejárói. A gyorsításhoz azoknak a választópolgároknak az aktív közreműködésére is szükség lenne, akik ma még közömbösek, vagy a helyi politikából való kiábrándultságukat hangoztatják.

Dr. Kis Lajos

Fogságban

Aki manapság komolyan akarja venni az önkormányzati munkát, *fojyamatosan falakba ütközik*. Ezekről a falakról szól a Szegedi Önkormányzat Független Frakciójának elemzése.

A törvény fogságában

Az önkormányzati törvény egy kompromisszum eredménye. A parlamenti ellenzék attól tartva, hogy a kormánypártok sikere a helyhatósági választásokon is megismétlődik, ragaszkodott ahhoz, hogy az önkormányzatok működési szabályzataikat kétharmados többséggel fogadják el. Szintén kompromisszum eredménye volt, hogy a nagyobb településeken – így Szegeden is – a polgármestert az önkormányzat választja nem a lakosság. A listás képviselők választása is ezen alku eredménye volt. Hamar világossá vált, hogy *ezek a biztosítékok a hatékony munka gátjai*, hiszen a kétharmados működési szabályzatba szükségképpen kerül a kétharmados döntések tömege, emiatt néhány csökkönyös ember útját állhatja (és sokszor állja is) a közmegegyezésnek. (Kétharmaddal születik például a költségvetés és a vezetők kinevezése.)

A kormány fogságában

A megyei jogú városok többségében ellenzéki önkormányzatok alakultak, így ezek jogait – így Szegedét is – a meglévő eszközeivel a kormány csorbítani igyekszik. Az egyik lehetőség a köztársasági megbízott intézménye. Az önkormányzati törvény joghözágait kihasználva egyre több jogkört kapnak meg, cserébe viszont egyre több, *sok munkával, konfliktussal járó feladattal terbelik meg az önkormányzatot*. (Például útlevel ügyintézés, szociális ügyek). Hasonló hatása van annak is, hogy több esetben bizonyos tevékenységek ellátására a megyéhez utalják a pénzt, melyért velük kell többnyire eredménytelenül megküdeni (például kollégiumok, egészségügy fejlesztése).

Az apparátus fogságában

Hamis lenne azt a képet festeni, hogy az önkormányzat pusztán külső okok miatt nem áll helyzete magaslatán. Sokkal elgondolkodtatóbbak a belső problémák.

Dr. Lippai Pál polgármester megválasztásakor élvezte a függetlenek bizalmát, ez a bizalom azóta elolvadt. Ennek fő oka, hogy *nem volt képes az elképzeléseinek megfelelő apparátust felállítani*, illetve a meglévőt olyanná alakítani. Működésünk két és fél éve alatt sok ígéretes rendeletet alkottunk meg, aminek a végrehajtását az apparátus – kár széptíteni – szabotálja. Túlzás lenne szándékosságot gyanítani e mögött. A legfőbb ok az, hogy nincs, aki számonkérje a rendeletek végrehajtását. A polgármester nem teszi, hiszen ezért van szerinte a jegyző és az alpolgármesterek. Az alpolgármesterek nem teszik. *Dr. Ványai Éva* MDF-es támogatottsága nehezíti meg a liberális városvezetéssel szembeni helyzetét. *Tübbegi József* pedig ilyen típusú feladatok végzésére sosem volt alkalmas. Egy politikai patthelyzet miatt ő felelős a gazdasági ügyekért. Egy méhéshz feladata, hogy egy egyetemi város összetett gazdasági feladatát menedzselje. Nagy a cipő... A jegyzőn nem múlt el nyomtalanul, hogy másfél évig tartott a személye körüli huzavona. Legfőbb ellenzője akkor is és most is Tübbegi volt. *Egymás ellenében nem irányítják hatékonyan az apparátust*. Ebben a helyzetben a polgármesternek kellett volna a folyamatok élére állni, vezetői alkalmatlanságát mutatja, hogy *belegabalyodott a fontosnak tűnő napi ügyekbe*. Egyetlen feyvelmit osztott ki működése alatt, azt is egy takarítónó ellen. A leírtak alapján csoda volna ha az apparátus nem szabotálná a rendeletek végrehajtását.

A frakció fogságában

A közgyűlés két nagy frakciószövetségből (MDF-KDNP, Fidesz-SZDSZ) és a kislétszámú képvisellel rendelkező pártok képviselőit tömörítő függetlenekből áll. A közgyűlés ideje nagy részében gyakorlatias, céltudatos, érdemi

munkával foglalkozik, hogy mégsem ezt gondolja a lakosság, annak az az oka, hogy *minden közgyűlésre beszűrő egy hatalmas, értelmetlen, látványos politikai köntösbe öltöztetett botrány*. Ezekről – függetlenek tudatosan távoltartják magukat, mert ezekben a kérdésekben többnyire senkinek nincs igaza, és ezekre az álkérdésekre adott válaszokra a lakosság többsége nem is kíváncsi. A frakció összetétele miatt is alkalmatlan a politikai típusú vitákra, hiszen nehéz elképzelni olyan politikai jellegű veszekedést, amiben pl. az MSZP a Kisgazdapárt és az MSZMP egy véleménye lenne. A céltalan viták arra tökéletesen alkalmasak, hogy a közgyűlés tekintélyét teljesen lejárassák.

A lista fogságában

A korábrinál lényegesen kevesebb egyéni képviselő foglal helyet a közgyűlésben. Sokkal nagyobbak a körzetek, sokkal több napi ügy jut egy képviselőre. A listás képviselők nagy száma és súlya miatt sokszor az önkormányzat ezen alappillére az áldozat. Erre példa, hogy miközben nőtt az apparátus létszáma, egyetlen csoport létszám csökkent: az egyéni képviselők munkáját segíteni hivatott önkormányzati csoport. *A lista dominanciája miatt jutbatott komoly szerephez a pártszínezetű politizálás*, ami önkormányzati szinten sokszor teljesen nevelésesen hat, hiszen a városi szinten jelentkező érdekeknek ritkán feleltethetők meg ideológiák és pártok.

Összefoglalva: az önkormányzat mérlege negatív. Sok külső és belső feltételnek kell megváltozni ahhoz, hogy

tényleg önkormányzatról beszélhesünk, hogy csak egyetlen – lerázhatatlan – béklyónk legyen: a lakosság akarata.

A Szegedi Közgyűlés Független Képviselőcsoportja:
*Hatvani Zoltán, Dr. Tichy-Rács Csaba,
 Dobó János, Csapó Balázs, Jubász Antal,
 Mészáros Áttila, Szemők Árpád, Básthy Gábor*

Gyermekbetegségek

Előrebocsajtom, ha mérleget kellene készítenem a rendszerváltás óta eltelt időszakról, az *mindenképp pozitív lenne, de nem egyértelműen*. Amikor '90 őszén úgymond „átvettük a hatalmat(!)” a városházán egy olyan liberális alternatíva mögé sorakoztunk fel, amit *dr. Lippai Fál* polgármesteri programja fémjelzett. Ezt a programot a Fidesz és az SZDSZ szakértői segítségével közösen álmodtuk meg.

A program két fontos elemet tartalmazott. Egyrészt *kialakítani a progeresszió várospolitikáját, másrészt lebontani a tanácsi rendszert* az önkormányzatiság elve alapján.

Vegyük az elsőt: létezik egy városfejlesztési koncepció, amely komoly és hosszantartó vitákat indukál mind a sajtó hasábjain, mind a közélet egyéb fórumain. Ez így helyes és demokratikus. Teljes egész azonban csak akkor lesz, ha képesek leszünk a civil szervezetek véleményét beépíteni a koncepció végleges formájába. Lássunk néhány példát, mi valósult meg Szegeden '90 ősze óta.

Megőriztük a város működőképességét. De hogy valójában mit is takar ez a közhely, azt nem tudom. A város él és működik, van vízellátás, tömegközlekedés, szemétszállítás, stb. De azt hiszem, ez csak részben a mi érdemünk, mert nélkülünk is megvolna mindez.

Megpróbáljuk mozgósítani illetve becsalogatni a tőkét Szeged gazdasági életébe, de a tőke nem engedi magát befolyásolni. Valóban egymásnak adják a kilincset a városházán francia, dán, amerikai, angol, és német delegációk, üzletemberek. Igérnek is rendszeren, szennyvíztisztítót, repülőtérre 600 millió dollárt, toronyórát láncsal, de *az ígéret csak ígéret marad*. Vajon miért? Véleményem szerint amíg dúl a balkáni háború, ígeszű tőkés ide nem fektet be. Másrészt hiányzik a mi fogadókapacitásunk is. Minden elismerése a Vagyonkezelő Irodának, de ezt a feladatot profi vagyonkezelő gazdasági társaságra kellene bízni, nem hivatalnokokra.

Felelősen kívánjuk kezelni az önkormányzati vagyont, amely főleg ingatlanokból áll. Ugyanakkor a közgyűlés alkotott egy olyan rendeletet, melyet a végrehajtnak, elvileg nem marad kiutalható bérletés Szegeden. Ugyanakkor a lakásigénylések száma meghaladja a háromezretet. Eladunk értékes belvárosi ingatlanokat (illetve ezek bérleti jogát), míg a saját hivatalunk zsúfoltsága szinte lehetetlené teszi a kulturált ügyfélfogadást.

Fejlesztjük a város úthálózatát, megépítjük a harmadik körutat 3–400 millióért mondván: tehermentesíteni akarjuk

a várost a kamionforgalomtól, ugyanakkor ez az igény az E 75 autópálya építésével maradéktalanul teljesül. Úgy látszik, *markánsan tudja érdekeit érvényesíteni a hivatalon belül egy technokrata lobby*, melynek csak a tervezés az érdeke, nem a kivitelezés.

S most nézzük a hivatalt. Valóban sor került-e a tanácsi rendszer lebontására. A válasz egyértelmű, sikerült. Igaz, hogy *helyette létrehoztunk egy háromszor olyan nehezkes rendszert* tele útvesztőkkel. A döntési mechanizmus a következő: az iroda, amely a legfőbb döntéshozó szerv, szükségesnek lát egy intézkedést. Ezt előterjeszté a bizottságnak döntésre, de előzőleg a jegyzővel törvényességgel ellenőriztetni, az illetékes alpolgármesterekkel ellenjegyeztetni kell. Ezután az irodavezetői értekezlet (kvázi vb) véleményt mond a témáról, s ha minden „zöld” megvan, mehet a bizottság elé, mely dönt. Ezután újra a jegyzőhöz kerül a bizottsági határozat újabb törvényességi vizsgálatra. Ha nincs kifogás és van elég idő, mehet a közgyűlés elé, ha közgyűlési kompetenciáról van szó. Itt a nyájas olvasó fellelegezhetne, de hátra van még az Egyeztető Tanács döntése, jelesen felvehető-e a közgyűlés napirendjére a téma, vagy sem. Csak ezután kezdődhet a közgyűlési tárgyalás, amely néha színjáték, néha politikai kabaré.

Ezek az önkormányzat gyermekbetegségei Szegeden. A gyógyuláshoz a következőket látom fontosnak megvalósítani a hátralévő időben.

Átfogó szociálpolitikai rendszert kell kialakítanunk, mely minden szegedi polgár számára minimális létbiztonságot nyújt. Ehhez szociálpolitikai térképet kell készíteni, munkaalkalmakat kell teremteni, olyan nagy beruházásokkal, melyek tömeges foglalkoztatást tesznek lehetővé, nem pedig egy szűk elit érdekeit képviselik. Sem a repülőtér, sem a technológiai park nem ilyen.

Be kell vonnunk a civil szervezeteket az önkormányzat munkájába és gyakrabban kell az emberek véleményét kikérni közmeghallgatásokon, mert csak a nyilvánosság az, amely feloldhatja a polgár és a közgyűlés közötti bizalmatlanságot.

Véget kell vetni a közgyűlési meddő vitáknak egy új politikai kultúra kialakításával, s ebben partner kell hogy legyen minden városházi frakció. Így talán az emberek, a szegedi polgárok megőrizhetnek bennünket jó emlékeztükben.

Jenei Ferenc

Hatalmi eszköz, vagy társadalmi szolgáltatás?

Gazsó Ferenc *beszélget az oktatás és a politika viszonyáról Sulyok Erzsébet*

– A legutolsó, az 1985-ös oktatási törvény megalkotása és elfogadása idején ön volt a miniszterhelyettes. Hogyan lehet jellemezni ezt a jogszabályt az állam és az oktatás, a politika és az oktatás viszonya szempontjából?

– Előrebocsátom, hogy nyilvánvaló: azok a minták, ahogyan a magyar társadalomban a hatalmváltást megelőző időben az oktatás és politika viszonyát kezelték és szabályozták – a megváltozott társadalmi viszonyok között nem követhetők. De meg kell mondanom, hogy a törvény elfogadásától elkezdődött egy leválási folyamat: az oktatási rendszer viszonylagos függetlenedése a direkt politikai vezérléstől és irányítástól. Hiszen a törvény kimondta az oktatási intézmények szakmai autonómiáját, elismerte ennek az alrendszernek a relatív önállóságát. A szakmai autonómia azt jelenti, hogy a szakmai kérdéseket a szakmai logika szerint és politikai beavatkozás nélkül kell elrendezni. Mivel a függetlenedési folyamat alapvetően etatista típusú társadalomban kezdődött el, ahol hallatlanul erős és koncentrált politikai hatalom érvényesült minden alrendszer fölött, sem az oktatásban, sem a gazdaságban kibontakozó autonómiák nem tudták áttörni a politika irányító, ellenőrző, befolyásoló szerepét. Az államszocializmus bukása pillanatában eleven a kérdés: hogyan kell elrendezni az oktatási rendszer, valamint a politika, az állam és a helyi hatalom viszonyát. Mekkora legyen az iskola autonómiája, milyen döntési kompetenciák illeszkedjenek az államot, az önkormányzatokat, esetleg a regionális politikai irányítás szervezeteit. Magyarán az oktatási rendszer állami befolyásolásának új koncepcióját és az ennek megfelelő mechanizmust kell megalkotni.

– Az aligha vitatható, hogy az eltelt három év alatt nem született meg közmegegyezően alapuló átfogó koncepció az oktatás és a hatalom viszonyáról, következésként az ennek megfelelő intézményrendszer sem állt föl. Milyennek ítéli most az oktatás és a politika viszonyát?

Országos, regionális és helyi oktatáspolitikai címmel Gazsó Ferenc szociológus, a Közgazdaságtudományi Egyetem tanára július 6-án előadást tartott a TIT szegedi pedagógiai nyári egyetemén. Az alábbi interjút majdnem egy hónappal a szegedi előadás előtt adta, amikor még előttünk volt a közoktatási törvény parlamenti viája. Azóta – július 12-én – a honatyák többsége megszavazta a törvényt. A körülötte dúló politikai harc azonban – ahogy Gazsó Ferenc is kifejtette – ezzel nem szűnt meg.

– Csak az a különbség az 1989-es rendezetlenséghez képest, hogy közben kifejeződött az iskola körüli hatalmi-politikai küzdelem. Jelenleg azt lehet látni, hogy éppen a törvényelőkészítés kapcsán a különböző politikai fölfogások erőteljesen ütköznek és egymást kizáró módon fogalmazódnak meg. A konszenzus lehetősége szinte kizáródott, az iskola és a politika viszonyát a kuszáltság, az elhúzó bizonytalanság jellemzi.

– De a törvényt meg fogja szavazni a parlamenti többség, vagyis kiépülnek az új intézmények – a kormányzati koncepció szerint.

– A politikai-hatalmi kérdések mégis függőben maradnak, hiszen ezeket nem lehet parlamenti többséggel eldönteni. Ezért gondolom, hogy itt az ideje szemügyre venni, miként kellene egy humanista elvű társadalomban azt a viszonyt, amelyről beszélünk, általában és konkrétan elrendezni – a jogalkotás, a mechanizmus működtetése szintjén.

– Melyek a legmarkánsabb elképzelések?

– Magyarországon két elképzelés rajzolódott ki és ütközik össze. A kormány mögött álló politikai erők szerint meg kell őrizni a közoktatási rendszer direkt politikai vezérlésének és irányításának kiterjedt rendszerét és a közoktatásban zajló folyamatok meghatározása fölötti kompetenciát. Azt szeretnék, ha továbbra is politikai funkció, állami feladat maradna a

szakmai tevékenység tartalmának a meghatározása. Ennek megfelelően az állam birtokolná annak a lehetőségét és eszközrendszerét, hogy kidolgoztassa, jóváhagyja, kiadja, visszavonja, korrigálja a tenterveket, a tankönyveket, megfogalmazza az oktatással szembeni tartalmi követelményeket és nevelési célokat; kifejezetten ideológiai-politikai értékeket tárgyaló tantárgyakat vezessen be, mint például az erkölcsstan. A tartalmi döntésekbe nem szólhatna bele sem a fenntartó, sem a helyi politika, sem az iskola használói. Magyarán: ez a koncepció fönttartaná az államszocializmusra jellemző politikai vezérlési rendszert. Hiszen jól emlékezhetünk, hogy az államszocializmus is mindezekelőtt az oktatás tartalmát kívánta állandóan meghatározni, ellenőrizni, fölülvizsgálni. A hatalom legitimációs eszköznek tekintette az oktatást, amelyen keresztül a felnövekvő generációk társadalmi magatartását, érték-tudatát, világnézetét közvetlenül befolyásolni lehet.

– A jelenlegi kormányt a tömegkommunikációval kapcsolatban éri a legtöbb hasonló vád. Az tudniillik, hogy a tömegkommunikációs eszközöket hatalmi eszközöként kívánja használni, azt elérni, hogy a saját politikai akaratával összhangban lévő tartalmakat terjesszék és csakis azt.

– Az oktatásban ugyanez a helyzet. Az oktatási rendszer társadalmi szerepe kettős: értékközvetítő és szocializáló rendszer. Az a politikai erő, amelyik a tartalmát teljeskörűen meg akarja határozni, vagyis megszerezni fölötté az uralmát, az az erő a politika által vezérelt oktatást akar, az egész társadalom értékrendjét és magatartását akarja meghatározni.

– Milyenek a külföldi minták? Milyen általában az oktatás és az állam viszonya a fejlett demokráciákban?

– Általában azt lehet mondani, hogy a Nyugat-európai demokráciákban a politika nem tartja fenn magának a szakmai-pedagógiai kérdésekben való döntés jogát és kompetenciáját. Az oktatás tartalmát annyiban

befolyásolják, hogy az úgynevezett kimenet-szabályozásra alkalmas keret-tervet készítsenek, amelyben meghatározzák az egyes pedagógiai szakaszokban elérendő követelményeket. Van más minta is, például a holland, amelyben az állam még erről a szabályozásról is lemond, kizárólag az iskola alapítás és működés általános feltételeit határozza meg és azt előírja, hogy anyanyelvet és egy idegen nyelvet, történelmet és matematikát tanítani kell. Ott abból indulnak ki, hogy az iskola nem az államé, nem a helyi hatalomé, hanem a használoké. Úgy fogják fel, hogy az oktatás társadalmi szolgáltatás, nem tartozik a hatalmi szférához. Hanem azt hivatott elősegíteni, hogy az állampolgárok hozzá tudjanak jutni a társadalomban releváns kultúrához, hogy ennek a – mondjuk úgy – kulturális tökének a birtokában a társadalmi szerkezetben mozogni tudjanak. Hiszen a modern társadalomban a kulturális töké átváltható más tökefajttákká, tehát a társadalmi státuszt rendkívül erőteljesen befolyásolja.

– **Ebben a felfogásban nyilván nem az a kérdés, ki uralkodik az oktatás fölött, hanem az, hogyan tud az iskola olyan minőségi szolgáltatásokat biztosítani, hogy minél több állampolgár igénybe vegye. Egyféle piacról van szó?**

– Kínálati rendszer van, tehát sokféle iskola, sokféle program és ezek között a saját elképzeléseik, igényeik, törekvéseik szerint választhatnak az állampolgárok. Az államnak ez esetben ellátási kötelezettsége van: az, hogy biztosítsa a színvonalas oktatás erőforrásait, anyagi, szervezeti-intézményi feltételeit és általános jogi kereteit. Hollandiában külön törvény garantálja a finanszírozást. Meghatározott kritériumok szerint bárki alapíthat iskolát, az állam finanszírozási kötelezettsége él.

– **A kétféle koncepció között a leglényegesebb különbségnek az látszik, hogy az egyik hívei szerint az állam tudja legjobban, mi jó az állampolgárnak, a másik – például a holland – szisztéma szerint ezt maga az állampolgár is el tudja dönteni.**

– Az egyik koncepciónak az a lényege, hogy az iskolarendszer az állam alá rendelt, a működését közvetlenül az állam és az igazgatási apparátus határozza meg – politikai döntésekkel. Azokban az országokban, ahol ebből indulnak ki, erőteljesen befolyásolni akarják az iskola tartalmi történéseit, végső soron az állampolgár értékrendjét, magatartását. Ez egy pluralista társadalomban anakronisztikus, nem fér össze a pluralizmus-elvvel. A másik koncepció szerint az ál-

lam nem tudja meghatározni, mi a jó az állampolgárnak, tehát nincs egyetlen, az állam által kanonizált, kiténtett pedagógiai paradigma. Az iskolában közvetítendő tartalmak kiválasztása szakmai feladat, a szakma pedig többféle kínálatot termel ki. Ezek szabad megjelenése és választása az oktatási rendszer plurális működésének alapvető feltétele. Az alternatívitással arányosan nagyobb az esély azoknak a releváns tartalmaknak a kialakulására, amelyek valóságos társadalmi igényt képesek kielégíteni. Az ilyen rendszerben nem fordulhat elő, hogy évtizedekig érvényben legyen mondjuk egy, az állam által előírt és szankcionált tanterv, amely már rég nem felel meg a megváltozott társadalmi követelményeknek – lásd a magyar szakképzési rendszert...

– **Milyen következményekre kell gondolnunk, ha a jelenlegi kormánykonceptió érvényesül Magyarországon?**

– Ezzel visszatérnénk a totális etatizmushoz. Akik – világos hatalmi célból – ezt akarják érvényesíteni, azok úgy gondolják, akié az iskola, azé az ifjúság. E felfogás szerint át kell nevelni a magyar társadalmat, mert az ateizmus, az elmúlt 40 esztendő lerombolta az erkölcsöket, az értékeket – most föl kell építeni az új értékrendet. Ez csak erős központi vezérléssel

Bukor Tibor: Tanulmányok

megy. Felfogásom szerint nem lehet ezt az elképzelést megvalósítani. Az államszocializmusban megismertük a bumeráng-effektust: Minél nagyobb a ráfordító szándék – valamilyen ideológiára, értékre, magatartásra – annál erőteljesebb a szembefordulás. Ha nagy a terror, akkor megjelenik a hipokrizis, a képmutatás, a mintha-effektus. A pedagógus látszólag azt csinálja, amit kívánnak tőle, valójában igyekszik kibekkelni, a gyerek pedig egyszerűen cinikus viszonyt alakít ki a „követelményekhez”. A nevelési szándék szempontjából ez romboló hatású, mert olyan magatartásformákat motivál, amelyeknek más életszférákra is átsugárzik a hatásuk. Ha nem kereshetem meg azt az értékrendet, amellyel azonosulni tudok, hanem megmondják, mivel kell azonosulnom, teljesen nyilvánvaló, hogy egy általános értékvesztés is bekövetkezik. A ma erőltetett koncepció kétségtelenül romboló hatású, rontja az iskola szocializáló funkciójának minőségét, tehát értékteleníti az iskolát. Mint ahogy a szocialista iskola is értéktelen volt, hiszen nem tudott betölteni szocializáló funkciót. Nem szabad azt hinni, ha kicserélem az ideológiát, meg az értékeket, a dolog máris jóra fordul. Az iskola használójának és az iskolában dolgozóknak a választási szabadsága nélkül semmi sem fordul jóra, enélkül sehol a világon nincs hatékony oktatási rendszer.

– A másik koncepció – mely szerint az állam tartsa magát távol az oktatás tartalmának politikai szempontú meghatározásától – szintén előtérbe helyez értékeket.

– Igen, de ez a kínálat szintje és nem kötelezés.

– A vita másik fő témája az állam ellátási kötelezettsége. Melyek a fő különbségek?

– Olyan oktatási rendszer egyetlen modern társadalomban sincs, ahol az államnak ne lenne ellátási kötelezettsége és felelőssége. Ez akkor is fönáll, ha a használók felől megközelített oktatásszabályozás, kínálati-iskola-rendszer van. Ilyen nagy rendszer ugyanis nem működtethető csak az állampolgárok adakozásából, vagy egyéb, nem költségvetési forrásból. Az oktatás anyagi, működési feltételeit, jogi szabályait az államnak kell garantálni. Jellegzetes, hogy Magyarországon a politikai gondolkodás iránya a következő: az állam igyekszik ezt az ellátási felelősségét minimalizálni, s a fenntartó önkormányzatok nyakába varrni – miközben a pedagógiai tartalom kizárólagos befolyásolásának jogát magának vindikálja. Magyarországon ez azért különösen kiélezett probléma, mert az önkormányzati törvény megszüntette az iskola közvetlen állami tulajdonlását és

a helyi hatalom kezébe adta. De lehet akárhányféle tulajdonos, az állam ellátási felelőssége nem ruházható át. Legfőleg megosztható a helyi hatalommal. Magyarországon úgy szól a törvény, hogy ha az önkormányzatnak ellátási kötelezettsége van, ahhoz a feltételeket biztosítani kell. Gyakorlatilag azonban megoldatlan a dolog; az új törvénytervezet szerint most már csak a pedagógusok illetményét finanszírozná az állam, a többit az önkormányzatra hárítaná – még a nem önkormányzati, hanem alapítványi, egyházi iskolák fenntartását is.

– A legújabb fejlemények szerint a pedagógusok illetményét sem fizetné az állam; hiszen a közalkalmazotti törvényben előírtak teljesítéséhez kölcsönök felvételére buzdítja az önkormányzatokat a pénzügyminiszter és mindösszesen ahhoz kínál állami garanciát, hogy az önkormányzatok bátran eladósodjanak.

– Amiről itt szó van, az tulajdonképpen egy tökéletes állami voluntarizmus. Születik egy törvény, amelynek végrehajtásához nincs fedezet, s akkor állam bácsi azt mondja, fizessen más. S ha nem tud fizetni, akkor sincs nagyobb baj, hiszen a pedagógus nem az állammal, hanem a balekszerrebe kényszerült önkormányzattal ütközik.

– A politika és az oktatás közötti viszony rendezetlenségének lát-szik-e valamilyen káros következménye az iskolában?

– A hagyományos mechanizmusok folytán az iskola működik, mindaddig, amíg be nem zárják, mondjuk, mert nincs pénz fűtésre. Nem ez a kérdés, hanem az, hogy képes-e az iskola innovációra, fejlesztésre, a változó társadalmi feltételek pedagógiai lefordítására. Megint a szakképzésre utalok, amely egy teljesen más gazdasági szisztémára épült rá. Ez a gazdaság már összeomlott, de a képzés semmit nem reagált le a változásokból. Ez nemcsak anyagi tőkét igényelne, hanem a szellemi tőke mozgulását. Csakhogy semmi sem motiválja, senki sem érdekelt ebben. A szakiskolák továbbra is működnek – teljesen anakronisztikus módon. Sokkal jobban is működhetnének, ha tisztázott lenne az a viszony, amiről eddig is beszélünk. Olyan ez, mint a gazdaság; abszolút értelemben a gazdaság sem omlik össze, működik, de lefelé tart. A magyar iskola ma működik és stagnál. Azért nincs olyan zuhanás, mint gazdaságban, mert a pedagógusoknál főlhalmozódott szakmai étosz, ismeret mégiscsak mobilizálódik a rendszerben és a diákoknak is van bizonyos érdekeltsége abban, hogy dolgokat megtanuljanak. De nem tud innovatív lenni az iskola, magasabb szintre emelkedni az oktatás.

– Nem ezt szolgálja az oktatás szerkezetének átalakítása?

– Sokkal inkább a társadalmi egyenlőtlenség konzerválását. A körvonalazódó politikai elképzelés szerint fönntartanak egy viszonylag szűk befogadóképességű exkluzív középfokú oktatási rendszert, ahova körülbelül egy korosztály 35-45 százaléka jut be. Hogy befogják a többség száját, meghosszabbítják két évvel az általános iskolát, 8 helyett 10 osztályos képzést adnak. Teljesen nyilvánvaló, hogy a 10 osztályos általános iskola a középiskola helyett van. Ennek a műveltséganyaga alkalmatlan arra, hogy a 10 osztályt végzettek fölvegyék a versenyt a lefelé is kiterjesztett középiskolát végzettekkel. Az előnyös helyzetet élvező rétegek előnyeiket úgy is gyarapíthatják, hogy több szelekciós küszöb beépítésével megnehezítik a hozzájutást az igényesebb oktatáshoz. Maguknak tehát megcsinálják az exkluzív oktatást, a többinek pedig – állami asszisztenciával – a gyenge színvonalú tömegoktatást. A tandíj is kifejezetten társadalmi szelekciós eszköz, az anyagi és kulturális előnyök összekapcsolása.

– Nincs olyan oktatási szisztéma, amely képes lenne megszüntetni a társadalmi egyenlőtlenség következményeit.

– De olyan van, amelyik a társadalmi egyenlőtlenségek hatásának enyhítését célozza meg: amelyik minden állampolgárnak garantáltan biztosítja a magas színvonalú oktatási szolgáltatást, s nem köti vagyoni cenzushoz. A nálunk körvonalazódó elképzelések szerint az oktatás, az iskolarendszer nem az a mechanizmus lesz, amely alkalmas lenne a legkisebb mértékben is megbontani a konzisztenciát, az előnyöknek előnyökkel, a hátrányoknak hátrányokkal társulását. Ha azonban a politika direkt beépíti az iskolarendszerbe az előnyök halmazának mechanizmusait, annak minimális társadalmi következménye az oktatás körüli politikai harc.

– A magyar közoktatás sorsa teljesen összefonódik a politikai harcok kimenetelével?

– Igen.

– Ha a parlament elfogadja a közoktatási törvényt, akkor azt mondhatjuk, hogy az MDF végrehajtotta eredeti oktatási programját?

– Teljes mértékben, illetve, csak két ponton nem: megígérték a pedagógusok életkörülményeinek számottevő javítását és az oktatásra fordítható költségvetési pénzek jelentős fejlesztését. Az MDF mindössze ebben a két vonatkozásban lett hűtlen a saját programjához: nem akar több pénzt adni az oktatásra és semmibe veszi a pedagógusokat.

Szegedi képeslapok

BEVEZETŐ

*Sokáig csak szemeiddel néztem a Várost, –
most már a te lelkedben is szeretem.
Mert megszeretted, én is újra fölfedezem
régi és új szépségét. S ez oly csodálatos!*

1. MADARTÁVLATBÓL

*Felejthetetlen nap-bullámaid az örökkévalóságnak
toronyok írják az égre szívdobogató jelül,
s toronyzene száll vidám apródrajaként a
barangzúgásnak,
míg fények gyúlnak az égen, földön – s szívünkön belül.*

2. EGYETEMI FÜVÉSZKERT

*Hortus Universitatis... Isten kertje ez és a Város is,
mely fával, virággal, felszökő vizekkel s szava járásával
megejt sellő-varázssal, emberséges nagy akarással ott is,
ahol szembeáll sötétlő erővel, áldott-átkos sorsával.*

3. A ZSINAGÓGA

*Oly távoli álom a város szívében,
mégis itt nőtt ki, ebből a földből!
Állunk, mint égő csipkebokor tövében,
hol szép törvény emberien nőtt föl.*

4. UTCÁK, TEREK, SZÖKŐKUTAK

*Tornyos paloták fölött a délszaki ég
ringatja felhőit, villantja színeit.
Utcáin a szépre értő emberi kéz
szökőkút zenéjébe oltja köveit.
Utópia álma leng tágas terein,
vagy Attilaé szüremlik át erein...?*

5. A SZERB TEMPLOM IKONOSZTÁZA

*Népek országútja, Tisza-szelűdségű-szilajságú,
s népek bölcsője, szép-íz-es-szavú „szögedi nemzet”:
mint a víz a Koporsót, őrzöd titkod: egy-akarátú,
egy-rítmusú, egy-kincsű ennyiféle nép hogyan lett...?*

6. A FOGADALMI TEMPLOM

*Emeld föl a szemed, szíved, lelked s öleld meg a végtelent:
íme, a toronyok karcsún villanó vallomása.
Víz áraszt, háború őrzöng és a toronyőr tűzvészt jelent,
a „szögedi” érzi: közel a föltámadása.*

7. A DÓM TÉRI ZENÉLŐ ÓRA

*A kultúra játék – olvastuk. Hibetjük, hogy az is.
Ez a játékkultúra a fejünk fölött arra int,
hogy minden tudomány és törvény, bármily szent s igaz is,
csak úgy állhat fenn, ha bölcs mosollyal szívébe tekint.*

8. A DÓM-NAGYORGONÁJA

*Mártványra és arany mozaikra hull a hang-varázs,
előnt, elbűvöl, fölemel a látvány, az áradás:
reánk tárulnak sorra az Elizium ajtai
és a végtelent kutatják az orgona hangjai.
Megáll az idő, míg a hullámok gyűrűznek tova...
A tenger bűvöl így s ragad el távoli partokra...*

9. A VIRÁG CUKRÁSZDÁBAN

*Helyünkön ülök s nézem, nézem a teret,
melyen emlékek évtizedei vonulnak át,
s az órák tündöklése, melyeket veled
élttem itt át s őrzöm, mint életem foglalatát.*

*Igen, veled élttem itt át, hogy mi voltam,
s hogyan kezdtem azzá lenni, ami most is vagyok.
Te iblettél s vonatad újra fénybe múltam,
s veled éled mind, mit láttam szépet, nagyot.*

10. ALSÓVÁROS

*A paprika lángfüzére ég a házak
tornácain. A földjét művelő népre
áldás száll s ragyognak gótivű ablakok.
Fölnéznek ők a lelket emelő képre,
mely a feledés, a sárszint ellen lázad.*

*Századok üzennek most. Amit e föld takart,
feltáru a múlt – s a maguk élete is.
Vérükbe árad végre a hajdani kor,
Szent Péter temploma él a mélyekben is
s felragyog a keresztes jobannita kard.*

Fotó: Nagy László

A puding próbái

Nikolényi István a szabadtéri ellentmondásairól, az új nézőtérrel, a műsorpolitikáról, a tervekről

A Szegedi Szabadtéri Játékok újkori története nem írható meg dr. Nikolényi István személye és tevékenysége nélkül. A hatvanas évek közepén, fiatal újságíróként került a Dóm tér varázsának vonzáskörébe, később egyik legbűségesebb és legkeményebb kritikusának bizonyult. Aztán – betyárból lesz a legjobb pandúr – volt a játékok dramaturgja, másodállású művészeti vezetője, kinevezett igazgatója, majd ismét félállású irányítója. Szeptember elsejétől ismét főállású igazgatója lesz az ország legnagyobb színházának. Izgékony személyisége, makacssága, tapasztalata, fölkészültsége és több, mint bűszéves ismeretségünk, sok közös munkánk miatt nem könnyű vele interjút készíteni. Dehát, mint az angol mondja: A puding próbája...

– Több, mint két évtizede vagyok a pályán, sokáig együtt dolgoztunk a Délmagyarország kulturrovatában. Tudhatod: a szabadtéri ügyeiről nehéz úgy beszélni, hogy ne lengné körül a botránynak legalábbis a szele. Kézivezérlésű műsorpolitikának éppúgy tanulni lehetünk, mint szervezetlen önmozgásnak, vezetői válságnak csakúgy, mint tupírozott statisztikának. De a mostani, új nézőtér körüli pályázati botrány párját ritkítja.

– Kezdjük az elején. Nem véletlen, hogy a szabadtéri körül mindig akadtak problémák, valós vagy mesterségesen szított botránnyok. Ez specialitásából adódik. Tudtommal Európában a húszezer személyes Veronai Aréna után a szegedi a legnagyobb szabadtéri színház. Hallani lehet ugyan jóval nagyobb alkalmi színpadokról, melyeket egy-egy előadásra, bemutatóra szerelnek össze, de rendszeresen játszó, évente programokat kínáló ilyen méretű színház nemigen található. Sőt, a Dóm téri színpad egyedül nagyobb befogadó képességű, mint az összes budapesti nyári színházi játszóhely együttvéve. Ugyanakkor Szeged lélekszáma tizenöt-ször kisebb, mint a fővárosé. Ehhez a nyilvánvaló ellentmondáshoz még hozzájárul a Fogadalmi templom meghatározó jelenléte és a zárt tér lezárhatatlan architektúrája. A játékok egész története bizonyította, hogy a dómot és teret figyelmen kívül hagyni lehetetlen. Voltak bár ötletek a nézőtér megfordítására, a templom eltakarására és sorolhatnám, de valamennyi si-

kertelen maradt. Tehát a szabadtéri játékok minden problémája ezekből a megkötésekből, ellentmondásokból, adottságokból következik. Meggyőződésem, hogy a jövőben is ezek között a szorítások között kell dolgoznunk.

– A szabadtéri színház soha és sehol nem steril színpadi élmény. Egyszerre művészeti produkció és idegenforgalmi látványosság, melyhez szervesen tartozik a vendéglátás, a pihenés, a kikapcsolódás – tehát egy komplex program kínálata is. Ám a mostani nézőtéri pályázat is csak a lelátóval foglalkozik.

– Még mindig nem a nézőtérrel szólok. Azt hiszem, nincs új a Nap alatt: elméletben valóban az lenne az ideális, hogy a szabadtéri előadások egy szegedi program csúcspontjai lennének, melyet megelőz a városnézés, a fürdőzés, a kiállításlátogatás és sorolhatnám, s a művészi élményt levezethetnék a nézők a tér közelében vendégház asztalokkal hívogató kiskocsókban, pizzériákban, éttermekben. Csakhogy ennek se a szemléleti, se a finansziális, se a hivatali-adminisztrációs feltételei még nem teremtdtek meg. Az igények két külön csatornán futnak, s egyelőre nincs, aki komplex módon tervezhetné meg azt az ideális feltételrendszert. Teljes belvárosi rekonstrukcióra lenne szükség mindenekelőtt, majd tökeerős befektetésekre, okos és tisztességes vállalkozásokra. S legfőképpen fizetőképés nézőkre, látogatókra. A gazdasági recesszió mai viszonyai között ebben aligha reménykedhetünk. Közönségünk kétharmada bizonyítottan utazó vendég, lehet,

hogy Zalaegerszegről, lehet, hogy csak Üllésről. Jegyáraink még mindig mérsékeltek ugyan, de egy négy-öttagú családnak így is tetemes kiadást jelentenek. Emellett szállodában aludni, étteremben ebédelni, vendéglőben vacsorázni, kifizetni a strandbelépőket és az azzal járó költségeket, keveseknek adatik meg. S akkor még nem számítam a benzinárakról. Tessék számolni! Mi novemberben–decemberben hirdetjük meg következő évi programjainkat. Megszűnt az a régi, kényelmesnek tűnő módszer, hogy vállalatok, üzemek, téveszek szakszervezetei kínálták a jegyeket. A munkanélküliség és annak veszélye, valamint a nézőtoborzás hagyományos módszerei igencsak elmentések egymással. Eppen ezeket az okokat elemezve kellett a műsorrendet is megváltoztatni: munkanap előtti előadások érdekeltése igencsak megcsappant, ezért került a hangsúly a pénteki és szombati játszási napokra.

– **Most már aztán kikerülhetetlen, hogy a nézőtér-ről szóljunk. Sokáig idézgettük az egykori megyei első titkár minden ötletet bénító, hosszú évekre lesöpörő szavait, miszerint maradjon csak a nézőtér, hisz ez a tér nem is szép. Mások viszont Közép-Európa egyik legszebb zárt tereként emlegetik. Már nem egy generációt fosztott meg a hatalmas nézőtér a tér szépségének élvezetétől. Hosszú vajúdás után végre kiírta az önkormányzat az új nézőtéri pályázatot, s azóta botrány botrányt követ. Először a szűrőn fennmaradt két cég képviselői estek egymásnak, aztán a zsűri hozott rövid időn belül kétféle döntést, majd a jórészt laikusokból álló közgyűlés változtatta meg a bíráló bizottság véleményét. A jogi csűrőcsavarásokról, a sajtotban megjelent véleményekről már nem is szólok. Ugyanakkor a Délmagyarország nyilvánosságra hozta a zsűri névszerinti döntését, s abból kiderült, Te mindkét fordulóban az immár végérvényes nyerő Compack ellen szavaztál...**

– Kezdjük az elején. Ez a nézőtér 1960-ban lebontásra készült. Csakhogy kiderült, ennek a vasmonstrumnak felállítása és elbontása a két hónapos próba- és játszási idő mellett további 4–5 hónapot vett volna igénybe. Ez azt jelentette volna, hogy a Dóm tér csak a téli hónapokban táruult volna föl a teljes szépségében. Ehhez járultak még az említett ideológiai szempontok. Sokakban élt azonban az igény, hogy a Dóm tér tíz hónapig teljes szépségében legyen látható. Az új, mobil nézőtér ügye azonban ilyenolyan okok miatt mindig todlódt, s legtöbbször nem is az ideológia, de a pénz szabott határt az elképzeléseknek, ami évről évre növekedett. A mostani komplex program nyolcszáz milliós és központi, úgynevezett címzett támogatással is számol, ám ebben én kételkedem. Évek óta folytak tárgyalások az önkormányzat/és a szaktárca között. Tavaly a Forrás Szállóból volt egy élő televíziós közvetítés, az említett támogatási összeg ott hangzott el. Másnap Magi István, a miniszterelnök főreferense ijedten telefonált, szívesen megismertetne a folyó színházi beruházásokkal. Dr. Ványai Éva alpolgármesternél ültünk le, végigbongészttük listáit, az elfogadott gépelt sorrendet és kézzel írott igényeket egyaránt. Egyiken sem voltunk rajta. Az igények négyeszeresét tették ki az erre a célra fordítható központi keretnek. Ugyanakkor a szabadtéri hazai rangát és értékét bizonyítja, hogy az utóbbi években a két legmagasabb közjogi méltóság, Göncz Árpád köztársasági elnök és Antall József miniszterelnök nyitotta meg a játékokat. Ez rangot ad, ide irányítja a figyelmet, bizonyítja, ügyünket előkelően kezelik. A realitás mégis az, hogy mindezekelőtt fel kell kerülnünk a kéziratot listára, onnan föl kell küzdenünk magunkat a gépeltre, a valóban támogatottak sorába. Tudni kell, hogy az új nézőtérrel kapcsolatban kétféle változat létezik. Az „A” variáció tartalmazza a mobil nézőteret, a világítótoronyokat, azok kábelezésével, a színpadi tartószerkezetet (a templom homlokzata nem használható díszletelemek szállítására), valamint a műszaki bázis megvalósítását (szállítás, raktározás, díszletfestés és lakatosműhely stb.). A „B” variáció mindezek mellett a tér rehabilitációját is magába foglalja. Ezt a lehetőséget még senki nem dolgozta fel, s ez nagy hiba. Ma nem tudható, a mostani nézőtér lebontása után mi marad a téren, mennyibe kerül kiegyenlítése, rendbehozatala, esztétikai rehabilitációja. Az említett 800 millió természetesen ezt is

magában foglalja, a komplex rekonstrukcióra vonatkozik. Mi megtettük a magunkét. Az igazgatóság dolgozóit lemondta a Klauzál téri központi jrodáról, a Budapesti Banktól kapott 22 millióval létrehoztuk a Szabadtéri Játékok Alapítványt, melyet a Budapest Bank Rt kezel (Szeged, Klauzál tér 4.), számlaszámunk 284-11310, s várjuk intézmények, jogi személyek, magánemberek támogatását.

– **De még mindig nem tartunk a nézőtéri pályázatonál. Neked most azokkal a szakemberekkel kell tárgyalnod, akik ellen szavaztál. Milyen érzésekkel nézel a Compack vezetőinek szemébe?**

– Semmi takargatni valóm nincs, tehát szemükbe nézek. A nézőtérrel függetlenül náluk rendeltem meg a színpadi tartószerkezetet, mely az idei Aidában már „játszik”, így ismerem őket. Eddigi meggyőződésem alapjául nemzetközi nézőtéri tapasztalataim, a pályázaton bemutatott modellek, a szóbeli konzultációk, az általam ismert tervek és az általam megismerhető statikai elemek szolgáltak. Ezek alapján én mindkét alkalommal a Nüsslire szavaztam. Jelentős motivációt jelentett rendszerük kiprobált statikai biztonsága, korlátlan idejű garanciájuk és az átláthatóság biztosítása gigantikus magasságok nélkül. A végső stádiumban szerencsésnek tartottam dr. Lippai Pál polgármester ötletét: a nyertes októberben, az üres téren állítsa fel a szerkezetet, végzék el a statikai próbákat, s így valamennyien meggyőződhetünk a nézőtér biztonságáról (egyszeri felállítás és lebontás benne foglaltatik a pályázati kiírásban). Ki kell próbálni! A puding próbája, jól tudjuk... Mindez engem meggyőzhet, s a jövőben minden erőmmel támogatom a Compack tervének megvalósulását. A folyamat azonban még így is ellentmondásos és tanulságos, nem valami jó fényt vet a városra és önkormányzatára. Már a kiírás sem volt szakszerű és egzak. A zsűri összeállítását elhibáztottnak tartom, csakúgy, mint azt, hogy a szakmailag evidensnek kikiáltott bíráló bizottság véleményét budapesti szakértőkkel újravizsgáltatták. Akik – kétszeri megkeresés és hívás ellenére – nem vettek részt a megbeszéléseken, így a kérdéseinket sem tudtuk felvetni. Részvételükkel és meghatározó szerepükkel az egész pályázati folyamat kilencven százalékáa visszamenőleg feleslegessé vált. De spongyát rá, jövőre új, szétszerelhető, rövid idő alatt föllátható és lebontható nézőterünk lesz.

– **Utaltam már arra, hogy kapcsolatod a szabadtérivel közel harmincéves, de nem egyenesívién pozitív. Újságíróként kerültél kapcsolatba a játékokkal, aztán tanulmányaid nyomán dramaturg lettél, majd vezetője ennek a roppant intézménynek. Ugyanakkor maradtál egy megyei lap főszerkesztője. Hogy lehet valaki egyszerre pandúr és csendőrs?**

– Zongoristának készültem, bölcsészkart végeztem, a Délmagyarnál lettem újságíró a hatvanas évek közepén. A szabadtéri felújítását követően a szegedi nyár nagy szám volt Magyarországon. Ráadásul a Délmagyarországot egy kulturális beállítottságú főszerkesztő, Lőkös Zoltán vezette, aki sajátos figurája a hazai sajtónak. Imádta a napilapos szisztémát, jórészt éjszaka dolgozott, s elvárta az olyan ifjú tollforgatótól, mint amilyen én akkor voltam, hogy állandóan rendelkezésre álljon. Kitalálta a Fesztiválújságot. Egész nap hajtottuk a művészeket, készültek az interjúk, kis színesek, ott, az előadást követően írtuk a kritikát, hogy másnap reggel már kézbe vehesse művész és néző egyaránt. Igazi hőskor volt, a szabadtéri a város legrangosabb és legtámogatottabb eseményének számított. Én különösképpen szerettem csinálni, hiszen találkozhattam a kor olyan kiváló muzsikusaival, énekesivel, akikről már sejteni lehetett a nemzetközi karrier bizonyosságát. Világ sztárok és ígéretes tehetségek jártak ide, s én nemcsak szavaikat, de művészi teljesítményeiket is spongyaként szívtam magamba. A színpalak mögött sikerek és kis tragédiák tanúja lehettem, az öltözőkben magánemberi gesztusok részesévé avattak. Sokat tanultam, egyre több kritikát írtam, nemcsak szegedi lapoknak. Úgy éreztem, zenei ismereteimet (zongoristának készültem, voltam korrepetitor is), irodalmi tudásomat (bölcsészkart végeztem), a Színház- és Filmművészet Főiskola dramaturg szakának elvégzésével úgy bővíthettem, hogy – a vizuális művészetek kiértékelésével – komplex ismeretekkel végeztem föl magam színházügyekben. Sőt, úgy gondoltam, ezen tudás birtoká-

ban alkalmas lehetek színházak irányítására, hiszen rendelkezem egy olyan plusszal, amivel a színházat vezetőik többsége nem: én nem akartam soha pódiumművész lenni, nem szándékoztam rendezni, nem akartam fölállni a karmesteri pulpitusra, de még színdarabot sem volt kedvem írni. Ugyanakkor úgy hiszem, meg tudom állapítani egy produkcióról, hogy jó-e vagy rossz, föl tudom sorakoztatni azokat az elemeket, amelyek értékei vagy hibái egy-egy előadásnak.

– **Talán éppen ezért irritáltad vagy két évtizeden át a szegedi kulturális vezetést éppúgy, mint a művészeket.**

– Sőt, még egy dolgot tudok, amit mások talán kevésbé. Ismerem a város auráját, sejtem, mit vár, mit szeretne Szeged közönsége a színházban, a szabadtéren. Segíthettem volna ennek a városnak, de mindig más szempontok döntöttek. Sohasem engedték, hogy az általam elkészített, és fölkinált pudingot meg is kóstolhassa valaki. Esélyt sem kaptam évtizedekig, hogy elképzeléseimet megmérthessem. Ugyanakkor érezték, hogy felkészültségemre szükség van, így lehettem színházi dramaturg, félállású művészeti vezető, és örökös pályázó. Eddig hat pályázatot írtam, négyet a szabadtéri ügyében, egyet a színház megújítására, egy pedig indendatura-tervem. Remélem, a dolgok végre rendeződnek, szeptembertől a szabadtéri játékok főállású igazgatója vagyok, mellékállásban a Reggeli Délvilág főszerkesztője.

– **Évek óta – hatodik esztendeje – a te ízlésed fémjelzi a játékok műsorpolitikáját. A változás számomra, és sokak számára, sem egyértelműen pozitív annak ellenére, hogy soha ilyen nagyszerű előadások nem voltak a Dóm téren. Néha előjátékos helynek, máskor utánjátékos, levezető színháznak tűnik a műsorrend. Kevesebb az ide készült produkció, ami nyilvánvalóan összefügg a szűkös anyagiakkal, a nemzetközi rangú művészek gázsijának magasságával és talán azzal is, hogy két-három előadásra ma nincs pénz, vállalkozói akarat, s talán művész sem.**

– Ezeket az aggályokat és vádakot én is ismerem, de nem fogadom el. A produkciók nagy része ide születik. Ilyen hatalmas téren, gradiózus díszletek között bármilyen produkció bemutatónak minősülhet. Az eddigi legnagyobb sikerünk, a Jézus Krisztus szupersztár, vagy az István, a Király is itt került elsőként színházi körülmények

között a nézők elé. De itt mutattuk be a Nyomorultakat, eredeti rendezésben a Hunyadi Lászlót, a Carment. Most dolgozunk az Aidán először úgy az Állami Operaházzal, hogy az itteni díszletek magja az opera színpadára is kerül. Sokan bírálják a hangosítás miatt. A régi rendszer elavult, a város alapzaja annyira megemelkedett, hogy énekesek helyett üvöltő derviseket kellene szerződtenünk. A mikroport-technika világszerte elfogadott, minőséget képvisel és kíméli az énekeseket.

– **Világkiállításra készül az ország. Nyilvánvaló, az Expo Budapest rendezvénye. A vidék nehezen jut majd szóhoz, pláne 200 kilométernyi távolságból. Ha viszont valaki célbaveszi a Dél-Alföldet, az Opusztaszer mellett talán a Szegedi Szabadtéri Játékokért teszi. Ez pedig ugyancsak jelentős kihívás.**

– Valóban így van, nekünk nagyobb, pompásabb programot kell kidolgoznunk '96-ra, számolva tudva azt, hogy külön expo-pénzre nemigen számíthatunk. Így olyan darabokat készítenek elő az addigi évadokban, amelyek látványban és művészi megvalósításban méltón reprezentálják szándékainkat. Nem hiányozhat a programból a Carmen, az Aida, a Bánk bán, Az ember tragédiája s még néhány darab...

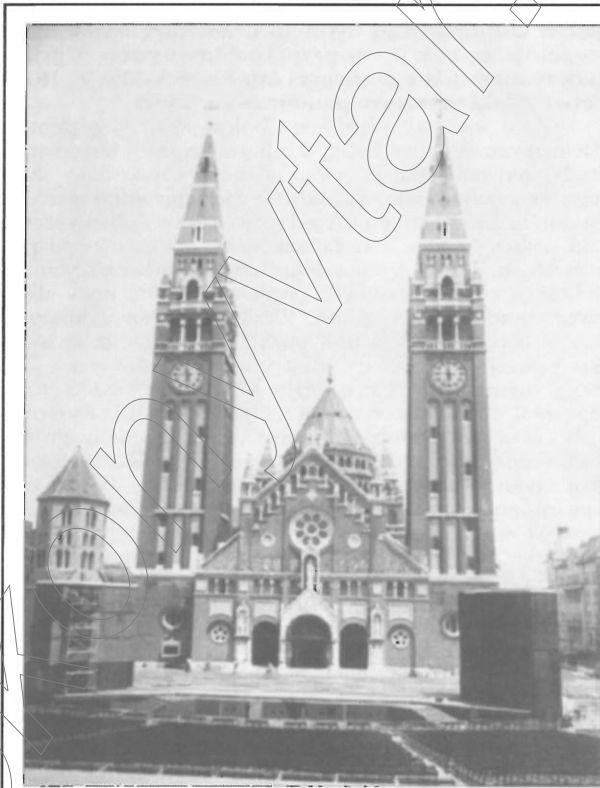
– **S mi van az Atillával, úgy tudom, eredetileg ide készült volna...**

– Érvényes szerződéseink vannak Szörényi Leventével és Bródy Jánossal. Még néhány hónappal ezelőtt is élt ez a megállapodás, hiszen az Atilla bemutatóját nem színházi környezetbe tervezték. Most azonban tanácsstalanok vagyunk, igaz ugyan, hogy a Lakitelek Alapítvány 200 millió támogatásával a margitszigeti megvalósítással nem tudunk versenyezni, de ezzel visszatérünk erre a kérdésre.

– **Ha török, ha szakad, jövőre új nézőtér székein ülhetünk. Sajnos, az oly dédelgetett és meglepetésekkel kecsegtető nézőtérbúcsúztató gála elmarad. Mit ígérsz a nézőtér-avatóknak?**

– Nagyjából kialakult az elképzelés a jövő évről. Az ember tragédiáját újra, hosszú szünet után be szeretnénk mutatni. Mellette a Bánk bán szerepel elképzeléseinkben, aztán egy izgalmas, érdekes rock-opera, szó lehet az Atilláról, de az Elisabethről vagy a Miss Saygon című műről is, közösen a Vig- és a Rock Színházzal.

Tandi Lajos

Dékány Endre

A tér

„...Közép-Európa legszöbbsz kistere...”

(Bálint Sándor)

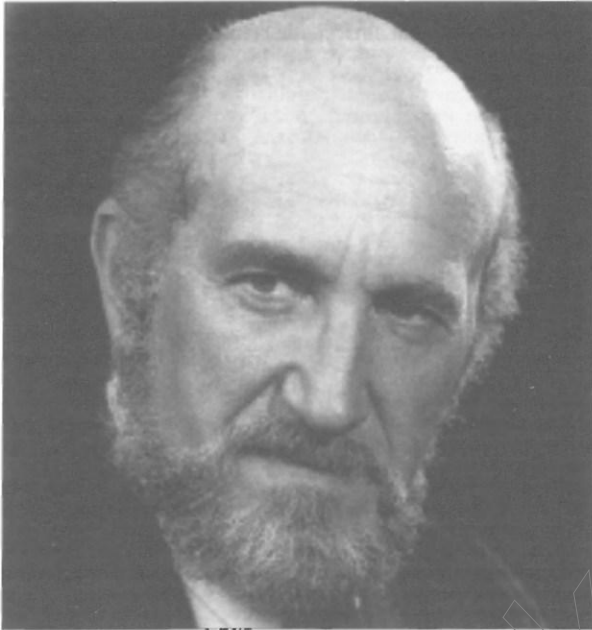
*Művészi álm s akarat szülte arányos széppé.
Európa is csodálva járta, a város díszte volt.
A képzelet fegyelme tette nemes egyszerűvé,
s a gondolat itt vasra, kőre alázattal hajolt.*

*Aki itt megállt, lelkében fölsejlett s formára lett
a művészi álm, szépre s nagy törő indulat.
E mediterrán keret hön vágott világot ölelt:
Akropolist, Fórumot, ahol ébred a gondolat.*

*A nemzet nagyjai körül, a Pantheonból nézik,
hová lett az álm, az akarat, szépség és erő...
Omló díszletek, vasszvak földik s haldoklik, vérzik
a Város-szíve tér és átlengi a múltó idő...*

„Az operett az életöröm műfaja”

Beszélgetés a Cigányszerelem rendezőjével, Vámos Lászlóval

Fotó: Iklády László

– A jövő nyárra új nézőteret kap a szegedi szabadtéri, ezért felvetődhet a kérdés: maradjon minden a régi, vagy az új nézőterrel együtt érdemes lenne a színpadon is valami mást, újat kipróbálni. Ön, aki jól ismeri a tér lehetőségeit, mit gondol erről?

– Nem tudom, hogy az új nézőter ad-e lehetőséget a színpad újfajta elhelyezésére. Lehet-e például arénaszínpadot kialakítani? Bár kicsit szkeptikus vagyok, egyáltalán jó lenne-e Szegeden egy arénaszínpad, hiszen a dóm meghatározó elem, nehéz lenne például háttal ültetni a nézőket. Kétkedem, hogy a dóm tömbjét, annak teljes szélességét, súlyát, mint a szabadtéri játékok lényegét, figyelmen kívül lehetne hagyni. Ha a szegedi működésemmel – ami 1965-ben Az ember tragédiájával kezdődött, 1983-ban ugyanezzel fejeződött be, és tizenháromszor rendeztem ott összesen – hozzátettem valamit a szegedi szabadtéri színjátszáshoz, akkor az éppen az volt, hogy a dómot nem eltakarni akartam, hanem mindig szervesen bekapcsoltam. Legjobban az 1965-ös Tragédiában, ahol még a két oldalépület is játszott: az egyetemi intézeti tömb és az Apáthy Kollégium teteje. Ez körülbelül 90-100 méteres feszításválasztás volt. Először én használtam ugyanennél az előadásnál a timpanon 13 ablakát. Ott álltak az angyalok. Később a Hamlet-rendezésemben lámpákat tettem oda, ezzel az ellenfényt is én alkalmaztam először. Ezt a megoldást azóta is gyakran használják. Még az „ösidőkben”, a háború előtti Tragédiákban óriási vetítövászson volt a dóm előtt, ezzel kiiktatták a színpadképből. Én az épi letet, mint a scenika alapját kezeltem, talán azt is mondhatnám, hogy a dómhoz igazítottam az elképzeléseimet. Az 1965-ös Tragédiánál az egyház még azt is megengedte, hogy kinyissuk a dóm kapuját. Bentről kiömlött a fény a térre, és oda vitte be például a római szín végén Péter apostol Ádámot és Évát. Még ma is meggyőződésem, hogy a dómot be kell kapcsolni az előadásokba, még akkor is, ha az egyház nem enged kinyitni a kapuját. Egyébként nem hiszem, hogy ez helyes lépés lenne, bár úgy tudom sok kárt okoztak az épületben, ezért meg tudom érteni az egyház álláspontját is. De magasabb egyházpoltikai szempontokat tekintve sem volt mindegy, hogy a dóm, mint templom részt vett például a római színben a megkeresztelkedés, a katolicizmus elindulásának jelenetében.

– Mit érdemes a szegedi szabadtéren játszani, ön szerint mi való leginkább oda?

– Erre nagyon nehéz válaszolni, mert mindenféle vannak nagyon jó példák és ellenpéldák. Egyetértek azzal a

Vámos László 1965 és 1983 között tizenhárom nyáron dolgozott a szegedi szabadtéren.

Legendássá vált az 1967-es Hamletje Gábor Miklóssal a címszerepben, nagy sikert aratott a János vitézzel, a Piros-karavánnal, Erkel Bánk bánjával, és négyszer állította színpadra Az ember tragédiáját.

Szinte minden műfajban vannak szegedi tapasztalatok, s nemcsak rendezőként, hanem díszlettervezőként is, hiszen a Hamlet és a Bánk bán esetében mindkét „szerepkört” betöltötte. Idén nyáron tíz éves kihagyás után újra rendez Szegeden, Lehár Cigányszerelem című operettjét viszi a külföldi sikersorozat után a szabadtéri színpadára. Vámos tanár úrral – 1951-től a Színház- és Filmművészeti Főiskolán színészek és rendezők nemzedékeit tanította, innen ered a színházi szakmában általánossá lett elnevezés – az Operett Színház protokollbüféjében ülünk le beszélgetni, miközben egyik legsikeresebb előadásának, az Örült nők ketrecének tapsolnak a nézők.

véleménnyel, hogy Az ember tragédiáját hosszú ideig nem szabadna nélkülözni, hiszen erre találták ki a szegedi szabadtéret. Az volt az első elképzelés, hogy Salzburghoz és a híres, nagy európai szabadtéri színpadokhoz hasonlóan nekünk is van egy templom elé kívánczó misztériumjátéknak tekinthető drámánk. A Tragédia biblikus keretszínei kifejezetten oda valók, azt is mondhatnám: Az ember tragédiája és a Dóm tér édestestvérek. Abban nem vagyok biztos, hogy minden évben be kellene mutatni, mert lehet, hogy egy idő után elfáradnának az előadások, vagy nem lenne rá rendezői gondolat, nem lennének rá megfelelő főszereplők. De ha valamit nem lehet teljesen elhagyni, mert szinte összeszót Szegeddel, akkor Az ember tragédiája az. Rendeztem Erkel Bánk bánját is Szegeden, ez az opera nagy történelmi táblóval, kórusaival, romantikus hangvételével szintén nagyon jól érvényesül a szabadtéri színpadán. Az eredeti Katona-dráma azonban kamaradarab, tele van párjelenetekkel, nagyon le kell hozni a szűkíteni a teret, nem lehet jól használni a dómot, ezért nem lenne szerencsés másorra tűzni. Talán a legkevésbé való a dóm elé a bécsi operett. Offenbach-ot még el tudom képzelni, mert darabjainak alapja rendszerint a mitológia. Például az Orpheusz-nál és a Szép Helénánál. Azt már nehezen tudom elképzelni, hogy például a Csárdáskirálynő esetében egy orfeumot tegyünk a dóm elé. Ezt nem a prudéria mondatja velem, hanem inkább az az antagonisztikus ellentmondás, ami a dóm és egy orfeum között feszül. A Vig özvegyet, a hercegi kastélyokban és hasonló helyszíneken játszó operetteket talán el lehet játszani, de igazából nem kiált a tér utánuk. Az idei Cigányszerelem már könnyebben összehozható a dómmal, mert ez egy olyan romantikus darab, ami úgy játszódik a természetben, hogy semmiféle frivolitás nincs. Aktuális problémákat vet fel. Erdélyben játszódik, ahol különböző nemzetiségek: magyarok, románok, szerbek élnek együtt. Van benne valami a „Dunának Oltnak egy a hangja” – gondolatból. A Cigányszerelem nagyon romantikus hangvételű darab, szinte már opera. Olyan bőséges, nagyívű dallamokat komponált ebben Lehár, hogy megél a csillagos ég alatt. Nem tudom tavaly végül megcsinálták-e Szegeden a La Mancha lovagját?

– Igen. Nagyon sikeres előadás volt.

– Holott papírforma szerint egy olyan darab, aminek az a lényege, hogy az emberek megpenészedve száz méter mélyen a föld alatt élnek, nem oda való, nem játszódhatna a csillagos ég alatt. Egy elvontabb darab, mint például a

Macskák, vagy a nemzeti hangvételel István, a király ordít a tér után.

– **Csupa zenés darabról volt szó eddig, a próza az utóbbi években teljesen eltűnt a programból. Néhányan ugyan csendben mondogatják, hogy nagyon hiányzik a kínálatból, de az ő szavuk nem hallatszik messzire.**

– Én sem iktatnám ki a prózát. Az ember tragédiája mellett már hitet tettem. A görög tragédiák esetében is nagyon jól felhasználható az épület. Amikor 1967-ben felkérték, hogy rendezzem meg a Hamletet a dóm előtt, nagyon féltem tőle. Akkor már a Madách színházi sikerszéria ötödik évében, valahol a háromszázadik előadásnál tarthatunk. (Ha jól emlékszem Szegeden fejeződött be ez a – szerénytelenség nélkül mondhatom – színháztörténeti jelentőségű előadássorozat.) Azen gondolkodtam, elfogadják a közönség, hogy áll egyetlen ember – mint egy pici hangya – a 90 méteres torony előtt, és azt mondja: „Lenni vagy nem lenni.” A dolog bejött. Mert furcsa módon, ha valami nagyon szuggesztív élményt kapunk a színpad felől, akkor van a szemünknek egy beépített gumioptikája, egy zoomja, ami képes a színész szemére „rázoomolni”. Talán nem is látjuk a szemet, de a személyiségből sugárzó erőt szinte az utolsó sorból is képesek vagyunk megérezni. A prózával kapcsolatban felmerül még egy kérdés. A Hamlet sikeréhez biztosan hozzájárult az is, hogy a szabadtérre úgy került az előadás, hogy a szereplők a színházban már tökéletesen kiérlelték, és csak transzponálni kellett. Az 1972-es Rómeó és Júlia és az 1977-es Lear király kifejezetten oda készült, tehát egyszerre kellett megküzdeni a szerepekkel, és a tér monumentalitásával. Egyszerre kellett bejátszani Shakespeare-t, a figurákat, és a teret is. A Trójai nököt az 1970-es Dóm téri előadás előtt hasonló szereposztásban, Ruttikai Éva és Sulyok Mária főszereplésével már megcsináltam a Vígszínházban, így többnyire egy kiérlelt produkcióval lehetett dolgozni. A zenés daraboknál teljesen más a helyzet, mint a prózánál, mert a zene kordában tartó, fegyelmező erő. Adva van a dinamika, a ritmus, a tónus. A szcenírozás elronthatja ugyan, vagy játhat rajta, de alatta a zene konstans tényező. Ráadásul a Bánk bán esetében az énekesek többnyire már énekeltek a szerepüket. Nagyon érdekes volt az 1980-ban bemutatott Piros karaván. Egyeseknek családást okozott. Eredetileg az volt az alternatíva, hogy vagy a Cigánybáró legyen, vagy Szakcsi Lakatos Béla és Csemer Géza darabja, a Piros karaván. Úgy gondolták: cigánytéma – cigánytéma. Ha van két egymástól távolos darab, akkor ezek azok. Végül a Piros karavánt választották, ami borzasztóan tetszett a nézőknek, csak a szegedi városi korifeusok fanyalogtak, hogy nem ezt várták. Ez egy erősen szociális téma, hallatlanul erős darab. Kass János rendkívül izgalmas szcenikát talált ki hozzá. Nagyon szerettem azt az előadást. A János vitéznek hagyománya van a szegedi szabadtérin, a színpadra állításának egyetlen nehézsége, hogy el kell felejtetni a dómot. Képeskönyvdíszletekkel, tehát festett kulisszákkal azonban sohasem dolgoztam, egyetlen előadásomnál sem. Mindig térbeli, szobrászati elemeket alkalmaztam. Egy épület, egy tömeg elé nem lehet lombozat festeni, és azt hazudni, hogy ott nőttek ki. A képeskönyvszcenírozást elvből élvetem. A mostani Cigányszerelemben is egy festett világból egy térbeli világot szeretnék csinálni. Végeredményben azt mondhatom, hogy minden való a dóm elé, amit oda álmódnak. Amit oda adaptálnak, az nem.

– **Milyen rangja van ma a szegedi szabadtérinek a színházi szakmában?**

– A szegedi szabadtérin játszani még ma is elismerésnek számít. Az ötvenes évek végétől sokáig csak a margitszigeti és a szegedi szabadtéri volt, ma már több tucat szabadtéri színpad létezik az országban, ezért természetes, hogy a figyelem megoszlik.

– **Adódik a kérdés: nem kellene-e Szegednek valamire specializálnia, például csak operát, vagy csak rockoperát, musicált, netán csak operettet játszania? Vagy maradjon inkább a sokszínűség?**

– Maradjon a sokszínűség! Szerintem igen nagy bukási lenne, ha csak operákat játszanának. Kivéve akkor, ha olyan világsztárokkal lehetne dolgozni, mint amilyeneket Verona is foglalkoztat. Veronában két hónapon keresztül szinte minden nap van előadás, de olyan világsztárokkal és olyan helyárrakkal, amivel Szeged nem versenyezhet. De még Verona is kezd sokszínűbb programot összeállítani, baléttel is bemutatnak, sőt pár évvel ezelőtt felvetődött a Csárdáskirálynő bemutatása is. Az Aidát szinte minden nyáron műsoron tartják. Volt erre Ödny Árpádnak a Nemzeti Színház 1930-as évkönyvében egy érdekes nyilatkozata. Ennek van egy számonra nagyon megszívlelendő mondata: „A közönség újat vár, de régít követel.” Ez

így van Szegeddel is, ezért a szabadtérinek van valamifajta konzervatívizmusa.

– **Szinétár Miklós, az Operett Színház új igazgatója azt nyilatkozta a megválasztása után, hogy ironikusabb szellemű operettjászásra van szükség. Példának a legutóbbi évtizedek kaposvári operett-előadásait hozta. Ön mit gondol erről?**

– Az operett alapjában véve ironikus műfaj. Amiben az irónia, sokszor a blódi és a legszélsőségesebb romantika egy este találkozik. Az Operett Színházban már az 1950-es évek elején, Gáspár Margit idején elkezdtek leporolni és felfrissíteni az operetteket. Így rendezték meg a Luxemburg grófját '52-ben, '54-ben a Csárdáskirálynőt (amit Honthy Hannával, Feleki Kamillal és Németh Marikával a főszerepben épp Szinetár Miklós rendezett). Majdnem minden operettfelújításnál hozzányúltunk (és hozzányúltunk) a szöveganyaghoz. A nézők nemigen szívlelik, ha egy darabot idézőjelesen adunk elő, a külföld sem vevő az ilyen előadásokra. Offenbach például eleve ironikus hangvételel. A Harmadik Császárság korába és helyzetébe teszi a mitológiai szereplőket. Orpheus és Euridike úgy társalog egymással, mint egy francia vígjáték polgárai a múlt század második felében. Offenbach esetében tehát nem szentségtörés az ironikus hang. Döntő azonban, hogy az operettek a zene élteti. Ha a zenét megkérdőjelezzük, és egy szerelmi duettet – amit Lehár és Kálmán is olyan komolysággal írt meg, mint Puccini – nem megfelelő énekléssel, és miután nem tudja elénekelni, azért viccet, karikatúrát csinál belőle, akkor a dolognak semmi értelme. Akkor olyan darabot kell elővenni, ami kifejezetten erre az elképzelésre van kihegyezve. A Cigányszerelem izzó, nagy szerelmi duettjei szerintem jobbakként, mint sok másodvonalbeli operaszerző műve. Az, hogy Szinetár Miklós mit ért ironikusabb hangvételel, a következő évadban biztosan kiderül. Nincs olyan színpadi műfaj, amiben az idézőjel – vagyis az, hogy úgy tesztek, mintha az volnék, de nem vagyok az – megélne. Ha nincs belső hit egy szerep megformálásakor, akkor nem vevő rá a közönség. Shakespeare a IV. Henrikben Balga békebíró és Hallga, a segédje jelenetében megelőzte az abszurdokat. Vegye elő a IV. Henrik második részét, Balga és Hallga első jelenetét! Az a beszélgetés olyan, mintha Beckett írta volna, csak sokkal jobb. Két agyverlemzeses beszélget egymással. Ezeket a dolgokat már régen feltalálták. Az iróniának megvan a helye, az idézőjelnek nincs. Az önmagáért való röhgögtetésnek sincs értelme. Gombrowitz Operetta című darabjában el lehet játszani, hogy az operett egy óriási blódi. Ha egy operettben mondom azt, hogy ne tessék komolyan venni, de blódi, akkor elveszti a közönségét, amelyik szívből nevetni, elandalodni, fölgylülni és szárnyalni jön a színházba.

– **Az irónikus operett-előadásoktól sokan azt várják, hogy erre könnyebben becsalogatható a műfajra egyébként fanyalgó értelmiség is.**

– Nádasdy Kálmán azt mondta erre, hogy az operett élvezeti cikk. Egyetlen értelmiségi sem fog bejönni arra az előadásra, ahol a Csárdáskirálynő vagy a Vig özvegyen keresztül valamilyen napi társadalmi vagy politikai problémát akarnak megoldani. Ha erre kíváncsi valaki, akkor máshová megy el. Én egyaránt vállalom a Cirkuszherceg-nő és az Örült nők ketrece előadásaimat. Mindkettőt ugyanaból a fiókból vettem elő, holott tökéletesen mások. Egyetlen dolog a lényeg: az ízés. Ha az ízés parlagi, izzadság szagú, ha mindenáron röhgögtetni akar, mindenáron ki akar találni valamit, ha jön egy rendező, és oda akar talakodni akár Shakespeare és a néző, akár Wagner és a néző, akár Lehár és a néző közé, akkor liheghetnek érte százan, egy ezer személyes színházat nem fog sorozatosan megtölteni. Természetesen nem lehet az operettet úgy játszani, ahogy húsz évvel ezelőtt játszották. Szentimentálisan, édeskészen, műholdvilággal. Nem ezek éltetik, hanem az őszinte szenvedélyek és az őszinte életöröm. Az operett az életöröm műfaja. Ezen belül fantasztikusan újszerűen lehet csinálni, más hangvételel. Az operettben konzervatívizmusnak nincs helye, de az egész műfaj megkérdőjelezésének sincs. Ha arról szól egy előadás, hogy milyen hülye a műfaj, akkor arra én nem váltok jegyet. Attól, hogy a Walkürben görkorsolyáznak, az még nem lesz modern. A modern jelmez előadások ellen nem tiltakozom, el lehet a Csárdáskirálynőt is modern ruhákban játszani, ha valaki jól kitalálja.

*
Az Örült nők ketrecének első felvonása közben véget ért. Vámos tanár urat, mint vendéglátót kötelezettségei a szünetben elszólították. A második felvonás kezdetével folytattuk a beszélgetést.

– A szünetben francia vendégeinkkel beszélgettem, akik Tours-ból jöttek. A nyári Tours-i Fesztivál művészeti

Gábor Miklós, a Hamlet címszereplője Vámos László rendezésében az 1967-es szabadtéren (MTI fotó)

vezetője Szyvjatoszlav Richter júniusra meghívta a Fővárosi Operett Színház német nyelvű Cigányszerelem előadását, ugyanazt, amit magyar nyelven Szegeden is bemutattunk. Érdekes dolog ez! Eljön hozzánk a világ egyik legnagyobb zeneművésze, aki – miközben Bach-ot, Beethovent és Bartókot zongorázik – ha Magyarországon van, akkor mindig eljön az Operett Színházba, mert imádják a magyar operettet. Itthon pedig egy valamire való sznob, úgynevezett értelmiségi büszkén és magasról mondja, hogy nem szereti az operettet. A még sznobabb sznob az Operában is csak Mozartot és Wagnert hallgat, Puccinira már fanyalog. Allítom, hogy az ilyeneknek semmiféle igazi, belső kapcsolatot nincs a zenéhez, csak megtanultak egy sémát, hogy egy „igazi” kultúremlernek mit illő elfogadni és mit lenézni. Epp Szinetár Miklós mondta a napokban, hogy milyen nehéz helyzetbe került, mert nem gondolta volna, hogy ilyen nehéz az Operett Színház számára szponzorokat szerezni. Más színházak számára ez sokkal könnyebb, de az Operettet túl gyanúsnak tartják.

– Legutóbb 1983-ban rendezett a szegedi szabadtéren. Akkor Az ember tragédiája eléggé kemény bírálatot kapott a vezető országos napilap kritikásától. Ez is szerepet játszott a 10 éves kihagyásban?

– Biztosan ennek is szerepe volt. Egyébként nagyon érdekes dolog Szeged és a kritika az én szempontomból. Az 1965-ös Tragédiának, ami forradalmasította az egész szegedi szcenírozást, Mátray Betégh Béla már a premier napján megjelentette a kritikáját. Már a főpróbák alapján megírta, amikor még semmi nem volt a helyén. Nyilvánvaló volt, hogy ki akarta nyírni. Ugyanakkor Nikolényi István és mások is ugyanerről az előadásról gyönyörűeket írtak. Volt amikor fordult a dolog, és a szegedi lapok írtak rosszat. 1972-ben egy szegedi újságíró családi érdekeit sértette, hogy Kútvolgyi Erzsébettel és Kalocsay Miklóssal, két tehetséges főiskolással csináltam meg a Rómeó és Júliát, és nem azzal a szintén főiskolás „rokonával”, akivel ő szerette volna. Az idő engem igazolt, Kútvolgyi Erzsébet azóta bizonyított, kitűnő színésznő lett, és szegény Kalocsay Miklós is... Az egyébként már nem élő újságíró „rokon” pedig nincs is a pályán.

– Több színészrel, énekesrel beszélgettem mostanában, akik mindannyian nagy tisztelettel és szeretettel, és elsősorban nem mint a rendezőjükről, hanem mint a tanárükről, barátükről beszéltek önről. Mi a rendezői hitvallása, hogyan kell a művészekkel bánni?

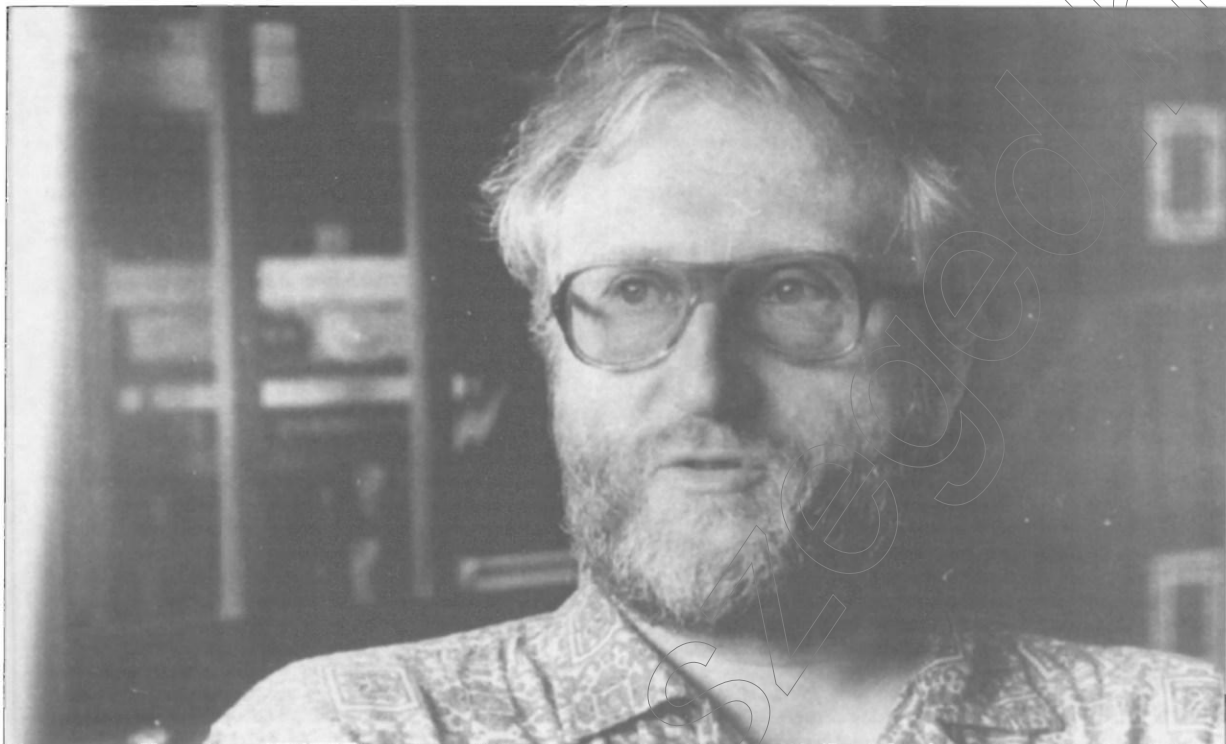
– Nincsen rá receptem. Minden színpadi előadóművészet önkitalálkozás, lelki sztriptíz. Több mint a testi sztriptíz. Egy jó színész jobban levetkőzik, mint a világ legizgalmasabb stripteasegírja. Több titkot ad ki magából. Nagyon fontosnak tartom, hogy a színészek, énekesek ne

féljenek lelkileg levetkőzni, például egy szerelmi duettben ne féljenek odaadni magukat a partnerüknek. A főiskolán nagyon sokat dolgozom a gyerekekkel azon, hogy ahogyan álmodnak, olyan bátran merjenek létezni a színpadon. Ebben az évben Horvai István másodikévesével romantikus anyagokat vettünk a főiskolán. Ahhoz, hogy a romantika szélsőségeihez fel tudjanak szabadulni, mindenkinek kiadtam egy-egy nagy énekesünk valamelyik magyar nyelvű operaáriá felvételét, amit úgy kellett megtanulniuk a zenetanárükkal, mintha ők énekelnék. Ugyanott kellett levegőt venniük, ugyanúgy kellett artikulálniuk, mint ahogyan Simándy, Tokody, Székely Mihály. Amikor tökéletesen megtanulták, felvettük videóra együtt a fiatalok képét a nagyok hangjával. Nagyszerűen sikerült. A gyerekeknek olyan érzelmi síkon kellett felszabadítaniuk saját magukat, amiről nem is tudták, hogy megvan bennük. És olyan technikai pontossággal, akkora levegőt, akkora rekesztámaszt kellett venni, hogy például Simándy-Bánk három tartott hangját levegővel győzze. Gregor Józsa lánya, Gregor Bernadett is ebbe az osztályba jár, ő Palánkay Klára hangjával Eholi áriáját énekelte. Bernadett nagyon szép lány, Maria Callas és Lollobrigida keveréke. Azt mondtam neki a tévéfelvétel után: Ebből derült ki, hogy mi rejtőzik magában. Ha majd a prózai szerepeiben is el tud jutni ilyen főfokra, akkor lehet majd azt mondani, hogy mindent kihozott magából. Fantasztikusan áruklódó ez a módszer, színészpédagógiaiilag az eddigi legjobb találmányomnak tartom. A tanári karnak is bemutattam, mindenkinek nagyon tetszett, így a jövőben talán mások is alkalmazzák majd a főiskolán.

– A Színházművészeti Szövetség egyik meghatározó tagjaként hogyan látja a színházi szakma jövőjét?

– Nagyon-nagyon szorongok, annak ellenére, hogy összehasonlítva a könyvkiadással, a hanglezkiadással és elsősorban a filmművészettel még mindig a színházművészet úszta meg legjobban. Azt hiszem, abban, hogy eddig nem kellett bezárni egyetlen színházat sem, és szinten tudjuk tartani a meglévőket, nagyon nagy szerepe van a Színházművészeti Szövetségnek. A sikeres, jó színházak iránt van érdeklődés. Annak befellegzett, hogy pártutasításra mutassanak be darabot, kerül amibe kerül. Úgy kell megvalósítani a rendezői rögzelmeket, hogy azok sikeresek legyenek. A színház a közönségért van. A siker nem igazol mindent, de a sikertelenség semmit sem igazol. A színház naprakész művészet, nem lehet eltelni dobozba, nem lehet, mint egy képet leakasztani és levinni a pincébe, azután majd száz év múlva előveszik, és kiderítik, hogy milyen nagyszerű. A színháznak aznap este kell vonzónak lenni.

Hollósi Zsolt

Antal színes pokla

Imre Zoltán Szent Antalról és a kísértésekről

Mióta a bazai művészvilágban is egyre erőteljesebben érvényesül az üzleti szempont, az ember rácsodálkozik azokra a művészekre, akiknek változatlanul fontosabbak emél – az ideáik.

Imre Zoltán ilyen művész. Már másodszer szentelt éveket az életéből annak az ideának, hogy a szülővárosának fogadott Szegeden balettegyüttesnek lennie kell. Meg annak az ideának, hogy „kell egy csapat”; hogy minden ellenkező tapasztalat dacára az élet, s benne a művészet nem az a terep, ahol ember embernek farkasa, bánem az a terep, ahol az egymás iránti bizalom, empátia és segítőkészség, a másik iránti figyelem árán kibontakozhat kinek-kinek az egyéni, szép, alkotó szabadsága... Javíthatatlanul gyermekies gondolkodás? Naivitás? De ki mondta, hogy a művészek másmilyenek? Akkor beszélgettem Imre Zoltánnal, amikor már bizonyossá vált, hogy nem marad tovább a Szegedi Balett igazgatója, hogy nincs már neki csapata – legföljebb alkalmi; a szabadtéren például, ahol új balettjét, a Szent Antal megkísértése címűt mutatja be, szegedi és operabázi táncosokkal. A város éppen azt játszotta, mintba háborús hadszíntér lenne; a Pestről megérkezett művészt az előző napi, soha nem tapasztalt erejű vihar elképesztő pusztításának képei fogadták.

– Kijöttem a nagyállomás épületéből, körülnéztem és teljesen azonosnak éreztem a képet a saját zaklatott lelkiállapotommal. Néztem a tövestől kifordult fákat és arra gondoltam: Isten büntetése. És hogy én magam is – mint a tövestől kitépött fa... Hiszen éppen mire megerősödhetek volna a gyökereim, hét év kemény munkája, küzdelme után – jött ez a színházi vihar.

– Volt egy lehetőség, a színházigazgató azon a bizonyos össztársulati ülésen, ahol kilátásba helyezte a saját lemondását, fölkérte Imre Zoltánt, maradjon a helyén.

– Nem tudtam elfogadni ezt a lehetőséget és utólag

is úgy látom, helyesen tettem. Hiszen nem tudtam elérni, amit szerettem volna, amiért harcoltam, pontosabban a törekvéseim minimumát sem.

– **Mi ez a minimum?**

– Az ember méltóságának az a tisztelete, amely nélkül mi nem tudunk dolgozni; az embereimnek annyi bér, amennyiből nagyon szerényen, de meg tudnának élni.

– Zavarja, hogy esetleg mások fogják leszakítani hét év munkájának a gyümölcsét? Hogy most, amikor az együttesalapítás kinyírt, a szakmai hírnévszerzés nehézségein, a közönségkapcsolatok építésének fáradsá-

gain már túljutott ez a csapat – valaki beül a készbe?

– Egyáltalán nem ez a bajom, sőt, örülnék, ha valakinek sikerülne folytatni mindazt, amit eddig elérünk. De attól félek, hogy a szókimondásom, a folytonos brusztolásom az együttesért, a makacs természetem is kellett ahhoz, hogy ma ott tart a Szegedi Balett, ahol tart. Következésképpen enélkül nehéz lesz, vagy nem is lehet ugyanazon a színvonalon, ugyanazt tovább csinálni. Azzal vigasztalom magam, hogy ha minden igaz, a vezető koreográfus a Szegedi Balettben Juronics Tamás lesz; s az ő tehetsége egyfajta

garancia arra, hogy ez az együttes továbbra is minőséget fog létrehozni. Ha az ő művészete kiteljesedhet és nem öröklődik föl hasonló szituációkban, mint amilyeneket nekem kellett átélnem – akkor az együttesnek nem igazán lehet baja. A csapat végtére is sinen van; ha megkapják a lehetőséget, tovább fognak rogni.

– Egyszer elmesélte külföldi éveinek történetét: Németszágot is hét év után hagyta el, meghozta Darmstadtból, ahol akkoriban hasonló helyzetbe került a balett, mint most itt. Nincs „désza vu”-érzése?

– Gerhardt Bohner volt

az igazgató, aki valóban hasonlóan perpatvarba került a városral és az intendánsal, mint most én. Ugyanúgy a szellemi szabadságért harcolt – szeretne volna ő meghatározni, hogy mi történjék a balettagyűtesében; s ugyanúgy bajok voltak a fizetésekkel, mint itt. Ő azt mondta a sikertelen harc végpontján: akkor szűnjön meg az együttes. Én lettem volna a posztjának a várományosa, a színiigazgató már föl is ajánlotta nekem az állást. Mit tettem? Elképzelhetetlennek tartottam változatlan feltételek között folytatni a munkáját, vagyis közvetve kinyilvánítani, hogy szívós, de eredménytelen harcra mintha nem is lett volna szükség... Huszonhét éves voltam, tele szakmai becsvágygal, ambícióval, és ott volt az orrom előtt a lehetőség. Ellenálltam a vágyamnak.

– Általában nem kifizetődök az erkölcsi megfontolások, a szakmában gyakorolt nagyvonalúságok. Vagy mégis?

– Attól függ, mit nevezünk kifizetődőnek. Nem tudhatjuk, jó-e, amit tesszünk, és miért jó, miért rossz. Ki tudja, mi kerül a mérlegre életünk végén, vagy a túlvilágon? Az a tapasztalatom, hogy sok esetben igenis át kell venni a hatalmat, mert az egy csomó embernek használ. A darmstadti 20 táncosból 18-an soha többé nem kaptak munkát, abbahagyták a táncot. Haragudtak rám, amiért nem vállaltam az igazgatást. Másfelől viszont: mi lett volna belőlem? Semmi-be vettem volna egy általam tisztelt ember erőfeszítéseit? És vált volna belőlem – ráadásul – egy provinciális német koreográfus. Tessék, játszunk el a gondolattal: lehet, hogy máig ott lennék és az is lehet, hogy nem érezném magam túl rosszul. Havonta fölvenném az ott sem túl nagy, de azért tisztességes polgári megélhetést biztosító balettagyűtes fizetését, amiből befizetném az egyházi adót, mint a város minden megbecsült polgára. Mondjuk lenne egy házam... És akkor mi van? Ha éppen az együttes válsága idején nem találkoztam volna Christopher Bruce-szal, és ő nem mondta volna, hogy gyere Londonba... De találkoztam, éppen abban a pillanatban, amikor visszautat-

sítottam már, hogy darmstadti igazgató legyek. És az ember döntéseit mindig az adott pillanat milyensége határozza meg. Legalábbis a művészekét. Mit lehet ez ellen tenni? Ha a polgári élet, a megállapodottság, mindenféle civil érték utáni örökös vágyam erősebb lett volna, mint annak a pillanatnak a hangulati ereje, amelyben ellenkezőleg döntöttem, akkor... Akkor megfosztottam volna magamat a táncos karriertól, amelynek éppen Londonban, a Rambert Balettnél értem a csúcására. Akkor nem tanulok meg angolul, nem lesz semmi közöm a filmhez. Nem szerzek tapasztalatokat egy másfajta világban. Ki, vagy mi dönti el, mi a jó és mi a rossz? Minden attól függ, mit akarsz.

– Az utolsó mondat kivételével akárha Popper Péter híres könyvéből hallottam volna idézetet; a Színes pokol címűből, amelyben a színészek, a művészek lelki történéseivel foglalkozik. A többi között azt írja, hogy aki egyszer a rivalda elé lép, a saját életével fizeti meg az árát az utolsó szögig. És hogy a színész számára csakis a színház-

ban történnek meg a dolgok, ott az élete, a külvilágot, ahogy ők is mondják, a „civil” világot csak szemlélik. De a hatalom vonzásának mégiscsak nehéz lehet ellenállni.

– Azóta sem érdekel semmiféle pozíció. Számomra ez nem fontos. Ha eljön az idő, az embernek menni kell, ott kell tudni hagyni a korábbi értékeit és újakat kell csinálni. Végére miféle értékekről van szó? Olyanokról, amelyeket amúgy is újra és újra, estéről estére kell létrehozni. Ki emlékszik arra a tegnapi előadásra, amely után örült siker volt? És vajon számít-e a mai nézőnek a tegnapi siker? De aki nem tud továbbmenni, aki erősen ragaszkodik egy már elért, művészi, vagy hatalmi státushoz, azt is el tudom fogadni, meg tudom érteni. És ami a lényeg: nem akarom megváltoztatni. Szerencsém van, eddig mindig megőriztem magam attól, hogy agresszíven belemásszak mások sorsába. Ha most tovább maradtam volna Szegeden, ezt a hibát biztosan kényszerültem volna elkövetni; meg nem szünnénk egymást sértegetni.

– Kivel?

Molnár Zsuzsa jelmezterve

– Csalódtam mindenki-ben, akikben sokáig bíztam. Akiken a csapatom sorsa múlt. Az alpolgármesterben, az új színházigazgatóban... Az egész társaságban, akikről elhittem, hogy újat akarnak teremteni ebben a városban. Esküszöm, néha az volt az érzésem, némelyik levitézlett, állítólag kommunista vezető többet tudott tenni! Hát akkor hol a franchan vagyunk? Mi történik itt?

– Mit várt? Mindig csak szapulta ezt a várost...

– Ez tény. Lehet, hogy sokszor igazságtalan is voltam. De hát ha valaki, vagy valami iránt csak közönyt érez az ember, akkor nem fárasztja magát azzal, hogy újra és újra a szemébe mondja a saját, meglehetősen viszonylagos igazságait.

– Nem találja, hogy apró, aránylag nyugalmas szünetek után folyton éles helyzetekbe keverednek? Nem lehetséges az, hogy Imre Zoltán egy kissé összeférhetetlen alak?

– Nem. Néha magam is elcsodálkozom, valóban mennyi ügynevezett hatalmi váltás-helyzet alakult ki a közelemben a pályám során, s hányszor használhatom volna ezeket a magam javára, ha értéknek tekintetem volna, hogy hatalmi helyzetbe kerüljek. És ha nem lennék finnyás.

– Mire olyan kényes?

– Nem szeretem leszúrni a nálam gyengébbeket. Nem vagyok olyan gladiátor, akit bármivel rá lehetne venni, hogy gyengébb társának megadja a kegyelem-dőfést.

– Azt akarja mondani, hogy miután sok jót nem mondtak egymásról, a szegedi színház jelenlegi vezetőit is megsajnálta?

– Ez kiderült abból, ahogyan azon a bizonyos, számomra utolsó szegedi társulati ülésen beszéltem. Most sem gondolok másként ezekre a színházvezetőkre: az életük úgy hozta, hogy olyasmit kell csinálniuk, ami meghaladja öröket – egyelőre. Majd megtanulják. De ne velem.

– Beszélhetnék Szent Antalról is? Vagy: maradjunk a megkísértéseknél!

– Tény, hogy a hatalomra való törekvés az egyik legnagyobb megkísértése az emberi léleknek. Ennél csak a hatalom megtartására irányuló kísértés a na-

gyobb. Mert szinte észrevétlen. A hatalmon lévő embernek mintha megbénelnának bizonyos érzelmei. Szent abból lesz, aki – egyebek mellett – képes a lemondásra. Antalból például.

– A balett a szent-ség mibenlétéről szól?

– Is. Akár hétköznapi tapasztalatnak mondhatnám, mert bárki megfigyelheti, hogy az önmegtartóztatás – mindenfajta önmegtartóztatás – kicsoda energiákat képes föl szabadítani. De ezt legjobban a szentek és a művészek tudják. Akik abban nagyon hasonlítanak egymáshoz, hogy akár a legnagyobb kínok, vívódások árán, de igyekeznek megteremteni a vágyott szép egyensúlyt a fizikai világ élvezetei és a lélek igényei között.

– Beszélne arról, hogy milyen személyes okok miatt izgatja ez a téma?

– Nem vagyok egyedül, a legtöbb ember képtelen megteremteni ezt az egyensúlyt. A művészek között még sokkal kevesebbeknek sikerül. Eddigi életem során állandóan csapongtam, ha tetszik kicsapongtam, bizonyos életszakaszaimban szinte öröngve habzsoltam az élvezeteket – és persze kínlódtam emiatt, heves szemrehányásokkal árasztottam el magamat, örökösen vívódtam. Kitzasztattam bizonyos társadalmakból,

embercsoportokból. Nem tudtam megteremteni, amire mindig vágytam: hogy úgynevezett normális családi életet élhessek és mellette nívós művészi munkát végezhessenek. Thomas Mann a nagy példa, neki sikerült: a világ egyik legnagyobb írója pedáns családi életet élt, gyermekeket nemzett, akiknek odafigyelt a nevelésére, sétáltatta a kutyáját, megszervezte minden óráját és percét. Igaz, mint utólag megtudtuk: tele volt homoszexuális vágyakkal; de ellenállt a kísértésnek.

– Vagyis szent volt?

– Nem azt mondom, hogy aki önmegtartóztató, az szent; hanem azt, hogy mérhetetlen szenvedés az ára annak, hogy valaki szentté válhasson. Vagy: művésszé. Amely mérhetetlen szenvedés – följánlva Istennek – valamilyen telepatikus módon másokat meg tud menteni. Keresztény és nem keresztény szentek önmegtartóztatásuk, szenvedésük árán jutottak el egy olyanfajta spirituális védettséghöz, amelyben megadatott nekik a szabadság: mások életébe telepatikus úton, indirekt módon beleszólhassanak. Ez a krisztusi szenvedés, a krisztusi áldozat lényege. János evangélista keresztülmént az olajpróbán, 80 éves korában; és elment Párizsra, ahol reméteként

élt 110 éves koráig és megírta Szent János evangéliumát, ami azóta az emberek segítségére van... A sokat szenvedett lényeket körülvevő szellemi aura arról szól: kitüntettek nagy tettedért, áldozatod másokat is fölemelhet. Ez egy létező fikció. Az ember és az emberiség sorsát alakító erő.

– És ennyiben hasonlít Szent János evangéliuma minden valódi művészeti értékhez?

– Igen. És a művészeket körülvevő, akár hallgatólagos társadalmi respektus sem más, mint az áldozatot hozó embernek kijáró glória. Amit pedig az áldozata árán létrehoz, a művészete – segít a többi embernek. Akár abban, hogy megismerje a világot, akár abban, hogy megismerje önmagát.

– A Szent Antal megkísértése című balettel valami új kezdődik koreográfusi pályáján?

– Nem tud, hiszen a színpad méretei és a szabadteri egyéb körülményei meghatározzák; a szegedi korszakot fogja lezárni. Bevallom, ezután nagyon szeretnék valóban váltani, egészen mást csinálni, mint eddig. Lehántani magamról szokféle lehántani valót, átértékelni a táncszínház fogalmát. Bár szerettem a darabjaiban tömegeket mozgatni, az utóbbi években folyton 20-25 szereplős baletteket koreografáltam –

de most valahogy csak két-háromszereplős darabokra tudok gondolni.

– Mélymerülések következnek?

– Ez bizonyosan összefügg a helyzetem-sorsom alakulásával. Úgy érzem, itt az ideje, hogy igen-igen aprólékosan megvizsgáljam – magamat. Szeretnék a következő balettjeimben kellő mélységekig ásní, a zsigerekig, a génekig. Ilyen intimitásokkal nem lehet nagy csapatban foglalkozni.

– S a közönség majd rohan ezekhez a balettdélitatókhoz?

– Dehogy! Még szerencse, hogy a musical eltart, azzal megkeresem a kenyeremet. Emez meg rettentően érdekel. És még néhány embert, táncosokat, akiket már kiválasztottam és akik hajlandók arra, hogy kísérletezzenek velem.

– Ez lesz Imre Zoltán Táncszínháza?

– Ha sikerül. Annyi éven keresztül gondoltam mindig csak másokra, mások karrierjére... Meg kell tudnom, mire vagyok képes koreográfusként. Mert az egy dolog, hogy akarok váltani, s másik dolog, hogy tudok-e? Tulajdonképpen kíváncsian várom, sikerül-e az új balettemnek felvillanyozni – engem.

Sulyok Erzsébet

A temesvári színház 1875-ben

„Operánk zöldellő oáz...”

Jegyzetek a temesvári zenés színpad múltjából

Temesvár színvonalas, mindenkor fölülte eseménydús s eleven pezsgésű zenei életének rangos, gazdag múltú, markáns vonulatát kétségtelenül az operajátszás alkotta. Alig néhány évtizeddel a Bánság s fővárosa 1716-os visszafoglalása, osztrák megszállása után, a sváb lakosság nagyon gyorsirámú és tömeges méretű betelepítését követően az új birodalmi tartomány katonai és közigazgatási központjában megjelentek s mind sűrűbben adtak elő zenés darabokat is a német nyelven játszó vándortársulatok. *A Bega-parti város német mágisztrátusa 1753-ban már jelentős pénzeségben is részesítette az átalakuló, a lendületesen kiépülő települést felkereső, újába ejtő színésztruppot.* Az elkápráztató arányú és méretű építómunkában – a Vauban-típusú téglavár, az özönny kaszárnya, a két városháza, a kincstári és egyházi edificiumok, a csinos polgárházak felhúzásával párhuzamosan – 1757-ben többek között egy színházépület emelését is tervbe vették, méghozzá a nagy barokk építész, *Fischer von Erlach* tervei alapján épült római katolikus székesegyház előtti tágas piactéren. A projektum megvalósítását azonban az anyagiak hiánya miatt kénytelenek voltak elhalasztani. Ezért a megregulázott, hajózható esatornává mélyített Bega folyó balpartján kiépült várost felkereső szintársulatok hosszabb időn át kénytelenek voltak a szerb városháza nagytermében tanyát verni, közönség elé lépni. A kincstár költségén *Joseph Berigo*, tartományi elnök 1766-ban a szalát megnagyobbította megfelelő helyiséget, játszóhelyet kínálva az első állandó temesvári német szintársulatnak. Miután a Bánság szívében megszűnt a kettős – német és az illir – közigazgatás, *a rác mágisztrátus korábbi épületét teljes egészében át művelődésnek, a szórakoztatásnak adták át;* a színház mellett a városi vígadó s egy kávéház üzemelt a Szerb utcai épület falai között. A XVIII. század végén, az újabb átalakítás és korszerűsítés után, amely 9814 forintba került, a temesvári színháznak 150 zártszéke, két, egyenként 26 fülkéből álló páholysora s tágas karczata volt.

Már a legelső Temesvárra látogató német színjátszóegysétek – miként azt *Braun Dezső* 1939-ben kiadott *Bánsági rapszódia* című könyvében írta – a drámák, a lát-

ványos színdarabok mellett *baletteket, énekes játékokat is bemutattak.* A pesti német színházat is megnyitó, *Josep Schmallöger* bérelte 1784-ben a prágai, a pozsonyi mellett a temesvári színházat is. Társulatával hetente négy előadást tartott a Bega-parti városban: szombatoként szomorújátékokkal, vasárnaponta vígjátékokkal, kedden „nézőjátékokkal”, csütörtökönként pedig énekes darabokkal örvendeztette, ajándékozta meg a közönséget. *Franz Diwald* csak három hónapig időzhetett 1788-ban Temesvárott, mivel a kitört újabb osztrák–török háború miatt a színházépületét is katonai célokra foglalták le. Együttessel Szegegre költözött át.

Különösen *Franz Xaver Rünner* tett felbecsülhetetlenül sokat az operajátszás temesvári meggyökereztetése, rendszerezése érdekében. Hat esztendő temesvári működés idején – 1802-ben a Bega-parti városban hunyta le örökre a szemét – a társulata műsorrendjén szereplő előadások több mint egyharmadát a dalművek tették ki. *Mozart* Varázsfuvola című operáját 1796-ban vitte színre először Temesváron a Rünner-féle társulat. Habár a bemutató felémelt helyárrakkal ment; az érdeklődők az összes jegyet elkapkodták. A hely- és színháztörténészek egybehangzó állítása szerint a temesvári publikum a XVIII. és XIX. századok fordulóján valóságos rajongott a népszerű, a divatos operákért. Táblás házakat hosszabb időn át kizárólag csak az énekes előadások vonzottak. Rünner jó erőkből álló operaegyüttese visszhangos sikereket aratott a Bánság fővárosában. A Varázsfuvolához mérhető fogadtatásban részesült *Salieri Velencei vásár* című operája, amelynek 1799. április 18-án volt a bemutatója. A premieren a színi-direktor sárgaselyemre nyomott díszszínlappal kedveskedett a közönségnek.

A napoleoni háborúk idején s az azokat követő válságos esztendőkből erősen visszaesett a temesvári szín- és operajátszás is. A színiigazgatók nehezen boldogultak a műzsákat elnémtető évtizedekben. Sorozatos csalzserence kísérte és sújtotta a *Ludwig Gindl*, *Ludwig Czibulka*, *Joseph Kuntz*, *Malenica* és *Vidak* temesvári működését. Mikor *Hirsensfeld* és *Joseph Scotty* bérelte a temesvári szín-

házat, három kerek esztendő alatt egyetlen operaelőadást sem tűztek műsorra. Jó vigjáték-előadásokkal igyekeztek valamelyest kárpótolni az énekes darabok elmaradásáért elégedetlenkedő közönséget. A nyári hónapokban Mehádia és Herkulesfürdő környékén játszottak.

A reformkorban, a társadalmi élet demokratizálódásának folyamányaként, helyi eredménye- és tanújeleként Temesváron is megalakult a Színügyi Bizottság, amely mindenek előtt a színjátszás színvonalának emelését tekintette elsődleges céljának és feladatának. Franz Herzog személyében temesvári illetőségű színész került végre a Szerb utcai színház élére, aki aztán közel két évtizeden át nagy hozzájárulással vezette a Bánság fővárosának teatrumát. A német színtársulatok mellett az 1820-as évektől kezdődőleg más nyelven játszó vándortruppok is egyre sűrűbben vendégeskedtek, léptek közönség elé a Bega-parti városban. Joachim Vuics szerb színtársulata 1824-ben látogatott Temesvárra. Énekes darabot, az első ismert magyar dalművet, Ruzitska József IV. Béla futása című zenedrámáját adta elő 1828. szeptember 15-én a Bánságot elsőként felkereső magyar színjátszóegyesület, a Kassai Dal- és Színész-társaság, amelynek többek között Déryné, Balog István, Gaál Mihály, Bartha János, Telepy György alkotta a magvát, legfőbb hajtóerejét. Produkciójuk visszhangos sikert aratott. A Klapka József polgármester – az 1848–49-es honvédtábornok, Klapka György édesapja – kiadásában napvilágot látott német nyelvű színházi lap, a Thalia a legnagyobb elismerés hangján méltatta a magyar színészek kiváló teljesítményét, szakmai igényességét, a legmagasabb elvárásokat is maradéktalanul kielégítő művészi remeklést. Dicsőerőleg emlékezett meg a magyar színészek bemutatkozásáról a Banater Zeitschrift is.

Valóságos aranykorát élte a temesvári német színészet Theodor Müller kilenc esztendősi direktorsága idején. Színházi nagyvállalkozóként Brassóban és Bukarestben is fenntartott az agilis Müller egy-egy színtársulatot. A közönség a Bega-parti városban folyamatosan özönlött a magas színvonalú, igényes kiállítású előadásokra. Negyven ezer forint költséggel új szármányt egészítették ki a többszörösen átalakított, megnagyobbított és korszerűsített Szerb utcai színházépületet. A jelentősen kibővített és modernizált színházban a Bega-parti városban újra betoppant magyar színtársulat lépett fel elsőként. Főleg dalműveket adtak ezúttal is elő a magyar vándorszínészek. Déryné, Telepyné, Kántorné, Szentpéterné, Bartha János, Megyery, Balog, Czako, Pályi és társaik fellépésével a Sevillai borbély, a Tankréd, az Othello, az Elisa és Claudio, A fekete asszony és Mátyás királlyá választása című darabok kerültek előadásra. Sikerük estéről estére fokozódott. A Pesten megjelent Honművész is beszámolt a sikeres vendéglátókról megjegyezve, hogy a közönség – habár a színészek mind egyikét kegyeibe fogadta – a legnagyobb ünneplésben, a legtöbb tapsban a kiváló Kántornét részesítette. Déryné nyolc előadás közül hétben szerepelt. A Marie vagy az elrejtett szerelem című darab előadásáról a következőképpen számolt be a Társalkodó című lap tudósítója: „Ezen opera most először adatott itt honi nyelven. Nagy volt a lelkesedés, melyre a publikum a szép előadást fogadta. Eljen Déryné! – zenge mindenfelől. Kubanyé, Szerdabelyi, végre az egész személyzet előhivatott, száz meg száz példányban szállongtak ekkor alá a díszes leveleken Déryné asszonyhoz s Szerdabelyi úrhoz intézett bódoló versezetek.” Közben a Müller-féle német társulat operarészlege olyan dalműveket vitt egymásután színrre, mint Donizetti Szerelmi bájital, Bellini La Straniera, Meyerbeer Ördög Róbert, Herold Zampa című operái – meghozta a korszak neves énekesekét (Katharina Zimmermannak, Emilia Heineknek, Callianinak, Katalina Carlnak, Schoffnak, Röhének stb.) fellépésével, vendégszereplésével.

Felmerült ismét egy új színházépület felhúzásának a terve is. Bolyai János kiváló temesvári munkatársa és barátja, Schmidt Antal 1831-ben el is készítette a tervrajzokat. Az anyagi erőforrások szükségessége azonban ezúttal is a kivitelezés elnapolására kényszerítette a város vezetőit. Az 1840-es években a temesvári német színház operatársulata meglehetősen gyengének, vérszegénynek bizonyult. A helybeli hetilap, a Temesvári Wochenblatt kritikusa – aki Charles-ként jegyezte színházi beszámolóit – több ízben is alaposan elverte a port az operaelőadások bemutatására alkalmatlan együttesen. A nyári hónapokban a gyárvárosi Arénában került végre színrre a pesti Nemzeti Színház művészeinek, Sátorfy Gyulának a vendégfellépésével a Sevillai borbély, amely a zenekar valamint a helybeli énekesek gyengesége miatt csak felemás sikert aratott. Nagy érdeklődés és rokonszenv kísérte ellenben a Pécsi Magyar Ope-

ratársulat temesvári vendéglátását, amelynek műsorrendjén prózai darabok mellett többek között Bellini Beatrice di Tenda s Donizetti Szerelmi bájital című operái szerepeltek. A főszerepeket Lipcsei és Gots asszonyok, valamint Hayi, Kovács és Gots alakította – kiválóan.

Új korszakot nyitott a temesvári operajátszás történetében Alexander Schmiedt, aki 1840-től kezdődően bérelte a Bega-parti város színházát. Új szellemet honosított meg a régi Szerb utcai színház patinás falai között. Donizetti Belisar című operájának színrevitelével nyitotta meg kiváló, élénk visszhangot keltett sikereinek sorát. „Ilyen operaelőadás a helyi színpadon még nem volt. Zsúfolt báz. Ha az egyes szereplők teljesítményét kellene részletezniük, zavarba jönnének”. – lelkesedett a Temesvári Wochenblatt munkatársa, a fentebb már említett Charles. Megérdemelt sikert aratott Bellini Az ismeretlen, Rossini Othello s Donizetti Lammemoori Lucía című operáinak kimunkált, nívós előadása is. Bellini Norma, Donizetti Szerelmi bájital, Heley A zsidónó című operáinak felújításai, váltakozó színvonalú előadásai után 1841 februárjában került színrre Donizetti Anna Bolina című dalműve. Táblás házakat vonzott Meyerbeer A gibellino című operájának premierje is. Nyáron 1841. június 18-án került színrre Heinné, Rötzer, Theimer és Limmer Lujza főszereplésével Beethoven Fidelio című operája, amelynek bemutatására még szép számban begyűlt a közönség. Később ugyanis olyan nagy volt Temesvárott a kánikula, hogy szinte senki sem járt színházba. Miként azt a korabeli kritikuskok feljegyezték, a kibírhatatlan hőségtől a színészek jelentős hányada megbetegedett. A Freischütz előadását a nyári színházban a városra zúdult hatalmas felhőszakadás miatt meg kellett szakítani.

Premierként kerültek a következő szezon elején a temesvári közönség elé Glaser Adler Iova, Boieldieu A bolond asszony, Rossini Korinthosz ostroma című dalművei. Mellettük Herold Zampa, Weber A bűvös vadász és Heley A zsidónó című operáit is műsoron tartotta a temesvári színház operatársulata, amelynek Franz Rünner, Heinné, Rötzer s a Pestről frissen átszerződött Emma Scott voltak a fő-erősségei. A Belisar repríz csúfosan megbukott, de siker koronázta Auber Fra Diavolo, Heley Guido és Gineva, Kreutzer A granadai éjszakai tábor című dalműveinek bemutatását. Újdonságként került a múlt század negyvenes éveinek közepén a temesvári publikum elé Ricci Az edinburghi börtön, Marscher A vámpír és Donizetti Linda című operája. Egyébként Carl asszony olasz opera-stagionetársulatának – amely Bukarestből Pest felé tartva állomásozott rövid ideig Temesvárott – tehetséges, ifjú tagjaként épp a Linda címszerepében mutatkozott be szűkebb szülőföldje közönségének a Temes megyei Gertenyesen született Hollósy Kornélia, aki a későbbiekben is a nemzet ünneplott „csalóányaként” is többször megfordult a Bánságban. Művészberkekben valósággal divatba hozta a „magyar Neuheimként” emlegetett Temesvár melletti gyógyhelyet, Buziásfürdőt, ahol több jótékony célú hangversenyt is tartott.

Igazgatóként Heim operaténor új levegőt vitt a színház mindennapi életébe. „Evek óta nem volt olyan operaszemző sem élénkségekben, sem színvonalban, mint lendületes működése idején” – szögezte le Temesvár zenei múltjának krónikása, Braun Dező. Sorra követték egymást az eseményszámba menő bemutatók, a zenebarátok által nagy érdeklődéssel várt újdonságok, mint Aubertől A komédiás, A szirén, a Portici néma, Bellinitől A kalóz, Az alvajáró és a Norma, Donizettitől a Belisar, a Szerelmi bájital és a Linda, Mozarttól a Figaro házassága. Csúfosan megbukott azonban Mozart Don Juan című operájának premierje, amely egyben az Alexander Schmiedt direktorságának záróakkordját is jelentette. A színház új vezetősége három hónap leforgása alatt kilenc operát mutatott be; köztük Donizetti Lucrecia Borgia, Bellini Puritánok, Romeo és Júlia, Rossini Sevillai borbély, Herold Zampa, Flotow Stradella és Balfe A Haimond-gyerekek című dalműveit. A Temesvárt fölkereső erdélyi Opera- és Színtársulat Donizetti Gemma di Vergi című operájának bemutatásával kezdte vendéglátását, amelyet ugyancsak egy Donizetti-zenedráma, a Don Pasquale előadásával zárt. Helybeli operaszemző is bemutatkozott Franz Limmer, a székesegyház, valamint a színház karnagya személyében: Alpesi kalapok című szerzeménye három alkalommal került színrre figyelem érdemlő sikerrel.

Nagy érdeklődéssel fogadta a közönség a Bánságba eljutott első Verdi-mű, az Ernáni bemutatóját 1848 legelőjén. Már a Temesvárt is erősen felbolydító márciusi események után, 1848 áprilisában vendégszerepelt a Bega-

parti városban rangos társulatával *Feleki Miklós*. A délutáni és az esti előadások egyaránt zsúfolt házakat vonzottak. A polgárság a forradalom és a szabadságharc eszméiért lelkesedett, azonban a garnizonváros katonasága erősen császárhűnek bizonyult. A várparancsnok, *Georg von Rukavina* tábornok 1848 októberében kihirdette Temesváron a hadiállapotot. A színház 1849 őszeig nem nyitotta ki kapuit. *Kreibig*, az új igazgató, az operajátzás komoly pártólójának, kitartó felkarolójának mutatkozott. 1850 első hónapjában például kilenc operaelőadást tartott. Sorozatos teltházakat vonzott a *Varázsfuvola* felújítása. Ujdonságként mutatta be az együttes *Verdi Macbeth* című operáját, amely az évad legsikeresebb operaelőadásának bizonyult.

A *Szabó József és Havy Mihály* vezette magyar színtársulat, amely kiváló prózai és operaegyüttessel rendelkezett, 1850 május 3-án vonult be Temesvárra. A trupp megbecsült magánénekeseinek – *Topezernék, Tellinek, Gálfnak, Philipovitsnak és Mezeynek* – a fellépésével, közreműködésével került színpadra többek között a *Mártha, a Belisar, a Norma, a Lammermoori Lucia*, valamint *Verdi A két Foscari, Ernáni és a Próféta* című operái. Miként a korabeli krónikás megjegyezte „*az érdeklődés nemcsak a városban, hanem a környéken is óriási*” volt. A következő évben a *Hatmond-gyerekek, a Próféta és a Báléj* című dalműveket mutatta be Temesvárra a Szabó-Havy-féle magyar színtársulat, amely a pesti Nemzeti Színház szólistái is rendszeresen vendégül látta. *Temesvár volt az első város, amely Pest után engedélyt kapott a szerzőtől, Erkel Ferentől a Hunyadi László bemutatására*. A korabeli sajtó tanúsága szerint „*...az előadás pompás volt, a siker hatalmas...*” Sikerrel játszotta a Szabó-Havy-társulat 1852 július 24-én Erkel Hunyadi Lászlóját Lugoson is. Visszhangos sikert aratott a Hunyadi László Temesváron 1867-ben is, amikor *Káldy Gyula* vezényelte az előadásokat, a főszerepeket pedig *Dalffy, Marcelliné, Kontiné, Dalnok, Tótfalu* és *Marcell* énekelte. A mű népszerűségére, közkedvőségére jellemző, hogy még a temesvári Reinmann-féle német társulat is a Hunyadi-nyitánnyal kezdte meg évadját 1867 szeptember 28-án. *A Bánk bán „vidéki ősbemutatóként” 1865-ben került először színpadra Temesváron a Foltinus János vezette társulat előadásában*. Az igazgató *Petur* bán szolamát énekelte, míg a címszerepet *Dalffy Lőrinc* alakította. Nagyon sok évtized után 1993 májusában hangzottak fel újra a Bega-parti városban a Kolozsvári Állami Magyar Opera együttesének tolmácsolásában a száz évvel ezelőtt elhunyt Erkel Ferenc Bánk bánjának dallamjai. A közönség, amely zsúfolásig megtöltötte az operaház termet, legalább félórán át szünni nem akaró vastappsal ünnepelte a művészeket, a színháztörténeti jelentőségű eseményt.

A kiegyezés után *Friedrich Strampfer igazgatása idején a német társulat is megkülönböztetett gondot fordított az opera-műfaj propagálására*. A dalegyüttes évadonként átlagosan hatvan-hetven operaelőadást tartott. Világvárosok operaszínpadainak teljesítményével összevetve is a szám tekintélyesnek mondható. Magyarországi vidéki ope-

raszínpadai közül elsőként a temesvári deszkáin elevenedett meg *Guisepe Verdi* mindmáig sikeres két dalműve: *a Rigoletto és a Trubadúr*. Bárannyire is meglepő, 1853-ban és 1855-ben Temesváron nem sok babér termett az olasz operaszerző számára. A Trubadúr egyáltalán nem nyerte el a közönség és a helyi lap krónikásának tetszését, rokonszenvét. Üres házak fogadták a premiért követő előadásokat, míg a kritikus csalhatatlannak hitt magabizottsággal vetette papírra, hogy *Verdi zenedrámája „semmi esetre sem jelent nyereséget az operatirodalomban”*. A publikum s a zenei referens véleménye akkor változott meg *Verdi* színpadi szerzeményeiről, amikor azok főszerepeit jeles vendégénekesekek szövelgették meg. A Reinmann-társulat 1864 november 26-án mutatta be a *Traviatát, amely már egyértelműen Verdi pártjára állította a temesvári zenebarátokat*, operarajongókat. A hatvanas-hetvenes évek fordulóján különben az operajátzás fénykora köszöntött Temesvárra. Gondosabb kimunkáltságban, szebb és igényesebb kiállításban kerültek közönség elé a műsorrendben szereplő régebbi és újabb dalművek. Balett-betéttel bővült például a *Belisar* előadása. A kis balettár élén *Terezia Schönwald* hamburgi táncosnő állt. Az énekes színpadon ugyanakkor megjelentek s mind nagyobb teret hódítottak az operettek, *Offenbach, Strauss és Suppé* szerzeményei.

A vidéki színpadok közül ugyancsak Temesvár mutatta be elsőként 1866 január 16-án *Richard Wagner Tannhäuser* című operáját, amelyhez „*hasonló a temesvári színpadon még nem volt*” a Männergesangverein tagjainak s a város legjobb amatőr zenészeinek bevonásával *Ludwig Kleer* karmester tanította be. Még ugyanazon évben *Meyerbeer* heroikus operáját, az *Afriai nőt* is megismerhette a temesvári közönség. „*Temesvár énekes-színpad-kultúrájának színvonala: nagyvárosi. Az összes vidéki színházak felett áll. Hasonló operaélet egyetlen vidéki városban sincs*” – összegezte véleményét a korszak zeneelméletét feltérképező helytörténész.

Sok javításon, változáson ment át nyolc évtized alatt a Szerb utcai régi színházépület, s a XIX. század felére olyan állapotba jutott, hogy az összeomlás fenyegette. Tüzetes vizsgálat után a városi tanács elhatározta lebontását. Ugyanakkor a Vauban-típusú téglavár Pétervárad kapujának közelében a híres *Fellner és Helmer bécsi cég* tervei alapján hozzákézdtek az új színházépület alapozásához, amelyet aztán 1875 szeptember 22-én *Csiky Gergely* alkalmi prologusával, valamint *Szigligeti Ede Nőuralom* című vígjátékának előadásával avattak fel a budapesti Nemzeti Színház művészei. Az új színházépületben *váltakozva játszottak a magyar és német nyelvű színtársulatok*, amelyeknek majdnem mindegyike fokozott gondot fordított az operák és operettek rendszeres bemutatására is. *Gustav Löcs, Wilhelm Sasse, Julius Schulz, Maximilian Kmentt*, illetve *Aradi Gerő, Sztupa Andor, Mátrai Betegh Béla, Mosonyi Jakab, Polgár Gyula és Gerőfi Andros* Temesváron állomásozott társulatainak műsorrendjén is több-kevesebb rendszerességgel szerepeltek közkedvelt operett- és operaelőadások. A Wilhelm Sasse vezette együttes mutatta be

Mascagni: Parasztbecsület

elsőként Temesvárot 1877. december 19-én *Richard Wagner* nagy zenedrámáját, a *Lohengrint*, amely nagy közönséget vonzott. Az *Emil Kayser* vezényelte zenekar kifogástalanul szólott, míg a „szereplők – az egykor krónikás szerint – *igyekeztek helyüket betölteni*”. A társulat műsorrendjén a *Faust*, a *Don Juan*, a *Zsidónő*, a *Norma*, a *Bűvös vadász*, a *Hugenották*, a *Varázsfuvola* szerepelt. Mátray Betegh Béla társulata ugyanakkor eléggé felemás nívón elevenítette meg a temesvári színház deszkáin magyar nyelven a *Bűvös vadászt*, a *Faustot*, a *Trubadúrt*, a *Máribát*, az *Ernánit* stb. Julius Schulz nevéhez fűződik a Carmen „kiállításbelileg pompás, zeneileg tökéletes” premiejre, valamint a bécsi magánénekesek – *Toni Schlager*, *Hermin Braga*, *Kupfer-Berger*, *Rosa Papier*, *Stoll* stb. – sorozatos meghívása. A múlt század utolsó évtizedében *Emmanuel Raul* német társulatának műsorrendjén évadonként tizennyolc operarepríz s hét-nyolc dalmű-bemutató szerepelt. A *Tannhäuser* és a *Lohengrin* mellett *Richard Wagner* A *bolygó hollandi* című operáját is színre vitte, s elsőként mutatta be a Bánságban az *Aidát*, a *Parasztbecsületet*, a *Bajazzót*, *Az eladó menyasszonyt*, a *Mignont*, a *Bobéméletet*, a *Jancsi és Juliskát* stb. Az együttes karmesteri pulpitusán 1898-ban a később világhírűvé vált dirigens, az akkor mindössze huszonkét éves *Bruno Walter* állt, aki az operaelőadások döntő hányadát vezényelte. Legnagyobb sikerét Temesváron *Mascagni Parasztbecsület* című operájának lendületes és kifejező dirigálásával aratta.

A legkiválóbb „vidéki direktorként” emlegetett és tisztelt *Krecsányi Ignác* került 1888-ban a temesvári magyar színház élére. Negyedszázados temesvári működése a Bánság magyar nyelvű színházi életének fénykorát, talán mindmáig legragyogóbb korszakát fémjelzi. Színvonalas produkcióival, jó erőkből álló, tehetséges együttesével, változatos műsorrendjével nyerte el a sokféle ízlésű és meglehetősen kozmopolita gondolkodású és életvitelű temesváriak tetszését és szeretetét. A Temesvárot mindenkör nagy népszerűségnek örvendő operaelőadásokat sem hagyta el, hanem évről évre fényes kiállítású opera-premierekkel örvendeztetette meg a Bega-parti város közönségét. Már direktorsága első évadjában színre vitte *Erkel Bánk bánját*, majd *Kopácsi Juliskával* a címszerepben 1889. december 11-én bemutatta *Verdi Traviatáját*. Sorra elevenítette meg ezután *Verdi*, *Donizetti*, *Flotó* és társaik műveit, s vidéken – többek között e téren is vállalta az úttörés kockázatát – társulatával *Krecsányi* szólaltatta meg magyarul először *Wagner* és *Puccini* zenedrámáit. A *Tosca* 1904-es bemutatóját három év múltán a *Pillangókisasszony* premiejre követte *Maleczky Blanka*val a címszerepben. Operaáriákat énekelve a tehetséges fiatal énekesnő 1906-ban a még pályakezdő *Bartók Béla* első temesvári koncertjén is közreműködött. *Simándy József* karmester vezényletével zajlott le 1904. március 4-én a *Tannhäuser* nagy visszhangot kiváltó magyar nyelvű temesvári premiejre. *Krecsányi Ignác*nak az operajátszás fellendítése terén szerzett érdemét 1930-as években közölt visszaemlékezéseiben a következőképpen összegezte *Kastriner Sámuel*, temesvári hírlapíró: „Elsőrendű szólisták felett rendelkezett, a kar gyönyörűen volt betanítva, a 29. gyalogezred zenekara pedig *Heller Vencel* vezénylete alatt feladata magaslatán állott és az ország legjobb katonai orkeszterei közé tartozott. Akárhányszor pesti igazgatók hallgatták végig a temesvári operaelőadásokat, csodálkoztak a nívó teljesítményeken”. Több, később hírnevesé vált magyar énekes *Krecsányi Ignác* társulatánál kezdte pályáját. Közéjük tartozott többek között *Rózsa S. Lajos*, *Mihályi Ernő*, *Medgyasszay Vilma* és *Gyenge Anna*. Az egyetemes operairodalom klasszikus értékű művein kívül *Krecsányi* jó néhány zenemű – közöttük temesvári zeneszerzők dalműveinek – ősbemutatójára is vállalkozott. (Berényi *Henrik Lord Picoelo*, *Major J. Gyula Erzsike Hoós János Geleji kis királyfi*, *Orbán Árpád Katinka és Pogatschnigg Guidó A Kaukázus tündére*.)

Pont a század fordulóján három esztendőre *Krecsányi Ignác* helyet cserélte *Makó Lajos* szegedi színházigazgatóval. Az első teljesen magyar színidény elkezdésére *Makó Lajos* elsőrangúan szervezett társulattal vonult be a Bega-parti városba, ahol 1899. október 6-án nyitotta meg a színt, kezdte el temesvári működése hároméves ciklusát. Miként a hely- és színház történetek feljegyezték, *Makó* a drámai előadások javára valamelyest elhanyagolta az operettek s az operák bemutatását. Mivel viszonylag kevés magánénekesrel rendelkezett, a budapesti operaház tagjainak – *Sugár Flórának*, *Mihályi Ernőnek*, *Dalnoki Vikornak*, *Danczkay Saroltának* stb. – a meghívásával mutatta be a *Traviatát*, a *Trubadúrt*, a *Faustot*, *Vincze Zsigmond* karmester vezényletével.

Krecsányi Ignác 1914-es nyugalomba vonulása után negyedszázados örökségét az operajátszás felkarolása, fellendítése terén is a temesvári színház élére került *Komlóssy János és Sebestyén Géza* az első világháború s a forradalmak nehéz éveiben is példás kitartással és szakmai igényességgel töretlenül folytatta. Különösen *Sebestyén Géza* társulata örvendeztette meg színvonalas operaelőadásokkal a temesvári közönséget. A két világháború között gyakorlatilag szünetelt az operajátszás a Bega-parti városban. A temesvári színházat hosszabb-rövidebb ideig bérlo igazgatók – *Szabó Dezső*, *Fekete Mihály*, *Franyó Zoltán*, *Janovics Jenő*, *Szendrey Mihály* – egyiké sem tudott operagyűttest fenntartani, igényesebb kiállítást igénylő dalműveket bemutatni. A Bánság fővárosát alkalmanként felkereső kolozsvári és bukaresti operagyűttesek műsorrendjén a népszerűbb zenedrámák s az operettek mellett az egyetemes operairodalom maradandó értékű alkotásai is szerepeltek. A kolozsvári román dalszínház előadásában látható a temesvári közönség századunk harmincas éveiben *Verdi*, *Rossini*, *Donizetti* ismert operái társaságában többek között a *Carmen*, a *Szöktetés a szerájból*, a *Borisz Godunovot*, a *Turandót*, a *Bobéméletet*, a *Toscát*, a *Manont*, a *Hoffmann mesét*, a *Denevért*. Kolozsvárról 1940-ben Észak-Erdély visszacsatolásakor a román színház és operagyűttest Temesvárra menekült, ahol a fentebb említett zenedrámák mellett újdonságként mutatták be a *Lakmét*, a *Rigólettót*, az *Álarcosbált*, az *Orfeusz és Euridikét*, a *Copelliát*, a *Madarászt*, *Az eladott menyasszonyt* s a *Parasztbecsületet*.

A második világháború befejeződése után a Temesváron maradt hivatásos kolozsvári énekesek s helybeli műkedvelő muzsikuskok, dalosok összefogásából jött létre 1946. márciusában a Temesvári Román Opera, amely *Petru Groza* miniszterelnök támogatásával nyomban állami intézményi státust kapott. Az új dalszínház 1947. április 27-én tartotta első bemutatóját, *Verdi Aida* című operájának előadásával, amelyet az intézmény első igazgatója, *Aca de Barbu* énekesnő rendezett. Már az első évadban a sikeres *Verdi*-mű mellett a *Pillangókisasszony*, a *Traviata* és a *Három a kislány* is színre került. Fennállása második esztendejében nyolc, a harmadikban tíz premiert tartott a Bega-parti város fiatal operaháza. Aránylag gyorsan alakította ki ezáltal állandó műsorrendjének magyát, amelyet a lepergett közel fél évszázad alatt példás következetességgel állandóan bővített és gazdagított. Az egyetemes és a román operairodalom szinte valamennyi jelentős alkotását bemutatta, repertoárján tartja. Nagyszerű szólistagárdával rendelkezett főleg a hatvanas-hetvenes években, amikor a főbb szerepeket *Marieta Grebenisan Kádár Ferenc*, *Emil Rotundu*, *Iuliu Mare*, *Kozák Ella*, *Titus Moraru*, *Nocolae Zaharia*, *Sziszik Margit*, majd pedig *Airizer Csaba*, *Fogel László* és *Contrás Ágnes*, *Rodia Miloia*, *Elena Gaja* énekelte. A társulat az elmúlt évek során több sikeres külföldi turnén vett részt. Visszhangos sikert arattak Szegeden is 1990-ben a *Nabucco* előadásval. A temesvári operaház balettegyüttese *Eduard Schneider*, majd a magántáncosból koreográfussá avasált *Valkay Ferenc* hozzáértő, ambiciózus irányításával a korszerű táncművészet kovászává, lankadatlan szálláscsinálójává vált Romániában. Sikeresen szerepelt Olaszországban, Németországban, Ausztriában s legutóbb a távoli Indiában.

Habár a tömeges elszerződéses következtében a Temesvári Román Opera művészgárdája erősen megfogycokzott, több vonatkozásban is hézagossá vált, a *Fellner* és *Helmer* tervezte épületben tevékenykedő dalszínház továbbra is *Románia élenjáró zenei intézményei sorába tartozik*. Közéről sem véletlen, hogy épp a Bega-parti város operaházát érte az a megtisztelő megbízatás 1993. májusában, hogy az első romániai operafesztivált megszervezze s lebonyolítsa. Kerek három héten át nagyszerű házigazdának bizonyult. A rangos seregszemlén a romániai operatársulatok mellett a kisinyovi és a budapesti dalszínházak is részt vettek. Az Állami Magyar Operaház *Vajda János Mária* és a *varázsló* című egyfelvonásos operája mellett a Bánság legkiválóbb szülöttjének, *Bartók Bélának* a *kékszakállú herceg vára* című művét mutatta be a kolozsvári *Hary Béla* vezényletével, *Lukin Mária* s a pályáját Temesváron kezdő *Airizer Csaba* fellépésével. A kiváló előadást színház történeti eseményként könyvelhetjük el. Miként kimagasló eseménynek számít a temesvári operaház közel félszázados történetében, hogy 1993. nyarán a szegedi dóm előtti színpadon mutatathatja be *Mascagni Parasztbecsület* című verista operáját.

Szekernyész János

1978 nyarát írtuk, doktori disszertációm – *A Szegei Nemzeti Színház története* – dolgoztam. Az anyag terjedelme, az adatgyűjtés nehézsége gyakran elbátortalanított. Olykor közel álltam abhoz a ponthoz, hogy feladom. Többek között a háborút követő évekről nebezen találtam hiteles forrásokat. Ekkor találkoztam össze családi jóbarátunkkal, Radnóti Tamással, akitől biztatást kaptam, sőt szólt az érdekekben Vaszy Viktornak Vaszy ezekben a betétekben esténként a Hunyadi Lászlót próbálta a Dóm téren. Délutáni pihenőjét áldozta rám, fiatal, ismeretlen kezdőre, hogy magnóra mondja a számomra oly fontos szubjektív szegedi színház történeti fejezetet. Tehát a hangfelvételt nem nyilvános közlésre szántam, s ezzel ő is tisztában volt. Mégis fogadott. Néhány szót a körülményekről... Délutánonként 3-ra kellett mennem. Az időtájt éppen nem otthon lakott, más viselt gondot rá. A kezdeti udvarias feszengés hamarosan feloldódott, bála kedvességének. Elmesélte, aludni úgysem tud, de arra szüksége van az esti próbákhoz, hogy heverésszen, pihenjen. Ezért a karosszékéből egy idő után a díványra beveredett, kezét a mellén összekulcsolva szívesen, színesen és folyamatosan beszél a kis dohányzóasztalon álló magnóba. A második, harmadik délután egyre gyakrabban szólt rám, állítsam le a magnót, ezt csak úgy mondja, „bizalmasan”. S beszélt, mesélt, alig kellett kérdezni. Időnként kifáradt, hangja el-elfulladt, de mégis folytatta történeteit, amelyeket én örömmel, csodálattal s hálával hallgattam. Most 1993 júliusában, születésének 90. évfordulóján úgy gondolom, nem leszek kegyeletstörtő, ha közreadom az anyag jelentős részét megbagya Vaszy Viktor eredeti stílusának, mondatfűzésének sajátosságait. Szinte semmit sem módosítottam a hanganyagón egy-két ésszerű „vágáson”, rövidítésen kívül.

Gyémánt Csilla

Lehet-e vidéken európai színvolanú operakultúra?

Magnóbeszélgetések Vaszy Viktorral 1978 nyarán, három ülésben

Első délután

– Zeneigazgató Úr, ha összeszámoljuk, több mint húsz évet töltött Szegeden. Tehát elmondhatjuk, művészeti pályájának tekintélyes része összefonódott a Szegei Nemzeti Színház történetével. 1945–49-ig, majd 1957–75-ig vezette az operatársulatot, volt a színház igazgatója is. Beszéljünk először az első, 1945–49-ig tartó periódusról. Hogyan került Szegedre? Mi történt a kolozsvári operatársulattal, miként települt át az együttes Magyarországra?

– Ezt nem egészen nevezném áttelepülésnek, miután hivatalos áttelepülés nem történt. Az előzmények azok voltak, hogy 1944 nyarán, mégpedig júliusra engem leváltottak a nyilasok és visszahelyeztek Budapestre. Úgyhogy az, ami áttelepülésnek nevezhető, ahhoz nekem semmi közöm. De az áttelepülés is egy olyan fajta rapid, hevenyészett dolog volt, hogy megpróbálták az előfűggőnyt és egypár színpadi holmit áthozni. Ezt később vissza kellett adni, úgyhogy itt Szegeden, amikor a színház létesült, teljesen új szervezés történt, amibe természetesen előjogokkal bírtak szerződötetés szempontjából a Kolozsvári Nemzeti Színház volt tagjai. Hogy csak egy példát mondjak arra, milyen fejtellenül történtek a dolgok: nekem két hónappal az eltávolításom előtt három éves szerződést adtak. S amikor átjöttem – bele kell számítani, hogy a kritikus éveket, a háború utolsó évét, Magyarország felszabadításának az első évét tulajdonképpen Budapestben töltöttem, közben került fel az a kérdés, hogy mit kellene csinálni a volt kolozsvári operával. Nagy viták voltak, hogy hova telepítsék. A kolozsvári opera 1944 nyarának legvégén, kora

oszen hivatalosan áttelepült Budapestre, az akkor Városi Színháznak nevezett Erkel Színházba. Én akkor az Operaház és a Zeneművészeti Főiskolához lettem visszahelyezve, bár a zeneművészeti főiskolai tanárságom 1941-ben, amikor Kolozsvárra kerültem, nem szűnt meg, csak szabadságon voltam. Ugyanúgy, ahogy évtizedekkel előbb Radnay Miklós, amikor Pesten operai igazgató lett. Vissza kell utatnom a kolozsvári időkre: 1945 tavaszán és nyarán felmerült az a kérdés, hogy hova kellene telepíteni egy olyan magyar vidéki operaházat, amelyet sikerült 40–41-ben létesíteni Kolozsvárott. Ebben én annyiban voltam érdekelve, hogy évekkel előbb a sajtóban is nyilatkoztam arról, hogy nem helyes az, hogy mindent Budapestre koncentrálnak. Vidékre is kellene gondolni, vidékre is kellene zenei-, kultúrgócokat helyezni. Ilyen előzmények után „fogtak nyakon” a minisztériumban és felajánlották nekem 1940-ben azt, hogy menjek Kolozsvárra. Gondolkodási idő után elvállaltam, s ott voltam egészen 1944. július 9-ig. Akkor fölmentettek, annyira ellentétbe kerültem az akkori magyarországi rendszerrel, hogy lehetetlen volt a tartásom. De tekintettel arra, hogy én Kolozsvárott nagyon jó operaházat csináltam, azt mégsem lehetett megtenni velem, hogy elküldjenek a semmibe, hanem visszahelyeztek a Zeneművészeti Főiskolára és áthelyeztek az Állami Operaházhoz, ahol akkor Lukács Miklós volt az igazgató.

– Meddig dolgozott ott?

– Ott dolgoztam egészen a nyilasok hatalomra kerüléséig. Akkor ott néhányunkat – Failonit, Ferencsiket, engem és még egy párat – fölfüggesztettek, nem dolgozhattunk. Ezt a fölfüggesztést kb. decemberre szüntették meg, mert akkor már a nyilasok elpucoltak Pestről. Pest

ostroma akkor már folyt. A minisztérium közben azon töre a fejét, hogy a kolozsvári operajátszást, az egyetlen vidéki operajátszást hogy menthetné meg, mit lehetne csinálni. Teleki Géza volt a miniszter. Pest vagy Szeged, ez volt a téma. Sikeredt keresztül hajtánunk azt, hogy Szeged legyen. A szegedi színházat 1945. szeptember elsejével államosították.

– Milyen változást hozott az államosítás?

– Nagyon érdekes lett a Szegedi Állami Színház szerkezete. Két önálló hatáskörű igazgató, egy prózai és egy operai igazgató volt, önálló költségvetéssel. Az adminisztrációt 45-től egészen a szezon végéig, tehát a 46-os nyárig Lehotay Árpád végezte, de neki nem volt kedve az igazgatóshoz.

– A 44–45-ös évad volt a konzorcium és ennek a 45–46-os évadnak kellett lennie.

– Valóban, amikor eldőlt az, hogy az opera idején, akkor, attól kezdve volt ez a kettős igazgatás, de gazdaságilag egységes volt az irányítás. Három állami színháznak volt hasonló a szerkezete, működése: a budapesti Operának, a budapesti Nemzeti Színháznak és a Szegedi Állami Nemzeti Színháznak, úgyhogy ez egy egység volt négy évig.

– A Szegedi Állami Nemzeti Színháznak milyen volt a költségvetése?

– Abból kell kiindulni, hogy a színháznak volt egy 69 tagú zenekara, a kórusa azokban az években fölfejlődött 60 főre. Volt kb. 17–28 magánénekes, kb. ugyanolyan létszámú táncos és egy nagyon erős műszak, 100-on felül (32 díszítő, szabók, öltöztetők 20-on fölül, műszaki munkások, díszlettervezők és díszletkészítő műhelyek). Ilyen nagy létszáma soha nem volt, de reméljük, hogy valamikor talán lesz még a színháznak. Ami ezen feküdt, az jelentette az operai költségvetés összegét, amit pontosan már nem tudok megmondani. Azt tudom, hogy amikor 1949-ben megszüntették a szegedi operát – nem egy rendelettel szüntették meg, eltitkolták, valóban mi is történt. (Ez egy nagyon piszkos dolog volt. Elhallgatták, eltitkolták, elvették a színház szubvencióját, ill. egytizedét meg-hagyták). – akkor volt kb. 5 millió forint, ebből 4,5 milliót elvittek és ebből a másik 9 vidéki színházat államosították. Körülbelül 500 ezret hagytak itt Szegednek akkor, amikor Szegednek ilyen óriási zenekultúrája volt. Följajdult nemcsak Szeged és nemcsak az ország, hanem még Csehszlovákiából is hallottunk visszhangokat; abszurdum, hogy egy ilyen jó rangú operaintézményt megszüntetnek. Itt volt a Bolsoj igazgatója, hallotta a Hovańcsina előadásunkat, azt mondta, hogy ezt nyugodtan lehetne játszani a Bolsojban, olyan kitűnő az előadás. Egyszerűen, érthetetlen okokból megszüntették az operát, illetve mint mindenek, természetesen több oka is volt. Egyik oka az volt, ami állandóan kísért minket, hogy nem volt elég pénz. Hát akkor bontsuk le ezt, szüntessük meg azt, és akkor lesz elég pénz. A társulatot 1949. szeptember elsejével szüntették meg, akkor azután a nagy társulat után, ami itt volt, létrehoztak egy olyan apparátust, amelyben volt egy 9 tagú zenekar, minimális színészgárda és műszaki csoport. Jobb is, hogy akkor én már nem voltam itt! A tetejébe egy olyan rendelkezés lépett életbe – világhumor! –, a színészeknek a 49–50-es és az 50–51-es szezonban is blokkolniuk kellett, amikor bejöttek az épületbe, és akár volt dolguk, akár nem, nyolc órát az épületben kellett tartózkodniuk. Ez a szerencsétlen dolog egy év múlva, az igazgató halálával megszűnt.

– A zeneigazgató úr állását 1949-ben felszámolták. Mi történt ezek után?

– Szeptember elsejével tulajdonképpen elvesztettem az állásomat a színháznál. De ezt nem jelentette be senki, egyszerűen elsején megszűnt. Az itteni állami zeneművészeti szakiskolába neveztek ki egy nagyon érdekes záradékkal: „zeneművészeti főiskolai tanári állása jellegének fenntartásával”. Szeptember elsején megszűnt az itteni színház, akkor a minisztériumi barátaim jóvoltából visszaköltöztem Pestre. Elég katasztrófális állapotba kerültem, még a zongorámat is el kellett adni. Pesten, szerencsére a feleségem nagynénjének előrelátásából kaptunk egy lehetőséget: az általa fenntartott lakásba beköltözhetünk a Budafoki úton. Volt két szobánk, s ott laktuk a két lányommal, a harmadik lányom akkor már halott volt. Próbáltunk berendezkedni. Állásilag a Zeneművészeti Főiskola tanítottam elméleti tárgyakat és zongorát, mint kötelező tárgyat. Közben koncertlehetőségeim is akadtak. Volt egy nagyon jó barátom és pártfogóm, Zöld Sándor,

aki akkoriban belügyminisztériumi államtitkár, majd belügyminiszter lett, és így a körém fonódott intrikákat Kodály, Weiner Leó és az ő segítségével felnyestük. Akkoriban mondta is, hogy mégis csak abszurdum, hogy egy ilyen munkát végzett művész itt sétáljon. Egy körtelefon, és fél óra múlva az operaház igazgatójának szobájában ültem. Arról tárgyaltunk, hogy mit fogok dirigálni. Ennek az volt azután a következménye, hogy két évig, mint állandó vendég dolgoztam az operában, de olyanok voltak az állapotok, hogy sikerült bizonyos köröknek megakadályozni azt, hogy odaszerződjek. Talán jobb is, mert akkor most is ott lennék és nem csinálhattam volna azt, amit végeredményben mindig hivatásomnak éreztem: vidéken európai színvonalú zene- illetve operakultúrát csináljunk.

– Meg szabad-e kérdezni, hogy melyek ezek a szájak, amelyek megakadályozták a szegedi opera létezését és kik azok, akik pályáját időnként gáncsolták? Aktuális-e erről már beszélni? Honnan eredet az intrika?

– Nyilatkozhatom erről, de nem a saját véleményemet mondhatom..., hanem csak azt, ami a pletykában terjedt. Ami konkrét dolog, német pletyka, az az, hogy volt itt nekünk egy karmesterünk, Várady Lászlónak hívták, akit Kodály Zoltán ajánlatára hoztam ide a színházba. Nagyon kevert, nagyon nyüzsgött. Itt is nyüzsgött! Azt hitte, hogy ha itt megszüntetik az operát és visszakerülünk Pestre, akkor ott is nyüzsgögni tud tovább és ő, mint egy Caesar, rátelepszik Budapestre. Persze peche volt, mert az első esztendőben dirigált egy-két koncertet, egyszer dirigált az operában és iszonyúan megbukott, úgyhogy többé nem álltak vele szóba. Itt szó volt még arról, hogy ebben egy kicsit – de erről nem vagyok meggyőződve, csak beszéltek – mintha a Both Bélának is valami része lett volna, és Antal Helénnek, aki a pártközpontban dolgozott, de ezt nem tudom, csak úgy mondom, ahogy halottam.

– Mennyiben állította egzisztenciális problémák elé a társulat vezetői énekeseit, vezető művészeit a rendelkezés, miszerint Szegeden az opera megszűnt?

– Először is az egész társulat szelnek eredt. Nagyszerű zenekar dolgozott itt, ennek a zenekarnak jelentős része elhelyezkedett Pesten az Állami Hangverseny Zenekarnál, a rádió zenekaránál és az operánál. Itt mindössze 9 tagú zenekar maradt. Képzeld el, azután a négy nagyszerű év után ideállítani kilenc tagú zenekarral! Fricsay csinálta itt előttem a dolgokat, ha nem is állami támogatással, de kis, városi meg egyéb segítséggel és neki is volt egy nagyon jó katonazenekara, amivel itt kitűnő előadásokat produkált. Összehozott egy olyan Bohémélet előadást, amiről hónapokig beszéltek Budapesten. Szóval a kasztok, illetve előzmények! Most eszembe jut az is, hogy akkoriban, 45-ben, amikor a szegedi vezetői kérdése szóba került, Fricsayról és rólam volt szó, Kodály azt mondta, Vaszy menjen oda, mert Kolozsvárott nagyon jó operaházat csinált, hát csináljon Szegeden is.

– Milyen állapotban volt a színház, amikor Kar-nagy Úr idekerült? Alkalmasnak találta-e operaját-szásra?

– A színház teljesen kiürített állapotban volt 45 szeptember elején, amikor átvettük. Tulajdonképpen a konzorcium alatt minden használható deszkát vagy vászondarabot, amit díszletnek fel lehetett használni, felhasználáltak. Az egyetlen, ami épségben megmaradt, a volt szabadtéri raktára, a színház legfelső emeletén. A balett terem fele volt a szabadtéri raktára, mégpedig a lépcsőházhoz közelebb lévő fele. 1946 nyarán az egész épületet átalakítottam. Volt egy baráti fölhatalmazásom a Keresztury Dezsőtől, aki akkor miniszter volt, s azt mondta: csinálj, amit akarsz, a rendelkezésedre állok. Ha támadnak, megvédelek, a költségekről gondoskodunk. Erre én nekiláttam, kettévágtam az egyik emeletet, a szabadtéri raktárának falát kiszedtettem, ott csináltunk beltet termet, a díszlettervező műhelyt kirámoltattam, volt ott egy redőny és függöny, ami lezárta a színpadot a hátsó résztől, azt kidobattam és kinyitottam a színpadot egész hátra, a falig. Azon kívül átépíttettem az igazgatósági épületet; áthoztattam a művész-bejáró felőli oldalra, mert eddig a hátsó oldalon volt. El kell mesélnem, hogy az első dolog az volt 45 szeptemberében, amikor idekerültem, hogy átnéztem az épületet. Amikor bementem az épületbe és körülnéztem, láttam, hogy itt olyan kicsi a zenekari árok, hogy nagyon nehéz lesz operát játszani. Atmentem a polgármesterhez, Dénes Leóhoz, akit nagyszerű embernek ismertem meg, akinek érzéke volt a dolgokhoz, s megmondtam, hogy így képte-

lenség dolgozni. Kértem, segítsen, hogy az átalakítást meg lehessen valósítani. Ezt neki mondtam. Bent a színházban pedig azt hangoztattam, hogy addig be nem teszem ide a lábamat, amíg egy széksort ki nem szednek a földszinten a nézőtérből és kiszélesítve a zenekari árkot, hogy operát lehessen játszani. Ezt kb. két hét alatt meg is csinálták, kialakult egy igen rendes árok, ami most is látható. Nem mondom, hogy ez most csodálatos, de hát ebbe már nyugodtan befér még a Rózsalovag zenekara is. Szóval ez volt az egyik alap, aztán jöhetett a szervezés.

– **Hasonlóan sok nehézséggel találta szembe magát?**

– A szervezés aránylag könnyű munka volt, mert a háború után egy csomó ember lógott jobbra-balra a levegőben, nem tudott elhelyezkedni. Nekem megvoltak – ha szabad így kifejeznem magam – a művészeti ügynökeim, akik jártak ide-oda és hozták a muzsikásokat, énekkarokat és azokat telepítették le itt Szegeden. Igaz, tömegszállás-szerű lakásokat adtak nekik, de akkor, közvetlenül a háború után ez is megfelelt. Az egyik például a Takaréktár utca sarkán, a takarékpénztárral szemben lévő házban volt. Ágyakat is adtak, el lehetett helyezkedni. Akiket Kolozsvárról át tudtunk hozni, azoknak egy részét itt, másokat, akik először Budapestre mentek, onnan hoztuk.

– **Pár nevet mondana?**

– Régi kolozsvári tag volt az énekesek közül Turján Vilma, Szabady István, a második feleségem Pócza Ella, a zenekarban volt Ékes Péter, Deák a klarinétos és egypár vonós is.

– **Tehát a zenészeknek, kórustagoknak, énekeseknek kialakult az elhelyezése. Jött az infláció, az egész ország nagyon nehéz helyzetben volt. Az énekesek, vezető művészek honorálása hogyan alakult? Mennyiben tudtak létezni gázsijukból? Mennyire tudtak Szegeden a háborút követő években egzisztenciát teremteni?**

– Az infláció, azt kell mondanom, nagyon tragikomikus volt. Szombatónként, lehet, hogy hetente kétszer is, mentünk a pénzért. Én is mentem velük, a pénzt tolókoscin hoztuk, mert annyi papírt adtak. Mindig kipanamáztuk, hogy ne az esedékesség napján, hanem előtte való nap délután adják, mert akkor még tudtunk vásárolni. Ha másnap kapjuk, akkor már mindenki megröghanta az üzleteket és nem lehetett a pénzért semmit vásárolni. Tehát ezt a kedvezményt élveztük.

– **Mit lehetett ezen egyáltalán vásárolni?**

– Azt nem tudom, de egyre emlékszem. Amikor au-

guszthus elsején bejött az új pénz és először a kezembe került három húszfilléres, meg voltam rendülve, hogy milyen óriási pénz van a kezemben.

Második délután

– **Karnagy Úr, úgy tudom, a bemutatkozó előadásra viszonylag későn, márciusban került sor. Mi volt ennek az oka? Hogyan alakította ki az évad zenei programját?**

– Miután a színház, mint említettem, teljesen üresen állt, semmiféle fölszerelés nem volt, szeptemberben kezdtük el a próbákat. Az opera együttes tagjai novemberre érkeztek Szegedre, a zenekar novemberben jött. Emlékszem, abban a naptári évben, tehát 45-ben egy zenekari hangversenyt is adtunk és megindultak a próbák. Az első előadás márciusban volt. A felszabadulás után az élet profilja is változott, ezért gondoltam arra, hogy próbáljunk egy olyan népszerű operával indulni, amelynek köze van bizonyos fokig a dolgozókhöz, a munkássághoz. Így jutott eszembe a Carmen. A prózával decemberre elkészültek és akkor meg lehetett nyitni a szezont. A városban nagyon szorgalmazták és nem értették, hogy az operával miért kellett ennyi ideig várni. Kellett, mert egy opera együttest csak úgy szélnek engedni nem lehet. Kolozsvárott egy fél évig próbáltunk, mire az első operaelőadást megtartottuk. Itt is sok idő eltelt és március 6-án volt az első operapremier. Emlékszem, milyen elragadtatással fogadták a városban a csodálatos énekkart, mert eddig egy szedett-vedett kórossal csinálták az operaelőadásokat. Ez valóban gyönyörű hangú énekkar volt. Szóval akkor indultunk a Carmennel, azt hiszem, a második előadáson tűnt fel a Simándy. Neki adtuk a főszerepet, s akkor a Simándy az első szereposztási kollégáját „elsőpörte”, hogy így fejezzem ki magam. Nem jut eszembe a neve, hogy ki volt...

– **Garay Ernő.**

– Szép hangja volt, de nem volt magassága és már az első előadáson gikszeredett a Virág-ária utolsó b-jén, erre odaadtuk a Simándynak a szerepet. Az első évadban 4 operát mutattunk be. A Carmen után a Pillangókisasszony a Tosca és a Rigoletto következett.

– **Volt még egy Beethoven hangverseny – úgy tudom, hogy a IX. szimfónia – és tartottak egy balett-estet. Július 6-án volt a Tosca bemutatója és július 12-én a balette.**

– Igen, július 12. nagyon emlékezetes nap volt számomra, mert akkor volt utoljára a színházban az első fele-

ségem, aki még abban a hónapban meghalt. De annak a hónapnak akadt még egy érdekessége. Az, hogy tartottunk egy kísérleti szabadtéri hangversenyt, amelyen közreműködött Basilides Mária, Palló Imre, Székely Mihály és a szoprán énekelte a nagyon kitűnő szoprán énekesnő, akivel Pesten is dolgoztam: Osváth Júlia. Kísérleti hangversenynek szántuk, mert már akkor fölmerült a gondolata annak, hogy szabadtéri kellene csinálni. Dénes Leóval, a polgármesterrel beszélünk erről.

– **Újszegeden volt ez a hangverseny?**

– Nem, a Dóm téren. Tribün nélkül, mert abból póthidat csináltak, miután fölrobbantották a szegedi hidat. Sok érdeklődő jelent meg, akik szívügyüknek érezték a vállalkozást. Fricsay Feri is ott volt akkor még, emlékszem rá.

– **Ha nem maradt meg a nézőtér, hol foglalt helyet a közönség?**

– Padokon ültek. A műsorra is emlékszem, ment a Borodin: Poloveci táncok, Glinka: Ruszlán és Ludmilla nyitány; részletek a Bánk hánból; Basilides Mária énekelte a Hovanscsinából a Márfa-áriát. Körülbelül ez volt a lényege. Basilides, miután jóban voltunk nagyon, meglátogatta a már beteg feleségemet a kórházban. Emlékszem, Basilides nagyon meg volt rendülve és ott sírt vasárnap. A feleségem hétfőn meghalt.

– **Hosszan tartó betegsége volt a feleségének?**

– Mellrákja volt, amiből aztán áttevéssel, másfél évi szünet után lett tüdőrákja. Basilides szeptemberben, szintén rákban meghalt. Ilyen időszak volt ez!.. De hogy milyen időszak volt ez! Képzelmű el, a színháznak nem volt világitása, mert akkor még tartottak a világitási mizériákat. Másfél évvel a háború után még nem volt utcai világitás sem. Mi a színházban egy hathengeres Fiat-motort szerezünk be, beállítottuk, és az annyi áramot tudott adni, hogy tudtunk próbálni és dolgozni. Fűteni egész télen nem tudtunk. Ilyen mostoha körülmények között készült a színház a prózai bemutatóra, amit decemberben tartottunk, Zilahy Lajos egy darabját mutattuk be.

– **Igen, a tizenkettedik óra volt ez a darab.**

– Utána márciusban jött az opera a Carmennel.

– **A korabeli Délmagyarban elég sok érdeklődő cikket olvastam erről az időszakról. Sokan feszegettek, hogy szükség volt-e a színház átépítésére? Ezek szerint ez nem időhúzás volt, hanem szükséges munka az az opera nagyzenekara miatt... ne feledkezzünk meg a balettról sem!**

– A nagy átépítés nyáron történt, amikor kettévágtuk az egyik emeletet, helyiségeket csináltunk és a táncarnak megcsináltuk a balett-termet parkettázva, ahova „földi embernek” nem volt szabad betenni a lábát. Aztán csináltunk egy kartermet, vele szemben, az még most is karterem.

– **Milyen volt a negyvenes években Szegeden működő balett-társulat?**

– Nagyon erős. 26 vagy 28 balett táncosból állt. Zsedényi Károly vezetésével működött és nagyon sok bemutatót tartottunk. Sőt olyan jelentős dolog is történt, hogy Bartók: Fából faragott királyfi és a Csodálatos mandarin című táncjátékát is előadtuk. A Csodálatos mandarin előadásnak történeti jelentősége is van, amit érdemes aláhúzni. A Lengyel Menyhért-féle eredeti szűzész először Magyarországon 1949 tavaszán, a Szegedi Nemzeti Színházban ment.

– **Karnagy Úr, mit tud Lehotay Árpádról, akinek szegedi színházigazgatói tevékenységét erőteljes kritika érte? Mi indokolta Lehotay viselkedését igazgatósága utolsó hónapjaiban, amikor alig volt Szegeden? Az újságok elég sokat cikkeztek arról is, hogy a prózai társulat nagyon alatt marad az operatársulatnak, nem állja meg a helyét, amit ígért, azt nem tartja.**

– Lehotayval sokat beszélgettem ezekről a dolgokról. Az ő részéről semmiféle rosszindulatot, szándékosságot nem kell feltételezni. Egyszerűen alkalmatlannak érezte magát az igazgatásra és semmi kedve nem volt hozzá. A vége az lett, hogy az első szezon végén azt mondta nekem: Öregem, nekem nincs kedvem ehhez, én akarok itt adminisztratív igazgató lenni. Vedd át tőlem ezt a dolgot és csináld te! Mondom, hogy Árpád, ez nem olyan egyszerű, ehhez a minisztérium hozzájárulása kell, menjünk fel hát a minisztériumba és beszéljük meg. Megbeszéltük és akkor engem megbíztak. Így lettem én igazgató, de 46-ban Lehotay még itt volt, de aztán a 46–47-es szezonban megvált a színházról és akkor kaptam egy prózai tanácsadót Abonyi Géza személyében.

– **Abonyi operát is rendezte?**

– Nem. Pontosabban két Abonyival is dolgoztam.

Abonyi Tivadar operai főrendező volt, Abonyi Géza pedig a művészeti tanácsadóm a prózában. Abonyi Géza nem lakott itt, csak néha lejárogatott, mert ő volt a szakszervezet elnöke Pesten. De azzal az elképzeléssel, ami a Rákosi-rendszerben volt, a Géza eléggé hadilábon állt, aminek aztán egy konfliktus lett a vége. Akkor az Ortujay volt a miniszter – rendkívül kellemetlen miniszter – és egyszer fölcitáltak a miniszter lakására. Ott egy nagyon erős összetűzős tanúja voltam Abonyi Géza és Ortujay között, aminek a vége az lett, hogy a színház vezetését leváltották. Ezt követően Both Béla került ide. Az ő rezsime úgy kezdődött, hogy megkért engem, legyek szíves vigyem az ügyeket tovább, mert ő nem ér rá. Előfordult, hogy egy-két hónapig nem is láttuk. Az operát én vezettem természetesen tovább. Both Bélának már az első időszezonban akadt egy kellemetlensége. Mégpedig az, hogy idehozott valakit nőt dramaturgnak vagy minek, akiről később kiderült, hogy buzeráns és akkor el kellett mennie a színházról. Both Béla nem maradt sokáig, talán egy évig sem. A 48–49-es szezonban Horváth Jenőt nevezték ki, ő a „gonosz Horváth”, ahogy a szakmában hívták. Az volt a felfogása, hogy kegyetlenül kell bánni az emberekkel, mert egyébként nem használhatók. Rossz nyelvek azt beszélik, hogy korbáccsal akarta a színház körül kergetni őket. Amit rendeztél, kitűnő volt. Kegyetlen és zsarok, az utolsó epizodistától a főszereplőig a színpadon mindenkinek azt kellett csinálni, amit ő akart. De még a hanglejtéssel is addig kínozza az embereket, amíg olyan nem lett, amelyet ő elképzelt. Ettől aztán mind kitűnő volt, de mégsem lett jó az előadás, mert mindegyik szereplő egy kis Horváth Jenővé vált. Megjegyzem, Horváth Jenő maga kitűnő színész is volt. Röviden, nem lett színes az előadás. Na most, ha valaki szembeszegült vagy nem csinálta, például egy-egy nevesebb színész, egy egyéniség, aki nem tudta magára húzni a zubbonyt, amit rá akart kényszeríteni, akkor kegyetlenül kinyírta. Nem olyan volt, hogy egyszerűen kiebrudalta, hanem nem hagyta élni, utána nyúlt, elfűrészelte, elvágta, ezért ragadt rá ez a név. Horváth Jenővel kapcsolatban az én második visszajöveletem illetően is tudok mesélni. 1956. október 10-én koncertem volt Szegeden az akkori zenekarral, amit Bartók Béla Zenekarnak hívtak. Amikor itt voltam, kapok egy telefonát a Dénes Leótól, hogy szeretne velem beszélni, ebédeljünk együtt. Jó, ebédeltünk együtt. A Kőrösi itt volt a kilencemeletes helyén, az Oskola utca sarkán. Megebédeltünk, azt mondja nekem Dénes Leó, hogy te, nem volna kedved visszajönni Szegedre? Annyi bajunk van ezzel a színházzal, te meg olyan jó színházat csináltál. Gyere valahogy vissza! Hát mondom, nem tudok neked ilyen gyorsan választ adni. Képtelenség! Adjál nekem egy kis gondolkodási időt, rövid időn belül, október 20–22-ig válaszolok.

Meggondoltam a dolgot, beszéltem jobbra-balra, bár problémás volt nekem a dolog, mert akkor nagyon benne voltam a rádióban, rengeteget dolgoztam ott, október 22-én este mégis föl hívtam Dénes Leót telefonon: – Rendben van, vállalom. Másnap kitört a forradalom és az egész ügy elaludt! Egészen tavaszig. Akkor újra történt egy megmozdulás; vállalom a színház igazgatását. Akkor két tűz közé kerültem. Az egyik oldalon föl volt ajánlva a Szegedi Nemzeti Színház igazgatósága, a másik oldalon rádiózenekar vezető karnagysága. Hát mit csináljak? Elmentem Kodályhoz. Mondom: Tanár úr, bajban vagyok, nem tudok választani, mit csináljak? Hívnak vissza Szegedre, viszont itt van nekem tálcán a rádió zenekara, ami egy roppant előnyös lehetőség, havi nyolcszori szolgálat, nyolcezer forintért. Ezt meg kell gondolni, azt mondja Kodály: Nézze, maga nagyon jól megszervezte a szegedi operát 45-ben, menjen Szegedre, mutassa meg, hogy még egyszer meg tudja csinálni! Hát így aztán Szegedet választottam. Így kerültem 57-ben ide, de akkor jött a Horváth Jenő és a Megyesi Pál. A Horváth Jenő! Nem volt valóságérzéke! Fogalma sem volt, hogy az „ellenforradalom” alatt hogy kompromittálta magát. Azt hitte, hogy ez elmúlt, falyat rá! Voltak különböző követelések, hogy ő föltétlenül ura legyen a prózában és abba ne szólhasson bele senki. A Megyesinek az volt a kikötése, hogy ő legyen a színház főrendezője, a szakszervezeti elnök és még mit tudom én, hogy mi. Persze én hagytam őket beszélni, mert nekem az nem volt fontos, azt sem akartam, hogy ellenem ágáljanak. Tehát hagytam, hadd beszéljenek, úgyis a minisztériummal és a tanáccsal intézzük a dolgokat. Megkaptam a megbízást, május huszonvalahányadikán jöttem először a szín-

házba. A társulat összes színészeivel, énekesével beszélgettem. Voltak kikötéseim, amiket aztán teljesítettek. Előtem Rubányi Vilmos volt itt a zeneigazgató, aki nagyon jó munkát végzett. Bizony nagyon kellemetlen helyzetbe került, mert ha én, a muzsikusként vagyok az igazgató, akkor ő mint zeneigazgató fölösleges, mivel az én beosztásom egyben a zeneigazgatót is jelentette. El kellett mennie a színházról, így került Debrecenbe. De Horváth Jenő a le tartóztatásáig verte a vasat, mert nem érezte, hogy milyen helyzetbe került az ország, s hogy kegyelemből nem bántották eddig.

– Mikor tartóztatták le Horváth Jenőt?

– Ötvenhétben tartóztatták le, nyár tájékán. Megyesi pedig jött azzal, hogy szakszervezeti elnök akar lenni. Megjegyzem, nagyon tehetséges tenorista volt. Szakszervezeti elnöknek meg is választották, aztán pár hónap múlva kiűst, hogy nem is tagja a szakszervezetnek.

Harmadik délután

– A távol töltött évek eseményeit (1949–57-ig), az opera lassú felfejlesztését figyelemmel kísérte-e Kar nagy Úr?

– A 49–50-es átszervezéssel kapcsolatban még elmondok egy-két dolgot. Fölmerült a minisztériumban, Csillag Miklósnak a gondolata – ő akkor a zenei osztály vezetője volt –, hogy az Erkel Színházat önállóítani kellene. Engem szemeltek ki ennek az igazgatására. Amikor Szegedről az opera díszleteinek és ruhatárának nagyrésztét föl vitték Pestre. Ez a ruhatár bekerült az operához, ahol a drága ruhákat – 16 ezer forintért csináltattuk, pl. a Rigoletto ruháit – fölszabdalták, belécsnek elhasználták. A díszletek pedig a Dobozi utcán, a volt régi Nemzeti Színházzal szemben, a Rákóczi út és a Park Hotel utcájánál kirakták az udvarra. Ezek a díszletek egy tél alatt teljesen tönkrementek. Az a vélemény alakult ki sok emberben, hogy ezt mind azért csinálták, hogy így semmisítsék meg a szegedi operát. Hogy még csak gondolni se lehessen arra, hogy föl lehet támasztani. De a föltámadás a következő évben mégis megtörtént. Horváth Jóska, Paulusz Elemér, akik itt voltak, elkezdték szorgalmazni: Szegeden operát kellene csinálni. Azt hiszem, a Traviata volt az első darab, amit elővettek, 50-ben vagy 51-ben.

– Volt a Gördülő operának is két előadása...

– A Gördülő játszott itt. Ez egy rendkívül elfogult társaság volt. Amikor itt megszűnt 49-ben minden, akkor a Gördülő elhozta Pestről a Hovanscsina előadást. Egy tákolmányt a mi nagyszerű Hovanscsina előadásunk után. Valami iszonyatosat buktak. Erről tudok. Úgy emlékszem, hogy Traviatával indultak, utána jött a Tosca. Pillangókisasszony. Az Anyegint (1954) Kóródy vezényelte és úgy emlékszem, hogy Versényi Ida rendezte. Így indulgatott be újra az operajátás. Csillag Miklós alatt lett rendszeres a dolog. Ő muzsikusként a régi Városi Színházban, az Erkel Színházban volt korrepetitor, onnan ismertük egymást. Szorgalmazta itt az operát, akkor került ide a Rubányi is, és így állt talpra lassacskán újra a szegedi opera. Csillag

Miklós után jött a Dukáné Kecskemétről és hozta magával a Szalatsyt is.

– Ki volt a Dukáné tulajdonképpen?

– Egy lelkes, rendes asszonyka, aki egy kis színházban megállta volna a helyét. De egy ilyen nagy színházban, ahol opera, operett, próza is működik, úgy elsöpörte őt a társulat, hogy az csuda. Tulajdonképpen az egész vezetést Horkits Erzsébet tartotta a kezében, mert másképp baj lett volna.

– Úgy értem, hogy ki volt a Dukáné, hogy őt az állami vezetés nevezte ki, Tehát volt-e köze a színházhoz, mihez értett, mi volt a foglalkozása?

– A kecskeméti színház igazgatója volt, onnan került a Szegedi Nemzeti Színház igazgatói székébe.

– A párt tette erre a funkcióra ezt az illetőt?

– Nézze, párt nélkül semmit se lehetett és ma se lehet csinálni. Hogy hogyan ment egy ilyen igazgatói kinevezés, azt el tudom mondani. Először a tanácsnál kialakul, kit szeretnének. Akkor ezt megbeszéljük a helybéli párttal, s akkor ezt fölfele jelentik. Akkor ebbe mondjuk a szakszervezet, a pártközpont a minisztérium szépen sorba beleszól. Például amikor én idekerültem 57 nyarán, nekem is feladták a lelkét. Tisztásem meg a színházat azoktól a tagoktól, akik 56-ban kompromittálták magukat. Nos ilyen alapon egy pár nagyon jó színészről le kellett mondanom, de én ezt nem kinyírászi alapon csináltam, hanem mindegyiknek szereztem először szerződést egy másik színháznál. S amikor a másik színháznál megvolt a szerződésük, akkor elmentek. Másik dolog az volt, hogy akadtak enyhébb kompromittálású személyek, ezeket szilenciumra ítélték. A szilenciumnál keresztül vittem azt, hogy csak annyit jelentsen, hogy külső haknit nem vállalhatnak. Ez körülbelül egy évig tartott.

– Kellemetlenebb eset nem fordult elő?

– Dehogynem. Azt hiszem, 57 őszén történt. Titkos fegyverraktárt találtak a színházban. Az irodám hátsó fala mellett húzódott egy akna, amely a harmadik emeletről majdnem a földszintig tartott. Ebben az aknában találtak nehézpuskákat, légpuskákat és az isten tudja milyen mennyiségű lőszer. Persze vizsgálat, nyomozás. Nekem semmi közöm sem volt a dologhoz, de közölték, nagy szerencsém volt, hogy nem röpültem a levegőbe. Még a Dukánét is elővették, mert hogy el ne felejem, az eset az ő igazgatása alatt történt. Ennek az eredménye azt hiszem két vagy három letartóztatás lett. Elég humanusan csinálták, mert például megkérdeztek, az egyik színész esetében, hogy mikortól tudom nélkülözni. Mondom, hogy a karácsonyi két ünnepi előadás után igen.

– Vezető színészből volt szó?

– Eléggé, most is tagja a színháznak.

– Kinek az asztalára tartozott az operett műsorpolitikája? A művek kiválasztása a zeneigazgató gondja volt, vagy a próza vezetőjéé?

– Közös volt a gond, de inkább talán a prózáé. Márcsak azért is, mert egy bizonyos fokig én az egész műfajt lenéztem. Aztán amikor én vezettem a színházat, természetesen erősen beleszóltam. De egy dologgal soha nem tudtam

Mozart: Idomeneo (Réti Csaba, Karikó Teréz)

Gotovac: Edo (Berdál Valéria, Réti Csaba)

egyérténi. Ezért, ha átszerveződik egyszer a Szegedi Nemzeti Színház és önálló opera lesz, akkor nagyon tudnék örülni annak, ha az operett is idetartozna, mert akkor meg lehetne óvni az operett régi, nemesebb hagyományait. Nevezetesen, az a valami, amit most magyar operetten értenek, az semmi más, mint ritpcseria, buffónia és marhaskodás, hülyéskedés a színpadon. A komolyabb rész teljesen háttérbe szorult. A táncoskomikus és a még ott levő buffo szerepeknek a butáskodásai kerültek előtérbe. De ennek mérséklését hatalmi szóval én, mint igazgató, nem tudtam elérni. Mondok egy példát: az egyik darabnál, Kátaynak és a táncoskomikusnak akadt egy jelente, amit 2-3 perc alatt le lehetett volna bonyolítani. Ok 15-16 percig hülyéskedtek a színpadon, nem lehetett egyszerűen kiírni semmivel. Se büntetéssel, se hatalmi szóval, semmivel. Persze népszerűek voltak! De én láttam külföldön is operett előadásokat... Egy dolog vitathatlan: a külföldi előadások, ha nem is arattak akkora közönségsikert, mint a magyarok, sokkal színvonalasabbak voltak, jobban éreztük a kapcsolódást a vígoperai hagyományokhoz.

– Ha már a „könnyű műfajnál” tartunk, beszélgethetnénk egy kicsit a közönségszervezésről. Úgy tudom, Zeneigazgató Úr kezdeményezése a munkás közönség szervezése, az első munkás bérletek kiadása.

– Nagyon erősen rámentünk, annyira, hogy jutalompályákat adtunk olyan munkásoknak, akik a gyárakban kiemelkedő munkát végeztek. Esetenként operaismereteket tartottunk. Szeged elég gyorsan igazodott a kor társadalmi követelményeihez. A Szegedi Nemzeti Színház országos szinten is a legelső közé tartozott. Föltétlenül mérés kellett ahhoz, hogy az első munkásbérletek ne csak operettet játszanak, hanem operát is. Sőt, ha jól emlékszem, a pályholokban egy táblát helyeztünk el, hogy melyik gyárnak, üzemnek dolgozóik ülnek ott.

– Ez az ötlet, az új közönség megszervezése fősőbb instrukcióra született? Ha meggondoljuk, a színház részben elveszítette régi törzsközönségét, hiszen a magyarországi színházbarátok javarészt a középosztály tette ki. Ezt az osztályt a háború szétverte, lehetetlenné tette. Az új közönség megszervezése azt jelentette, hogy a kor igényét, követelményeit fölismerte Igazgató Úr?

– Ez szinte magától jött. Nem sokat történt a fejünket, hogy most mit csinálunk. Így alakult, így kellett csinálni. Azért az intelligenciát nem veszítette el a színház. Az első 45-49 közötti szakaszban mintegy 130-135 olyan operalátogató akadt, aki minden előadásban jelen volt. Még most is, a közelmúltban is... Legújában már nem, mert itt térszerületlenül mennek a dolgok és különböző személyi adottságokon belül a megalkuvások sokkal jobban érvényesülnek, mint az igényes kultúrpolitika.

– Tehát a munkásközönség bérletezése, meg a kedvezményes előadások fősőbb instrukcióra születtek, vagy a kor igényeinek föléréséből eredtek? Mennyi ebben a személyes ötlet?

– Az első időszakban nem volt erős Pesttel a hivatalos kapcsolat. De mi pályholiban voltunk, mert mi állami színház lettünk, tehát mi a tanácshoz annyiban tartoztunk, hogy az államnak született a tanáccsal megállapodása, hogy ennyi és ennyivel hozzájárul a színházhoz. Ha kellett a pénz, akkor az állam csavart egyet, a tanács szívtva a fogát, de adott. Hát ugye nagyon jó polgármester volt Dénes Leó. Imádtá a művészetet, rajongott érte és az első naptól kezdve arról fantáziált velem, hogy a szabadtéri játékokat vissza kellene állítani. Így történt, hogy 1946 nyarán próbahangversenyt csináltunk.

– A régi tehetősebb rétegből volt-e mecénása a színháznak?

– Amikor a magántulajdonban lévő gazdagabb vállalatokat államostották, ezek az emberek egyik napról a másikra elszegényedtek. Nem volt lehetőségük arra, hogy olyan intenzíven bekapcsolódjanak, mint régebben. Csak egy példát mondok: volt egy nagyon kedves barátunk, az Arkos Gyuri, gazdag magkereskedő.

– Mecénása volt az operának, erről olvastam.

– Akadt olyan év, hogy három ösztöndíjast finanszíroztunk, úgyhogy egy anekdota is keletkezett. Úgy szólt: hogyha az Arkos Gyuri meghalt volna, mit olvashatnánk a sírján? Azt, hogy „itt nyugszik a Szegedi Operabarátok Egyesülete”.

– A műsorgeterv készítése önállóan történt vagy fősőbb instrukciók alapján?

– A világon senki nem szólt bele.

– Ha Karmester Úr készített egy műsorgetvert, ezt nem kellett benyújtani fölülbírálatra sehová?

– A legelső időkben nem kellett. Ami a műsorgetvert illeti, az egy kompozíció. Azt az ember kiülly ugyanúgy, mint-ha komponálna vagy írta, s akkor érzi, hogy ezeknek a daraboknak kell lenni, ezek így alkotnak együtt harmóniát és így az egész így áll össze. En tudatosan alakítottam ki a Puccini, a Verdi, a Mozart repertoárt, s vettem az alaprepertoárhoz évenként egy-egy ritkaságot, cseréget. A Mozart repertoárhoz az Idomeneót, a népszerű Verdi operákhoz a Nabuccot, a Szicíliai vecsernyét. A Prokofjev művet az Eljegyzés a kolostorban, később, 1964-ben a Danton halálát, 67-ben az Erőt, ezt követte a Peer Gynt 1969-ben. Ez így ment, amíg itt voltam és csinálhattam. Soha senki nem szólt bele az operai műsorgetvbe! A prózában indig voltak irányító dolgok. Főleg a prózai főrendezők részéről nagy bejelentések, programok és egyebek. Végülis színházat csináltunk, nem hagytuk őket, hogy ideológiákat gyártsanak. Színházat kellett csinálni.

– A hetvenes évek elején meghirdették a politikázó, az aktív színház koncepcióját.

– Hogyne. És jött három amerikai vagy francia darab.

– A Bolha a fülben, a Zsákbamacska.

– Nézze, ezek eléggé dilettáns dolgok, mint ahogyan az egész jelenlegi vezetés egy dilettáns massa. Ennek is vége lesz rövidesen. Elsősorban a prózára gondolok. Erzsike, a titkárnő egyszer azt mondta nekem: Igazgató úr, én még életemben ilyen színházigazgatót nem láttam, mint a „barátunk”. Soha nem jár be a színházba.

– Beszéljünk még egy kicsit a műsorpolitikáról. Általában milyen jellegű indokkal utasítottak vissza műsorgetvert? Anyagi, politikai, vagy esztétikai okokra hivatkoztak?

– Mindig a kultúrpolitika volt elől, de néha történtek olyan dolgok is, mint a következő eset. A színház nem ment valami jól, egy olyan darabot kellett elővenni, ami biztos nyert. Erre elővettük a Csárdáskirálynőt. A minisztérium, miután előzetes hozzájárulását nem kértük, tíz előadás után letiltotta a darabot akkor, mikor zsúfolt házakal ment. Hát ilyen bosszantó csacsiságok azért akadtak.

– Ez mikor lehetett körülbelül? Az első időszakban vagy amikor másodszor jött Szegedre?

– Másodszor.

– Lenne még egy kérdésem a műsorpolitikával kapcsolatban. Hogyan hatott művészi törekvéseire a koalíció felbomlása és a baloldal győzelme? Befolyásolta-e egyáltalán a színházvezetést ez a tény? S a későbbiekben egyértérett-e a kor hivatalos művészetpolitikájával, vagy akadtak fenntartásai?

– Nehéz erre válaszolni. Itt a hátulról mozgó belső erőket kell megvizsgálni. Negyvenöt után az emberekben általában volt egy óvatosság, nehogy hibát kövessenek el a beilleszkedéssel, elhelyezkedéssel. A zenében ez kevésbé volt veszélyes, mert a zene olyan művészeti ág, ami ab ovo rendkívül veszélyes, hiszen mindent el tud mondani anélkül, hogy egy szót kimondana. Tehát meg tud fertőzni százszázalékos tömegeket anélkül, hogy konkrétan propagálna vagy agítalna. Volt egy ilyen óvatosság érzés az emberben, én ezt megmondom ösztönben. Vigyáztunk arra, hogy lehetőleg minél vonalasabbnak tűnjünk. Nem is lehetett mást csinálni, pláne, ha valakinek akadt valami folt a számláján régebről. Ha viszont az embernek nem volt semmi a rovásán, akkor azért nem kellett különösebben félni.

– Kifejezésre tudta-e juttatni a véleményét, fenntartásait?

– Nem. Fenntartásaimról az első években hallgattam, mert én muzsikos vagyok és zenét akartam csinálni. Később már más lett a helyzet. Az ember nyugodtabban elmondhatta a véleményét. Mások lettek a reagálások is. Az első időkben, amit államrendszernek lehetett nevezni, sok minden kőborlott, kőszált, lengedezett jobbra-balra. Jól nézett ki, de nem volt letisztulva. Ehhez évek kellettek, s ennek legékeesebb mutatója a színház, főleg a próza. Az opera nem, az megőrizte stabilitását, az opera nem kísérletezett, annak rendelkezésére állt száz és száz remekmű, tudott válaszítani. Egy repertoárt mindig ki lehetett alakítani. Hogy politikáltunk? Amint már mondtam azzal, hogy az első opera a Carmen volt. A Carmen munkásokról és kisemberekről szól. Vagy próbáltuk szorgalmazni Bartókot és Kodályt. Bartókot balettjeivel, Kodályt a Hány Jánossal.

– Volt-e gondja a műszakkal?

Mozart: Varázsfuvola (Gyimesi Kálmán, Mucsi Sándor)

– Persze, előfordult, hogy a műszak nem akart dolgozni. Az embereket hozzá kellett szoktatni ahhoz, hogy a fõlszabados nem azt jelenti, hogy nem dolgozunk, hanem éppen hogy azt, hogy dolgozunk. Egy eklatáns példa: a heti túlóra pénz tízezer forintot fölül volt és nem tudtuk megfogni, mi lehet az oka ilyen óriási túlórázásnak? Az akkori műszaki vezető, kitünõ szakember, kinyomozta, mi folyt a műszaknál, a festõtárban, a kasztrózóműhelyben. Ezeket a helyeket éjszaka őr állítottak és lazáltak. Ha ellenõrzés jött, az őr riadót fúj, akkor nekiláttak dolgozni. Elmentek, ismét letették az esetet. Erre a barátunk rájött. Így szüntették meg azt a lehetetlen állapotot.

– **A korabeli műsorpolitikának volt olyan törekvése, hogy a baráti országok mûveit is meg kell ismertetni a közönséggel. Így volt ez Szegeden is a prózával, de nyomon követhetõ ez a tendencia az operatagozatnál is?**

– Természetesen az orosz zeneszerzõk közül jópárat játszottunk, de sor került Smetanára is. Nézze, nekem az alapszemléletem a következõ volt: egy vidéki opera csak akkor válhat jelentõs, ha úgy műsorpolitikában, mint játékstílusban saját útját jár. Tehát, ha olyan darabokat játszik, amelyeket a fõváros nem. Ha olyan premiereket hoz, amelyeket Pest nem. Tehát méltánytalanul mellõzött régi remekmûveket, és ismeretlen maiakat. Ez magyarázza meg azt, hogy Bartók Béla Csodálatos mandarinja az eredeti Lengyel Menyhért-féle koreográfiával elsõr Szegeden ment. Aztán Szoroecsinci vásár. Az elsõ négy évben csak nálunk ment, a pesti operá nem játszotta. Mi hoztuk elsõször Smetana Eladott menyasszonyát is. Ha tovább nézek és a második idõszakra gondolok, fuldoklásig kínoztuk az operaházat azzal, hogy új mûsorokat csináltunk és sorban lelõttük minden elképzelésüket és tervüket.

– **Amikor diák voltam itt Szegeden, nagy élményem volt Hindemith: Mathis, a festõ címû operájának elõadása.**

– Hogyne, ezek nemcsak országra szóló események, de nemzetközi sikerek voltak! Abban az idõszakban, amikor a Mathis ment, a Három narancs szerelmest is bemutattuk. Megjegyzem, ennek az operának vagy negyven éven át Három narancs szerelme volt a címe. Amikor elolvastam a német szöveget „Die Liebe... drei...” rájöttem, ez

nem Három narancs szerelme, hanem valakinek a szerelme a három narancs iránt, tehát a Három narancs szerelme. Így került a „se” oda a címhez. Ezután a rádió és minden fórum, ahol ez szóba került, a megváltozott címet alkalmazta.

– **Az elsõ években, amikor Szegedre kerültem, ezt az operát is láttam, úgy emlékszem, a rendezése szellemes és eredeti.**

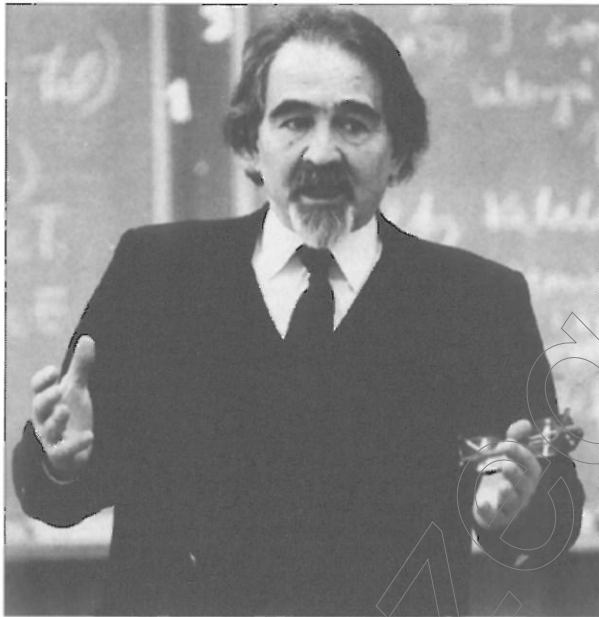
– Ez volt az egyetlen olyan ritkaság, amit Pesten öt-hat évvel késõbb elõvettek, és sikerült megbuktatniuk.

– **Mi volt a különbség a szegedi és a pesti operajátszás között?**

– Megmondom mi volt mindig az óriási különbség Szeged és a pesti operajátszás között. Mi nem törtük különbségeken a fejünket. Egyszerûen a darab lényegét akartuk adni és nem kívántunk álmegoldásokat kitalálni, hogy ez azt jelenti, az azt jelenti... Éppen most olvatom a Muzsikában Békésnek a Bolygó hollandiájáról. Hogy valami alagutakat építettek a színpadon, meg mit tudom én micsoda marhaságok. Ilyesmî nincs, nem kell a Hollandiához! Utáltam azt is, amit Bayreuth-ban a Wagner unokák csináltak! Megérdemelnék, hogy kalodába verjék õket! Akkor, amikor Bayreuth-nak a Wagner-hagyományok klasszikus hazájának kellene maradni és pontosan az lett volna az érdekes, ha az igazi mély, lényegbevágó Wagner-hagyományokat meghagyják, erre elkezdték civil ruhában játszani a Wotant. A három norma az három „ká”... Ilyeneket! Hát mi a fenének? Mit akartak Wagnerral? Ez nem Wagner stílus!

– **Zeneigazgató Úr, teljesnek érzi-e életmûvét, sikerült-e megvalósítani azt, amit tervezett?**

– Belekerültek a mi mûsorunkba a régiektõl a modernekig a jelentõs szerzõk, a Rózsalovagig, a XX. századi szerzõkig. Megmondom õszintén, hogy nem nagyon tudtam volna szívem szerint továbbra is vállalni az operaigazgatást, mert lelõtem minden poént, amit csak találhattam... Hát mit tudtam volna még csinálni? A lényeg, hogy annak, aki ezzel foglalkozik – vagyis a karmesternek – annak az opera keletkezésétõl kezdve, tehát 1600-tól a mai korig az egész literatúrát ismernie kell. Ha az ember ennek birtokában van, akkor jöhet az ihlet.

Fotó: Schmidt Andrea

Szellemi önteltség helyett: az érzelmek öncenzúrája

Beszélgetés Bodor Pállal, a MÚOSZ (volt) elnökével

Mindent átpolitizál a sajtó. A kisember gondjairól és örömeiről vagy a gazdaság átalakulásáról nincs szó a lapokban. Az újságírók csak kritizálnák, csakis a hibákat nagyítják föl. A sajtó nem tart valós tükröt az ország elé. Az újságírók kioktatnak, nem tanítanak... A magyar sajtó még soha nem volt ilyen színvonalas, színes, változatos. Az egymásnak is ellentmondó kijelentéseket sokszor és sokaktól hallottuk. A sajtóról, az újságírókról manapság sokkal többet beszélnek, beszélünk, mint korábban bármikor. Miért? Milyen tendenciákra hívja föl a figyelmet a sajtó lázas állapota? Mi a dolga ma, s milyen szerepre készül a legtöbb újságírói tömörítő szervezet, a Magyar Újságírók Országos Szövetsége? E kérdésekre is választ kapunk Bodor Páltól, a MÚOSZ elnökétől, aki nemrégiben a József Attila Tudományegyetem újságíróképző programjának hallgatósága előtt is megfogalmazta félelmeit, kétélyeit. (Lapzártakor kaptuk a hírt: Bodor Pál lemondott a MÚOSZ elnöki tisztéről. Interjúnk korábban készült.)

– A kételkedés, a kérdezés az újságírónak joga, de dolga is. Ez mennyire jellemző a 7 ezer újságíró szervezetére, a MÚOSZ-ra? Milyen a MÚOSZ és a kormány viszonya?

– A kormány összetételétől függetlenül a MÚOSZ-nak úgy mond ellenzéki magatartást kell tanúsítania néhány kérdésben. Ilyen például, hogy az államnak ki kell vonulnia a politikai sajtó tulajdonlásából. Ez a demokráciákban természetes dolog. Kivételt csak a harmadik világhoz tartozó országok jelentenek.

– Magyarországon viszont ma állami vagy közvetett állami tulajdonú lap például az Új Magyarország, az Esti Hírlap, a Mai Nap, a Heti Magyarország.

– Az állami tulajdon léte, sőt bővülése azért is sajnálatos, mert miközben kormánykörökben a piaci törvények érvényesülésének szükségszerűségéről prédikálnak, addig műveleg tartanak fenn alig olvasott, ráfizetéses lapokat.

– Am ez csupán egy a magyar sajtó mai helyzetét jellemző ellentmondások közül. A MÚOSZ elnöke mit tapasztal, milyen tendenciák érvényesülésétől tart?

– Félelmetes a külföldi tőke erőszakos behatolása a magyar sajtóéletbe, ami nemzeti hagyományokat és értékeket sebez. A vidéken tapasztaltak félelmetes következményeket sejtetnek. Egy-egy patinás vidéki napilap egyben

szellemi műhely is volt. Emberek, írók és gondolkodók találkozóhelye, gyűjtő fókusza és kisugárzója a szellemi életnek. Az ilyen típusú lapokat bűn átalakítani merőben informatív, hírekkel telezsúfolt újságokká, melyekből kilúgozzák a magyar sajtó legfontosabb és legnemzetibb műfajait. A külföldi tőke a vidéki sajtó szerkezetét is átalakítja. A készülő Sajtótörvény, de a rideg, ésszerű és támadhatatlan üzleti megfontolás is arra készíti a tulajdonost, hogy összevonja lapjait, s kevesebb emberrel, minél több reklámmal, nagyobb példányszámot érjen el. Vidéken hamarosan létrejönnek az úgynevezett kabátlapok. Vagyis a régió városaiban terjesztett lap változatai közötti különbség csak az első és utolsó oldalra korlátozódik, a belső oldalak azonosak.

– Az olvasóknak sem áll érdekében egy ilyen irányú változás. Az ilyen konzerv-újság ellen hogyan védekezhet az olvasó?

– Úgy tűnik, a jelenleg több sajtóterméket is fogyasztó olvasó előfizetőként hamarosan csakis a helyi napilaphoz juthat hozzá. A helyzet az, hogy – gazdasági megfontolás alapján – a vidéki lapkiadók saját, önálló terjesztőhálózat kiépítésére készülnek. Az ilyen lapkiadó azonban könnyen megteheti, hogy olyan időpontra teszi a kitérés kezdetét, melyhez a Budapesten készülő országos lapok

nem tudnak alkalmazkodni, azaz nem kerülnek be a terjesztési hálózatba, így nem jutnak el az olvasóhoz. A fentebb vázolt koncentrációhoz vezető lépések logikusak, gazdasági szempontok alapján indokoltak. Vagyis: a tulajdonos „megszabadul” jónéhány újságíró bértömegétől, azaz gazdaságosan tömöríti a szellemi erőt, növeli lapja példánykiszámát, megsokszorozza hirdetési felületé árát, végleg kirekeszti a konkurenciát a piacról...

– A napilapok többségét érinti ez a változás. A lapokat, újságírókat és olvasókat megosztó egyik törésvonal, a fővárosban és a vidéken élők helyzete közötti különbség még nyilvánvalóbb lesz. A vidéki újságírók mellőzöttségét, kiszolgáltatottságát érzi az olvasó is. A sajtónapi ünnepség-sorozat és díj-áradat idején hallottam a keserű megjegyzést: a budapesti újságírók egymást jutalmazzzák. Ritkán kerül reflektorfénybe a vidéki sajtó.

– Az újságírók 17 százaléka él vidéken. Ez tükrözi azt az aránytalanságot, mely egyéb területeken is jelentkezik. A sajtó Budapestre koncentrálódik. E tekintetben is vízfej a főváros. Igazságtalanul kevés a vidéki kitüntetett. A MÚOSZ vezetésének nincs lehetősége, hogy rendszeresen figyelje a lapokat, a vidéken dolgozók teljesítményét. A MÚOSZ programjának egyik sarkalatos pontja, hogy többet foglalkozzon a vidék képviselével.

– A vidéki napilapok olvasótáborra összességében nagyobb, mint a Budapesten készülő, országosnak nevezett újságoké.

– A MÚOSZ-nak idomulnia kell ehhez a helyzethez. Lehetséges, hogy föderalizálódni fog. Kevés országosnak nevezett lap tud megkapaszkodni vidéken. Az is igaz, hogy a vásárlóerő csökkenése egyre lehetetlenebbé teszi, hogy az emberek két napilapot olvassanak. Van ebben valami félelmetes. Annál is inkább, mert a kiegészítő információt jelentő hetilapok – például kedvenc lapom, a Köztársaság – el se jutnak vidékre, vagy olvasótáboruk apad.

– A munka nélkül maradt újságírók száma ijesztő mértékben nő. De a szerkesztőségekben dolgozók többségének jövedelme sem kiugróan magas, a közhiedellel ellentétben. Mondhatjuk, hogy a szakma alapvető problémája az egzisztenciális fenyegettség lesz?

– A magyar sajtóélet egyik tragédiája, hogy jelenleg nincs az újságírók sajátos érdekeinek képviseletére és védelmére hivatott szervezet. Így az újságírók könnyű áldozatai lehetnek az üzleti vagy politikai érdekek önkényének.

– Hiszen létezik a Sajtószakszervezet, számos szakmai kamara és egyéb, újságírókat tömörítő szervezet. Ezek közül a MÚOSZ fogja össze a legtöbb újságírót. A sajtó átalakulását kísérő viharban ki tart hát védőernyőt a „nyilvánosság bajnokai” fölét?

– A Sajtószakszervezet azért nem alkalmas e feladatra, mert tagjainak többsége nem újságíró. A Magyar Újságírók Szövetsége viszont jelenleg nem rendelkezik szakszervezeti jogosítványokkal. Ezért javasoltam, hogy a MÚOSZ, e nagymúltú, tekintélyes szervezet struktúráját és feladatkörét egy újságíró-szakszervezet irányába mozdítsuk el. A nemzetközi gyakorlat is erre int. A Nemzetközi Újságíró Szövetség, a FIJ 137 nemzeti tagszervezetének döntő többsége egyszerre szakmai és szakszervezet. A MÚOSZ 1990 nyara óta társult tagja a FIJ-nek. A teljes jogú tagság elnyerésének feltétele a szakszervezethez való. Ennek ellenére a MÚOSZ választmányának egyetlen tagja se támogat egy ilyen átalakulást. Így hát járható útnak a MÚOSZ és a Sajtószakszervezet közötti, a korábbinál alaposabb és mélyebb együttműködés tűnik. Örülnek, ha az újságírók speciális gondjainak megoldhatósága érdekében a Sajtószakszervezet tagozatosítaná saját tagságát. A MÚOSZ vezetését foglalkoztatja egy önszegélyző pénztár felállítása és egy sajtóközvetítő, azaz munkaalkalmat kereső és teremtő iroda létesítése. Mindennek nincs hagyománya a magyar piacon, így éveket vehet igénybe a megvalósítás.

– A szakmán belüli acsarkodás, az újságírók szakértáborokba merevedése tény. A megosztottság jele a különféle újságíró-szervezetek születése? A MÚOSZ hogyan viszonyul a Magyar Újságírók Kamarájához?

– A MÚOSZ-nak nem tükörképe a MÚK. A számarányok miatt sem. A MÚK 600 tagra hivatkozik, de nem teszi közzé a névsort. A MÚOSZ csupán az elmúlt 12 hónap alatt 622 új tagot vett fel. Ezen kívül a MÚK karakterisztikus politikai platform, politikai csoportosulás a szakmán belül. Nem baj, hogy létezik. Sőt! Bár több hasonló típusú csoportosulás alakulna a MÚOSZ-on belül vagy kívül. A MÚOSZ politikailag heterogén szervezet, amely a szakma érdek, érték és etikai képviseletét látja el. Példaként említem, hogy a MÚOSZ – elnökségtől független – etikai bizottsága 341 ügyet tárgyalt egy év alatt. Tehát a MÚOSZ nemcsak prédikál a szakmai tisztességről és etikáról, hanem tesz is ezért.

– Az újságírói magatartást, etikát mégis számosan kifogásolják. A szakma védelméhez talán az is hozzátartozna, hogy közismert és betartott játékszabályok szerint válhatna egy tollforgatóból a közvéleményt tájékoztató, befolyásoló újságíró. A MÚOSZ kit fogad tagjai közé, kit tekint újságírónak?

– A nyugat-európai, hasonló szervezetek alapállása: aki jövedelmének több mint felét újságírásból szerzi, az újságíró. Tehát nincs értékkritérium. A tehetség nem mérhető kategória. A MÚOSZ tagja egyébként az lehet, aki egy éve újságíróként alkalmazásban áll, vagy két éve rendszeresen külsőzik, vagy három éve rendszeresen publikál. Az ajánlási kötelezettség további szűrőt jelent. Állandó vita tárgya, hogy a MÚOSZ tagjai közül hány az igazi újságíró. Nem tudom.

– A felelőtlen, pontatlan és elfogult információ-továbbítás gyakorlata nem csak a szakma belügye...

– A valóság olyan, mint egy őserdő. A dolgok bonyolultak és ellentmondásosak. A valóságnak, mint egy jó regénynek vannak mélyebb és mélyebb olvasatai. Az újságírókat joggal vádolják felületességgel. Nem csak azért, mert az újságírónak a lapzárta miatt soha nincs elég ideje szövegének kristálytiszta megfogalmazására. Azért is mert, a szerkesztőségek döntő többségében hiányzik a megfelelő színvonalú dokumentáció, a véleményalkotáshoz szükséges információ-tömeg.

– Újságolvasóként az a benyomásunk lehet, hogy újságírók és lapok nem egyszer politikusok, a politika uszályába kerülnek. Van-e, lehet-e pártatlan újságírás?

– Nem az a kérdés, hogy az újságíró szíve, esze hova hűz. Az a kérdés, mindent megtesz-e, hogy olyan igazságos igyekezzék lenni, mint egy író. Megkísérel-e tárgyilagosan kérdezni? Megkísérel-e, hogy ne fogja annak pártját, aki neki rokonszenvesebb? Ez majdnem olyan nehéz, mint mondjuk egy sebésznek a saját gyerekeit műteni. Hihetetlen önfegyelmet igényel.

– Végül is milyen a sajtó és a politika viszonya?

– E két rendszer mozgása soha nem volt, de nem is lehet összehangolt. A sajtó járt az események előtt például a rendszerváltozást megelőző években... Mára – az esetek többségében – a magyar politikai élet nem az érvek, hanem az érzelmek és indulatok harca jellemzi. Ez a sajtóban is fellelhető. Egymást erősítik e folyamatok. Ám a sajtónak meg kell kísérelnie, hogy egy racionálisabb, a közhangulatot kiegyensúlyozó hangot kényszerítsen rá az országra. Nem az a gond, hogy különböző vélemények fogalmazódnak meg a sajtóban, hanem az, hogy a különböző vélemények hordozói önmagukat csalhatatlannak kiáltják ki, s úgy viselkednek, mintha az igazság egyedüli letéteményesei lennének. Ez a fajta szellemi önteltség megengedhetetlen. Az érzelmek öncenzúrájára föltétlenül szükség van. Kötelességünk vigyázni arra, hogy ebben a gyűlékony közegben, amit Közép-Európának nevezünk, milyen szavakat, jelzőket használunk, meddig megyünk el. Akár az igazság kimondásában is.

Újszászi Ilona

Nem látszani – (segítségül) lenni akarunk.

Beszélgetés *Aba-Novák Judittal*

A szegedi Hősök Kapuján 1949 óta vakolat alatt áll Aba Novák Vilmos festőművész 1936-ban készített freskója. A mű megmentésére és felszínre hozására a szegedi önkormányzat döntése alapján létrejött az Aba-Novák Alapítvány, amelynek alapítójához – a restaurálás céljaira – a festőművész lánya és unokája, Aba-Novák Judit és Kovács Kristóf felajánlotta az elbúnyt művész mintegy 20 millió forintot érő budai villájának értékét. A szegedi alapítvány kuratóriumában az anyagi segítség mellett is munkát vállaló Aba-Novák Judit asszonnyal beszélgettünk.

– Úgy hallottam, jövőre centenáriumi kiállítás nyílik Szegeden Aba-Novák Vilmos alkotásaiból. Beszéljen kérem arról, milyen esélyei vannak egy ilyen nagy előkészítést igénylő tárlat megnyitásának a városban.

– A Móra Ferenc Múzeum valóban megrendezi 1994-ben Aba-Novák Vilmos centenárius kiállítását. A gondolat a szegedi alapítvány titkáratól, dr. Petri Ildikótól indult el, én nagy örömmel vettem, ám kértem, hogy a kiállítást a Magyar Nemzeti Galériával közösen rendezzék meg. Ezzel mindenki, elsősorban pedig dr. Trogmyer Ottó igazgató úr is egyetértett, minthogy több nagy előnye van a közös munkának. Szakmai előnye, hogy egy centenárius életmű-kiállítás megrendezése nagy és igen sokféle ágazó munkát igényel, ebben a Nemzeti Galériának kiváló gyakorlata van, adatbázisa rendelkezésre áll. Az erre a feladatra kijelölt művészettörténész (még nem tudom, kit választottak, nekem volt javaslatom, de ezt nem kívánám közölni), a Nemzeti Galéria vezetőjének belső ügye a döntés) és a Móra Ferenc Múzeum delegált munkatársa ezután együtt alakítják ki a kiállítás koncepcióját. Mérete függ a helyi adottságtól, a méret és egyéb adottságok egyúttal már körvonalazták, mire kell majd koncentrálni, mi

és hogyan mutatható be jól és értelmesen. Azt a teljességet, amit az 1962-es, a Magyar Nemzeti Galéria által rendezett életmű-kiállítás jelentett, nem célozhatjuk meg. De az a kiállítás biztos kiindulópontnak tekinthető, dr. Supka Magdolna másfél évtizedes kutatómunkája állt mögötte. Nos, a kuratórium és a Móra Ferenc Múzeum döntése után én, nem hivatalosan, felkerestem Horváth Györgyöt, a Nemzeti Galéria főigazgató-helyettesét, és tájékoztattam a szegedi tervekről. A Galéria igazgatótanácsa ezután döntött: nagy örömmel fogadta Szeged kezdeményezését. Az 1994-es év teli van jeles évfordulókkal. Csak kárpásból: Szőnyi, Derkovits, Patkó, '95-ben Bernáth, Pátzay és még jó néhányat számoltunk össze. Ez azt jelenti, hogy a Galériának sem helye, sem kellő kapacitása nincs egymagában. A Szőnyi-centenáriumot például Zebe-génnel közösen készítik. Szeged ajánlata tehát nagy segítség a számukra. Ezenkívül a kiállítás költségei szempontjából is jó ez az együttműködés. Mindkét múzeum előirányozza éves feladataiban a kiállítást, a rátehető összeggel, a két összeg együtt biztos több, mint a Móra Ferenc Múzeumé vagy a Nemzeti Galériáé egymagában. Igen nagy tétel a mindenkor katalógus, ami azonban nélkülözhetetlen mind a propaganda, mind pe-

dig a további kutatómunka szempontjából. A Művelődési Minisztérium rendelkezik olyan kerettel, amely indokolt esetben a tudományos kutatás érdekében, jelentős kiállítást számba véve, komoly összeggel támogathatja a katalógus költségeit. Ugyancsak nem hivatalosan felkerestem Sümegi György főosztályvezetőt, aki a majdani támogatással teljesen egyetértett és azt kilátásba is helyezte, kérve a két múzeumot, hogy még 1993 szeptemberéig terjesszék fel neki a katalógus színopszist. Mindkét igazgatót tájékoztattam erről, remélem, időben jelentkeznek ezért a támogatásért.

– Honnan, és hány helyről kell majd az Aba-Novák alkotásokat összegyűjteni?

– A fentiekből kitűnik, hogy ma azt, hogy hány helyről, kiktől kell a műveket összegyűjteni, pontosan megmondani nem lehet. Sok helyről, ez biztos. Elsősorban a hazai múzeumok állományát kell megnézni, amit lehet, onnan kell elkérni. Ez sok és jó anyag, de bőven van magángyűjtőknél is, sőt, nagyon fontos fő mű is. Ezek felderítésében részben a Nemzeti Galéria, továbbá dr. Supka Magdolna, illetve pl. a Műgyűjtők Galériája, a Qualitas Galéria, maguk a gyűjtők és én magam tudunk segíteni. Külföldön is vannak igen fontos művek, múzeumokban és magángyűjtőknél egy-

aránt. Ehhez kell a sok idő, és nem-egyszer nagy rábeszélés és kérés, ha a gyűjtők némelyike nem szívesen adja kölcsön a képeit. Mert van ilyen, ami meglepő, hiszen a nála lévő kép ázsioját csak növeli egy-egy ilyen kiállítás... Az elmúlt évtizedek persze indokolják ezt a gyanakvó elzárkózást. Az idők változatával remélem, hogy ezúttal nem kell akkora nehézségekkel szembenéznünk, mint harminc évvel ezelőtt.

– Tudom, valahányszor az alapítvány kapcsán az ön és fia anyagi segítségéről és munkájáról szó esik, szerényen azt teszi hozzá: „nem látszani akarunk, hanem – segítségül – lenni”. Most mégis megkérem, beszéljen az alapítvány születéséről, s arról mi indította önöket erre a munkára?

– A szegedi Aba-Novák Alapítvány gondolata, ebben a formában, Szeged városa közgyűlésének döntése volt. Létrehozását az tette szükségessé, hogy fiam, Kováts Kristóf és én felajánlottuk családi műtermes házunk értékét a freskók restaurálása céljából. A restaurálás igénye azonban Szegeden merült fel, a szegedi sajtó már 1987-ben hangot adott a közvéleménynek ez ügyben – mi is onnan értesültünk róla. A mi felajánlásunk talán nem lesa a feladatra elegendő, azért volt célszerű az alapítványi formát választani, részben a többi pénz összegyűjtése, részben a meglévő pénzek értékének megőrzése céljából. A mi felajánlásunk indokai egyszerűek. Édesapám életművének kardinális része az úgynevezett monumentális festészete, a freskóinak sora. (Ide tartoznak azok a művek is, amelyek nem al fresco technikával készültek, mint pl. a párizsi 1937-es Világkiállítás Grand Prix-vel díjazott két pannója. A freskó megjelölés szigorúan véve csak a frissen felrakott vakolatra festett művet illetheti, de a köznyelv nincs tekintettel a pontos használatra.) Monumentális művet, néhány nagy ritka kivételtől eltekintve, a feladat jellegénél fogva mindenkor csak közület készített. Céljai érdekében, funkciói miatt neki van rá szüksége, és neki van rá anyagi ereje. A két világháború közti Magyarországon e vonatkozásban két mecénás létezett: az egyház és az állam (vagy város). Az egyház éppen Szegeden nyújtott először Aba-Novák Vilmosnak falat, képességei kibontására. 1931-ban kezdte meg a Dömötör-torony freskóit. Ezután következett a jászszentandrási templom, követte a szegedi Hősök kapuja, amely egyúttal az első állami megbízatása volt. Ezt követte a párizsi két pannó, a városmajori templom, a székesfehérvári Romkert, és zárta a sort a pannonhalmi Millenniumi Kápolna. A fehérvári freskókat átmeszelték, a Hősök kapuját levakolták. Mindkettőt Horthy Miklós ábrázolása miatt. A többi mű megmaradt. Ami a Hősök kapuját illeti: akik még emlékeznek rá, tudják, hogy a mű lényege nem Horthy volt, kompozíciós megoldása szerint sem, de tartalmában végképp nem. Az egész mű a háború embertelenségéről, a pusztításról, gyászról és az ér-

telmetlen halálról szölt. Az özvegyek és árvák csoportja, a halott fantomkatonák menete, a szenvedés keresztségét cipelő közkatonák, a nevezetes montebellói fa – ez nem a vak és ostoba háború apoteózisa volt, hanem a kiszolgáltatott emberek keserűsége. Ehhez Aba-Nováknak a legszemélyesebb köze volt, minthogy négy évig maga is frontkatonára volt, sebesülése kis híján a jobb karjába került. Bármilyen is volt a mű, levakoltatott. Székesfehérváron már két éve folyik a romkerti freskók restaurálása, az úgynevezett királysír-program keretében készül, a gondolat már ott is régen kimondatott, a hetvenes évek dereke óta volt napirenden. Mindenféle képrombolásnak – hivatásomnál fogva is – ellensége vagyok. Ha nem édesapám művéről lenne szó, akkor is minden módon hangot adnék annak, hogy jó művet, amelyet politikai, tehát nem művészeti okokból tönkretettek, helyrehozzanak. A mi anyagi természetű áldozatvállalásunkat az a többlet motiválja, hogy nemcsak ellenségei vagyunk a képrombolásnak, hanem ez esetben egyedüli leszármazottai a holtban megsértett művészek. A vagyonunk az a ház, amelyet szüleim nagy erőfeszítéssel közösen építettek maguknak, amely egébként apám pályafutásának egyetlen kézzelfogható, anyagi eredménye. (A ház sorsa éppoly zaklatott lett, mint apám művei.) Fiainak és gyermekeiknek öt éve végre már van saját lakásuk, munkájuk, kenyerük van, keményen dolgoznak, egyelőre tisztességgel megelégednek. Én egy, bár csökkenő értékű, de közepesnek mondható nyugdíjból élek, amikor eljött az ideje, egy megfelelő méretű kis lakásba költöztem, eróm és pénzem erre elegendő, többre nincs szükségem. A házunk árát tehát tudjuk nélkülözni, mert az alapvető szükségleteink megvannak. A gondolatot magát a fiam mondta ki – az életem nagy ajándéka volt az a pillanat, amikor elhangzott.

– Sajnos időközben közbejött egy kellemetlenség...

– Igen, a ház eladásával a vannak gondok. Lakott ingatlan eladni – ha mégoly értékes is –, nem könnyű. Ha együttműködésre kész bérlő lakik benne, nincs probléma, tisztességgel megállapodás kérdése az ügy. Ez esetben ez nincs így, ez teszi nehezzé az értékesítést. Előbb-utóbb sikerülni fog, de az ideje bizonytalan. Ez nekem igen rossz érzés, mert így kissé olyanok vagyunk, mint az egyszeri lány, aki hozott is ajándékot, meg nem is... Megtehetnénk azt, hogy egyszerűen ajándék formájában átadjuk a házat, ahogy van, aztán oldja meg az alapítvány a maga eszközeivel az értékesítést. De ezt szeretném elkerülni, bántja az igazi szándékainkat, hiszen így a nehézséget áthárítanánk az alapítványra, ahelyett, hogy segítenénk. Most azt a lehetőséget vizsgáljuk éppen jogi tanácsadóm segítségével, hogy a ház eladására egy közcélú árverést rendezzünk. Ez még azzal az előnnyel is járna, hogy megfelelő előzetes, országos propagandával egyúttal az alapítványt is hirdetné, az adakozást is serkentené. Példa van ilyen

közcélú árverezésre. Mielőtt birtokában leszek az információknak, nyomban megkeresem az alapítványt.

– Nem érzett csalódást, amikor az alapítvány kuratiuma a szakemberek véleménye alapján úgy foglalt állást, hogy a Hősök Kapuján lévő Aba-Novák mű restaurálását a teljes épület homlokzati felújítása kell, hogy megelőzze?

– Nem csalódtam, mert ez a restaurálás érdekében is a megfelelő sorrend. A dolgok pénzügyi része kétségkívül lassító tényező, de ha a folyamat már egyszer elindult, akkor is fog valamikor fejeződni. Ha megérem, nagyon jó, ha nem, attól még a freskó újra lesz, az lesz, ami volt, az én személyes létezesemtől függetlenül. Az általunk felajánlott összeget pedig kizárólag a freskók restaurálására lehet fordítani.

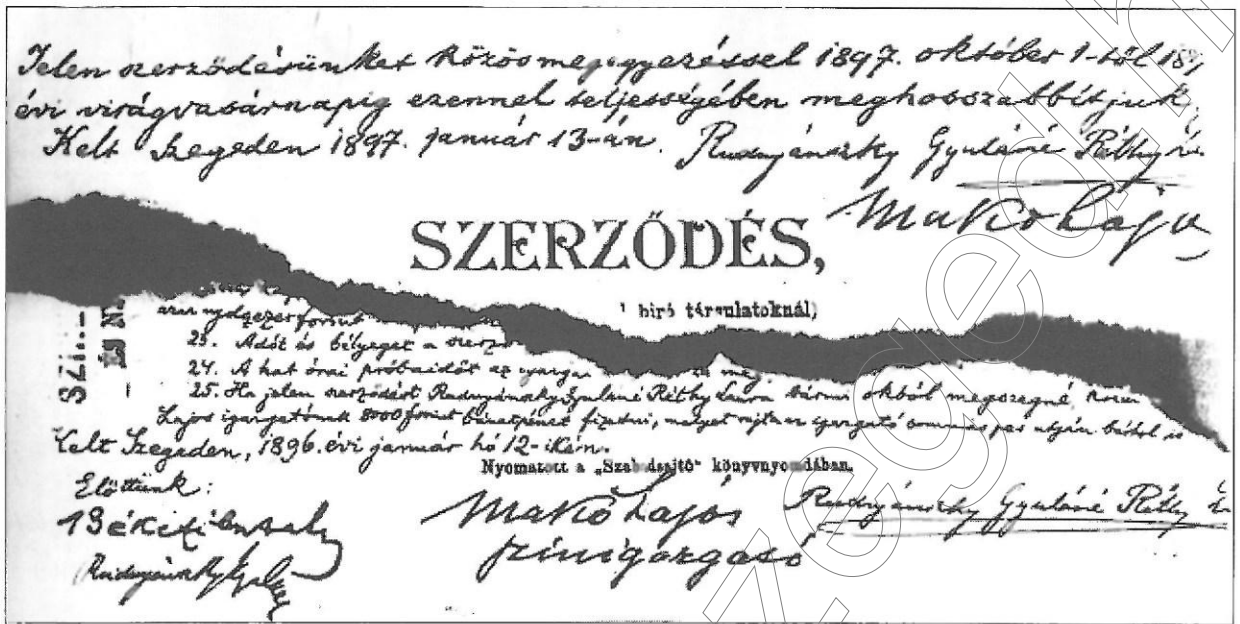
– Ön megvizsgálta a Dömötör-toronyban lévő Aba-Novák freskókat is. Milyennek találta az állapotukat?

– A Dömötör-torony freskóit megneztem – nem megvizsgáltam, mert nem vagyok restaurátor szakértő, ezért a véleményem nem lehet egy szakértő véleménye. A vártnál jobbnak találtam az állapotát. Az a feltételezésem, hogy mielőtt az újabb restaurálásra sor kerülne, a falak – valószínűleg a talajvíztől is eredő – nedvességét meg kellene szüntetni. Erre vannak kitűnő eljárások, bizonyára eléggé költségesek. A maga nemében páratlan középkori maradvány megővése – a freskóktól függetlenül is – ennyit meg kell, hogy valakinek érjen. Eppen elég gyalázat, amit a szabadtéri játékok műszaki építmenyei odaragasztásával eddig tettek velem!

– Milyen ünnepséget képzel el a Hősök Kapuján felújított fresű átadására. Nem tart attól, hogy egy ilyen esemény vonzaná a szélsőséges politikai szónokokat?

– Nagy és lármás ünnepséget semmiképpen sem. Politikai színezetű felhajtást végképp nem. Úgy vélem, hogy a szélsőséges szónokok csak akkor nyilvánulhatnak meg, ha alkalmat kapnak rá. Ha a hivatalos program eleve olyan, hogy abban nem juthatnak szóhoz, akkor magánvéleményük lehet, más nem. Ha a kellő időben megkezdene egy állandó, okos közvéleményalakítást, közvetve és közvetlenül érintve a dolgot, létrejöhet egy értelmes légkör, amelyben talán fel sem merülhet az a veszély. Az a korosztály, amelyből az erre hajlamos emberek erednek, fogytán van. Utódaik már csak történelemként találkoznak azzal a korrall, ez talán érdekeltebbé teszi azt, amitől ma bizonyos okkal, bizonyos jelenségek alapján okkal tarthatunk. Ebben a sajátnak nagyon nagy szerepe lehet. Nagyon jól kell majd megválasztani az átadó szónok személyét, már általa is manifestálni kell az esemény teljes politikamentességét, szigorú szakmai, azaz művészeti és történeti tartalmát. Az 1994-es kiállítás megnyitásán már meg lehet ütni ezt a hangot!

Panek Sándor

Makó Lajos második szegedi szezonja

Részlet Az elfeledett színidirektor című monográfiájából

Makó Lajos a nyári idény befejeztével 1880 szeptember végén érkezik Szegedre, s alig ismer rá az öt hónapja nem látott városra. A széltől s a dígó lovak patáitól fölkhavart, bokáig érő por elviselhetetlenné teszi az amúgyis fülledt levegőt. Most igaz csak a vers, amivel a múlt évad végén búcsúzott Szegedtől a színlaposztó:

*Nyáron poros, télen sáros
Ez a roppant terült város
Nyáron a port nyeldeli
Télen a sárt szeldeli.*

„Alig van utca, amelyben nem építenek, házhely, ahol nem töltönek, s ahova építési anyagot nem hordanak. Befordul a Kereszt és Kársz utcákból bekönyöklő görbeségbe a furcsa épülethez, amelyet kívülről senki sem merne színháznak mondani.” Most még rútabbnak tűnik, mint az elmúlt szezon végén. „Csúnyán vedlett fal öleli a nemzeti művészet szegedi csarnokát. S benne? A régi. Kopott falfestés, újítás, vagy legalábbis javítás után áhítózó nézőtéri állapotok.” – írta a korabeli Szegedi Híradó, mely szinte naponta számolt be a teátrum körül zajló eredményekről.

Eszébe jutnak a múlt év esős hónapjai, amikor bokán felül vízben, pocsolójában tocsogott a közönség kibe a színházba s rádöbben, hogy Aradinak bukását idézheti elő Szegednek, ha a közlekedési állapot úgy marad, amint ma van.”

Pedig soha nagyobb rokonszenv

nem övezte a teátrumot s a komédiásokat mint éppen most. Augusztus folyamán újabb sajtóroham indult az állandó színház érdekében. „A szegedi állandó színház nem lehet más, mint városi, a város kizárólagos tulajdona” – követeli Farkas Antal – „s a városi hatóság ki is mondja ünnepelesen, hivatalos formában, hogy létré akarja hozni az állandó színházat.”

Ám a teátristák népszerűsége mit sem ér, ha kvartélyt keresnek. Lakás nincs s ha mégis akad, csillagászati ára van. Az október ötödiki szezonnyitó előadáson – Suppe Boccaccioját adják – Makó egy kupléban figurázza ki a tragikomikus lakáshelyzetet:

*„Reményben bízok az ember
S mégis bányszor csal meg az,
Lakást olcsón véltünk kapni,
A legdrágább lett biz az.
Mit bent kapni hittem ötön,
Az t kint kaptam huszonötön,
Jó egék! Mit tegyek?
Kimegyek! Fizetek.
Jó egék! Fizetek.”*

Az együgyű, babonás Lambertuccio szájába adja a szöveget. „Találó vonásokkal alakítja a szatírcsont, nevétre ingerlő játéka folytonos derűségben tartja a közönséget. Tagadhatatlanul a szegediek kedvencei közé tartozik.”

A szezonnyitásra érkezik a minden mókára kapható, kitűnő fiatal színész:

Zilahy Gyula. Gyöngyi, Szabó Bandi, Zilahy, Verő és Makó vidám kompániája gyakran látogatja Ferencsevics György vendéglőjét, a Profétát. Az ott ellesett mondások hamarosan viszont hallhatók a színpadon. El is marasztalja őt a Napló, mert a „Falu rosszá”-ban a Bakter szövegét „a Profétában elhullatott kifejezésekkel, – mint például: Ne kotyelj te dil! – dúsitja”. Még ennél cifrabban is szóba kerül kedvenc vendéglőjük a színházban. Szabó Bandi, a Denevér Eisenstein-jeként, így küldi el börtöncellájából Fosch fegyőrt: „Eredj a Profétába és mond meg a Gyurkának, hogy küldjön egy jó vacsorát.”

Október hatodikán a Bánk bán-ban II. Endrét játssza. Míg a szerepre készül, újra meg újra a sorsát eldöntő debreceni Bánk-előadás villan fel előtte. Szinte fizikai valójában látja a királyt alakító Együd szálfa termetét. Aztán gyermekkora elevenedik meg, a tócoskerti barangolások, a vidám vasárnapi ebédek s apja, akivel már nem nyújthatnak békejobbort egymásnak. Bánat és lelkiuradalás vesz erőt rajta és akaratlanul is ez szerepformálásának érzelmi alapja.

Az előadáson a nézőtér csaknem üres. Aradi azzonnal új darabot hirdet. Már másnap sor kerül – a szakadó eső ellenére zsúfolt ház előtt – A sárka csikó bemutatójára. Gelencsér pusztabíró adja „találó nyersséggel s jó ízü humorral.” Az eső elől a

színház előcsarnokába húzódnak a csavargó suhancok, fölszedik az eldobott szivarcsutkákat és füstölésükkel, meg lármájukkal az előadás végére elriasztják a nézők jóérzését. Nagy baj, mert az igazgatónak égetően szüksége van a publikumra, hisz kiadásai roppantul megemelkedtek.

A színészek gázsija havi	2400 Ft
a karszemélyzet és zenekar	600 Ft
az előadások napi költsége összesen	1400 Ft
a műszak fizetése, plakát-költség	1400 Ft
új darabok fordítási, ill. jogdíja	500 Ft
Havi költségei tehát együttesen	6300 Ft-ra rúgnak.

Naponta telt háznak kell lenni ahhoz, hogy ne fenyegeessen anyagi csőd, hiszen egy páholy havi bére csupán 80 forint s egy zártszék – ha egész hónap alatt elkel – midőssze 21.60-at hoz. Nincs más választás: naponta új darabbal kell kirukkolni.

A színészek valósággal beköltöznek a színházba. A próbák és előadások közt nem érdemes hazamenni, ezért az olaszoktól tanult új játékkal, dominózással ütök agyon a várakozás idejét. Valóságos dominóház dühöng a társulatban. E különös „betegség” néha furcsa helyzetet eredményez. A talján nagybógós nem csak a pénzét nyeri el Gyöngyösinek, hanem a télikabátját is. A hideg idő beköszöntével Veró Gyuritól kölcsönzött plédbe burkolózva jár próbára és teperton meg szalonnán él. Makónak feltűnik a különös öltözet, s amikor megtudja a bizarr viselet okát, a direktorhoz fordul segítségért. Aradi segít a bajba jutottn s egy téli rokkot ad neki, ám ezért kiszerepezteti vele Csiky Mukányiát. Tíz napig körmöl Gyöngy, míg elkészül vele.

– No Izsó! Látom, pénzhez jutottál, van már kabátod is! – ugratja cimboráját Makó.

– Kilábaltam a deficitből, folyton szerepeztem, így nem volt időm dominózásra.

Ha nagy riktán szabad estjük akad, jó hallére a Gajdácsi lányok vendéglőjébe megy a baráti kompánia: Veró, Gyöngyi, Zilahy meg ő. Szívesen időzik ott a királyi biztos, Tisza Lajos is. Nem csoda, hiszen három tűzről pattant szegedi leányzó találja az estebédet: az illatosan rotyogó halpaprikást s az fincsiklandozó túróslepenyét. Vacsora után elpityizálnak s áhítattal hallgatják az asztalukhoz leereszkedő Shakespeare színész, Szeles József oktatását. A 36 éves komédiás – kezdő korában sűg volt s a megboldogult Egresy Gábornak is sűgött –, mint az asztal korelnöke egy-két pohár után eligazítja őket a művészet útvesztőjében:

„Akinék nem mozog az orra cimpája, az nem lehet jó színész!

Hogy ezt az állítást mire alapozza, azt nem sikerül megtudni tőle.

Zilahyval gyorsan összebarátkozik, mert az új kolléga is a természetesség és a valóságosság híve. Szinte ösztökélik egymást az új kifejezési formák keresésére, melyekkel megbotránkoztatást keltenek a nézők között. Zilahy,

Sardou „Az utolsó levél”-jében, egy idegen házban, az ágyon hason fekvő ír szerelmes levelet, ő pedig különös maszkjával „úgy néz ki, mint egy cserebogár.” Nem feltűnősködéshöz, ripacs ösztönből vezette készíti különös maszkjait, a szükség szorítja rá. Október 5-étől november végéig 32 különböző darabban játszik, másnapként új bemutatója van! Ilyen premierözön mellett szó sem lehet elmélyült művészi munkáról, ezért – kísérletképpen – sajátos maszkokkal ábrázolja a különböző jellemű figurákat. Próbálkozásai közben néha túlló a célon. „A kis herceg”-ben például maszkja „nem emberi, hanem valóságos bagolyfejet mutat.”

A bevétel utáni hajsza kiszorítja a színpadról a tragédiákat, hiszen pénzt csak operettből és népszínműtől remél az igazgató. Ha meg végre prózát kezdenek próbálni, az operett körítási megtagadják a darabban való fellépést.

– Egy teljes nap próba kell a Macbeth-hez – megy Aradihoz a művezető.

– Nem lehet próbát tartani a drámából – így a direktor –, sietni kell az új operettel, tessék délután próbálni!

Délután Szeles Józsefen, Komáromi Mariskán és rajta kívül – Banquot játssza – senki sem jelenik meg. Háromnegyed óra késéssel „végre elkezdnek szállingózni a többiek, kezükben a szereppel, melybe nem is néztek eddig, pedig az előadásnak már másnap mennie kell.”

A próbát még mindig nem érdemes elkezdni, mert a segédszemélyzet – a kis szerepeket játsszák – nincs itt. Végre jön a női kar. A karvezetőnő megáll a színpad közepén, mögötte félkörben, mint megfogyatkozott Danaidák, a többiek.

– Nem próbálunk! Déli egy óráig a színpadon kínlódtunk, még le sem nyeltük a falatot és máris próbáljunk? Nem, nem és nem! Az esti előadásra

mosni, keményíteni, vasalni kell, este meg 17 kórust énekelni és táncolni... Különben is a próza nagyon rontja az énekhangot...

A direktor az esti operett érdekében igazat ad nekik, az ügyelő nem írja fel őket s a női kar otthagyja a dráma próbáját. Ezt látva, a férfiak is sarkon fordul s szintén elmegy... Végre nagysókára hozzáfognak legáltalában néhány fontosabb jelenet próbájához, de ahogy halad az idő, úgy fogyatkoznak egyre jobban. Hiába, este ők is játszanak az operettben...

Csoda, ha ezek után a kritika csúnyán levágja a Macbethet?

„Kár volt békén nem hagyni ezt a nagy alkotást, amelynek színpadunkon már azért is el kell nyomorodnia, mert sem személyzet, sem díszlet nincs hozzá... Legtöbbet értek a boszorkányok, akik – köztük Siposné – oly érdekesen vijjogtak az üst körül, hogy princípálisnójukat, Kutasi Jankát is nevetésre ingerelték.”

Az összecsapott operettek és népszínművek sívár egyhangúságában felüldülést jelentő előadás a november 9-i „Perrichon úr utazása”. Ez jutalomjátéka s a címszerepet alakítja benne. Már reggel elkezdődik Makó ünneplése. Lakásán és a színpadon – ahol az esti előadás próbái folynak – egymást érik az ajándékhöz küldött ségek s este, az előadás végére rengeteg ajándék tornyosul öltözőasztalán.

A jutalomjáték, amellet, hogy a népszerűség fokmérője, számottevő fizetéskiegészítés is. A vezető színészek szerződésükben a bevétel megállapodás szerinti percentja üti a színész markát, ami tekintélyes summára rúghat, hiszen a jutalmazott javára a jegyeket sokan felülfizetik. A „Perrichon úr utazása” 165 forintot hoz neki s ez több, mint a havi gázsija. Még ennél is nagyobb a természetbeni adományok értéke. Akárhányszor ez a nehéz helyzetben lévő komédiás számára a „túlélő csomag”.

Makó pályakezdésétől 1882 decemberéig lelkiismeretesen feljegyzte a jutalomjátékok bevételeit. Az adományok között liba, pirospaprika, tők, sonka, szalonna, kolbász, zsír, befőtt, retek, burgonya és még sok egyéb élelmiszer található. Értékes, maradandó ajándéktárgyak a gyűrűk, ezüsttálcák, porcelán teáskészletek, tajtékpipák, arany nyakkendőtűk, levéltárcák, ezüst koszorúk és a festmények. Szolnokon a tanári kartól 100 kucséber sorsjegyet, Jászberényben Deákéktól egy ingyen fürdőt kapott. Ám van olyan város, ahol csak ennyit jegyez fel: Félégyháza – kutyaháza!

Népszínházi kardalusként az ajándékokból neki 30 retek, 1 frakk, 1 kabát, 1 nadrág, 1 öltöny ruha, 3 nyakkendő, 5 ing, 40 darab szivar és egy sétapálca jutott. Kolozsvárott színészi jutalma: 2 lakat (!), 3 napi ingyen szállás, fogporok, égetett cukrok, 47 szivar, 1 könyv, 2 étel, 4 vacsora és 40 uzsonna meghívás.

Kimutatása szerint hét év alatt 2451 különböző ajándéktárgyat kapott!

A meghívás létfonosságú a színész számára, mert általa vezet az út a társasági életbe. A vendéglátások ismeretségeket eredményeznek, s közülük egyik-másik életre szóló barátságga mélyül. A jutalomjátékokat követő meghívások alakítják ki az ő szegedi baráti körét is. Ismerősei közé tartozik a foltos bőre miatt „tarka tímár”-nak nevezett Felmayer tímár-mester és háztulajdonos – deli természetű, szép arcáért a hölgyek „csece János”-nak becézik –, Kalmár István ügyvéd, a Színügyi Egylet titkára, valamint Kátay László vaskereskedő – mindketten Mikszáth barátai –, Nagy Sándor, a Szegedi Híradó szerkesztője s Gréf István orvos, a lap külső munkatársa, a két fiskális: Salamon Zsigmond királyi törvénytörő bíró és Nyilasy Pál – a Tükör utcai Reiner-féle házban tart irodát –, végezetül Gál Ferenc háztulajdonos, rövidáru kereskedő és fia. 1881 januárjában Gálék Kárász utcai házába költözik s a későbbiekben egész szegedi tartózkodása alatt ott lesz otthona.

Jutalomjátéka végén Makó a hálás publikum „szép jövőre jogosító tehetősége, páratlan szorgalma” elismerésül számtalanszor a függöny elé hívja. Páholyában Tisza Lajos felállva tapsol, ugyancsak kitüntetve ezzel a fiatal színészt.

A megkülönböztető kegy felbátorítja s el-elsétál a Klauzál téri Zsótér-házhoz, ahol a város újjáépítését irányító királyi biztosság –, ahogy a Napló újságírója, Mikszáth nevezi: a „szegedi kiskirályság” tevékenykedik. A ház földszintjén, az Alemann cukrászdában kávézik délutánként Tisza. Ő is betér egy kávéra s ha a királyi biztost nem dongja körül társaság, vagy nem olvassa – angolul – kedvenc fróját, Kiplinget, megesk, hogy asztalához hívja a fiatal színészt. Futótüzként terjed a városban: Makó Tisza Lajos kedvence!

A Profétában november 30-án Mikszáth barátai búcsúvacsorát adnak a városból távozó fró tiszteletére. Ő ugyan fellép Zilahy jutalomjátékán, de előadás után a búcsúestre siet. A zsúfolásig telt vendéglőben nyüzsgő Szeged egész aranyifúsága, s a szigorú zárórendeletet kijátszva, hajnalig tart a dínom-dánom.

December 14-én tartja jótékonyági estjét a Színügyi Bizottság. Erre az alkalomra tanulja be a társulat Jókai: Könyves Kálmán-ját. A színészek színe-java színrelép, ő egy tiszai halászt játszik. A cudar idő nem lehet magyarázat a csüggesztően üres házra.

„Hát hol van az a nagy Szeged? Hol előretörő hazafias szelleme? ... A társadalmi-erkölcsök iránt az érzéseink eltompultak!” – dörgi jeremiáidát nyílt levélben Egy Néző, a Híradó december 16-i számában.

Az új év heves sajtótamadással köszönt be. „A múlt évben még el-

néztük Aradi ütött-kopott ruhatárát, az idén azonban megköveteljük a javításokat, mert a közönség, amely oly meleg részvétellel jutalmazza az igazgatót, megérdemel legalább annyit, hogy valamit lásson is.” – írja a Szegedi Híradó – hiába!

Az anyagi bukás szorongató réme megszorítja a bemutatókat. Az egymást követő darabokban egy hónap alatt kántort, násznagyot, szakácsot, borbélyt, rendőrt, nemesembert és földesurat, ezredest és generálist játszik, szinte próba nélkül. Nem csoda, hogy a január 19-i előadásán – Tóth Kálmán A király házassodik című darabját adják – belesül Magnificus tanácsos szerepébe. Nem vígasztalja, hogy ennél cifrább eset is előfordul: a sértődött Nagyné a nézőtérén ül s élvezi, hogy „Fratinizia” előadásán helyette Verő György sűgő olvassa be a szöveget.

Öt év színházi tapasztalatait összegezve rádöbben, a vidéki színészet legnagyobb nyomorúsága az, hogy egy-egy társulatnak éppen a legkiválóbb tagjai annyira be vannak fogva, hogy nem fordíthatnak időt szerepeik kellő tanulmányozására. Egyszerre hét, nyolc szerep van az asztalukon, naponként két-három próbára vannak citálva, öltözéküket, maszkjukat is maguk készítik, miközben minden este játszanak.

A romló színvonalú előadásokra válaszul a Színügyi Bizottság példátlan lépésre szánja el magát. Január 30-án Halmainé jutalomjátékára, amint az ilyenkor szokás, íveket köroznak a városban, hogy pénzadó-mányt gyűjtsenek a jutalmazottnak. A bizottság tagjai elkobozzák az íveket s „az esti előadásán megátolják a közönséget abban, hogy a művésznőt ünnepelje.” Ezek után meglepő, hogy ugyanez a testület február 21-én a következő évre ismét Aradi társulatának ítéli a színház bérleti jogát.

Kishíján Makó házassága is a kimerítő szezon áldozatát esik, hiszen alig-alig találkozik a házaspár. Annát szerelemföltés gyöttri, s szemrehányó levelekkel árasztja el férjét. Makó válasza: „a Te féltékenységed közöny az én szerelmem mellett”, megnyugtatja az asszonyt.

Művészinak egyre kevésbé nevezhető színpadi tevékenysége mellett időt szakít magának arra, hogy Lukácsi „Vöröshajú” című népszínművéhez – március 3-án mutatják be, ő Keszeg Mihályt játssza – zenét és dalszöveget írjon. Hat számot komponál, közülük négy: a „Gyevi felől sötét felhők”, a „Szerettem egy kislányt”, a „Szeged város híres város” és a „Végigmentem a Szentháromság utcán” hosszú ideig él a szegediek ajkán.

Ez a munka előtanulmány szegedi tárgyú népszínművéhez, melyen éjszakánként dolgozik. Munkájáról csak egy valaki tud: Anna, aki végre elszabadul a Nemzetitől s március 8-án leutazik hozzá Pestről. Aznap a Boccacciót adják s ő Lambertuc-

cioként – a közönség nagy derűtséggel – így köszönti páholyában ülő asszonyát:

„Feleségemet nem láttam
Bizon van vagy hat hete,
Örülni kezdtem, na végre
Megszabadultam Tőle.
S ím megfogva, de törve nem
Megkerült a feleségem...”

A következő évadra ismét Aradihoz szegődik, de a baráti kompániából Gyöngyi más színháznál keresi az érvényesülés útját. Helyére március közepén Szegedre érkezik a jól megtermett, bogárszemű, fekete hajjú, meszaroslegényből színésszé lett Veres Sándor. Két éve egy botrány miatt mennie kellett a Népszínházból, pedig nagy ígéretnek tartották.

Hamar összebarátkoznak s egy előadás után a Hungáriában – ott tart asztalt az új zsurnaliszta, Pósa Lajos is – Veres nevetve meséli pesti affját:

– Pauks az oka mindennek! Ismeri?
– Az a karmester, aki rettenetesen tőri a magyart?

– Az, az! Már az első zongorás próbán kinyilvánította, hogy nincs hallásom és az énekrészeket lehetetlen nekem betanítani. Az első és második próbán türtem, de már a harmadikon, mikor rossz magyarsággal mindennek, csak becsületes embernek nem nevezett, felébredt bennem a virtusvér és eltárgáltam.

Az évad hátrélévő részében egyetlen jelentős szerepet játszik csak, a Sevillai borbély Bartalóját, de alakítására senki sem figyel fel, árad a Tisza s a szegediek inkább a folyót nézik, mint a színházi előadást. Így aztán április 12-én Palotás Fausztin A holdas című gyengécske darabjával – Szöcs Mátyas köszörült játssza, nagy nevetést keltve, – a 80–81-es színházi szezon csendben kimúl. S bár kimerítő volt az elmúlt évad, hatvanhét különböző szerepben lépett fel – még nem pihenhet, mert hátra van az orosházi nyári szezon.

Orosházán, Magyarország legnagyobb falujában a társulat Kajla Balogh István vendéglőjében lép fel s bár a teremben alig van levegő s óriási a meleg, estéről estére megtelik a ház. A színészek szinte Szegeden érzik magukat, mert a tulajdonos építkezése miatt csak gödrökön, téglá és építkezési anyagokon átvérgödvé lehet a nagy terembe jutni.

A vendégláték kezdetére megérkeznek az új tagok is, köztük a régi ismerős, Rónaszéky Gusztó – de most egyedül. Felesége nem felejtette el a ’79-ben kapott szegedi kritikát és semmi kérésre, könyörgésre nem hajlandó Aradihoz szerződni. Az újonnan érkezők hozzák a hírt: megkezdődött a szegedi vár bontása és Fellner és Helmer bécsi vállalkozókat bízták meg, hogy az északi rész helyére tervezzék meg az állandó színházat.

Bizonyíték a Szegedi Híradó, mely örömmel üdvözlöi a döntést és siet leszozezni: „A szegedi színháznak csak úgy van értelme, ha tiszta ma-

gyar szellem, magyar művelődés, romlatlan magyar erkölcs és ízlés iskolája lesz.”

Kézzől kézre adják a Színügyi Közlöny nagy reményekkel kecsegtető augusztusi számát: „Nem abból áll az állandósítás, hogy csak télre adjunk menedékhelyet az állandó színészetnek, és nyáron át, amikor a legnagyobb szüksége van támogatásra, a társulat tagjai önjerejükre bízva ... éljenek meg úgy, amiként tudnak. Az állandósítás a szó valódi értelmében az, hogy télen-nyáron legyen a városban színészet” – s nem szegi kedvüket a mondat befejező része sem, – „azt pedig Szeged még nem bírja meg.”

Augusztusban elkészült népszínművet felküldi a Népszínházba, Rákosi Jenőnek.

„Gál Anna, első zsengém, melyet eleinte a népszínházi pályázatra szántam, de oly szegény vagyok (anyám és két nevetlen gyermeke is gondjaim szaporítja), hogy nem várhattam be annak rám nézve talán el sem érhető eredményét.” – írja a darabhoz mellékelte levelében.

Színarabját a Népszínház előadásra nem fogadja el.

A nyári szezon házi szencziója: a két új kolléga, Veres Sándor és Molnár Erzsike közt szövődő szerelem. A fiatalok nem haboznak sokat, elhatározzák, hogy a következő álmóráshelyen, Szentesen összeházasodnak. A bökkenő csak az, hogy ehhez előbb Veresnek el kell hagynia Mózes vallását. Csák Máté, a híres szentesi református pap vállalja, hogy új hitre tanítja a színészt, ki a keresztességben is a már megszokott Sándor nevet kapja. A keresztelőt azonnal

menyegző követi. „Igazi nagyúri lakodalmat csapnak. Az ifjú párt elárasztja a közönség és a kollégák szeretete. Három teljes napig tart a céció Rombovszky József vendéglős házában.”

Makó még a turné befejezése előtt visszamegy Szegedre és angyalbőrbe bújuk, csakhogy most nem jelmez a ruha, tartalékos fegyvergyakorlatát teljesíti. Egy hétig Anna is vele van, a kimenőket együtt töltik, de a pár nap, mint egy pillanat, elrepül s ő baka ruhájában ismét egyedül rója a szegedi utcákat.

Augusztus 25-ére, Lajos napra, alkalmi verset ír nagyhatalmú pártfogójához, Tisza Lajoshoz.

*„A végletek találkozásánál
Midőn az ég barna Tiszát
Rendelt ki nagy misszióra,
Uralni a szöke Tiszát...”*

E sorokkal kezdődik az ünnepi köszöntő, melyet elküld a Szegedi Királyi Biztosságra, a Klauzál téri Zsótér-házba.

Magányos sétáin a kör- és sugárutak menti telkek feltöltését figyeli, hallgatja a kétkerekű taligákat kormányozó olaszok harsány „di-nó” kiáltásait. Nézi a vár tégláiból épülő Mars téri kaszárnya magasodó falait s este elsétál a Tisza-partra „látványosságot” bámulni. Villanyfény mellett éjjel is épül a közúti híd. A töltés oldalán kis fabudéban gözgép dohog. „Este ezt a kis házikót is villanyfény teszi világossá, épp úgy, mint a hídoszlop állványai közt elterülő területet, amelyben szünet nélkül hatalmas vödörökkel iszapot emelnek ki a soknyelvű munkások.” A szegedi pillérmél megkezdődött a betonozás.

Szeptember 23-án, pénteken, lesze-

relése öröme, a felsővárosi volt kaszinó sétányon Böröcz Bertalan vendéglőjében pompás halastélyen vesz részt. Miközben Onodi Kálmán zenekara a talpalávalót húzza, becsületesen belakik a kecségéből, tokból és harcsából készült halpapríkással!

Akad inyenység szellemének is. Megjelenik Molnár György új könyve, a Világostól-Világosig. A '48 utáni színészeletről szóló könyvet nyomban megveszi a Híradó szerkesztőségében. A redakcióban hatalmas ováció fogadja, Szeged 75 000 lakosa közül ő az első és egyetlen vevő...

Szeptember 27-én megjön a társulat és elkezdődik a munka a színházban. A próbák gyakran az éjszakába nyúlnak. Bár a közbiztonság – hála az őrfáratoknak – kielégítő, az élszaporodott kőborkutyák miatt sőtétetés után csak erős somfabottal tanácsos közlekedni, anélkül jobb konflison, vagy omnibuszon utazni. A gyalogjárás különben sem ajánlatos, mert az esős idő városszerte cirkuszi mutatványokra készíti a polgárokat. A magasra töltött körutakra a csúszós sárban csak négykézláb lehet felmászni. A lejtővel már egyszerűbb, mert az esetek többségében akaratlanul is ülepen történik. Nagy szükség lenne az utcák gyors kikövezésére.

Beköszönt október elseje s egy operett, az Üdvöske, unalmas, véget érni nem akaró előadásával elkezdődik az 1881–82-es színi évad...

Sándor János

Az anyag gyűjtése a Szeged Alapítvány anyagi támogatásával történt.

Bukor Tibor: Akt

Amatőr színház profi művészekkel

Egy éves a Szegedi Színkör Egylet

Egy éve működik a Szegedi Színkör Egyesület, ám igazából tevékenységét csak az elmúlt hetekben tapasztalhatta a szegedi közönség. Az egyesületet 1992. május 22-én hozta létre néhány szegedi színművész, ottbont pedig a Tantusz Művelődési Ház adott. A Szegedi Színkör megalapításának célja „a színművészet, az oktatás, a művelődés összekapcsolása négy tárgykörben – az irodalom, a történelem, a színművészet és vallásmitológia körébe tartozó klasszikus irodalmi művek, történelmi események és mitológiai alakok színművészeti művekben történő megjelenítése, valamint vallási és történelmi események feldolgozása és színpadra vitele, elsősorban színházi előadások tartásával, célzottan az ifjúság, illetve fiatal felnőttkori nézőközönség számára”. Az alapítók kívánsága az egyetemes kultúra és műveltség megismertetése a fiatal korosztállyal, a művészet, a történelem és az irodalom jobb megismertetése a megjelenítés által.

1992. októberben Szeged város önkormányzata 500 000 forint támogatást nyújtott a Szegedi Színkörnek bibliai történetek bemutatására. Így lehetőséget adott, hogy az Egylet megvalósíthassa az alapszabályának kitűzött céljait.

Varsa Máttyás, a Szegedi Színkör elnöke Thomas Mann: József és testvérei című regényét állította színpadra. 1993 februárjában elkezdték a próbákat, április 27-én mutatták be a darabot. A díszleteket és jelmezeket Molnár Zsuzsa tervezte, a zene Madarász Klára munkája. A produkciót a Tantusz Művelődési Házban játszották, Rácz Erzsébet igazgató (az egylet egyik alapítója) segítségével. Arról, hogy mennyire sikerült megvalósítani az elképzeléseiket, megkérdeztünk néhány alapítót, akik játszanak az előadásban is, és néhány szereplő színészt is.

A produkció létrehozásában legfontosabb szerepe Varsa Máttyásnak volt. Amellett, hogy írta a pályázatot és kilincselte a pénzekért – ami nélkül a színkör nem működhetne –, több mint négy hónapot töltött a regény dramatisálásával, majd színpadra állította a darabot, amelynek egyik szereplője is.

– Hogyan jött létre a Szegedi Színkör Egylet?

– Már régi vágyam volt, hogy diákoknak játsszunk, és hogy a tanítást a művészettel valahogy össze tudjuk kapcsolni. Ezt idáig nem sikerült megvalósítanom. Lehet, hogy az új idő és a társadalmi fordulat segítette mostani létrejöttét. Ezt a gondolatot elmondtam néhány kollégámnak, akiknek nagyon tetszett. A városi önkormányzattól kaptunk fél millió forintot. Ez volt az alapítóke, amellyel elkezdtünk dolgozni. További támogatókat is találtunk: a Magyar

Kereskedelmi Bank, a United Way, a Matáv, valamint a Dózsa György Általános Iskola, ahol próbatermet biztosítottak.

– A szegedi színjátszásban milyen szerepet szánnak maguknak?

– Elsősorban középiskolásoknak szeretnénk játszani, de oly módon, hogy nem gyerekeknek tekintjük őket. Reméljük, hogy ezt a sajátosságot úgy tudjuk vállalni, hogy előadásaink szólnak az egyetemistáknak és felnőtteknek is. Szeretnénk, ha produkcióink oktató, tanító funkciót is betöltenének, amit – úgy gondolom – ezzel az előadással bizonyítottunk.

– Milyen a viszonyuk a Szegedi Nemzeti Színházzal?

– Nagyon jó. Sok mindent kölcsönöztek nekünk – kellékeket, ruhákat –, nagyon kedvező áron. Úgy tűnik, hogy a kapcsolatunk tovább javul és anyagiakban is támogat majd a

színház. Lehet, hogy közösen fogunk dolgozni, mivel ők is fölismerték szükségességét annak, hogy a fiatal nézőkkel kapcsolatokat kell teremteni.

– Miért Jákob és József bibliai történetét mutatták be?

– Mi az önkormányzathoz négy előadás tervezetét nyújtottuk be, ők a bibliai történetek fölmutatását jelölték meg. Ennek a megvalósítására adtak pénzt. Ennek egyik legkedvesebb regényemet, Thomas Mann József és testvérei című művét dramatiszáltam, és ebből született az előadás. Egy 20. századi, rendkívül kifinomult, önrónikus ember találkozik itt a Bibliának is nagyon régi rétegével, annak nyers, erőteljes világával. Azt hiszem, a régi történeteket így lehetett nagyon közel hozni mai világunkhoz.

– E darabban ön dramaturg, rendező és szereplő is.

– A darabban a 14 szereplő formál meg 39 szerepet. Természetesen teljes

értékűen nem lehet egy ilyen hatalmas regényt megjeleníteni, de megpróbáltunk töredékeiben is hűek maradni a regényhez. Thomas Mann is hű volt alapanyagához, a Bibliához.

– **A létrehozott színház amatőr vagy profi?**

– Nagyon messzire kellene menni, hogy választ tudjak adni erre a kérdésre. Maga a fogalom egészen mást jelent Nyugaton, mint nálunk. Ott az amatőrség életformát jelent, nálunk szakmailag nem teljes mértékű fölkeltséget. A próbafolyamat közepén kissé ironikusan mondtam a színészeknek: rájöttem arra, hogy amatőr színházat profi színészekkel a legjobb csinálni. Ez a színház nem amatőr, de ami az amatőr színházban szép és nemes, mind benne van a Szegedi Színkörben. A munka minden esetben profi.

– **A produkcióban több, jónevű színész vett részt. Hogyan sikerült összehozni egy ilyen jó csapatot?**

– Megkerestem azokat, akikkel szerettem volna együtt dolgozni. Majd mindenki igennel válaszolt. Nem tudom, mi ennek a magyarázata, de azt gondolom, leginkább az irodalmi anyag szépsége, a gondolatok nemesége.

– **Hány előadást terveztek?**

– Tizenkét előadást terveztünk, ennyire futja a pénzünk. Úgy érzem, kár lenne abbahagyni a sorozatot ilyen hosszú munka után. Bizok abban, hogy ha lesz érdeklődés, akkor megteremthetjük annak a feltételeit, hogy a jövő szezonban is tovább játsszuk a produkciót.

– **Az előadásokat a Tantusz Művelődési Házban játsszák. Ez azt jelenti, hogy ragaszkodnak egyetlen helyszínhez?**

– A szükséges feltételek biztosítása nagy feladat számunkra is, a Tantusz számára is. Én nem szeretem, ha a színészek össze-vissza játszanak. Szerencsésebb, ha van otthonuk.

Különösen nem jó, ha a színész más térbe kerül. Mert becsukott szemmel is tudnia kell, hol a díszlet, merre vannak a tárgyak, a kellékei. Szerintem sokkal egyszerűbb, ha a nézők utaznak, mintha a színészek.

– **Milyen elképzelései vannak a Szegedi Színkör további munkájáról?**

– Újabb pályázatokat fogunk bedni, és próbálunk biztos anyagi bázist teremteni. Terveink természetesen vannak, de létrehozásuk a támogatóktól függ. Szeretnénk a trójai háborúról készíteni egy előadást, Homerosz Iliászából, Shakespeare Troilus és Cressidájából, ókori drámákból, például Sophokles és Euripidész műveiből lehetne részleteket összeállítani, érdekes előadásokat létrehozni.

✱

Dobos Katalin, a Szegedi Nemzeti Színház színésznője és a Szegedi Színkör alapító tagja.

– **Milyen indítatások következtekben csatlakozott a színkörhöz?**

– Nagyon tetszett az az ötlet, hogy középiskolásoknak és egyetemistáknak játsszunk darabokat, de főleg Varsa Mátyás személye miatt csatlakoztam az egyesülethez. Ő nekem nemcsak kollégám hosszú évek óta, hanem nagyon jó barátságban is vagyunk. Végigkísértem a több mint féleves munkáját a darab elkészítésében. Nem sajnáltam sem időt, sem energiát, hogy 1500 oldalnyi irodalmi anyagot dramatizáljon. Sajnos, Szegeden nem ismerik kellőképpen. Azt hiszem, hogy a Jákob és József előadásai után a nézők is meggyőződhetnek tehetségéről.

– **A darabban három szerepet is játszik: Rebeka, Hadina és Potifárné. Melyikben érzi magát legjobban?**

– Mind a három szerepben nagyon jól érzem magam. Rettentően élvezem Rebekát, amikor öregasszony vagyok és bajszot festek az orrom alá. Ha-

dinában, aki egy fokkal fiatalabb, az tetszik, hogy olyan tenyeres-talpas. Potifárné papnő, érett asszony, aki nem ismerte a szerelmet, majd miután találkozik Józseffel, vulkányszerűen tör ki belőle az elfojtott sexualitás. Nagyon szép szerep. A három figurát egymásután játszani rendkívül izgalmas.

– **Hogyan értékeli a létrehozott produkciót?**

– Jóízű munka volt. Egy hét szünet után bizony óriási a hiányérzetem. Alig várom, hogy folytassuk az előadásokat. Remélem, hogy a közönség is élvezze a darabot.

– **Az, hogy ön az egyesület alapító tagja jelenti-e ez azt, hogy minden darabban játszani fog?**

– Nem valószínű, hogy minden előadásban rész veszek. Azokat a szerepeket fogom játszani, amelyekről úgy érzem, nekem valók.

– **Mit játszott az elmúlt évadban a Szegedi Nemzeti Színházban, és mik a közeljövő tervei?**

– Az elmúlt időszakban sok jelentős szerepem volt. Sajnálatos módon ebben az évben kevesebb lehetőséget kaptam, bár két fontos szerepet alakítottam. A belső hiányt a Szegedi Színkör pótolta.

✱

– **Rácz Tibor hol, milyen színházban játszott eddig?**

– Szüleim színészek voltak Szegeden, így én már három és fél éves koromban bekerültem a színházba. Ettől kezdve végigjártam az összes gyermek szerepet, amit csak lehetett. Jött a katonaság, egy év élelmiszeripari, az érettségi után boltos lettem és aztán félévet nyertem a színművészeti főiskolára. Egy év Szolnok, egy év operettszínház, öt év Szeged, majd nyolc év Zalaegerszeg. Most harmadik éve újra Szegeden vagyok.

– **Hogy került ebbe a produkcióba?**

Fotó: Schmidt Andrea

– Elég kacifántosan, ahogy hallom, mert először nem engem jelöltek erre a szerepre. A második sorból már előre kerültem, amikor az egyik kolléga visszamondta a szerepet. Nagyon szívesen vállaltam. Számomra mindig öröm, ha hívnak. Mindig újabb kihívás, feladat, aminek meg kell felelni. Úgy gondolom, itt is olyan feladat elé kerültem, amiből tanulhattam. Tulajdonképpen nem csalódtam. Elég nehéz szerep, de azt hiszem, megérte a vele való munkát.

– Szegeden főleg operett szerepekben láthatta a közönség. Mit jelent, hogy másfajta színészarcát is megmutathatta?

– Ez érdekes dolog. Már többen mondták: elterjedt rólam, hogy operettszínész vagyok. Nyolc évig hegedülni tanultam, négy évig éneket. Ettől az ember egyszer csak „zenés” lesz. Borzasztóan szeretem a zenét, úgy lehet, innen is eredhet ez a skatulyázás. Mégis, mindent szeretek érteni, mindent tudni. Akkor vagyok boldog, ha egy évadon belül sokféle stílusban megmutathatom magam.

– Két szerepet játszik: Lábánt és Kalmárt...

– Lábán figurája rendkívül érdekes. Otthon mindig végiggondolom, kinek milyen szerepe van a darabban, kinek mi a feladata. Lábánt úgy fogalmaztam meg, hogy ő nem olyan hithű, mint Jákob. Inkább mindenfélét megtesz azért, hogy jobb helyzetbe kerüljön, gazdagabb legyen, jobban érvényesüljön. Először úgy éreztem, nem értek egyet ezzel a szereppel. Mégis, izgalmas volt létrehozni ezt a figurát. Agyafúrta, ellenszenvesre formáltam Lábánt. Így Jákob jósa a jobban érvényesült. A Kalmár szerepe egyértelműbb. Ő egyszerű ember, aki szereti az életet, bejárja a fél világot és mindenből hasznot próbál húzni. Külön öröm számára, ha valami olyant talál, ami nem azonos a föld porával, ami egy kicsit fölül emeli őt, amiért úgy érzi, „na lám, érdemes volt élni, kalmárkodni”.

– Mit csinál pillanatnyilag és mik a tervei?

– Májusban csak egy előadásom volt a színházban – 18-án Konyha Budapesten. Emellett a Jákob és József előadások. A Zeneiskolában működik egy gyerekszínház, amellyel nem régen volt bemutatóm és várhatóan sokat fogunk játszani. Nyáron Zalaegerszegen részt veszek egy előadásban azokkal, akikkel 1982-ben alapítottuk ott a színházat. A jövő évadban szeretnék minél több újfajú előadásban szerepelni.

– Sinka Károly, Ön Romániából került Szegedre. Sokan nem ismerik az ottani pályafutását.

– 1955-ben végeztem a Színművészeti Főiskolán Marosvásárhelyen. A Székely Színház tagja lettem ezután, amire nagyon büszke vagyok. Egyben kineveztek tanársegédnek a főiskolán, a világhírű szavaló művész Tessitori Nóra mellé. Neki köszönhetem, hogy ma így tudok beszélni magyarul. Majd Temesváron a színház igazgatója voltam, ezt a feladatot 25 éven keresztül teljesítettem. Annak ellenére, hogy rokoni, baráti kapcsolatok kötöttek Magyarországhoz, sohasem gondoltam elhagyni a romániai magyarságot.

Az 1989-es fordulat után, nem telt el egy hét, Magyarországra küldött a Művelődési Minisztérium, a közös magyar-román rendezvényekre. Amikor hazatértem, a szabadság helyett anarchiát találtam. Úgy döntöttem, visszajövök Magyarországra. Szegeden voltak tanítványaim, barátaim, akik felajánlották, befogadnak. Hálás vagyok a közönségnek, aki elfogadott, és a társulatnak, amely számít rám.

– Hogy került a Szegedi Színkörbe?

– Az egyesület megtisztelt azzal, hogy meghívott az egyik kedvenc könyvem dramatisztációjába, és három szerepet fölajánlottak számomra.

– Az előadásban Jákob, Izsák és Mont-Káv szerepeit játsza. Melyik a kedvence?

– Jákob mindenestre. Bár színészileg a Mont-Káv a legalkalmasabb színpadi megjelenítésre. Gondolataiban mégsem tudok vele annyira azonosulni mint Jákobbal. Jákob az, aki legközelebb van ahhoz az ideális emberhez, akit én leghevebben követnék. Megformálni ezeket a szerepeket nagyon hálás dolog, de ugyanakkor pengeélen tálcol a színész.

– Képzeli-e ezt a történetet a mai világban...

– Mindez ma is aktuális. Szeretném, ha a közönség megérezné az előadásból azt a figyelmeztetést, hogy a jó és a rossz közötti döntés felelőssége a miénk. Gondolom, hogy mindezt képes felmutatni a színpadi adaptáció.

– Mit csinál most és milyen tervei vannak?

– A jövő évről még semmit sem tudok. Ami engem illet, semmi mást nem kívánok, csak azt, hogy ameddig erőm van, addig „zsákmányoljanak ki”.

– Bicskey Lukács – hogyan került ebbe a produkcióba?

– Már egy évvel ezelőtt *Varsa Mátyás* kérdezte tőlem, vállalnék-e szerepet egy olyan produkcióban, amely igaz, nem a színházban játszódna, de profi színészekkel, az ő rendezésében. Fél évvel ezelőtt derült ki, hogy Jákob és József lesz a produkció. Kis gondolkodási időt kértem, majd elvállaltam. Az az igazság, hogy engem igazából ez a fajta színház vonz, mivel a Szegedi Egyetemi Színpadon is játszom.

– Az előadásban három szerepe között vannak átfedések.

Ábrahám az, aki fölfedezi Istent és szövetséget köt vele. Ábrahám Isten-szemléletét József teljesíti ki. Az Agyal pedig Istennek kézzel fogható jelensége.

– Létezik-e valamilyen párhuzam József és Lukács között?

– Arra gondol, hogy mind a két név a Bibliából származik?

– Nem. Bicskey Lukácsra értem...

– Ez természetes. Abban a pillanatban, amikor az ember elkezd próbálni egy szerepet, óhatatlanul igyekszik annak az agyával gondolkodni. Ha ez sikerül, akkor valószínűleg valamit a szerepből megtartok magamban.

– Istenhívó vagy?

– Nagyon közel áll hozzám József Isten-felfogása. József azt mondja:

„minden ember a saját világának a közepe”, és hogy ő „szolgálni akar, de csak a legmagasabbnak”. És az vajon ki?

– Józsefet testvérei verembe dobják, majd eladják. Ő mégis megbocsájt nekik.

– Ami engem illet, egyértek vele. A megbocsátás a világ legtermészetesebb dolga. Mi-több, József ezt mondja: „Ha megbocsátásról lehet szó közöttünk, nekem kell bocsánatot kérnem tőletek. Mert túlságosan tudtam, mindig, mire megy ki a játék, és nektek kellett a gonosz szerepét játszani, hogy minden így történjék.”

– Szanka Dóra – eddigi pályafutásod során játszottál már jelentősebb szerepeket?

– Igen. A stúdió keretein belül játszottuk a Kis herceget, amiben én a Róka voltam. Itt most, ebben a darabban fiatalok és érettebb színészek egyaránt szerepeltek.

– Segítségedre voltak ezek a kollégák?

– Segítettek különböző jelenetekben megtalálni a legjobb megoldásokat. Apróságokat és fontosabb dolgokat is sikerült együtt kitalálni.

– A Ráhel, ifjú József és Bész-Em-Héb szerepekből melyiket játszd legszívesebben?

– Nagyon szeretem csinálni mind a két nagy szerepemet – Ráhelt és a gyermek Józsefet is. Mégis Ráhel vonz jobban. Ez a nő sokáig nem tud gyereket szülni, amikor pedig sikerül, nemsokára meghal. Sok dologban Ráhelt rokonnak érzem magamhoz. Azért örülök a szerepnek, mert most kivételesen nem egy kicsattanóan vidám figurát kell játszanom – mint amiket eddig sokszor csináltam. A József szerepét nem úgy alakítottam, hogy ő fiú, hanem az volt a célom, hogy megmutassam, emberként milyen ő.

– Mit csinálsz, és mit tervezel?

– Most kapom meg a gyakorlatos színészi bizonyítványomat. És ígéretet, hogy újra szerződhetnek. Nagyon szeretnék minél többet játszani, kipróbálni magam.

– Radó Péter, honnan jöttél Szegedre?

– Debrecenből jöttem Árkosi Árpád hívására. Egy éve vagyok itt. Szerepeltem a Konyhában és a Csirkefejen. Színházi családból származom. Az első szerepemet nagyszínpadon 11 éves koromban játszottam.

– Hogyan kerültél a Szegedi Színkörbe?

– Varsa Mátyás kért meg, hogy vegyek részt ebben a produkcióban. Nagyon tetszett a Fáraó-szerep, teljesen beleszerettem.

– Három kisebb szereped is van: Benjámín, Elifáz és Kedma...

– Fontosak a kis szerepek is, mégis a Fáraó az, amelyet igazából szeretek. Nagyon nehéz volt, mivel 15 percig egyfolytában kell beszélnem, óriási energiával. A megszállott, epilepsziás Fáraó figurája valahol egy kisfiú és egy géniuszt között ingadozik.

Heka László–Szondi Ildikó

Mottó: „Az emberi történelem a pillanat egy vándor két lépése között.”

Tanyaszínház, világszínház

Vajdasági passiójáték Sziveri és Kafka után szabadon – szabadon?

A Tanyaszínház egy rendhagyó társulat, mozgalom, hívhatjuk bárminek, hisz nevük úgyis fogalomná vált, amely 16 évvel ezelőtt jött létre a Vajdaságban, mint az indulófélben lévő Újvidéki Színművészeti Akadémia nyári diákszínháza. Az akadémia diákjai, *Kovács Frigyes és Hernyák György* hozták létre, néhány évig csinálták, majd amikor belefáradtak, ilyen-olyan okokból kifolyólag lemorzsolódtak, *Soltis Lajos* színész, rendező és tanár vette át a stafétabotot.

Vezetése alatt a Tanyaszínházból sikerült létrehozni egy nagyon jelentős alternatív színházat, amely olyan helyekre viszi el a színházművészetet, ahová hivatásos vagy amatőr társulatok nem juthatnak el. Rájuk elsősorban a mozgékonyág jellemző, hisz mindegy, hogy vásártereken, kocsmákban, tornatermekben, iskolaudvaron játszanak, vagy közszínházban.

– Általában 15–30 fős szereplőgárdával dolgozunk – meséli a társulat fáradhatatlan vezetője, rendezője, beszerzője, szellemi atyja, egyszóval mindenese, *Soltis Lajos*. – Első naptól kezdve következetesen követünk egy színházkonceptiót, amelynek nem csak a szórakoztatás a célja, hanem a színházra való nevelés is. Falvakban, tanyacsoportokon játszunk, de meghívásra világvárosokban is fellépünk. Évente mintegy 50 külföldi meghívás érkezik, ebből 25–30-nak tudunk csak eleget tenni. Nemzetközi szemléken, világfesztiválokon veszünk részt, ott voltunk például a budapesti Ruhaha színház világfesztiválján, amelyet június 10-étől rendeztek meg a fővárosban. Erre az jellemző, hogy minden évben más-más világváros a szemlé házigazdája.

– **Megalakulásától kezdve egyfajta fehér foltot igyekezett kitölteni a Tanyaszínház.**

– Igen, annak idején, amíg jobban mozoghattunk a Vajdaságban, évente kb. 20 ezer embernek játszottunk, városokban, kis, eldugott falvakban 20–30 előadást adtunk. Bácskát, Bánátot keresztül-kasul bejártuk, sajnos, harmadik éve már, hogy nem tudunk eljutni Baranyába meg a Muravidékre, ahol annak idején színtér rendszeres vendégek voltunk. Óriási távolságokat jártunk be. Jellemző ránk, hogy szamaras fogattal közlekedünk, van két ekhős szekerekünk, s ezek képezik egyúttal a színpadot is. A színészek többnyire kerékpárral követik a szekereket. Hosszabb, határon túli turnéra azért autóbusszal szoktunk utazni.

– **Hogyan történik a színészek kiválasztása, hisz rajtad kívül szín-**

Soltis Lajos

te évente változik a társulat összetétele?

– Színházpedagógiai intézmény is a Tanyaszínház. Nálunk, a Vajdaságban igen fejlett a diákszínhátszáz. Igazából talán most érte el a csúcst, köszönve a Becsei Májusi Játékoknak és a középiskolások művészeti vetélkedőjének, amely több mint 20 éves múltra tekint vissza. Ezekben a szemléken mi, a színház vezetői is részt veszünk és figyeljük az ifjú, kibontakozó tehetségeket. A májusi játékokon az általános iskolások szerepelnek, az utóbbin meg a vajdasági középiskolások legtehetségesebb szavalói, tollforgatói, színészei mutatkoznak be. Ezek a fiatalok képezik az utánpótlást, azt a kemény alternatív színészi magot, amelyre később mi is építünk. Itt tűnt fel Urbán András Aiowa csoportja, ők szintén a mi felfedezettjeink. Legalább 25–30 rendezőt, színészt sorolhatnék fel, akik innen kerültek ki, így jómagam is.

– **És ezután következett Budapest.**

– Szerencsém volt, hogy a gimnázium után a budapesti Színművészeti Főiskolára iratkozhattam. Meg az is szerencse, hogy tanulmányaim elvégzésével hazakerültem és nem maradtam ott. Fantasztikus tanáraink voltak, elsősorban az osztályvezetőm, Vámos László, aki Szegeden sem ismeretlen. Ő tanította a színészmesterséget, Nádasdi Kálmán volt akkor a rektor meg a magyar zene és irodalom kapcsolatai nevű tantárgy oktatója. Major Tamás is tanított, csupa olyan művész, akinek kisujjában volt a szakma és tudását át is tudta adni.

– **A Tanyaszínház megalakulása óta először fordul elő, hogy a bemutatót nem szülőfaludban, Kavillóban rendezitek meg.**

– Sajnálatos, de ismert körülmények miatt mi már tavaly is alig tudtuk összehozni a Tanyaszínházat. Nagy lemondások árán mégis sikerült, s úgy érzem, eddigi legjobb alkotásunk az elmúlt évben született, George Orwell *Állatfarmját* vittük színre. Harminc színésszel mintegy 15 előadást adtunk, s kb. 25 ezren láttak bennünket. Csak a Vajdaságban léptünk közönség elé, s már akkor – a háború hatására – megtizedelt, elhagyott falvak lakosai fogadtak bennünket. Az előadást csak úgy tudtuk megtartani, hogy végigkoldultuk, –kalapoztuk Vajdaság szinte valamennyi gyárát, üzemét, felkerestük a művészeket, a minisztériumhoz is folyamodtunk. Óriási összefogással különböző árveréseket rendeztünk, könyv- és festményaukciókat, s a művészek lemondtak honoráriumukról a javunkra. Az idén már erre sem számíthatunk. Tavaly Angliába is meghívtak vendégszereplésre, de benyújtott kérelmemre a Szerbiai Művelődési Minisztérium még csak nem is válaszolt. Ez az idén újra megismétlődött. Akkor döntöttem: átköltöttem a Tanyaszínházat Magyarországra, lévén, hogy már az elmúlt évben is 35 előadást játszottunk itt. Különböző alapítványoknál próbálkoztam, kérelemmel fordultam a Művelődésügyi Minisztériumhoz is. Részben összejött a pénz. A kiskunhalasi örkormányzatnak köszönhetően színistúdiót vezetek, s ennek apropóján megpályáztam a minisztérium egyik ösztöndíját, ami be is jött. Ez az összeg elegendő arra, hogy 3 hét alatt Magyarországon létrehozzuk az ideai előadást.

– **Hol van a stábotok?**

– Az előadás Magyarország három különböző pontján készül. Zsámbékon kezdjük, aztán jövünk Kiskunhalasra, onnan meg Békéscsabára. Mire ez az interjú megjelenik, addigra a bemutatás is túl leszünk. Az ősbemutatót július 17-én, szombaton tartjuk Kiskunhalason. Ezt követően valóságilag Szegedre is ellátogatunk, hiszen 21-én meghívtak egy nemzetköz színházi találkozóra. Július 24-én vissza kell mennünk Zsámbékra, mert ott meg mi zárjuk a Zsámbéki Szombatok elnevezésű színházi sorozatot. Onnan Szabadkára költözünk, majd fellépünk Csantavéren, Völgyparton, Tornyoson és Utrinén. A vajdasági bemutató július 31-én, szombaton lesz Kavillóban. Ide külföldi társulatokat is meghívtam, de fellépnek a vajdasági alternatív és amatőr színházak is. Reméljük, a debreceni Alföld

társulata sem utasítja el a meghívást, ők egy Sütő darabbal mutatkoznak be. A műsor délután 4 órakor gyerekelőadásokkal kezdődik, ifjúsági darabokkal folytatódik, majd este 9-kor tartjuk a Tanyaszínház bemutatóját. Ezenkívül táncházat, képzőművészeti kiállításokat, író-olvasó találkozókat is tervbe vettünk. Természetesen az idén sem marad el a babgulyás és a víz és zsír nélküli főzött birkapaprikás. A rendezvény vasárnap zárul. A tervek szerint nyolc előadást nézhetnek meg az érdeklődők. Körülbelül 1300–1500 látogatóra számítunk, ami Szeged viszonylatában lehet, hogy nem sok, de Kavillóban, ahol 130 lakos él, ez óriási szám. Ezután megindul a vajdasági turné augusztus 9-én fejezzük be. Régi vágyunk, hogy Dél-Bánátba is eljussunk, de eddig valami miatt mindig elmaradt. Az idén 15 előadást ott is be szeretnénk mutatni, és reméljük, a hatalmas pénztelenség és a benzinhíány sem fog megakadályozni ebben.

– Szegedet rendre elkerülik a vajdasági művészek, színészek, társulatok. Mi ennek az oka?

– Szegednek visszamenőleg 20 éve van egy nagyon erős alternatív színházi élete, amelynek a JATE volt a bázisa. Ezek a színészek, rendezők nem keresték velünk a kapcsolatot. A budapesti Pinceszínház vagy a Kinizsi klub mindig megtalált bennünket, akik 20 évvel ezelőtt is – nagyképűség nélkül mondhatom – az európai avantgard élén jártunk. Nagyon sajnálom, hogy a mai napig nem tudok Szegeddel egy tisztességes együttműködést nyélbe ütni, úgy látszik, nekik más kell. A JATE előadásait rendszeresen nézem, és szeretem is ezt a fajta színházat. Szívesen együttműködnék velük, attól függetlenül, hogy én Hernyák Gyurival egy autentikus vajdasági színházat csinálók, amely igenis alternatív, igenis avantgard, és inkább az abszurd felé tendál, függetlenül at-

tól, hogy népszínművet játszunk vagy Shakespeare-t. Az itteni emberek nem találják meg a hozzánk vezető utat, mi pedig, ha idejövünk, egy kicsit betolakodónak számítunk, „gastarbeiternek” vesznek bennünket. Van egy másik dolog is. Amióta megnyílt a tompai átkelőhely, azóta Budapest Kecskeméten keresztül jobban elérhető a számunkra. Vonaton is Szabadka–Kiskunhalas volt az útvonal és nem Szabadka–Szeged. Szeged egy holt kanyar, Dunakanyar, amelyet mindig átvág valamilyen más szándék. Az itteni erős alternatív mozgalom egy kicsit föl is capta a farkát, nem tartotta fontosnak, hogy dél felé, felénk is nyisson. Más mentalitás voltunk mi, befolyásolt bennünket a Balkán, hál’ istennek színház szempontjából az a Balkán, amelyre viszont a világszínházi irányzatok gyakoroltak óriási hatást. Sarajevóban tartották a kis- és kísérleti színházak fesztiválját, itt volt a nagyszerű Bitef, amelyre a világ legjobb társulatai jöttek el és egy halom olyan dolog, ami irányított bennünket. Az Urbán Andrásék színházának például nagy hiánya, viszont hatalmas jövője is van Magyarországon, de ők sem tudnak itt gyökeret verni.

– Végezetül megkérnélek, szólj legújabb darabotokról is néhány szót!

– Érdekes és jellegzetesen vajdasági darab ez. Ketten írtuk és rendeztük Hernyák Gyurival Formáját, műfaját tekintve ez egy passiójáték, amely bizonyos értelemben végigkíséri egy ember születését, kinkeservét, keresztre feszítettségét, mennybemenetelét, kiűzetését. Létezik egy prototípusunk, a mindannyiunk által közkedvelt és sajnálatos módon elvesztett költőbarátunk, Sziveri János, róla mintáztuk ezt az emberfiát. Sziveri verseiből Kafka naplóvallomásaiból olyan művet próbáltunk összehozni, amely általánosítható, a vajdasági

ember megszületéséről, boldogságáról, gondjairól, kínjairól, keresztfeszítéséről és talán a mennybemeneteléről is szól.

Azért vettük Sziverit mintaképnek, mert azoknak az esete, akik otthon maradtak és azoké, akik a költőhöz hasonlóan elűzettek, kiűzettek otthonukból, általános érvényű. Általánosítható ez az egyedi példa azokra is, akik lehet, most Magyarországon látogat szerkeszteni, és csontig benyalnak a rendszernak, a kereszturcolást, a töviskoronát, az olyan ember, aki otthonról elfőjt, és itt is azt a vonalat folytatja, tiszteleggel és becsületesen vállalva a kinszenvedést, a kereszturcolást, a töviskoronát. Mi az édent hamis édennek festettük meg, papírmáséból van, giccses, nincs értéke. Érdekes az előadás mottója is: „Az emberi történelem a pillanatot egy vándor két lépése között.” Kafkától származik ez a zseniális bölcsesség és nagyon jellemző erre a szegény, szerencsétlen vajdasági emberre, aki valamikor úgy érezte, hogy tényleg ott van Európában. A KGST országaihoz viszonyítva ott is volt, csak ez hamis paravánnak bizonyult. Ez az igazság. A következő lépésben már visszazuhantunk 50 évvel hátrébb, a II. világháború szintjére. Nem előre, hanem hátra léptünk. A két lépés között olyan tragédiák történtek velünk, amelyek megtizedelték a vajdasági magyarságot. Akik otthon maradtak, azok már csak egy szellemi szellemhadserget képeznek. A keresztfeszítetésünk megtörtént. Ezt nagyon kevés ember élte túl. A feltámadás nem biztos, hogy nem egy megjátszott feltámadás lesz. Lehet az emberfiával kapcsolatban is ugyanez történt, tehát színlelt feltámadás volt. Majd kiderül. Előadásunk nem hiszem, hogy választ tud adni minderre.

Turi Tibor

Fotók: Dormán László

Sötétbe kinyújtott kéz

Látogatóban Szemendrey István költőnél

Úgy volt, hogy náluk beszélgetünk, a lakásukon. Aztán villámgyorsan megváltozott a program. Először a Tiszavirágba kellett mennem. A törzshelyünkre. Ahol még a bejáratnál szemközti plakát is azt hirdeti: Igyon sört, a sör folyékony kenyér.

De nem. Ő most csak szódával él. Ott ül az ablak mellett, a világosságnál, közben olvas valamit. Asztalán könyvek, dossziék, papírok és tollak hevernek, az oldalsó székeken meg szatyrjai sorakoznak. Amikor észreveszi, hogy valaki megáll az asztalánál: felkapja a fejét. Először szikrákat szór a tekintete. A következő pillanatban viszont megismer, elmosolyodik és helyet csinál.

– Na végre – kezdem a duzzogást –, hozzád alig lehet leülni. Te minduntalan úgy jelensz meg az emberek előtt, mint valami ügynök, zsbárus vagy örökös átutazó. Váladon táska, kezeidben két-három tömött szatyor. Amik most is itt vannak veled. Mit kell neked folyton-folyvást ennyi mindent magaddal hordanod?

– Mit – néz rám gyermeki kíváncsisággal, aztán ökölbe szorul a keze –, hát mindent. Én állandóan magammal hordom legfontosabb dolgaimat. A legfrissebben beszerzett könyveket, néhány nemzeti szalagot, aztán legalább négy-öt golyóstollat, nem beszélve a legújabb verseimről. Más szóval: a fegyvereimről.

– **Hogy érted ezt?**

– Úgy ahogy mondom. Minden időben, valamennyi társadalmi formában a legnagyobb, legerősebb fegyver a művészek kezében volt. Akár hiszed, akár nem: a toll még az atombombánál is hatalmasabb. Mert ez élébe tud menni, meg tudja állítani a katasztrófális pusztítást. A másik viszont sohasem bírja teljességgel megsemmisíteni az emberi érzéseket és gondolatokat.

Hallgatunk egy darabig, majd fizeti és indulni szeretnének hozzájuk. De hiába szólítgatjuk a pincért. Erre a társam hangosabb lesz.

– István! István! Pista! Pista! – harsogja ütemesen, közben ökleivel az asztalra csap mindannyiszor. S nem is feleslegesen. Hisz a főúr rögvest megjelenik.

– Látod – mondja készülődés közben –, bolond ez a világ. Még akkor is a saját nevünket kiabáljuk, amikor a pincért, a másik embert akarjuk elérni.

Hol mellettem, hol előttem lépked a Tisza Lajos körút szürke aszfaltján. Nem ismeri az egyformaságot. Zaklatott, dinamikus ember.

Körülöttünk már fényben úsznak a fák, a házak; a járókelők is világos, tarka ruhákban lófrálnak. Ő azonban sötét, fekete öltözetet visel. Mint máskor is. Valahogy hozzá-nőtt e komor, már-már vészjósló megjelenés. Pedig hófehér haja, deres szakállja amolyan „tatás”, „bácsiás” kifejezést ad neki. Szó, ami szó: ő még külsejében is az éles vágások, a markáns kontrasztok megtestesítője.

A villamosmegállónál mégis megszeppen némileg. Holott csak egy udvarias fiatalember szólítja meg.

– Ne haragudjon, művész úr, de gratulálni szeretnék hétfőn megjelent verséhez, a Szegények admirálisához. Szörnyű volt ez a Mars téri gyilkosság. Maga pedig olyan emberi melegséget adott az egésznek. Nagyon szép volt. Háromszor is elolvastuk.

– Köszönöm – hangzik a megilletődött válasz. Amikor a fiatalember elbúcsúzik, ő szólal meg először.

– Tudod, ki volt ez a férfi?

– Nem, honnan tudnám.

– Nyomdász, a nyomdában dolgozik. Ők azért értenek valamit az irodalomhoz, a költészethez, nemde?

Biccenék. De ekkorra már ott is van mellettünk az 1-es villamos. Felszállunk, majd a harmadik megállónál lepatanunk. Célhoz értünk.

*

Régi, földszintes, négyablakos ház a Kossuth Lajos sugárút jobb oldalán. Az udvar négyszögében frissen nőtt füvek ragyognak, köztük pedig lerobbant autók sokaságát látni. Akár egy roncsstelepen. Pedig itt minden olyan békés, falusias. A fészerek, a fák, a lágyan hajladozó füvek,

nem is szólva a macskák seregéről. Más kérdés, hogy a kutya triász támadó csaholása miatt alig tudunk bejutni a lakásba.

Persze az lesz a pontosabb, ha inkább egy kopottas, tágas régiveretű szobáról beszélek. Ahol talán a könyvek foglalják el a legtöbb helyet. Ezek nagy része kupacokban áll a padlón. A falakon meg képek, egyben a költői estek plakátjai észlelhetők. Nekem mégis a kifüggesztett sportérmek garmadája tűnik fel.

– **Nem is tudtam, Pista, hogy neked a sporthoz is ilyen eleven közöd volt.**

– Pedig gyerek- és fiatalkorom jó része ehhez a világhoz kötődött. Igaz, már gyerekként is sokat olvastam, de valahogy idegenkedtem az irodalmároktól, a költőktől. Amolyan finomkodó embereknek tartottam őket. Inkább a sportolók közt találtam meg a magam embertípust. Vagyis: a kemény, küzdő típusú, célirányos egyéniségeket.

Hosszú lenne elmondani: mennyi mindenbe belevágtam itt is. Már tizenöt évesen a Dózsában, az NB 2-ben fociztam, ahol a legendás Kalmár volt az edzőm. Aztán Pestre akartak vinni. Én azonban inkább az atlétikába nyergeltem át. A magyar serdülőbajnokságon mindenesetre harmadik voltam futásban. Később pedig 1954-ben 12 atlétikai versenyszám közül 9-ben én lettem a győztes. 18 éves voltam ekkor.

– **De mintha említettél volna egyszer, hogy aztán mégiscsak éltél egy ideig a fővárosban.**

– Igen, végül is az atlétika sodrásában kerültem fel Pestre. És itt kimondottan megszállott életet éltem, ifjúsági válogatott voltam, háromszor edzettem naponta, egyben sohasem fekéldtem le nyolc óra után. Talán az is mond valamit, ha megemlítem: én ugyanazt az edzésadagot vettem, mint ami Iharosnak, Rózsavölgyinek vagy Táborinak volt kiszabva. Ráadásul a kitűnő Farkas Mátyas kezei alatt dolgozhattam. Ő volt az edzőm. Őt ki ne hagyj, semmiképpen. Ő nagyon fontos volt az életemben.

Ahogy befejezi a mondatot, nyugatlanul feláll, majd keresni kezd valamit. Sok-sok fényképet vesz elő, azok közt kotorászik.

– **Mi van, most mit keresel?** – kérdelem tőle.

– Ő, semmi, ez nem ide tartozik. De nem hagy nyugton egy kép, egy közös emlék, mert a lelegején erről is beszélgettünk.

Ebben is ráismerek különös egyéniségére. Míg másoknál redszerint határozottan különválnak az események időskijai, addig ő egyszerre több időzónában él. Neki egy pillanat néha fontosabb, mint megannyi elfecsérelt esztendő.

– **Pista, Te szoktad mondani: nincs más hátra, mint előre. Most ehhez kellene igazodnunk. Vagyis jó lenne, ha elmondanád: hogyan, miként alakult a továbbiakban sportolói karriered.**

– Ami azt illeti, gyalázatosan. Tizenkilenc éves voltam, amikor elkezdődött a baj. Úgy hívják ezt, hogy vesevérzékenység. A vizeletben tehát egyszeriben megjelent a vér. Nem volt mese: öt hónapig a sportkórházban kellett lennem. Így aztán a későbbiekben nem folytathattam az atlétikát.

Csönd. Majd ukrán vodka kerül az asztalra. Nézünk egymásra, minthogy ki nem álljuk ezt az italfajtát. De csak ez van. Összekoccannak hát a poharak.

*

A szoba középső falához kopottas, fakuló nemzeti zászló simul. Előtte meg gyerekkjátékok hevernek az asztalon. Ez is egy furcsa kontraszt. Mégis inkább a zászlót fürkészem. Pista rövidesen észreveszi ezt.

– Ne gondold, hogy én amolyan hülye magyarkodó vagyok. De az embernek azért tartozni kell valahova. E nélkül nemigen érdemes élni.

– **Nem gondolok én semmit, csak szemes, kíváncsi fickó vagyok.**

– Hát akkor elmondom: én igazában árva gyerekként nőttem fel. Őt éves voltam, amikor elvesztettem az anyá-

mat. Aztán gyerekkorom egy részét Bécsben töltöttem, még a nevelőapám is német volt. Innen adódik, hogy ma is elég jól beszélek németül. Mi több: idetartozik az is, hogy Vonalberg tartományban ugyanabban az ágyban aludtam egy hétig, mint amelyikben Hemingway is pihent. Rádásul tízévesen a kusteini várbörtönt is megnéztem, ahol a magyarok raboskodtak.

– Ezek szerint a gyerekkori érdeklődésbe és vonzalmakban lényegében már ott van a későbbi felnőtt is?

– Űgy, ahogy mondod. Hiába voltam én ifjúsági válogatott a fővárosban: már akkor is próbálkoztam versírással. Aztán keresztapám révén – aki az Akadémián dolgozott – megismerkedtem Devecseri Gáborral és Darázs Endrével. Ők látták a munkáimat, s csak annyi megjegyzésük volt: kár atlétikával foglalkoznom.

Eddig szemben ült velem, amolyan szokványos hivatalos pozícióban. Most gondol egyet: odakuporodik a padlóra a lábam mellé. Akár egy kisgyerek. De azért a vodkát is hozza magával.

– Pista, a betegséged miatt amúgy is befellegzett az atlétikának. Mi történt veled ezután? Most jött az irodalom, a költészet?

– A francot. Most jött a politika, a történelem és az előbb emlegetett hazafiság. Mert 1956-ban tértem vissza Szegedre: éppen húszévesen. És rögvest belekerültem az itteni események kellős közepébe. Elég, ha megemlítem: én írtam a búcsúztató beszédét Swarcz Lajos temetéséhez. Ehhez tudni kell: itt ő volt a forradalom egyedüli áldozata.

– A későbbiekben viszont mindezért valószínűleg neked kellett jócskán megfizetni.

– Így igaz. Habár a kommunista hatalom nem kapkodta el a visszavágást. '56 után még egy rövid ideig újságíró lehettem a Délmagyaránál. De csinálnom kellett egy írást az újjáélelt ifjúsági szervezetekről, ami miatt újra bajba kerültem. Túl bátor volt, túl szókimondó. Így aztán udvariásan innen is leléptettek.

Voltaképpen csak 1958-ban kezdődött el az igazi retorzió. Először behívtak Herceg őrnagytól, majd végtelennek tűnő kihallgatások következtek. Végül huszonnégy éven Tatabányára, a nyolcas aknába irányították, ahol az egyik legnehezebb testi munkát kellett megismernem. De ezt nem bírtam sokáig: rosszul lettem. Így újra visszakerültem a sportkórházba, ahol megismerkedhettem Ungvári Tamással.

Rekedtes hangon, de szenvedélyesen beszél. Néha parázslak a szeme, máskor meg átmegy melegbe, simogatóba. Például az utóbbi emléknél. De a gesztusai, a kézmozdulatai is ilyen szélsőségesek. Hol ökolbe szorul a keze, hol békésen, barátságosan elernyed. Mintha a testbeszédével is azt mondaná: nem létezik középút.

– A korábbi hatalom azonban nem felejtett egy könnyen – próbálom továbbvinni az eseményeket. – Gondolom: a későbbiekben is éreztették veled, hogy te „rossz múltú”, „megbízhatatlan” egyén vagy.

– De még mennyire. És itt az volt a lényeges: engem csak fizikai munkára lehetett alkalmazni. Ennek tudható be, hogy egyszer segédmunkás voltam, aztán zománcképező, majd dolgoztam a kenderüzemben és a vízműveknél is. Egyébként az utóbbi helyen mégiscsak én csináltam meg az első üzemi újságot. Közben a családommal, a fiaimmal egy alagsori pincelakásban éltünk 1964-ig.

Később pedig az előadói, költői estjeimbe is léptenymom beleszólt a politika. Volt, amikor betiltották a verseimet. Aztán előzetesen le kellett adnom a műveimet a pártbizottságra, hogy ellenőrizzék, cenzúrázzák azokat. Nem felejttem el: 1984-ben maga Marosán György szólt le az ittenieknek, hogy nagyon vigyázzanak erre az alakra.

– Véleményed szerint miért tartottak ennnyire verscid nyilvánosságát?

Most hallgat egy darabig. Aztán rágyújt egy Kossuthra. A sókadikra. Mert nem hajlandó gyengébb cigarettát szívni. Önpusztító típus. Pedig imádja az életet.

Nézd, egy olyan társadalomban, amelyben az ellentétek, a problémák elkenésére törekedtek, ott semmiképpen sem szívélhették az élésre kihegyezett, indulati tötésű verseket. Ahogy a magyarságtudat felváltása is ellenkezett a hivatalosan propagált internacionalista eszmékkel. Azt hiszem: ennyi volt az egész.

*
A lakóterünkben elhelyezett képeknek, plakátoknak és dísz tárgyakkal van valami belső logikájuk. Szorosabban

vagy lazábban, de tartalmilag azért összetartoznak. Nem azért, mert egyetlen fizikális térszerkezetben funkcionálnak. Sokkal inkább azért, mivel az ott élő személyiség szubjektív, szellemi kivételéseinek tekinthetjük őket.

Szemendrey Pista szobájában is fel van adva a lecke. Míg az egyik falragaszról a kubai forradalmár, Gevara portréja tekint ránk, addig a másikon Latinovits Zoltán szenvedélyes arca látható. Majd egy Pataki Ferenc grafika következik, után pedig jó néhány szerzői est plakátja. Van, amelyik a JATE vagy a SZOTE klub fejlécét viseli, van, amelyik a Fiatal Művészek Klubjára utal.

– Nem is kérdeztem még tőled, voltaképpen mikortól kezdted komolyabban foglalkozni a költészetel?

– Űgy emlékszem: 1969–70-re tehető ez az időszak. Ekkoriban szinte mániakusként bújtam a könyvtárat, a könyveket, ugyanakkor rengeteget is írtam. Mindenesetre Polner Zoltán volt az, aki közölni kezdte a verseimet. Aztán jöttek a költői estek, amelyeken Vass Gábor éppúgy szerepet vállalt, mint Szabó Jldikó.

– Tényleg, én is ott voltam egy-két szerzői esteden, s feltűnően sok embert láttam a termekben. Volt közöttük mernök és tanár, aztán géplakatos és fuvaros is. Egyszóval, mindenféle rendű és rangú ember előfordult ott. Ne haragudj, de ezek szerint te amolyan népi vagy népnemzeti költő vagy?

– Szerintem az az igazi költészet, amelyik benne él a népben. Ebben a fogalomban ugyanúgy benne van a művelt ember, mint a legegyszerűbb halandó. Más lapra tartozik, hogy én igazában az intellektuális műveket szeretem. A könyvtáramban nem is tartok regényeket. Azt tartom ugyanis: amelyik nemzetnek nincs kultúrája, nincs gerince, annak jövője sincs. Akkor a szabadság elérhetetlen.

A költészet egyébként is pusztán szolgáltatnak fogható fel. Ha egy utcaseprő igényesen végzi a dolgát, s én ott jóízűt sétálhatok a kisfiammal, akkor miért kell őt más mércével mérni. Az életet tehát fontosabbnak tartom a művészetnél.

– Benned mégis az irodalom, a költészet tartja a lelket. Nem is szólvá az ismertségről, munkáid népszerűségről. Bizonyára ez is belejátszik, hogy valósággal ontod magadból a verseket. Aztán meg osztogatod őket. Persze csak azoknak, akiket szimpatikusnak tartasz. Pedig te is úgy tartod: az igazán jó mű ritka, mint a fehér holló.

Figyeli a kérdésem, közben piros lesz arca, mint a paprika. Attól tartok: megbántottam az érzékenységet. Eszembe jut, hogy akkor sem szabad véleményt mondanom, amikor a végére jutok egy-egy újdonsült versének. Mintha félne a kritikától.

– Nagyon tetszett a kérdésed. Mert nem kisebb dolgot érintettél, mint a mennyiségi és minőségi lét problematikáját. De ezzel én úgy vagyok, mint a szántó-vető magyar ember. Aki nem csupán tíz barackfát ültet el, hanem annyit, amennyit csak lehet. Ebben a térségben, itt Közép-és Kelet-Európában ugyanis nagyon sokat kell vetnünk, hogy egyáltalán valami megmaradjon. Nálunk a kultúrának, a művészetnek még egyféle nevelő funkciója is van. Ami természetesen a fejlettebb államokban már kevésbé fontos.

– Ne vedd rossz néven, de lényegében a romantika és a szecesszió korának művészi mentalitását követted. A bohém, kocsmázó életet többre tartod a józan polgáriságnál, ahogy a művészetnek is egyfajta világ-megváltó jelentőséget tulajdonítasz. Önként adódik hát a kérdés: miért haragszol annyira a környező valóságra?

– Főként azért, mert nálunk ijesztően sok a puhagerincű ember. Mindenki tanul, tanul, de pusztán csak a papírok, a pozíciók kedvéért. Amde igazán okos és képzett embereket alig-alig látok ebben a nyüzsgésben.

Rádásul többé-kevésbé ugyanazokat az egyéneket észlelem a vezetői posztokon, akiknek egy része annak idején engem komiszul elgáncsolt. Nem csoda így, hogy most a jó ízlésű emberek többsége visszavonult a közélettől. Nincs kedvük résztvenni e gusztustalan tülekedésben.

– Ilyen helyzetben a kultúra határfoka is ugyancsak megcsappan. Mindenesetre Kafka azt vallotta: „A művészet... sötétbe kinyújtott kéz, mely szeretne megragadni valamit a kegyelemből, hogy ily módon

Fotó: Révész Róbert

aztán maga is ajándékozó kézzé változhasson." Szerinted mennyire érvényes e gondolat a jelenlégi időkben, együttal saját munkásságodra nézve is?

– Ez teljesen igaz. És gyönyörű is. Kafkát én is szeniá-lisnak tartom. Annál inkább, mivel magam is azt gondolom: aki a művészetet vállalja, az lépten-nyomon a halállal parolázik. S mindezt a többi halandó érdekében csinálja. Mert nincs becsesebb az életben, mint a mindennapi meg-harcolt szeretet. Lényegében én is é/ harc közkatónája vagyok.

Most újra tűzbe jön. Talán az utóbbi mondatok miatt. Feláll, rágyújt, aztán keresztbe-kasul mászkál a szobában. Úgy tűnik, mintha csak magával volna elfoglalva. Mit te-hetnék így, magam is cigarettáért nyúlok. És öngyújtóért. De a tüzesiholásban őt nemigen lehet megelőzni.

– **Pista, ha már a szeretetnél tartunk, akkor hogy van az, hogy költő létedre szemlátomást jobban ked-veled a festőket, a képzőművészeket, mint az irodal-márokat.**

– Először egy kínai mondásra hívom fel a figyelmed. Arról van szó: Egy kép többet ér tízezer szónál. Am az sem mellékes, hogy az emberiség története is azzal indul: legyen világosság. És az a legfontosabb, hogy az igazi költők minduntalan képekben gondolkodnak. Aztán a kifejezőmódjuk is ehhez igazodik.

Egyébként Van Gogh a kedvencem. Akinek még a sírjá-ra is napraforgókat helyeztek. Mert lánglelkű művész volt. Hiába pusztult el viszonylag fiatalon: mégis győzni tudott.

Ami az is mond valamit, hogy a 70-es évek elején ki-mondottan műgyűjtéssel foglalkoztam. Mintegy 120 fest-ményem volt, amik közt ugyanúgy megtalálhattad Gulácsy és Alba Novák műveit, mint Erdélyi Mihály vagy Dorogi al-kotásait. Így annak idején a műgyűjtők kiállításain is rend-szerűen résztvettem.

– **Akkor téged bizonyára sok mindenkivel össze-hozott a sorsod ebben a városban. Mégis kik azok, akik erkölcsileg és szellemileg a legtöbbet jelentették neked?**

Ráncok jelennek meg a homlokán, a szája is összeszű-kül. Elképzelem: most pörgeti magában a neveket, az em-lékeket. Először talán a festő barátokat mérlegeli. Utánuk meg a színészeket, a rendezőket. Majd határozottan megszólal.

– Csak két nevet említék: Bálint Sándort és Kormányos Istvánt. Sanyi bácsit nem kell bemutatni. Kormányos ügyvédrol viszont tudni kell: ő írta az első értékelő, felfedező kritikát József Attiláról. Az utóbbi időben pedig leginkább Dér Pistával tudok beszélgetni a költészetről.

*

Alkonyodik. Mi meg pakolászunk, készülődünk. Vissza akarunk még menni a Tiszavirágba. Vagy ahogy ő mondja: a Lordok házába. Amíg csomagolja a szatyrait, addig a falakat kémlelem újra. Feltűnik, hogy két gyerek-fénykép is ki van függesztve. De mindkettő egy fiúról szól. A kis Pistáról. Aki épp négy és fél éves.

– Tudod, hogy a kisfiadat le sem tagadhatnád – töröm meg a csendet.

– Tudom – mondja félszegen, mosolyogva –, ő a kis Hümer.

Aztán indulunk, s meg sem állunk a Lordok házáig. A pincér ismer minket: máris hozni akarja a szokásos itókákat. De leállítjuk. Kávéért kérünk.

– Te is kifáradtál? – kérdezem.

– Nem. Engem a vodka ütött ki. Rohadt egy ital.

– Engem meg te merítettél ki. Mert zilált vagy, nyugta-lan vagy. Tényleg: honnan van benned ennyi felzaklató energia?

– Erről nem tudok mit mondani. Mások is észrevették már, hogy valami szuggesztív energiát lövelek ki magamból. Dér Pista például azt mondja: ha egy-két napig nem találkozok velem, akkor kiborul. De, ha találkozunk, akkor ugyanúgy kiborul. Utána viszont egyféle erő keríti hatalmába. Szerintem az élet archéi sűrítettebben vannak bennem. Ami azt jelenti: egyszerre erősebb és gyengébb is vagyok a többi embernél.

Szuromi Pál

Szemendrey István versei

A Pacifikus Express

Nyögve sűröltesz
mint eltemetett pionirok
lázálmú dala –
bele a subanó éjszakába.
Vastravelzek zengik
pázma imáikat,
Míg a távolság vicсорogva
habzsolja a közelt.

Modern városok a szikrázó
sínek mentén.
– Fénysóvár sötétség Halált táncoltat –
Dagadt pasasok rágógumit majszolnak...
Amerikás unalom a padok simára
csiszolt támláján –
és jaj sok véletlen Halál.

És az ölelkező, sírva jajongó sínek!
QUEBEC-VANCOUVAR-QUEBEC-
-VANCOUVAR-QUEBEC...
Te elinduló pont, fel és leszállások,
vívott-holnapon szent kerekék!
Te platina mosolyú mozdony,
Te álmokocsisor, Te ablaküveg tömeg!
Oh állomások, évek, háborúk, álmok!

Te óceánokat összekötő kapcsos vonat;
gyilkos sín-bitang, vén tekerő!

Te pacifikus hétfőm,
pacifikus keddem-szerdám,
pacifikus csütörtököm-péntekem,
pacifikus szombatból vasárnapbá robanóm –
bőjti kilométereket nyelő,
éjszakába fűrődő szemérmetlen vaskan!
Beleszeretél az elillanó tájba...
Te kilométereket szülő,
Washingtont éltető,
Kennedyt sirató vészfék zokogás.
Te szeretteinket hozó,
szeretteinket vivő,
városokat vámoló,
sínen merénylő
fásulatlan közöny.
Nézd az állomásokat!
A tágranyílt szemű viaszpupillájú
indián roncsokat.

Te Amerika testét csiklandozó éjjeli fénybogár!
Nappali fekete szörny.
Te néger vihar! Fehérszönd.
Kattogó fényfogó sín-koldus.

Te szabadságot utaztató,
álmokat átváltó,
Távolságot megváltó!

Most itt állsz
útban VANCOUVAR felé.
Fűjtatsz mint az iszapbirkózó
a mérkőzés előtt.
Tudom, hogy elindulsz.
Tudom, hogy odaérsz.
TE ÓCEÁN ÁLMÚ GÓZ-FIAKER!
Te állomásokat bőlondító sínsubanc!
Kérlek vigyél el engem is,
hogy fölkapáskodhék
vásbordáidon.
Oda vinném gyermekkorom
mozdony-szerelmét –
a Vikingék Amerika vágyát!
Egy Ferlinghetti verset,
hogy olvassd a kilométereken át.
És Hozzád vinném az
élet-poklaiból anyókkák
kislányos vágyát...
S a magam bőrdzsekis
feketeszeműveges könnyeit.
Robogj egyszer velünk is!
Te diadalmas szép mozdony.
Te vas-csóki mindenünk!

Robogj, de szeliden –
hogy a zakatoló kerekék
ne érintsék a síneket!
Mert a sínek mi vagyunk!
Egyenes sínek!
Elkoptatott vágyú, szép kanyarsínek!
Mi mindannyian meggyötört
sebességbe haló
vasvirágok vagyunk.

Imádkozz érettünk Te mozdony!
– mielőtt eltaposnál.
Te szép vasbitang-halál mozdony.
Gyönyörű Pacifikus Express.

Olyan messze vagy innen
a Szeged-Állomástól,
innen az ócska söntéstől –
abol magányosabb vagyok
mint Te a két Óceán között,
és részegebb
mint a mámor.

Sorok a titkok könyvéből

Az Egyenesnek lelke van,
mondta a Görbe.
Az Egyenes meg Őt
irigyelte.
A Négyzet meg Körre vágyolt,
szerette volna átkarolni
az egész világot.
Mind mondta a magát,
a Kúp, a Rombusz és a Gúla...

Csak a pont hallgatott,
mintba a titkot tudta volna –
azt, hogy pontok ők is,
pontok soka valamennyi.
Ő a Kezdet és a Vég!
A többi csak tudás,
kép, művészet, káprázat!
Ő a semmi.

Új magyar Mária-siralom

*Kendőzzed sebeid...
Jázminok égnek az égen, Anyám...
Szabadságvágyból bilincsezik
a Keresztfát, Anyám...*

*Hazám arcán ráncok a folyók,
s könnyekkel teltek, Anyám...
A földet, a jószagút fölfeszítették!
Darabokra törték,
és a leszaggatott végeket
más testű földekhez láncolták:*

*Magyarok Nagyasszonya!
A rajtuk botorkáló
lélek-pányvázottak
nem találhatnak többé haza,
Anyám!*

*Te szelid gesztenye-szemű,
hamvas jóság arcú,
puba paplan hajú
Sarlós Boldogasszony Anyánk!
Termékenyülj az áldozat vágýában,
megmaradásunk záloga,
gyüretlen kendő az Oltáriszentség alatt.*

*Sudárba szökkenő, derékba tört akác,
páfrány-zokogás a letarolt erdőn,
Segesvár – subancunk,
Máramaros – büszkénk,
pika-fakasztotta,
Szabadság-sírató,
nemzetbe égett könnye:*

*Napbaöltözött Asszony!
Ne légy mostohánk!
Szülj újra minket magunkból,
hogy megmaradhassunk!*

*Helyetted könyörgöm,
hogy megértse Anyánk:
már épp csak vagyunk,
és Te is néma vagy!*

*Mert nem szeretett minket senki
a századok rengetegében...
Akár vagy, akár nem vagy,
szülless meg értünk.
Jaj, Te csak kitalált Anyánk,*

*Boldogasszony Anyánk,
Régi nagy Patronánk!*

Pasztell zöld-pianóban

*Hempereg az élet.
Te a fűben,
Te a tájban;
nyújtózol fehéredő bájban.
Jaj, már majdnem nyár van.
Eszévesztett szélek vernek,
fényrajtok búzzák
a vágy-nőtámat.
Te a fűben
lasszózod,
bitangoló
lét-pályámat.*

*Én egy zöldfaágon
bintáztatok,
Rádlebbenne
álmot hozok.
Majd csöndd é bóbiskolnak
az elsistergő fények.
Fekszel a fűben.
E pasztell színű létben
egyedül félek...
A lecsukódó szembéjad
alá lopva magam –
könny-gyöngyöddé égek.*

Középkori fény

(Az Isenheimi oltár megálmodott képei sétára indulnak)

*A kultúra
álmképei
fölgengő imákban,
– alkotások lázcsókjaitól –
fölgöldödvá lecsorogtak
a térdeplések vájta
kőlapokra.*

*Se fénytócsákba mártott ecsetét
Grünewald a templomok foglya...
(A középkori létben
nem volt más lehetőség
a gondolat előtt.)*

*Örök emberi dolgok,
szentséggé emelt
oltárra égetett
kép-dadogás;
az Ó szava.*

*A szó erejét;
a ki/nem mondbatót
emelte – ecsetelve,
megrendítő
kép-imává.*

*Szegény Matthias Krisztusok!
Mert Ó az,
Ó az mindegyik képen,
Ki áthalodik a mennybe –
míg itt a Földön
fölemelő kétségek
fájdalom megmaradásába zuhanva,
nekünk fénylik.*

*Nekünk,
akik majd az
örök halálmenetbe sodródunk,
S Ó is velünk baktat;
ember-csodájú
siralomvölgyünk
fölgperzseli tisztásain...*

*II.
S valami középkori fényben,
– a gólgotai rituális színbáz
művészbejárója előtt;
Picasso, ecsetét
homlokához emelve,
tiszttelegve várja a Piktort,
hogy egy csapszékbe
elkísérje.*

*Matthias!
Látod?! – Hallod!?
A Művészet –
tövissel szórt
mellék utcájában;
Van Gogh,
térdepelve,
virággá: Napraforgóvá
sírja magát...
Megváltásért üvöltve
egy szájba előtt.*

*Könnyei csillagok a
gólgotai égen,
az Isenheimi oltáron.*

A magyarországi nemzetiségek rövid története 1.

A sok nemzetiségű történelmi Magyarország a honfoglalástól Trianonig

Új, most induló sorozatunkban arra vállalkozunk, hogy a mai (a trianoni békeszerződéssel kialakított) Magyarország területén élő nemzetiségek XX. századi történetét dolgozzuk fel. Úgy véltük azonban, hogy cikksorozatunk első részében át kell tekintenünk az előzményeket, azaz átfogó képet kell, hogy adjunk mindazon nem magyar, vagy magyarrá vált népekről, amelyek történelmünk folyamán együtt éltek a magyarsággal. Cikksorozatunk ezen részében arra törekszünk, hogy röviden felvázoljuk mindazon idegen népeknek történetét és szerepét a magyar történelemben, amelyek rövidebb vagy hosszabb ittlétükkel hozzájárultak az egyetemes magyar történelem és kultúrtörténet kialakításához.

Idegenek és magyarok

Amikor a magyarság 896-ban a Kárpát-medencébe érkezett és véghezvitte a honfoglalást, összefüggő nagyobb területet benépesítő népekkel nem találkozott. Csupán kisebb avar és szláv szórványokkal találkozott (itt eltekintünk az észak-nyugati helyvidéktől, ahol tömbökben nyugati szlávok éltek), de a megközelítőleg félmillió főt számláló honfoglaló magyarság ezeket a szórványokat rövid idő alatt magába olvasztotta.

A keleti arculatú magyarság viszonylag gyorsan beilleszkedett az új európai környezetbe és két egymást követő nagy uralkodó (Géza fejedelem, illetve Szent István) létrehozta a térség talán legjelentősebb hűbéri államát, a középkori magyar királyságot. Amely állam fennállásának egész ideje alatt befogadó ország volt. Szent István királyunk kormányzati elveit tartalmazó államelméleti értékezésében, az ún. Intelmekben a magyar földre érkező idegenekről így írt: „A vendégek és jövevények akkora hasznot hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Hiszen kezdetben úgy növekedett a római birodalom, úgy magasztaltak fel és lettek dicsőségessé a római királyok, hogy sok nemes bölcs áradt hozzájuk különb-különb tájakról... Most amiként különb-különb tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egynyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő”.

Szent Istvántól Mohácsig

István király fentebb idézett tanácsát szinte valamennyi középkori uralkodónk megfogadta. Ezt reális okok is szükségessé tették. A magyar állam alapításakor az őseink által birtokba vett terület túlságosan nagynek bizonyult ahhoz, hogy azt a magyarság kitöltse. Történészeink kb. egymillió főre becsülik az ezredforduló Magyarországnak lakosságát. Ha arra gondolunk, hogy a ma jóval kisebb Magyarországon 10 millió ember él, akkor valóban lakatlanok tűnik az akkori Magyarország. A középkorban egy királyság jóléte, jövedelme és biztonsága a lakosság számától függött. Így a magyar királyoknak érdeke fűződik ahhoz, hogy idegen telepéseket hívjanak az országba a lakatlan területek benépesítésére és termővé tételére.

Nézzük meg, hogy milyen népek telepedtek be a középkori Magyarországra.

a./ *Neolatínok* (flamandok, olaszok, vallonok). Főleg II. Géza uralkodásának ideje alatt érkeztek. Előszeretettel választották maguknak lakhelyül városias települést (Székesfehérvár, Nagyvárad, Esztergom, Óbuda). Legelső városiakaink a vallonok voltak, ők kapták az első magyar városi kiváltságot, mégpedig Székesfehérvárot.

b./ *Németek*. A németek Magyarországra történő

telepedése szervesen illeszkedik abba az összeurópai népesedési és gazdasági folyamatba, melynek során a sűrűbben lakott nyugat-európai területekről Európa keleti felébe vándorolt a népesség, hogy ott új falvakat és városokat alapítson.

A németek több hullámban telepedtek le Magyarország különböző területein. Az elsőként érkezettek az ún. frienziek, ezek Vas és Sopron megyébe telepedtek le. Nyelvük bajor származásra utal.

A szászok II. Géza királyunk telepítő politikája révén a Mosel és a Közép-Rajna vidékéről költöztek be Dél-Erdélybe, pontosabban a Királyföldnek nevezett területre. Az itt megtelepedett németek 1224-ben II. András királytól jelentős kiváltságok birtokába jutottak. Az Andreanum néven ismert királyi oklevél a korábban a dél-erdélyi területen szétszórta elhelyezkedő német telepeket egységes területté fogta össze, illetve kiváltságokkal ruházta fel.

A XIII. század második felében a Hernád felső folyása mentén megjelenő német rajok sok várost alapítottak s a Szepességet az ország fejlett városias, a kereskedelem és a kézműipar révén élenjáró régiói közé emelték. Ráadásul a 29 szepességi város szövetsége lépett egymással.

A fentebb említett nagy göcponok mellett a németiség szinte valamennyi magyarországi várost elfoglalt. Szabad királyi városaink nagy részének lakossága a 13–14. század fordulójára németesedett el (vagy már eredetileg is német volt). Így azt mondhatjuk, hogy városaink Buda, Székesfehérvár, Sopron, illetve a bányászvárosok (Körmöcbánya, Besztercebánya, Breznóbánya, Gölnichánya) egyértelműen a német etnikum befolyása alatt álltak.

c./ *Keleti népelemek. Besenyők*. A X. század közepétől kezdődően egészen a XI. század végéig nagyobb számban telepedtek hazánkba besenyők. Okleveleink tanúsága szerint közel félszáz helységben éltek besenyők. Mint harc-edzett népet királyaink katonaként használták fel őket. A XIII–XIV. században legnagyobb részük az országos nemesek soraiba került, s így a XIV. században már teljesen felszívta őket a magyarság.

Uzok. A besenyőkhöz hasonlóan szintén a kelet-európai szteppéről kerültek Magyarországra a XI–XII. század folyamán. Kétféle módon, vagy bekéredzkedett népként, vagy hadifogolyként telepítették le őket, főleg Székelyföldre. Az ő sorsuk is a beolvadás lett.

Izmaeliták. Ez egy mohamedán népesség volt, amely a honfoglaló magyarsággal együtt érkezett a Kárpát-medencébe. Főleg Könyves Kálmán királyunk foglalkozott törvényeiben sokat velük. Könyves Kálmán arra törekedett, hogy az izmaeliták különállását felszámolja, hogy őket a magyarsághoz asszimilálja. Ennek érdekében kötelezte Kálmán az izmaelitákat a szétköltözésre, keresztény templomépítésre, az általuk megvetett disznóhús fogyasztásra. Végül is a mohamedán vallású izmaelitákat a XIII. század második felében a feudális anarchiában megerősödött főpapirend követelésére üzik ki az országból.

Kunok. A kun betelepítést a királyi hatalom vezényelte. Az első betelepítési kísérlet még a tatárjárás előtt történt. IV. Béla 1239-ben engedélyezte a kunoknak, hogy bejöjjenek az országra. A nomád életmódhoz szokott kun nép és a letelepült életmódot folytató magyar társadalom azonban hamar összetűzésbe került. Kötönnyt, a kunok „királyát” meggyilkolták, mire annak csapatai a Száván átkelve, rabolva, fosztogatva hagyták el az országot.

A tatárjárás után IV. Béla ismét visszahívja az országra a kunokat és egy tömbbe, a Duna, a Tisza, a Körös folyó mellé, továbbá a Maros-Körös és a Temes-Maros folyók közén telepíti le őket. A kunok asszimilációja a XIV. században indult meg, a közkunok a jobbágságba, míg vezetőik a magyar nemességbe olvadtak be. A kunok mellett szólnunk kell még egy másik beolvadt népcsoportról, a jászokról is. Mivel feltételezhető, hogy az iráni eredetű jászok a XIII. században érkeztek hazánkba, mégpedig a kunok alattvalóiként. De sorsuk ugyanaz lett mint kun uraiké, beolvadtak a magyarságba.

A románok. A románok fokozatosan terjeszkedtek észak felé Balkán-félszigeti szállásterületükről. A Kárpát-medence közvetlen közelében a XII. század második felében jelentek meg. Az első írásos emlék, amely immár a Kárpát-medencén belül említi a románokat, 1210-ből származik. A románok a XIII. század első felében tehát beszivárogtak a dél-erdélyi régióba. A tatárjárás után a magyar király, illetve a földbirtokosok arra törekedtek, hogy minél több román telepítsenek be Erdélybe. Ennek hatalmi, illetve gazdasági okai voltak. Így a XIV. század elején már Bihar megyébe is megjelentek a románok.

A rutének. A románsághoz hasonlóan pásztoremberek voltak a rutének is. Ők Bereg, Ung, Máramaros és Zemplén megye hegyi tájain telepedtek meg a XIV. században. Nagyobb tömegben csak a XV. században találtak otthonra Magyarországon.

A szlávok. A Kárpát-medence különböző pontjain szláv népességgel is számolhatunk. Nagyobb összefüggő területen, elsősorban a Felvidéknek nevezett területen éltek, ők alkották a szlovák nép magját. Ezek a szlovákok semmiben sem érezhették magukat elnyomva a középkori Magyarországon. A magukat kitüntető fegyverforgatóik a nemesi megye kialakulásakor a köznemesség soraiba emelkedtek.

A délszlávok. A középkori magyar állam terjeszkedése (Horvátország, Bosznia, Macsó elfoglalása) döntően szláv ajkú lakoságnak a magyar állam határain belülre kerülésével járt együtt. Ezek a területeken olyan abszolút túlsúlyt képezett a szlávok, hogy elmagyarosodása szóba sem jöhetett. Ráadásul nem csupán a magyar állam terjeszkedett délnyugat felé, hanem a délszláv elem is elkezdett terjeszkedni északkelet felé. A gyéren lakott Száva vidéki és Dráva-Száva közti terület egyre inkább szláv népességet kapott. A török elől menekülve mind több szerb telepedett le nálunk. A balkáni török terjeszkedés egyre északabbra tolta a szerbség etnikai határait. Így Magyarország déli vidékén már 1526 előtt is jelentős szerb telepek jöttek létre. A szerbek mellett bolgárok is érkeztek. Egyik csoportjukat 1428-ban Zsigmond király a szentendrei szigeten telepítette le. Összefoglalva a középkori magyar királyság etnikai viszonyairól elmondhatjuk azt mondhatjuk, hogy igazán nem fenyegette Magyarországot az a veszély, amelytől Szent István óvott, hogy egy nyelvű és egy törvényes ország lesz.

Mályusz Elemér számításokat végzett az ország középkori népesség számára és ezen belül az idegen etnikumok számára vonatkozóan. Mályusz a XV. század végi Magyarország lakosságának számát 4 millióra becsülte, és számításai szerint ebből a 4 millióból 3,2 millió volt magyar. Azaz a XV. század végén Magyarország lakosságának 77 százaléka volt magyar.

A török hódoltság és következményei

A török hódoltság korában szinte az egész népesség mozgásban volt Magyarországon. A török járta síkvidékről a lakosság a nagyobb védelmet nyújtó hegyvidékre, azaz északra, északkeletre húzódott. De arra is em-

líthetünk szép számmal példát, hogy a megfogyatkozott lakosságú síkvidéki falvakba a hegyvidékről rajok húzódtak le.

Ehhez a fentebb említett mozgásokhoz azt kell még hozzá számítanunk, hogy a síkvidéki falvak általában magyar lakosságúak voltak, míg a hegyvidéki falvak román, rutén vagy szlovák lakosságúak. Tehát az előbb említett mozgás az etnikai határok módosulásával járt együtt.

Nézzünk néhány példát: Komárom megyében a XVII. század elején kezdődött a szlovákok beszivárgása az elnéptelenedett falvakba. A század folyamán mintegy 30 helységet ültek meg.

Hasonló okokkal magyarázható az erdélyi románság térnyerése is. A Magyarországon harcoló császári hadak főzetemestere már 1602-ben arról tudósította az Udvari Kamarát, hogy román falu „ezelőtt kevés volt, de most a hegyekben nagymértékben elszaporodtak, mivel a síkvidék pusztulásával szemben a hegyvidék nagyon megépült”. A hegyvidékről a kevésbé biztonságos, de kedvezőbb termelési feltételeket biztosító folyó völgyekbe lehúzódtott erdélyi románság ortodox vallása s eltérő szokásai miatt azonban már nem olvadt be a magyarságba.

Ugyancsak tovább folytatódott a szerbség térnyerése a török uralom alatt. A XVI. század derekán a Szeged-Maros vonalról délre a lakosság már döntően szerb volt, s a Dunántúlon is a Maros-Szeged vonal meghosszabbításánál húzódtott a szerb-magyar etnikai határ.

Tovább szűkítette az etnikai viszonyokat, hogy a török uralom alatt két új etnikum is megjelent Magyarországon, a cigány, illetve a görög. Az indiai eredetű cigányság a XV-XVI. században kezdett tömegesen bevándorolni hazánkba (itt jegyezzük meg, hogy Magyarországon először egy 1489-es oklevél említett zenével foglalkozó cigányokat). A vasműveléssel, a muszkálással foglalkozó cigányok tábori zenészként, tűzmesterként, fegyverkovácsként szolgáltak a török hadseregben, illetve karavánokba verődve nomád kóborló életmódot folytattak.

A görögök szintén török alattvalóként jelentek meg hazánkban. Ők mint balkáni kereskedők, jelentős privilégiumokkal rendelkeztek és így a XVII. században a hazai árucseréből is kiszorították a magyar kereskedőket. Főleg Erdélyben vetették meg a lábukat, de Borsod, Heves, Szolnok, Pest, Kis- és Jászunság, valamint Bács megye területén is létesítettek telepeket. Például a miskolci görög kolónia kereskedői szállították a magyar bort Lengyelországba.

A török kiűzése után a középkori állapotokhoz képest szinte egészen más ország képe fogadta a látogatót, hazánk népessége szinte teljesen átrendeződött. A pusztulás elsősorban a síkvidékeken fekvő magyarlakta területeket sújtotta. Az elnéptelenedett területek két fő forrásból éledtek újjá. Egyrészt a XVIII. század első felében lezajlott egy nagy belső migráció, amelyben főleg nemzetiségi jobbágyság vesznék részt. Jellemző, hogy ebben a században nagyobb számú magyar elem költözött a már itt élő, de részben elmagyarosodott társa mellé, mint az egész addigi időszakban.

Nézzünk néhány példát. A XVIII. század elején a magyarországi románok létszáma nem érte el a negyedmiliót. A század végére a nagyarányú átvándorlási hullám (mármint a román fejedelemségekből Erdélybe) eredményeképpen 800 ezer román élt Magyarországon. Szatmár, Bihar, Arad megyékben erősen betüremkedett a románok lakta sáv.

A szlovákok belső vándorlása következtében a XVIII. század folyamán Zemplén, Sáros, Nyitra megye területén több tíz kilométerrel délre került a szlovák-magyar etnikai határ. Ezzel a déli invázióval párhuzamosan a szlovákok messze Magyarország belseje felé is kibocsátottak rajokat. Három irányba. A Tiszántúlon Szarvas és Békéscsaba környékén, a Tisza felső folyásánál Borsod, Abauj és Zemplén megyében telepedtek le, emellett nagyobb szigeteket hoztak létre Pest megye területén.

Szintén jelentős volt a szerbek betelepítése is. A török kiűzése idején több ezer szerb költözött át a Szerémségbe, Szeged és Szabadka vidékére. 1690-ben pedig egyszerre

több mint 30 ezer szerb menekült pátriárkhájuk, Csernovics Arzén vezetésével a török elől Magyarországra.

A másik forrás, amelynek eredményeképpen az elnéptelenedett területek újjáéledtek, az állam által támogatott betelepülés volt. III. Károly, Mária Terézia és II. József kormányzata egyaránt támogatta a németek betelepítését Magyarországra. Szempontjaik elsősorban politikaiak és felekezetiak voltak, katolikus németekkel akarták betelepíteni Magyarországot. Így kerülnek nagyobb német csoportok a baranyai, budai, bakonyi és tolnai körzetekbe, illetve a Délvidékre. Köznyelvünk mind a mai napig sváboknak nevezi a hazai németeket. Ez az elnevezés a 18. században ruházódott át a minden hazai németre. Ennek oka, hogy a 18. században bevándorolt parasztok jelentős része sváb tartományokból származott.

Számokra lefordítva ezen alfejezetben elmondottakat, azt mondhatjuk, hogy a XVIII. század végén Magyarország lakossága 8,2 millió fő, becslések szerint ennek a népességnek 40–44 százalékát, körülbelül 3,2 milliót tekinthetünk magyarnak. Tehát a magyarság kisebbségbe került az országban, kifomálódta a különböző etnikumú vidékek.

Ezek után köszöntött be a Kárpát-medencébe a nacionalizmus korszaka.

A nacionalizmus vonzásában

A történelmi Magyarország területén élő különböző etnikumok több évszázadon keresztül békésen éltek egymás mellett. Bár a korabeli forrásokban többször bukkanhatunk olyan adatokra, amelyek a különböző etnikumok közötti feszültségekre utalnak, ezeket nem tekinthetjük nemzetiségi problémának a szó mai értelmében. S minden olyan kísérlet, amely ezeket az ellentéteket nemzetiségi kérdéssnek kívánja beállítani, hamis és történelmietlen. A középkorban a választóvonal nem az etnikumok, hanem a társadalmi rétegek között húzódott. A „natio Hungarica”-hoz tartozó nemes (aki lehetett szlovák avagy román származású) állt szembe a földjét művelő magyar, szlovák vagy ruszin jobbággal.

Az etnikumok békés egymás mellett élésében nagy változás következett be a XIX. században, amikor a francia forradalom nyomán Európa keleti felében megjelent a nacionalizmus. Ennek első szakaszát kulturális nacionalizmusnak nevezzük. E szakaszban minden etnikum körében jelszóvá vált, hogy nyelvében él a nemzet, a nemzeti nyelv kiművelése és terjesztése érdekében mozgásba jött az egész társadalom. Költők, történetírók fedezték fel őseik dicsőségét, hogy a lanyha utókort a hősök példájával sarkallják nemes tettekre.

A nacionalizmus második szakasza az ún. politikai nacionalizmus volt, amely már nem elégedett meg a nyelvi és kulturális sajátosságok kihangsúlyozásával, hanem különállásának területi formában is kifejezést kívánt adni. A költők helyét a „térképrajzolók” foglalják el, akik

megrajzolják a „Nagy... térképeket” (Nagyrománia, Nagy-szerbia, stb.).

Hely hiányában sajnos nem tudjuk részletesen ismertetni, hogy a történelmi Magyarország területén élő nem magyar etnikumok, hogy jártak végig a fentebb jellemzett lépéscsúfokokat, csupán az általános vonásokra térhetünk ki.

A nem magyar etnikumok a 18. század végén lépnek be a nacionalizmus kulturális szakaszába, a fő jellemzőjük, hogy igen kemény harcot vívnak a magyar nyelv ellen.

Az 1848-as forradalmi hullám-időszakában lépnek a nem magyar etnikumok a nacionalizmus második szakaszába és fogalmazzák meg területiális igényeiket. 1848–49-ben minden nem magyar etnikum az egységes magyar állam feldarabolását célul tűző nemzeti, politikai aspirációkat fogalmaz meg. Így a románok Balázsfalván, a szerbek Karlócan, a szlovákok Lipótszentmiklóson, a horvátok Zágrábban fogalmazzák meg területiális igényeiket.

A magyar politikai élet elutasította ezeket az igényeket, ennek következtében az ország peremterületein véres nemzetiségi lázadások, felkelések bontakoztak ki.

A történelem furcsa fintora, hogy a magyar szabadságharc leverése után a nemzetiségek ugyanazt kapták jutalmul, amit a magyarok büntetésül: a centralizmust, az abszolutizmust, a Bach-rendszert.

1867-ben a Habsburg birodalom két legerősebb nemzete kiegyezett egymással. Így a magyarok 1868-ban a XLIV. törvénybe megfogalmazhatták az egységes politikai nemzet fogalmát, eszerint: „...Magyarország összes polgárai az alkotmány alapelvei szerint is politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára bármely nemzetiségéhez tartozzék is, egyenjogú tagja”.

Az egységes politikai nemzet fogalma azt jelentette, hogy a magyar politikai elit gátolta a magyarországi nemzetiségek fejlődését. A nemzetiségek és mozgalmak önmagukban nem tudták a politikai nemzetfogalomra épülő magyar politikát kérdésessé tenni. Kísérleteik kudarcot vallottak, a magyar vezetőréteg által túlon túl agresszívnak minősített nemzetiségi szerveződések sorra-rendre az adminisztratív megtorlás áldozatai lettek, legyen szó Matrica Slovenskáról, avagy a román Memorandum-mozgalomról.

A politikai szerkezet fél évszázados megújulás képtelensége azt eredményezte, hogy az első világháború során a győztes nagyhatalmi szándékok és az itt élő nemzetiségek vezetőinek akarata egy szándékká, a feldarabolás akaratává sűrűsödött. Amely feldarabolást a soknemzetiségű történelmi Magyarország feldarabolását a trianoni béke szentesítette, amelyben 7 millió 486 ezer fő nem magyar, az 1910-ben összeszámlált nem magyar lakosok 89,6 százaléka szakadt el az országtól (itt jegyezzük meg, hogy velük együtt 2,7 millió magyart is elszakított az országtól a békediktátum). Így az első világháború után kialakult határai között Magyarországnak viszonylag kevés (az összlakosság 10,4 százaléka) nem magyar lakosa maradt.

Gulyás László

Bukor Tibor: Tájvázlat

Villon a lövészárkokban

Tonelli Sándor publikálatlan esszéje

E Villonról szóló –jellegzetes életfilozófiát sugalló, irodalom- és kultúrtörténeti utalásokban bővelkedő – kisesszé szerzője, Tonelli Sándor (1882–1950) Szeged művelődéstörténetének jeles alakja. Széleskörűen művelt, számos nyelven beszélő, sokoldalú ember volt. Kenyérkereső foglalkozása szerint közgazdász, bő negyed századon keresztül a szegedi Kereskedelmi és Iparkamara titkáráként (majd főtitkáráként) dolgozott, de az újságírásban is számottevőt produkált, s közgazdasági tanulmányai mellett igen sok irodalmi igényű cikket, sőt könyveket is írt. Bizonyos, nemcsak a gazdasági életben alkotott jelentőset; írásai révén a város szellemi elitjéhez tartozott. Nem véletlen, hogy barátainak tudhatta pl. Juhász Gyulát és Móra Ferencet. A konzervatív közmentálitású Szegeden a „liberálisok” közé tartozott, s ha egyszer majd elkészül a XX. századi Szeged ideológiatörténeti monográfiája, e szerepét is jelentősnek fogjuk látni.

Publicisztikája – akárcsak Juhászé és Móráé – az európai értékek védelmében született meg; az átpolitizáltság világában a szakszerűséget, a gazdasági és társadalomtudományi racionalitást, s nem utolsósorban a kulturáltságot képviselte. Életének legfontosabb adatait – lexikonszerű tömörséggel – Péter László kis cikke (Somogyi-könyvtári Műhely, 1982. 2. sz.) rögzíti, amely egyben a publikált Tonelli-könyvek terjedelmes jegyzékét is adja. Pályájának érdemi földolgozása azonban máig hiányzik, s kiadatlan írásai is több kötetre rúgnak. Fia, dr. A. N. Tonelli, aki évtizedek óta Kanadában él, a közelmúltban hazaküldte apja máig publikálatlan írásainak egy részét (pl. a Budapest második világháborús ostromára emlékező könyvet), remélve, végre talán ezek is kiadóra találnak. Figyelemfölbőlőként álljon itt ez a kis esszé, amely egy tíz íróportrét tartalmazó könyv egyik darabja, s valamikor 1946–48 között született. Ez a Villon-esszé olvasmányként is érdekes, s a szegediek számára a beléje épített emlékek is fontosak.

L. A.

Francois Villonnal 1914 őszén kötöttem barátságot. Akkoriban Magyarországon még nem nagyon ismerték a nevét, verseit nem fordították és nem költötték át szabadon. Egyáltalán nem akarom ezzel az időrendi megállapítással azt mondani, mintha Magyarország számára én fedeztem volna fel Villont. Kétségtelen azonban, hogy nemcsak nálunk, hanem az egész Franciaországon kívüli Európában Villon a húszas évektől kezdve jött igazán divatba. Egyike lett azoknak a kevés számú poétáknak, akik a legnagyobb hatást gyakorolták és gyakorolják ma is a késői korok lírikusaira.

Az én megismerkedésem Villonnal úgy kezdődött, hogy az oroszok a galíciai harctéren, pontosan a mi állásaink mögött összelótték valamelyik Czartorjky hercegnek a kastélyát. Az üszkös romok közül két könyvet hoztam el magamnak emlékül. Az egyik volt Cyrano de Bergerac szatirikus meséje a hold és a nap államaiáról, a másik Francois Villon összegyűjtött költeményeinek gyűjteménye Teophile Gautier bevezető tanulmányával és Pierre Janet magyarázó jegyzeteivel. Darús, de csípősen hideg novemberi napokon a lövészárkokban olvastam a két könyvnek ódon franciasággal frott sorait. Becsületesen meg kell mondanom, hogy Villonnal sok helyen nem boldogultam volna, ha nincsenek segítségemre a magyarázó szövegjegyzetek, amelyek érthetővé tették a tizenötödik század francia nyelvének ismeretlen kifejezéseit és fordulatait az én számomra. Azóta az emlékezetemben Francois Villon és Cyrano de Bergerac mindig egybeolvadnak a galíciai homokkal, a folyóparti nyárfákkal, a zizegő fenyőkkel, a puskák ropogásával és a felgyűjtött majorságok esténként fellobogó lángjával. Sajátságos módon az ágyúdörgésnek nincsen helye ezekben a gondolatársulásokban.

Villon és Bergerac kalandos utakon kísértek végig a lezsojszki éjszakai harctól a czenstochovai Fekete Máriáig és a szegedi könyvtárszobáig, ahol a francia megszállás ideje alatt meglepődve kerültek össze egy kései honfitársukkal, egy dominikánus tabori pappal, aki békében irodalmat is tanított valamelyik franciaországi szerzetesi iskolában. Idehaza Villont a könyvkötő vette kezébe, és eltüntette a tizenötödik század zivataros életű poétájának húszadik századbeli háborús kandjainak nyomait. Azóta majd negyedfél évtized tel el, és már a kegyeletos két selyemkötés is foszladozik, amellyel a könyvet megtiszteltem. A címlap elé beragasztott kézirat néhai Juhász

Gyulának az emlékét idézi fel. Ő ajándékozott meg Ódon balladájának kéziratával, amely összekapcsolja a galíciai visszaemlékezéseket a régi Páris hangulatával és a poétáknak hányatott életével:

„A korszak pállott, két ködében
Lócán ül Villon és dalol,
Vesztett láng villog szemében,
Visszás hang kél a búr alól:
– Mulandó minden e vidéken,
Elrohad mind, ki szép, ki jó,
Szeme agát volt, haja ében,
Most alszik az Ur békejében
Fehér sir fekete éjében.
De hol van a tavalyi hó?”

A tavalyi hó, amelyet Villonnak egy örökszép refrénje vitt bele a világirodalomba, réges-rég elolvadt. Azok, akik Villont hallgatták a kis párisi csapszékekben, a diákok, akik vele üzték farsangi bolondságaikat, a bársonyos testű nők, akik ölelésre tárták ki karjukat, a büszke főpapok, akik megbotránkozva olvasták a tiszteletlen és gúnyos verseket, a betörő-társak, akikkel együtt járt kalandos utakra, a szigorú bírák, akik felállították a pellengért és bitót, a király, akinek szeszélyes kegyelmi ötlete kiszabadította a tömlőcből, mind-mind elmentek nyomtalanul. De két testamentomban és balladáiban mindmáig él a furcsa és hányatott életű poéta, akinek életrajzi adatait jóformán kimerítik a jogrendbe ütköző cselekedetek, az éhezések, megvesszőzések, bebörtönzések és fejére hozott halálos ítéletek. A középkor és az újkor határán pengett lantja, de húrjai ma is visszhangozva rezgik az élet vérpiros gyönyörűségeit és a sápasztó halál fájdalmas melankóliáját.

Tulajdonképpen nehéz is megmondani, van-e középkor és van-e újkor. Tisztán kényelmi szempontból diktált elskatulyázása az embereknek, eseményeknek, ébredő és elhalt gondolatoknak, az önkényesen csoportosított évszámok bilincseibe. A valóságban nincsenek élesen megvonott időrendi határok. A tegnapi újkor a holnap számára múlt, de viszont van, aki a múltnak távlata mellett is a jelenben meglévő, örökké élő marad. Csak az irodalomtörténet dobozgyárosai számára lehet probléma, hogy Villon hova tartozik, az elmerülő középkorba-e, vagy a hajnalodó újkorba. Csak ők nem veszik észre, hogy az, aki a legáltalánosabb érzéseket a legtöbbek számára érthető és a legtöbbek szívébe belemarkoló módon tudja

kifejezni, az ide tartozik közénk, az élő emberek közé s a miénk, a soha el nem pusztuló, örök emberé.

Villonról méltóan azt szokták mondani, hogy ő a halál költője. Tényleg, talán az egy Leopardit kivéve, nincsen lírikus, aki annyit foglalkoznék a halál gondolatával, mint ő. Java költeményeinek keretét a két Testamentom szolgáltatja, ezekbe vannak beleszőve balladái, életének siralmas eseményei, elmélkedései a világ és túlvilág dolgairól, kicsapongó vidámsággal, élcés gúnyolódással, piacon árult szerelemmel és tiszta szeretettel teli gazdag rímjei és gondolatai. De nincs érzése, nincs gondolata, amelyen az elmúlásnak fájdalmas érzése ne rezegne keresztül. Elpusztulnak a vidám cimborák,

„Se bien parlants, si bien chantants,
Si plaisants en faits et en dicts,”

elpusztulnak a szerelmek, „la femme Isabeau” Denise, Roze, Catherine de Vaucelles, a kövér Margot és a többiek, tetemmé változnak a gyöngéd női testek, elpusztulnak a gazdagok és nyomorultak, a jók és gonoszok s az Úr ad örök nyugodalmat nekik. Ki tudja megmondani, hogy hol van a büszke Nagy Károly és hova tűnt el a tavalyi hő?

Azt a kort, amelyben Villon élt, szüntelenül foglalkoztatta a halál gondolata. A tizenötödik század elején még éltek az emberek emlékezetében a szörnyűséges fekete halálnak borzalmi, amely többször végigsöpört Európán és elragadta a lakosságnak majd egyharmadát. A százéves háború meg-gűjvula pusztított a francia földön. Villon születésének esztendejében lobogtak fel Rouenben Jeanne d'Arc máglyájának lángjai, akit később Jeanne le bonne Lorraine néven Villon is megsirattatott. Mindenfelé olcsó volt az emberélet és gazdagon aratott a halál. Savonarola előfutárjai a templomokban, szécskéken, de a tereken és utcákon is, irtózatosszínekkel, döbbenetes szavakkal, harsogó hangon tárták a hallgatók elé a halál borzalmait. A flagellánsok körmenetei a testet korbácsolva és lelket marcangolva vonultak városról városra. A misztériumi játékok szemléltetve tárták a néző elé, hogy a kárhözatra ítélt lelkeket miként ragadja el a halál csontos keze. Erről a halálról leszakadoztak a vigasztaló momentumok s elkövetkezése nem a végső megnyugvás volt Isten békéjében, hanem iszonyatos rettegés az örök sötétségtől. Az emberek úgy féltek a haláltól, hogy miatta nem mertek élni. Egész életük előkészület volt a pusztulásra, elmúlásra, megsemmisülésre.

A második világháborúban, amely annyi páratlan értékű műkincs pusztulásával járt, majdnem teljesen tönkrement a pisai Campo Santo gigászi méretű falfestmény-sorozata, a Halál diadala. A középkornak ezt az egyedülálló művészi értékét már csak reprodukciók örökölték meg az utókor számára. A sok kép között egy különösképpen megkapó erejű. Vidám vadásztársaság, pompásan felszeres számozott, lobogó sörényű paripákon. Keringő solymok és csaholó vadászkutyák. A társaság azonban, daliás lovagok és ragyogó hölgyek, megmerevedve áll meg az út kanyarulatánál, ahol három nyitott koporsó ásít feléje. Három halott. Az egyiket bíbor és hermelin fedi, de arcán már kiütöttek az ijesztő hullafoltok. A másikon grófi korona, de testét már patkányok, kígyók, rovarok emésztik. A harmadik igazán halott. Dísz, ruha, eleven hús lefoszlott róla, csak pusztá csontváz mered a megdöbben nézőknek elébe.

Itáliában és Dél-Franciaországban utak mentén ma is állanak kis középkori kápolnák, melyeknek külső freskói a halál bálját ábrázolják. Elöl a halál, amint kezén fogva vezeti a pápát, császárt, királyt, fejedelmet, bíborost, érseket, püspököt, tudóst, kereskedőt, mesterembert, gazdagot, szegényt, lefelé a középkor társadalmi életének egész hierarchiáján. Valamennyi tánclepcsében, hiszen bálba mennek, a legnagyobb bálba, melynek meghívóját születésétől kezdve magánál hordja mindenki. De a táncolók arcáról lerí a rémület, rettegés. A középkor naiv igazságszolgáltatása ez, amely az életnek egyenlőtlenségeit a halál előtti tökéletes egyenlőséggel egyenlíti ki.

Az ilyen képek és gondolatok szinte ellenállhatatlan erővel foglalkoztatták majd két évszázadnak a fantáziáját.

Csak a reneszánsz tanította meg az embereket az élet szépségeinek megismerésére, és oszlatta el az agyakat megülő komor felhőket. Villon nem az egyedüli, aki szüntelenül visszatér a halál és elmúlás gondolatára. Még formában sem ő az egyedüli, aki a testamentumból csinál irodalmi műfajt, amelybe mindent beleszó. De egy a nagyon kevesek közül, aki a rettegés motívumaiban megtalálja a szépet, a költészetet. És egyetlen kortársainak sokaságában, akinél a halál az élet antitézisévé tömörül, hogy vele szemben annál jobban kidomborodjanak az élet gyönyörűségével, szépséggel. Amilyen joggal nevezik ezt a csapzott hajú, beesett arcú, sokat éhező, sokat bűnöző kobozost a halál költőjének, ugyanolyan joggal lehetne egyúttal az élet költője is. Olyan himnuszt az életre keveset írtak, mint az akasztottak balladája, vagy a szép Heaulmière keszevei, akit siratja az ifjúságot és életet, amely elröppent fölötte.

Villon életrajzának adatait nagy fáradtsággal szedegették össze a tudós kutatók, akik nem vették észre, hogy a francia irodalomnak ez az első nagy lírikusa milyen tökéletes életrajzírója önmagának. Mulatságos vitákat rendeztek egyes sorai fölött, és nem tudtak megegyezésre jutni, hogy mit jelentsen:

„Né de Paris, emprès Pontoise”, –

„szülöttem Parisban, Pontoise mellett”. A helymeghatározásnak a csúfondáros formája mellett megdöbbenve állottak meg a tudósok, akik nem tudták, hogy „Szeged híres város, Tápéval határos”. Kommentárjaikban elítélték, vagy mentegették Villon duhajkodásait, szennyes életét, selyemfiú mivoltát, betöréseit, sőt gyilkosságait, aszerint, amint a józan nyárspolgár erkölcsi felháborodása volt bennük erősebb, vagy a pedagógiai szempont, hogy az irodalom legfőként kötelezően előírott iskolai stúdium, és az irodalom nagyjait illedelmesen kipreparálva kell az iskolák használatára bocsátani.

Ez pedig meglehetősen nehéz, sőt majdnem megoldhatatlan feladat, mert Villonnak zűrös és sötét foltokkal teli élete mindenre alkalmas, csak arra nem, hogy példának állítsák oda az ifjúság elé. Aki igazat akar mondani róla, nem mondhat egyebet, minthogy züllött egzisztencia volt, de igazi poéta és nagy lírikus, aki az élet melységében is csodálatosan gazdag emberi és költői értékeket tudott kitermelni magából. Életrajzi adatai meglehetősen szegényesek és bizonytalanok, s leginkább csak azt tudjuk róla, amit ő maga költeményeiben megírt körülményeiről és viselt dolgairól. Az igazi neve nem is Villon volt, hanem valószínűleg Francois Moncorbier. Ez azonban nem teljesen bizonyos, mert egy letartóztatási parancsban neve mint Villon alias Des Loges is szerepel. A Villon nevet pártfogója és valószínűleg rokona, Guillaume de Villon után vette fel, aki a Saint Benoit le-Béturné egyházának volt káplánja és egyúttal a kánonjog professzora. A fiatal Villon az ő támogatása mellett végezte tanulmányait és nyert fokozatokat a parisi egyetemen. Megszerezte először a baccalaureatus, majd a magister artium címet, ami modern viszonyainkra áttéve körülbelül a bölcsészeti doktorátusnak felel meg. A tudományok ifjú mestere azonban mihamarabb elsodródott a kegyes pap nevelésétől és a skolasztikában bölcs tanárok oktatásától, mert további életének eseményei inkább a bűnügyi krónika lapjaira tartoznak: utcai verekedések nők miatt, még halálos áldozattal is, betörések, megvesztőzések, számkivetések, menekülések az igazságszolgáltatás büntető szigora elől, kalandozások a vidéken a coquil-lartok betörő bandájával, terepszemlék újabb vállalkozások előkészítésére, kínzások és börtönbüntetések, kenyérrrel és vízzel súlyosbíva. Villon éppen távol volt Páristól, amikor felfedezték, hogy a betörők kifosztották a Sorbonne teológiai fakultásának a Collège de Navarre kápolnájában elhelyezett pénztárát, és 500 aranyat vittek magukkal. Az elfogott tettesek rávallottak Villonra, hogy ő is részese volt ennek a sikeres vállalkozásnak. Így neki mindenesetre nagyon is megvolt az oka, ha jó ideig óvakodott a Parisba való visszatéréstől. Biztonságosabbnak látta a vidéket, ahol átmenetileg még olyan megtiszteltetésben is volt része, hogy mint megbecsült költő

szerepelhetett nála sokkal kisebb költőtársának, de sokkal magasabb rangú vendéglátójának, Károly orleansi hercegnek bloisi udvarában.

Alig volna jelentősége, ha sikerülne dátum szerint összeállítani Villon kalandos életének és bűnügyi krónikájának változatos eseményeit. Az olyan vitáknak sincs jelentőségük, hogy egyszer, vagy csakugyan kétszer állott-e a bitófa árnyékában. Ha a szerencse néha rámosolygott – mert az is megesett vele –, az meglehetősen különös körülmények között történt. Mikor XI. Lajos trónra lépett, Villonnak éppen a Meung-sur-Loire börtönében volt alkalma elmélkedni a sors változandóságairól. A börtönből az új király furcsa kegyelmi ténye szabadította ki, amelyben elrendelte, hogy mindazokon a helyeken, amelyeket trónralépését követő körútján meglátogat, szabadon kell bocsátani a rabokat. Így került Villon szabadlábúra és szabadlábúra helyezését követőleg ismét vissza Párisba. Ezt a börtönt tartotta Villon a vele szemben elkövetett igazságtalanságok legnagyobbikának, mert állítólag nem is valamely gaztettért, hanem egy csúfondáros soráért kellett szenvedni. Azt a sok vizet, amelyet akkor megivott, sohasem tudta megbocsátani Thibaut d'Assigny orleansi püspöknek. De ebben a börtönben született meg és nem sokkal utána látott napvilágot életének főműve, a Nagy Testamentom. Ez szabadulása és Párisba való visszatérése, 1461-ban történt. Utána már csak annyit tudunk az életéről, hogy részben régebbi vétkeiért ismét az igazságszolgáltatás elé került, amely a bakó kezére juttatta volna, ha viszont ekkor a parlament meg nem kegyelmez neki. A kegyelem tíz évi száműzésre változtatta a kötél általi halálra való ítéletét. 1463-tól kezdve azután személyének teljesen nyoma vész. Talán vidékre került, minden valószínűség szerint azonban nem élhetett soká. Amit életéről és további sorsáról nem tudunk, az angol John Erskine próbálta a „The brief hour of Francois Villon” című regényével kitölteni.

De akármilyen is volt Francois Villonnak az élete, költő volt, mégpedig a kiemelkedők közül, akik új utakat jelentenek. Ezért tudja őt jobban megérteni és tudja három strófás balladájában jellemezni a késői utód, a magyar poéta Juhász Gyula, mint a tudós szörszálkaszagatók egész serege. Ezeknek Villonja elsárgult papír, ódon nyelv, elskatulyázott irodalomtörténeti anyag, a Juhász Gyula Villonja pedig él, eleven, pengeti lantját, vidám, jókedvű, halállal kacérokodó, haláltól rettegő, cinikus és melankolikus, gyűlöli a vagyont és burzsoát, kigúnyolja a papokat, de meghatva emlegeti az Úr örök békéjét, meghúzódik az utcasarki szerelem pappőinek lupanárjaiban, de örök szépségű sorokat ír a tiszta szerelemről és egy írni-olvasni nem tudó öreg asszonyról, akit valaha anyjának nevezett. Mindig őszinte és igaz. Azt írja meg, amit maga látott, átélt és érzett. Megénekli még a vétket és nyomort is, nem azért, hogy dicsekedjék, vagy meghasson vele, hanem azért, mert költő, aki a bűnözések, éhezések és szenvedések közepette is talál eleven és szép rímeket kevésbé derűs életének szomorú motívumaira. Költészete ebben különbözik a trubadúrok elkorcsosult holdvilágos költészetétől, amelyben jóllakott emberek sanyargó rímeket intéztek képzeletbeli, soha nem látott ideálokhoz és elterebélyesedett öreg hölgyekhez.

Akárhón utjuk fel Villon kötetét, mindenütt megkap színeinek elevelesége, frissessége. Csak azt énekelte meg, amit valóban átért. Ezért tudott örök sorokat megteremtetni a világirodalom számára, amelyek öt évszázad múltán is szüntelenül visszatérnek és át- meg átrezegnek lelkünk húrjain. Valami csodálatos plaszticitás és tömörség van minden sorában. Amit leggyakrabban megénekelt, az élet mulandóságait és a szépség hervadását, előtte is, utána is sok százan, sőt ezen vették tollukra. De alig van egy is, akinek annyi fájdalom rezegne a felkiáltásaiban s akinek refrénjei úgy tudnák visszatérni a komplex érzések egész tömegét, mint az ő írásai. Melyik szép nőről lehetne ma is elmondani:

„Vous viellirez, o ma belle maitresse!”

Vagy melyik lírikus költő nem vállalhatná ma is büszkeséggel e sort:

„Deux estions et navions qu'un coeur.”
(Ketten vagyunk, de szívünk egy.)

Tudattalan idézetek, utánérzések formájában Villonnak számtalan költői képe és mondása él a mi időnk költészetében is. Bizonyára kevesen vannak költőtársai között, akik az utókorra ilyen vonatkozásban nagyobb hatást gyakoroltak volna, mint ő. Banális kifejezést használva, azt mondhatnók, hogy Villon századokkal megelőzte a korát és olyan érzéseknek adott hangot, amelyet csak a tizenkilencedik század franciái vittek bele újból az irodalomba. Az első a poéták sorában, aki az igazi emberi részvételezt érzi a szegény kicsi nők irányában, akiknek az elvirágzó szépség a mindenük. Azok is a társadalom kitagadottjai vagy önkéntes számkivetettjei, mint ő. Velük együtt, rajtuk keresztül érzi a mulandóságot. De mikor maga előtt látja a kikerülhetetlen sorsot, ez a szerencsétlen, aki gyakran csak az „ablakon át látta a kenyeret,” aki éhezve írt verseket a gazdagok lakomáiról s a bitó alatt ismerkedett meg az igazi halálfélelemmel, ragaszkodott az élethez, amely derűsen talán sohasem fordult feléje. Akarta az életet, amely jobb daróc alatt is, mint fényes sírban a rothadás. Az elmúló fiatalág mozhossága csendül ki soraiból:

„Cueillons, cueillons la rose au matin de la vie!”
(szedjük, szedjük le az élet bajnalának rózsáját)

Ezért nemcsak a halálnak költője Villon, hanem az életé is. Az elmúlt korok hölgyeinek balladája, a temetházak koponyái és a testamentum utolsó sorai, amelyekben mindenkit meghív a saját temetésére, a legmeggrázóbb lírai költemények közé tartoznak, melyeket valaha is leírtak. Aki ezeket a sorokat írta, annak lehetnek komor képei, de az élet számára nem volt siralom völgye, hanem egy ragyogóan szép valami, aminek csak elmúlásában és pusztulásában van a fájdalom. Ez választja el Villont legerősebben az élettől rettegő kortársaitól, és ez hozza őt hozzánk döbbenetesen közel. Csak a fanatikus élniakarás ecsetelhet a kövér Margot, szerelmeinek gyönyörűségeit az ófrancia nyelvkincsnek olyan merész összeválogatásával, hogy azt a mi kifinomodott kultúr-költészetünk már nem bírja el.

Nem is kell beszélünk arról, hogy egy ilyen poéta, aki nem üres általánosságokban, hanem mindig a legegységesebb módon énekel és megír mindent, ami vele és körülötte történik, mekkora kultúrtörténeti értéket is képvisel. Villonnak egy-egy strófája akárhányszor többet mond a középkori Páris életéről, mint nagy fóliánsok száz meg száz oldalai. Merész ecsetje alatt meglevenednek a kis csapszék, zugutcák, a füstös odúk, az élet első rétegei, amelynek nincsen historikusuk. Egy darab húsból és vérből való középkori Páris és mindig csak Páris, mert csak a város érdekli őket és az emberek, de sohasem az, ami kívül esik a zsúfolt háztömegek körzetén. Ezért mondhatta joggal róla első méltatója, Clément Marot, Ferenc francia királynak félig szekretáriusa, félig inasa, hogy ő volt a legjobb párisi költő, aki valaha élt.

Ami költeményeiből megmaradt – igen sok költeménye ugyanis minden valószínűség szerint elveszett –, Ferenc király megbízásából Clément Marot, maga is költő, rendezte sajtó alá. Születése után száz esztendővel Villon, aki egész életében a társadalom mélységeiben hanyódott, az udvarképesek sorába emelkedett. A lator, a zsvány, a gyilkos elveszett belőle, de megmaradt a poéta, aki még ma is belezsong az emberek szívébe:

„Voltam gyermek, szomorú, boldog,
Volt kikelet és annyi jó.
Roptam a táncot, a bolondot,
Csókoltam Bertát és Izoldot,
Most várnak a vörös koboldok.
De hol van a...
De hol van a tavalyi hó?”

Szegedi kis lexikon (2. rész)

Sz. Szigethy Vilmos

K

Kegyúri jog. Hogy mit jelent, azt itt nem fejtegetjük. Csupán azt a kevésbé ismert részletét említjük meg, hogy a kegyúrnak jogában áll a templomi harangokat bármikor meghúztatni.

Keresztényi türelem. Egy V. nevű kispolgár sokat lábatlankodott Dessewffy Sándor megyéspüspök körül, valahányszor az egyházfejedelem Szegeden tartózkodott.

– Pokol az életem, szent atyám, a feleségem maga az eleven sárkány, semmit se teszek jól a kedvére. Káromkodik, becsmérel.

– Képzelem, fiam, megnyit térsz jó keresztény módjára.

V. erre felugrott.

– Tűr a fene. Addig ütöm, amíg belekékül.

Kezes. Jelent jámbor, szelíd természetű embert, főleg akit mindenre rá lehet venni. Azonkívül van más értelme is. A jó kezes típusa kihalóban van, az utolsó Wagner Feri, ő azonban senkinek sem ír alá váltót.

Képfestők. A gyolcs és vászonfestés régi ipara Szegednek, különösen az Adler, Auer, Felmayer és Wiedermann családok foglalkoztak vele. Üzemét a külföldön járt Felmayer Antal már 1826-ban gyárrá fejlesztette.

Királyok Szegeden. A régi magyar királyok és előkelőségek gyakran tartózkodtak Szegeden. Bizonyos, hogy már Attila, sőt Árpád is taposta földünket. IV. Béla a kunok elé menve, vagy visszajövet, Szegedet is útba ejtette. Kun László tudvalevőleg sokat kalandozott a kun menyecskék után, Szegeden is lehetett, valaki vágott szemöldökű szépsége, mert innen keltezi 1284. szeptember 15-én egyik parancslevelét. A rövid uralkodású bajor Ottó királyt

Apor László erdélyi vajda elfogatta, koronáját megfosztotta, hörtönbe vetette, majd Szegedre szállíttatta. Róbert Károly elismertetése érdekében Szegeden tárgyaltak Tamás esztergomi érsek, Omodé nádor, Apor vajda, – aki a nála levő szent koronát akkor adta vissza. Így koronázták meg a már három ízben felkent Károlyt negyedszer is. Egyébként Temesvárra utaztában Károly is járt Szegeden. Itt állított ki több okiratot.

Zsigmond király 1394 őszén több napig tartózkodott Szegeden. 1415-ben törvénygyűlést is tartott nálunk. 1436-ban három napot tölt a városban, – nyilván utoljára. Ellenben a századfordulón Szegeden mulatozott a felesége, a szép Cillei Borbála. Zsigmondnak köszönhet a legtöbbit Szeged, Civitas Nostranak (előkelő városunk) nevezi több oklevelében.

Veje és utódja, Albert 1439-ben járt Szegeden Brankovics György szerb deszpótával együtt. Ulászló 1444-ben Hunyadi János tanácsára, a török békekötés ügyében országtanácsot hívott össze Szegedre. Július 30-án történt a király fényes bevonulása a városba. Az országtanácsot az alsóvárosi ferenczrendiek egyházának 3000(?) embert bőven befogadó cintermében tartották meg. Itt volt Julián bíbornok, Sanok Gergely, a későbbi lembergi érsek is. A békéből nem lett semmi, a történelemből ismeretes Ulászló esküszegése. Augusztus 4-i, Szegedről kibocsátott, nyílt levelét aláírták Rozgonyi Simon egri püspök, János váradi püspök, Péter csanádi püspök, Hédervári Lőrinc nádor, Rozgonyi György országbíró, Palóczy Simon főlovászmester, Guthi Ország Mihály királyi tárnokmester,

Bánfy Pál, Olhody Czudar Simon főpohárnok, akik mind Szegeden tartózkodtak.

Hunyadi kormányzó seeregét Rigómezőn szétoszták, ő maga fogságba esett. A magyar rendek Szegeden gyűltek össze és indították meg mozgalmukat a kiszabadítása érdekében. 1448. Karácsony estéjén érkezett Hunyadi Szegedre. De azután is többször felkereste a várost, itt szervezte meg Nándorfehérvár felmentésére induló seeregét is. Özvegye 1458. január 12-én Szegeden békül ki Gara nádorral. Szegedről indult meg Szilágyi Mihály királyválasztó 40.000 főnyi seerege Pestre.

Mátyás király hamarosan Szegedre érkezett, kiváltságokat adott a városnak, 1458. december 6-ára Szegedre országgyűlést hirdetett. Részt vett azon még István boszniai király, a főpapság, a székelyek, az erdélyi szászok, a szabadalmazott városok teljhatalmazottjai, a vármegyei követek s a király nagybátyja, Szilágyi Mihály, akivel ideutaztában Csanádon békült ki.

Január 20-án még mindig Szegeden volt Mátyás, akkor engedélyezte Szegednek a szerdai hetivásár jogát. 1465-ben tanácskozó gyűlést, (nem országgyűlést) tart Szegeden. A gyűlekezés napján, (Szent Dömötör) ajándékozza drága gyöngyökkel ékesített és 16.000 forintra becsült királyi palástját a Szent dómei egyháznak, hogy belőle a templom védszentje tisztelére misemondó ruhát (casula) készítsenek. Kévéssel utóbb pedig azt is elrendeli, hogy a még akkor nagyon szegényes alsóvárosi templom és kolostor helyére saját költségén nagyszerű fejedelmi bazilika és tágas kolostor építtessék. Hogy később is járt volna Mátyás Szegeden, ennek semmi nyoma.

Ulászló 1497-ben járt Szegeden. 1499-ben Szegednek Lathran nevű kül-

Bukor Tibor: Lányportré

városa részére évenként Szent Luca napján tartandó országos és hetenként csütörtöktől szombatig terjedő hetivásárt engedélyez. Ebben az oklevélben az a nevezetes, hogy olyan városrészt említ benne, amelynek ma már a neve sem ismeretes.

1513-ban is volt Szegeden országgyűlés.

A mohácsi vész után Szulejmán hadai szeptember 27-én Szegedre érkeztek, a magára hagyott várost kifosztották. Szulejmán naplója megemlíti, hogy az itt talált juhnyájból Ibrahimnak 50.000, Iszkender Cselebi defterdárnak 20.000 darab jutott. A törökök végre felégették a várost, a lakosságot leölték, vagy rablásba vitték. Akkor fogták el a város Kopasz nevű bíráját is, aki a város pecsétjét a Tiszába dobta. Csak 1704-ben találták meg a halászkot.

A két király idejében Szeged Zápolya János mellett tartott ki. A török megszállás elől egy ferencdi szerzetes mentette meg Szeged királyi adományleveleit, Szakolczára menekülve velök. Így maradtak meg.

Koldus-könyv. Reiniger Herman dr. felsőtanyai tiszti orvos találánya. Mikor a spórolós magyar ingyenes gyógykezeléshez szeretett volna jutni, azt mondta neki: Helyes, majd beírom kendet a kolduskönyvbe. Hát az mi? rökönyödött meg az atyafi. – A király kíváncsi, kik a legszegényebbek, akik a doktornak se tudnak fizetni. Hát ezért írjuk őket össze. – Amire aztán egyszerre megfizette a magyar az orvos díját.

Kilencedik ügyosztály. A közigazgatás régi szervezetében nyolc ügyosztály volt. Kilencediknek a Feketesas-utcai „Arany sas” vendéglőt nevezték, amelynek termeiben mindig meg lehetett találni azt, aki „átmenetileg” nem tartózkodott az előző nyolc alkalom egyikében.

Korosítás. Így nevezi a nép a nagykorúsítást. A múlt század végefelé Diószegi Flóris híres elvetemült gazember volt, megölte az apját. A kötelet azonban

elkerülte, mert nem töltötte be még a huszadik életévét. Hogy életben maradjon, ez sehogyan tetszett a Diószegi-vagyona áhítózó rokonságnak, ezért egy kiküldöttjük felkereste az ügyvédet: Nem lehetne a Flórist korosítani?

Kosztpréz. Hogy mit jelentett a régi időben a természetben való ellátás, azaz a kosztoltatás, arra jellemző a városi tanácsnak 1724-ben hozott egyik határozata: „Főbíró uram a város kocsisát fél éven át maga eddelén tartotta, miért is tíz forinttal kárpótoltatott.”

Kölcsönkönyvtár. Az első szegedi kölcsönkönyvtárt 1850-ben alapította Bába Imre, a másodikat 1869-ben Traub Bernát.

König Péter. Nagystílusú muzsikos, a zeneiskola igazgatója, ifjabb korában színházi karmester. Mint ilyennek megszámlálhatatlan opusa kering, (vagy bujkál) az országban álneveken. Tudniillik Péter öt forintjával szállította szerzői babérokra áhítózó dilettánsoknak. Legszeretettelőbb kerékkötője volt a magyar nyelvnek. Ő állapította meg egy nagykereskedőnkörül, hogy az is muzsikos. Tudniillik „zenet szerző.”

Könyv. A könyvet szeretni kell, aki telefirkálja, hányadván bánik vele, annak magam sem adom a kezébe. Kölcsönadása a legkényesebb dolgok közé tartozik, ebből többnyire harag lesz. Tudniillik az haragszik meg, akitől visszakérem a magamét. Rendes ember vigyáz a portékájára és van aki nőnek semmi körülmények közt nem ad kölcsön könyvet. A legritkább nő vigyáz ugyanis a más holmijára, hiába kötötték a legingóbb helyre, a szívére.

– Ezt el kell olvasnod! – bízta a barátját és átnyújtja neki az én féltve őrzött holmimat.

A barátó folytatja a körforgást, úgy, hogy ember legyen a talpán, aki a végén meg tudja állapítani, merre bujkál a könyvem? Ha azonban visszakapom, csupa piszok, szakadás, gyűrődés, az olvasó egyé-

niségét jelképező számárfülekkel.

– Nezze már, mit csináltak vele azok a pajkos gyerekek! – mondja elragadó derével önagysága.

Hogy újat vegyen a helyébe, eszébe se jut. Ezért adnék csak egyetlen lénynak kölcsön könyvet: az édesanyámnak, ha feltámadna.

A Nagytata nagyon szerette a jó könyvet, meg is becsülte. Ha néha megessett, hogy kölcsönkértek tőle egyet, azt mondta:

– Nem kölcsönbe adom, hanem ajándékba. A tied.

Azt mondják, hogy a galamb se szereti többé a fiókait, ha valaki hozzájuk nyúl a fészekben.

Nagytata aztán megvette magának újból a könyvet.

Könyvkereskedés. Az első szegedi könyvkereskedést 1848-ban alapította Bába Imre könyvkötő. A másodikat 1851-ben Burger Zsigmond.

Közönség. Novák József volt szegedi tiszti főügyész, majd a Pallavicini uradalom jószágkormányzója, londoni útjáról anizkszot küldött legjobb barátjának, Lázár Györgynek. A kép örült forgalmú utcát ábrázolt, ahol példásan tartja fenn a rendet egy szál forgalmi rendőr.

– Kívánok neked ilyen rendőrséget! – írta Novák.

Utána zárójelben hozzátette:

– Azaz elsősorban ilyen közönséget kellene kívánnom.

Kultúra. Sok mindenféle szokás ennek a gyűjtőfogalma alá csoportosítani, bár akárhányszor alaptalanul és elfogultan. Mi valljuk, hogy a legnagyobb kultúrember az volt, aki rájött, hogy a kávébabot előbb meg kell pörkölni, aztán feltalálta hozzá a darálót, s így megfőzte az első feketekávéját. A cikória már nem kultúra.

L

Latin nyelvtan. A neveknek is van játéka. Szeged életében így volt Cicatrix Lajos főispán neve a Genitívus. (Cicatrix, cicatrixis.) Kulicz egyetemi tanársegéd a datívus. (Cu-

lex, culicis.) Krachtus és Paulusz nominatívusok. Tonelli szintén genitívus, Armentano ablatívus.

Lázár György január 30-án halt meg.

– Lássá, mondta az özvegye, ebben is milyen korrekt volt. Nem viselte volna el, hogy elsején felvegye a februári házbérnegyedét és azután haljon meg.

Lóvasút. A régi szegedi közlekedési akadálynak, a lóvasút vállalatnak, 36 lóva volt. Mindig akadt olyan igazgatósági tag, aki a „harminchetes” címet viselte.

Lüvet. Szegedi meghatározás, kocsmái rendelésnél fél liter bort és egy üveg szódavizet jelent.

M

Magasság. Szeged az újjáépítések végzett magasságmérések szerint legmagasabb pontján 129 méter magasban van az Adriatenger felszíne felett. Legalacsonyabb területe – a Fehér-tó medre – 77 méter. A városban a legmagasabb a Rudolf-tér volt 82, a legalacsonyabb a Korcsolyázótér 75 méternyire a tenger fölött.

Magyar nevek. A név-magyarosításoknál milyen verejtékes igyekezetet lehet tapasztalni, hogy aztán beleválogassanak az érthetetlenbe. A szép régi szegedi nevekből itt adunk egy kis kóstolót: Délczeg, Bojtor, Csajda, Csertán, Csönte, Csütörtök, Csüdi, Dancs, Dorongos, Ebes, Gellérd, Hámverő, Jókező, Koszorús, Mendegelő, Pacsirta, Néző, Makkos, Pintes, Pörnyés, Szekerczés, Szépenlépő, Tornyos, Uzsonna, Varsás, Vinkó, Zörgő.

Magyar nyelvtan. Szegedi nevek nyelvtani formái: Havass – parancsoló mód, Csala, Butula – félmúlt, Barta – múlt, Lehel – ige, Forbát – tárgyias eset.

Makó Lajos, a szegedi színiigazgatók legkiválóbbja arcán mély kardvágás húzódott végig, párbaj nyoma. Erről a párbajról az idők folyamán különféle verziók szállingóztak, – de

Makó azt Hentaller Lajossal vívta, akinek a felesége színész nő volt. Pauli Mariska.

Masa János alsóvárosi bizottsági tag, nagy szereplő. Ő kardoskodott a mellett, hogy Dugonics Andrásnak lovas-szobrot emeljenek.

Mezei Péter. A századforduló klasszikus magyar színésze, szinte szegedi polgár, annyi időt töltött a társulatainknál. Nyugdíjas korában látogatóba jött hozzánk, itt is halt meg. Messzire felülemelkedett az átlagon, alakításaival verte a Nemzeti Színház sok jelesét is. Hogy mégse jutott soha a sorakba, annak egy kis mellékzöngéje volt. Péter borzasztóan szerette a pipákat, gyönyörű volt a gyűjteménye s ha valahol szép példányt látott, azt mindenáron megszerezte, vagy magánál felejtette. („Nem lehet abban hagyni a szívást, majd visszaküldöm!”) Egyszer kriminálisba keveredett némely pipaügyben s ez az eset végigkísérte az életén. A Nemzeti vigyázott a priusokra.

Méltóságos. Többnyire olyanok is használgák a címet, akiket nem illet meg. Ezeknek klubszolgák, aláztos alantós állásúak, cselédek adományozzák. Viszont nincs lelkierejük hozzá, hogy visszautasítsák. Lassankint inkább maguk is elhiszik és meg vannak sértve, ha valaki ráhibáz a „nagyságos”-ra. Egyébként szenvedélyes női rögeszme is.

Mészárosok. Mátyás király 1459-ben megengedte, hogy a város a barátok temploma előtt négy mézsárzékot állíthasson. Ugyanannyi volt Felsővároson is. Ezen túl Lukács zágrábi püspök a szent Demeter templom kápolnájának fenntartására is alapított 1501-ben egy mézsárzékot 40 forint üzletkével. A szegedi mézsárzások száma 1584-ben 30 volt, 1732-ben ellenben már csak 7. A következő évben 3-hentesüzlet felállítására is adott engedélyt a tanács. Az újszegedi húsmérés bérletéért Rieger Mihály 1797-ben 150 forintot fizetett. A hiányos húsmérések a régi időkben is na-

pirenden voltak, büntetőszük igen szigorú.

Műfordítás. A klasszikus szegedi műfordításokból való ez is. Ifj. László Gyula volt tanácsjegyző német órán Tell Vilmosnak azzal a sorával kínlódott: Er spielt mit dem Kleinen Ambrust. Végül így fordította le: Játsszik a kis Ambrussal.

Műrecek védelme. Bárdoss Béla azzal nyitott rám: – A világháborúból egy sokszázéves disztálat hozott haza a legényem. Megvizsgáltattam szakértőkkel, kisült, hogy a zsidó képzőművészet remeke, hát nagyon megbecsültem, a falon előkelő helyre függesztettem. Mostanában nagytakarítás volt nálunk, ami azt jelenti, hogy az ember napokon át hajléktalanná válik és különféle alkalmatos bormérések közt imbolyog, mint nádszál a szélben. Mikor aztán hazakerültem a ragyogó tisztaságú lakásba, legelsőnek a bronz disztálat ötlött a szemembe. Ott volt a régi helyén, fényesre szidolozva, smirglizve.

Letörölt a homlokáról egy deci verítéket, úgy kérdezte szordinos hangon: – Meg tudod ezek után érteni a hitvesgyilkosság létjogosultságát?

Művész. A legjelentéktelenebb görlice, vagy telefonkönyv-színész nő is művésznőnek tituláltatja magát. Nemkülönb a színész, aki klasszikus tömörséggel jelenti a színpadon, hogy a fogat előállott. A Szegeddel kötött szerződésük alá Vágó Pál foglalokzásnak azt írta, hogy festő, Fadrusz János pedig hogy szobrász.

N

Nagy ágyú. Pillich Kálmánt, a közigazgatás félve tisztelt rémét, becézték ezzel a névvel. Egy-egy közgyűlési kritikája néha egész hónapon át együtt tartotta a városatyákat. Megközelítő jellemzésére kötetek kelnek. Nehéz mozgású ember lévén, szerette a tanácsnokokat referálásra magához invitálni. Kállay főispán szerint úgy tudta a legjobban ellenőrizni a

közigazgatást, hogy tizenhárom rokonát neveztetette ki különféle városi pozícióba. Egyébként a rajongásig szerette Szegedet.

Nagy emberek. Sokkal többen vannak, mint amennyit egy szegény ország elbír. A legtöbben magukat nevezik ki annak és ez minden esetre szigorú önismeretre vall. Tömörkény finomabban distingvált. Szerinte az a nagy ember, aki ki tudja verekedni, hogy a kenyér ára két krajcárral olcsóbb legyen.

Nagyzolás. A nagyzolás válfajairól külön könyvet lehetne írni. Nem is könyvet, hanem egész könyvtárt. Itt csak ízelítőt adunk belőlük. Azt mondja, hogy: a kereskedők frontja, Bridzsolipiász, helyi parlament. Többnyire valamennyi fogalom a legmesszebb esik attól, amit kifejezni szeretnének vele.

Negyvenhatos kaszárnya. A régi 46. gyalogezred Mars-téri kaszárnyáját 583.000 forintnyi költséggel építette Szeged városa.

Nemecskay István. (Lásd: Jedlicska Béla.)

Néprajz. Reizner János sehogyan sem akart belemenni a múzeum néprajzi osztályának felállításába. Hangoztatta, hogy akkor annyi és olyan tárgyat is ki kell állítani – feltéve, ha teljességre törekszenek –, amik komikumba fulladnak vagy obszcén hatást keltenek. A néprajzi osztály Lázár György ötlete volt s a Könyvtárak és múzeumok országos felügyelőségének 25.000 koronájából rendezte be Szász Gyula iskolaigazgató, múzeumi szakdíjnok.

Névmagyarosítások. Tömörkény családi neve Steingaszner volt, Gárdonyi Gézáé Ziegler. Acsádi Ignácot Adlernek hívták, Rákosi Jenő Kremser volt, Ipolyi Arnold Stummer, Irányi Dániel Halbschuh, Helfy Ignác Heller. Igaz is ni, Petőfit azelőtt Petrovicsnak hívták. Melyikük nem volt minden ízében magyar? Melyikük idegen?

Névnap. Az a fix terminus, amikor a gavallér

virágcsokrot szállít az ideáljának. Okos ember ezért csak Margitokba szeret, mert akkor van az első és legdúsabb rózsaszüret. A Borbálák, Etelkák és Évák a decemberi dátummal rozszul járnak.

Nyílt tér. Beck Pista, mikor előrehaladott agylegény korában megnősült, azt mondta az újságíróknak.

– Ha megírják a házasságomat, csak a Nyílt-térben közöljék. Ahhoz oda van írva, hogy nem vállal érte felelősséget a szerkesztőség, ezért aztán a tanyai nép azt hiszi, hogy nem is igaz.

Nyomda. Tizennyolcadik századbeli írók állítása szerint az új testamentumot Melius Juhász Péter debreceni református lelkész fordításában 1567-ben Szegeden nyomták ki. Ezt az adatot később többen kétségbe vonták. A nyomda egyébként is csak vándornyomda lehetett. Az első rendes szegedi nyomdára 1802-ben kapott Ferenc királytól szabadalmat Grün Orbán Fülöp, egy bécsi nyomda faktora. 1857-ben a nyomda Burger Zsigmond birtokába jutott. A második nyomdát 1862-ben állította fel Bába Imre.

Nevek melódiája. Réz Pál népszerű szegedi újságíró volt a század elején, maga a megtettesült jóindulat és életkedv. Soha senkit nem kritizált, a közélet számára csak dicséret szavai voltak. Ő jött rá fűtűrészés közben, hogy egynémely szegedi név milyen melódiát rejteget. Például ez a sor, amit a katonabanda olyan pompásan játszik. (Szatymazi hegyen fújnak a szelek...)

Doba yGyu-la.

Régi ismert melódiája a másik. Hams án Idee... a szövege, benne van a bécsi kedélyesség, de itt mást mond:

Polcznerje-nó!

A harmadik a legjobb, ki ne emlékezne a híres Lilleringőre, ami voltaképpen csak betét a francia vaudevillében, mert szerzője magyar ember, Bánffy Gyurka. Oh Löw Immá-nuel...

O

Obláth Lipót. A századforduló agilis városatyája mindenhez hozzászólt, mindent jobban akart tudni másoknál. Olyan rövidlátó volt, hogy csak taláalomra tudott járni, amúgy nagy általánosságban. Legnevezetesebb esete egy képbírálat. Kissé homályos helyen függött a kulturpalotában, Obláth mégis erősen kifogásolta a színeit, helyel-közzel megróva a rajzkészségét is. A végén kisült, hogy nincs is kép a falon, Obláth azért mégis látta.

Ondulás. Ez a női hajkezelés neve, csak Szegeden hívják „ondulás”-nak és nincs olyan borbély, aki helyesen használná a szót.

Orgona. Az alsóvárosi templom orgonáját 1762–1766 években készítette Standinger János budai, illetve zólyomi orgonakészítő. 664 forintba került, de 1795-ben már javítani kellett 350 forint költséggel.

Oskolás Gyula. Tóth Gyula alsóvárosi népiskolai igazgató, jeles pedagógus. A többi Tóth Gyulától való megkülönböztetés miatt nevezték így.

Osztrovsky József. Réh Jánost 1867-ben Szeged polgármesterének választották meg a nagy érdemeket szerzett Osztrovsky Józseffel szemben. Osztrovsky, Szeged régi követe, a kis-alkormány idejében rövid ideig polgármestere, azzal hibázta el a dolgát, hogy sürgette az akkor meglehetősen kiéltlen Széchenyi-tér kikövezését s ennek fedezésére be szeretne volna hozatni a piaci helypénz-szedést. Erre aztán a leglelkesebb hívei is elpártoltak tőle. Szeged rekonstrukciója idején komoly jelöltje volt Osztrovsky a királybiztosi tisztségnek.

— Miért éppen ő? — lázadtak egynémely szegediek, minden alkalommal önhitt önjelöltjei.

Hogy ne legyen baj, úgy oldották meg a kérdést,

hogy nem szegedi ember lett a királyi biztos, hanem Tisza Lajos. Annyiban szegedi, hogy a szót predikátumába kapta meg grófostásakor.

Ősiségünk. Az első okmány, amely Szeged nevét említi, III. Ince pápának 1199. évben kelt levele. De akkor már főesperesi hely volt s így csak különös véletlen, hogy Kanizsa mindjárt a honfoglalás elején, Szőreg pedig Szent István korában szerepelni kezdenek. Sőt Tápé, Győ s a ma már pusztá Kopáncs is községeknek tűnnek fel, míg Szegednek közel három századon át nincs nyoma krónikáinkban. Kétségtelen azért, hogy Szeged alapját már a honfoglalásban vetették meg.

Összhang. Ez az a különös valami, ami néha megvan, egyformán az emberek és a dolgok alakulataiban, máskor pedig hiányzik. Szegeden a terek és a szobrok kapcsolatában sosem lesz egyezés s a legnagyobb csoda, hogy a Dugonics szobor a Dugonics-téren áll. Kossuth szobra a Klauzál-térre került, Klauzálé a Rudolf-tér sarkába. Hivatalosan az újszegedi parkot hívják Erzsébet-ligetnek, Erzsébet királyné szobra azonban a Stefánjának jutott. Rudolf boldogtalan felesége nem kapott szobrot, a loyaltásunk nem ment ennyire. Bocsanat, Széchenyi szobra, meg a róla nevezett tér kvadrálnak, de már a Rákóczi szobrot nem kapta meg a Rákóczi-tér. Az a Széchenyi-térről a püspöki palota elé vándorolt.

P

Palotás Fausztin. Honvédtiszt, katonai főreáliskolai tanár, népies író. Vadnay Károly fedezte fel. Vadnaynak gyöngéi voltak a női írók s azt hitte, hogy a Fausztin is női név. Mikor évek múlva találkoztak, ugyancsak elcsodálkoztak kedvence harcias bajusznán.

Pálfi kávé. Csak fiatalabb korban volt kávéháza; de Pálfi Antal tanyai kapitánytól való megkülön-

böztetésül így hívták. Neveztek utcai kapitánynak is, felvonulásokkor, ünnepélyeken ugyanis ő tartotta fenn a rendet, soha senkitől nem kapott megbízatás alapján. Irodalmi mecénás volt, de nem szegediekkel, hanem – bihari származású lévén – nagyváradiakkal szemben.

Pályaválasztás. Újságok kedvelt vezércikktemája az iskolai év végén. Kényelmesebb embereknek ajánlható elfoglaltságok: Toronygomb-fényesítő. Nagyheti kereplő. Körmosüveg-árúsítás napfogyatkozásokra. Püspöksüveg-gyáros.

Pályázik. Teszem azt valaki egy állásra, a szó így reménykedést, várakozást fejez ki. Átvitt értelemben krakélerséget is jelent. Lehet emberekre pályázni. Egész más értelme van a színész életében. Ott a szó hogy pályázik azt jelenti, hogy egyszerre működnek ugyanannál a társulatnál. — Oh, mi együtt pályáztunk már Krecsányinál is!

Petőfi Zoltán. Semmi nyomot nem hagyott Szeged életében azon kívül, hogy néhány hónapig a piarista gimnáziumban is próbálkozott. Nevezetessége, hogy ugyanabban a ma már eltűnt Ipar utcai házban lakott, amelyikben Juhász Gyula született.

Pénzverde. Róbert Károly a meghamisított s ügyszólván értékét veszített pénzek helyett újakat veretett, ezért Szegeden is állított fel pénzverdét. Ez még Nagy Lajos korában is működésben volt. Azóta rengeteg pénzt vertek el Szegeden.

Pipa. Bérczy nász, előbb kihágási bíró, majd árvaszéki ülnök, elsőrendű pipa-szakértő volt, szenvedélyes gyűjtő. Egyszer valaki ellopta a kedvenc pipáját, de hamar elfogták a tolvajt.

Szalad Bérczy Szücs Jóska rendőrkapitányhoz.

— Adj ide hamar a pipámat.

— Nem megy az ügy, hiszen bűnjel, szerepelni fog a tárgyaláson is.

— Baj, baj, vakarja a fejét

Bérczy, de legalább szívbassza addig valami hozzáértő rabbal, hogy szakállat ne kapjon.

Felsőmagyarországi atyafiát látogatta meg egyszer, megyei embert, már rég beszélgetnek, mikor kitör.

— Hogyan tudja megállni, nászom, hogy nem kínál meg egy pipa dohánnyal?

— Megkínálnám, de nálunk a hivatalban nem szabad pipálnunk a faberakásos falak miatt.

— Sose pipálnak? — állmélködik Bérczy.

— Itt nem.

— Akkor mi az Isten csudáját tudnak csinálni a hivatalban?

Pletyka. Többnyire olyan hazug hír, amelynek legfeljebb a fele igaz. (Például X. pénztáros 50.000 pengőt sikkasztott.) Nőkről is terjesztenek rosszindulatú meséket, ezek háborítják fel a legjobban az embert. Először azért, mert nem igazak. Viszont ha igazak, miért játsza bennük más a főszerepet?

Pluralis maiestatis. A tanyai legény, mikor bábeli kellemetlenségét panaszolja, azt mondja:

— Megverték!

Ebben a szóban nyelvbéli és értelmi finomság van. Így mondja akkor is, ha a cimborájával akadt össze s az bizonyult erősebbnek. A magyar ember a világ legtermészetesebb dolgának tartja, hogy vele csak többen bánhatnak el.

Pókay Elek. Gyűjtőfogalma a nyilvánosan csak kisebb részében elmondható eredeti kiszólásoknak és józú történeteknek. A hajdani törvényszéki büntetőtanácsok híres elnöke még ma, 87 éves korában is birtokában van teljes szellemi erejének.

Polgári fegyvernemek. Vannak gyalogosok, fontűzések, ideg-rohamosztagosok, árfolyamörök, valutások és — hatás-va-dások.

(Folytatjuk)

Máig élő szokásaink, hiedelmeink a honfoglalás korából

„Mitoszt nem lehet megcáfolni. A mítosz a történelemben élő lényeg. Amit a történelem teremt, azt a történelemnek kell megsemmisíteni. Más számára ez a feladat teljesen reménytelen: az ember logikusan megcáfolhatja – mégis tovább él.”

Hamvas Béla

„Mélységes mély a múltnak a kútja. Ne mondjuk inkább feneketlennek? (...) ... kutató buzgalmunkkal a kikutatathatlan incselkedő játékok úz: látszatzmegállókat és úticélokot kínál, melyek mögött, amint elérjük őket, újabb múltszakaszok tárulnak föl, ahogy a partjáró bolyongása sem ér soha véget, mert minden egyes megmászott agyagos fővénykulissza mögött új távolságok csábítanak új hegyfokok felé” – írja Thomas Mann József és testvérei című művében. Így van ez a magyarság őstörténetével kapcsolatban is. Tengernyi cikk, tanulmány, könyv foglalkozik az őshaza kérdésével, a sámánhit emlékeivel, a honfoglalással, hogy megkísérelje a lehetetlent: a kutatás eddigi és újabb eredményeire támaszkodva közelebb hozza az ezer évvel ezelőtt élt embert, bepillantást engedjen életébe, szokásaiba.

A magyarság – a kutatók szerint – a honfoglalás után is megőrizte nyelvét, nyelvi önállóságát, de magával hozott kultúrájának, hitvilágának, szokásainak igen nagy része elenyészett, átalakult, illetve más műveltségelemekkel ötvöződött. A hagyományos népi hiedelmek összessége adja a néphitet (Dömötör Tekla népi hiedelemvilágnak mondja), amely nem téveszthető össze a népi vallásosság fogalmával; a kettő azonban szorosan egymáshoz tartozik, hiszen – mint ahogy azt a kutatás már régen megállapította – a hagyományos népi hiedelmek jelentős része a vallási fogalmak ismerete nélkül aligha lenne értelmezhető. „Mivel a népi hiedelemvilág legarchaikusabb rétege minden bizonnyal a tételes vallásokat megelőző korszakokból maradt fenn napjainkig, nem tarthatjuk meglepőnek, hogy ezek a hiedelmek napjainkban és a közelmúltban a keresztény értelmezés mezében bukkantak vagy bukkannak fel. Vallási kategóriák ismerete nélkül tehát lehetetlen e máz alól kihámozni azokat a rétegeket és motívumokat, amelyek kereszténység előtti vagy – sokkal lazább fogalmazásban – „pogánykori” nyomokat mentettek át napjainkig.”

A dolgozat azzal a céllal íródott, hogy bemutassa azokat a máig élő népszokásokat, hiedelmeket, amelyek gyökerei a honfoglalás korába nyúlnak vissza. A(z iratlan) szabályok, szokások, később a törvények, a jog befolyásolták, határozták meg a kisebb-nagyobb közösségek életét, a hétköznapok, ünnepek, napszakok beosztását, az emberélet fordulóit.

A karácsonyi-vízkeresztű játék legrégebb emlékeit Magyarországon latin nyelvű liturgikus játékok képviselik, amelyek a XI. századtól kezdve az istentisztelet részét képezték.

A fent megjelölt téma feldolgozása tehát jó néhány könyv áttanulmányozása után sem könnyű feladat, mert noha azóta a tudomány már néhány lépést megtett, még mindig érvényes Szinnyi József megállapítása: „Nagyon kevés az, amit a magyaroknak honfoglalás előtti és honfoglalás kori műveltségéről a legrégebbi forrásmunkákban följegyezve találunk.” Arra a kérdésre, hogy milyen stádiumban is van ma a magyar falu néphite, Dömötör Tekla A magyar nép hiedelemvilága című könyvében így válaszolt: „A hiedelmek fő tendenciája az elhalás vagy az esztétikai kategóriákba való átfajlás: a hiedelemből epikus monda lesz, a mágikus rítusból érdekes és szórakoztató népszokás.” Malinowski szerint „a szokás a viselkedésnek standardizált módja, amelyet hagyományosan rákényszerítenek egy közösség tagjaira.” A „jó és rossz szokások” kérdése igen érdekes probléma, hiszen a népszokásokat az uralkodó osztályok, az egyházak általában saját szempontjukból vizsgálták, osztályozták, és eltiltották a népet a rossznak tekintett szokások gyakorlásától. Például a középkorban a keresztény egyház pogány, azaz rossz szokásnak minősítette mindazt, ami a régi magyar kultúrából fennmaradt. A közösség belső törvénye azonban sok esetben erősebbnek bizonyult a különböző rendeleteknél, ha nem is egészében, de legalább nyomáiban még ma is fellelhetők ősi elemek a népszokásokban. Különösen ellenállóak voltak bizonyos mágikus erejűnek tartott rítusok, amelyek az emberélet fordulóra vonatkoztak: a születésre, a lakodalomra, a halálra.

„Az átmenet rítusai” (Van Gennep), „Életszínjáték” (Hont Ferenc)

Az emberélet három fő állomását kapcsolatos szokások, hiedelmek arra irányultak, hogy mágikus kört vonva az emberek köré. Kívülrekeszték a gonoszt, az ártó hatalmokat, vagy ha a baj megtörtént, hogyan tudják azt orvosolni.

A magyar – lévén földművelő, állattenyésztő – nép évszázadokon át szinte tehetetlenül állt a természeti erőkkel szemben, amelyektől a léte, fennmaradása függött, ezért az emberiség igen régi korszakába visszanyúló babonás varázscselekményekkel igyekezett biztosítani a föld termékenységét, az ember és állat szaporodását, mágikus formulákkal próbálta elkerülni a sorscapásokat.

Születés

A születésnél segédkező bábáknak régen rendkívüli hatalmat tulajdonítottak. Úgy tartották, hogy természetfeletti hatalmakkal állnak kapcsolatban, s boszor-

kányos erejük. (A /bába/boszorkányokról, a táltos gyerekről majd egy későbbi fejezetben szólok, a sámánhit emlékeinek tárgyalásakor.)

„A születés körüli szokások egynemelyikében eléggé biztosan megrajzolhatjuk a honfoglaláskori eljárásokat. Egyrészt bővebb az összehasonlító néprajzi anyag, másrészt pedig az a felismerés segít munkámban, hogy a születési és halotti szokások (néha a házasságiak is) meglepő módon egyeznek” – írja A honfoglaló magyar nép életében László Gyula. Szüléskor pl. az anyát és az újszülöttet a láthatatlanul jelen levő Boldogasszony segíti; innen ered a szoptató anya fekhelyére vonatkozó, századunkig élő „boldogasszony ágya” szókapcsolat is.

A kisgyereket elsősorban a rontástól, a szemmel veréstől, a kicseréléstől féltették, óvták; hogy a rosszakat félrevezessék, csúfnévvel illették a csecsemőt (pl. csúnyácskának nevezték) mindaddig, amíg meg nem keresztelték. A honfoglalóknál is meg lehetett ez a ret-

tegés, mert a nevek között ilyeneket találunk: Nemvaló, Nemvagy, Mavagy, Nemél, Haláldi, Csúnya, Szennyes.

László Gyula szerint az újszülött bölcsőjébe egykor ugyanúgy odarakták a különböző tárgyakat (szerszámok, cérna, stb. – a gyerek nemétől függően), amikor keresztelni vitték a gyermeket, mint a könyv megírása idején, 1944-ben. „Az elmúlt ezer esztendő alatt változhattak a tárgyak (régén nyilván nyilat és szablyát tettek a gyermek mellé), de nem változott a szokás hitbéli háttere” – mondja a neves kutató.

Számtalan dologról lehetne még írni, a megfordítás szokásáról, a névvarázsról, a rokon népeknél is élő lélekcsérelről, de az hosszabb dolgozatot igényelne, így még csak egy mondatban a lakomáról szólok, amely éppúgy kötődik a keresztelőhöz, a lakodalomhoz, mint a temetéshez. Az emberélet fordulóján tehát egyszerűen nem mondhattak/mondhatnak le róla, noha a felvilágosodás idején pl. rendeletek tiltották a falusi lakodalmak, halotti torok pazarlását.

Házasság

A lakodalommal kapcsolatos rítusok, a szokások nagy tömege, sőt egyes megnevezések szintén visszavezethetők a magyarság korai életébe; az urali korból származik a meny szó, amelynek később (XIV. századtól ismert) alakja a ma már háttérbe szorult menyegző. Gardízi perzsa történetíró a XI. század közepe táján azt írta a magyarokról, hogy a lányokat prémekekért, jószágért vásárolták meg. Valószínűleg ide vezethető vissza az eladósorba került lány vagy eladó lány elnevezés is, amely az idős emberek ajkán ma is él, valamint a vő (vevő) neve.

A honfoglalás korában általános lehetett a leányrablás, amelynek későbbi formája a színleges leányrablás, illetve a leányszóktetés. Ennek emléke a Kézai Simon krónikájában fennmaradt eredetmondában (Hunor és Magor) él. Szóktetésre manapság is van példa (főleg anyagi megfontolásból), amikor a szülők beleegyezésével vagy anélkül a fiatalok rövid időre eltűnnek, s később már nem kell nagy lakodalmat csapni.

Dömötör Tekla fogalmazza meg a legpontosabban mindazt, amit a házassági népszokásokról tudni kell: „Azt mondhatjuk, hogy a magyar népszokások közül a házassági szokások őrizték meg legvilágosabban a régi struktúrát, mert a házasság a mai napig (...) két mozzanathól áll: egyrészt a családok közti jogi megállapodásból (melyet később az állam és az egyház is szankcionált), másrészt pedig egy színjátékszerűen kidolgozott ünnepi szertartásból. (...) A lakodalom két fő jogi mozzanatot tartalmazott: a kézfogót és a leányátadást. A kézfogó (a kézfogás tényével és a kicserélt jegyajándékokkal) már jogilag mindkét fél számára kötelező volt. A leányátadást ma is körülvevő számtalan falusi szertartás is mutatja, hogy a szerződés „megvalósulása ekkor megy végbe.”

Temetés

A temetéssel – e szerény dolgozat terjedelmét is figyelembe véve – foglalkozom a legtöbbet, hiszen a halottkultusz nagy számában megőrizte az ősi eredetű képzeteket, kulturális elemeket. „A magyarok elődei és a velük rokon törzsi társadalmak világról alkotott elképzeléseinek, sámánisztikus rítusainak szerves részét képezi a halottak túlvilági életében, a túlvilágiak és evilágiak kapcsolatában való hit.” Adataink vannak rá, hogy a későbbi magyarok is követték ezt a szokást, és halottaikat legfontosabb használati eszközeikkel együtt temették el. Ennek a „csónakos temetés”-nek az emlékét látja a finnugor eredetűnek tartott csónak alakú fejfákban Solymossy Sándor. „E fejfatípus jellegzetes formája szerint nem más, mint a csónak orrának s a benne fekvő halott árcánák stilizált ábrázolása” – írja Kunt Ernő. A legarchaikusabbak tehát az egy fatörzsből kifaragott, zárt

formájú keresztiek, a fejfák, pontosabban a fatönkös fejfák közül pedig a csónak alakúak, amelyek változatai a Tiszamentén, a Tiszántúlon és Kelet-Magyarországon találhatóak meg ma is.

A honfoglalás kori magyar családsszervezet általános formája nem az apai jogú nagycsalád volt, hanem a maihoz hasonló, a szülőket, gyerekeket magában foglaló kiscsalád. László Gyula a honfoglalás kori temetők feltárása során felismerte, hogy az azonos rokonsági kötelékbe tartozók nyugszanak egy-egy temető összetartozó sírcsoportjaiban. Erdélyben ez a szokás megmaradt. A rokoni, családi bokros temetkezés ma is él, de a soros temetőkben is egymás mellettű sírokban fekszenek a házaspárok, szülő és gyermeke.

A halál és a temetés szokás- és hiedelemvilága nem olyan változatos, mint a lakodalomé, de mivel az utódok félték a halott visszatérő szellemétől, nem változtattak a szokások menetén, ezáltal több archaikus vonást is megőrizve. A honfoglaló magyarok temetkezéséről egészen pontos képet alkothatunk, hiszen az ásatások sok mindenre fényt derítettek. A szokásokat tekintve az egyházi idővel kidolgozta a neki nem tetsző részeket, azokat az elemeket, amelyek nem egyeztek a vallási tételekkel, így a régi hagyományokból csak a legidőtállóbbak maradtak fenn. Néhol még ma is megőrizték azt a szokást, hogy a (halott hasárá) (hogy ne puffadjon fel) sarlót tesznek; ugyanakkor a honfoglalás kori sírokban (az asszonyokéban) a halott mellett található tárgyak között szintén ott volt a sarló. A feltárt – az ezredfordulóra datált – sírokban fegyvereket, nyílhegyeket találtak, ma már csak elvéve helyeznek a koporsóba bizonyos tárgyakat (pipát, dohányzacskót, borotvát, szappant; tüt, cérnát, kendőt).

„Egyes siratók dallamukat tekintve a honfoglalás előtti időkre visszavezethetők, a formulákban, kifejezésekben igen nagy régiséget sejtető részleteket lehet felfedezni.” (Balassa-Ortutay) A jajszóval történő, kötetlen siratás megélése az ismeretlenség homályába vész, a középkori latin nyelvű krónikák tanúsága szerint a legrégebbi időktől kezdve ismert volt. A sirató az elhunyt nevében mondta el tetteit. A hangos siratás kötelező volt, és megszökték azt, aki nem siratta el a legközelebbijét.

Érdekes és érdemes lett volna kitérni a halállal és a temetkezéssel kapcsolatban több fontos szokáscsoportra, így a halál és a másvilág kérdésére, a temetők tanúvallomásának bővebb tárgyalására (ezekkel László Gyula behatóan foglalkozik), a halotti szertartásokra, a lélek búcsújára, a torra, de erre, úgy tűnik, ebben a rövid dolgozatban nem kerülhet sor. Csak még egy babonára térek ki, az éjjel megszólaló halálmadár hangos kivukolására, amely ma is azt jelenti, amit régen: amelyik háznak a tetején megszólal, ott hamarosan valakinek meg kell halnia. A téma nagy szakértője, Róheim Géza szerint a magyarság már a magyar-török érintkezés korában megismerhette a halált jósló bagoly fogalmát. A neves kutató – mint annyi minden másra a halottal kapcsolatban – néplélektani magyarázattal szolgál a Bűvös tükör címen megjelent tanulmányainak egyikében (A halálmadár), a pszichoanalízist hívja segítségül.

A rendkívül izgalmas kérdéshez még csak annyit tennék hozzá, hogy Észak-Bácskában (Kanizsa) még áttételesen is használják az előbb említett kifejezést, halálmadárnak titulálva azt a koporsó mellett őrt álló, némi fizetség ellenében „halottas egyenruhába” öltözött, végtiszességet megadó mindig ugyanazon négy személyt.

„Magyar (halotti) szokásaink etnikus jellegét, etnológiai értelemben vett korát meghatározni különösen nehéz. Az alapvonások általánosan emberiek, sőt a kifejezőmód is gyakran közös tulajdona a germán-szláv és uraltáji népeknek.” (Roheim Géza) A szokások jelentős hányada – apróbb változásoktól eltekintve – a múltban gyökerezve ma is él.

„Naptári ünnepek”

Az ünnepekhez fűződő pogány szokások a történeti feljegyzésekben többnyire vallásos háttérükbe ágyazva jelennek meg. Bod Péter a XVIII. században magyarázatot

fűzve hozzájuk sorra ismerteti a keresztény ünnepek pogány előzményeit: „... Az is kénszerítette a Keresztényeket, hogy a' Pogányok innepjékből Keresztény Innepeket tsináljanak, mivel a' Pogány Vallásból többire idős állapotjukban tértek a Keresztény Vallásra, 's az ott megszokott tzeremoniás rend-tartásokat nehezen hagyhatták-el...”

Az egyházi rendelkezések tiltották a sátoros ünnepeket, búcsúkon való táncot, az éneklést, a lármázást, a lövöldözést karácsonykor és húsvétkor, mert teljesen ki akarták irtani a világi és pogány elemeket. Ez részben sikerült is, hiszen az egykori varázskének régi babonás értelmét többnyire már elfelejtették, a babonás szokások megszűlöltek, pl. a regölő legények éneke köszöntéssé, udvarló-tisztelegő látogatássá alakult.

A népszokások vizsgálata igen sok nehézséggel jár, mert a hozzájuk fűzött eredet- vagy áltörténeti mondák néha zsákutcaba viszik a bűvárkodót, sokszor inkább eltakarják, mintsem rávilágítanak annak ősiségére, hisz pl. a lármázással, álarcos alakoskodással összekötött szokásokat gyakran a török elleni harccal magyarázzák.

A zajkeltés (pl. így búcsúznak az óévtől) ősi oka talán az ártó, gonosz hatalmak, az óév kiűzése lehetett. Mágikus ereje (van és) volt – sokak szerint – a jókívánásoknak, köszöntőknek. Mágikus cselekmény a tűzgyújtás, a vízzel való locsolás, a rituális vesszőzés, a lármázás és így tovább.

Feltételezhetjük, hogy a honfoglaló magyaroknál az évkezdés őszi vagy tavaszra eshetett. A tavaszi-őszi évforduló emléke az őszi és tavaszi pásztorünnepekben maradt fenn, ezek azonban később más jellegű öltöttek.

A regölés

A kutatók Sebestény Gyula regös-monográfiájának megjelenése óta a regölést tartják a legarchaikusabb magyar dramatikus szokásnak, ugyanakkor feltételezik azt is, hogy a „regösének” a téli napfordulóra utaló varázsszöveg; ebből pedig az következik, hogy a honfoglaló magyarság nemcsak ismerte a téli napfordulót, hanem ünnepelte is. „A téli fordulóval kapcsolatban feltételezhetjük, hogy a legrövidebb napokat – leghosszabb éjeket, vagy legalábbis a leghidegebb téli periódust már igen régen számoltartották, s hogy ezeknek általában gonoszjáró, halotti jellegű tulajdonítottak. (Így ez a periódus gyakran összefüggésben áll az ősök tiszteletével és a termékenységvarázslással is.)” – írja Dömötör Tekla. A regölés időpontja december végére tehető, amikor is a regösök (a legények) a lányos házaknál különböző zajkeltő eszközök (láncos bot, köcsögduda) segítségével elmondják varázserejűnek tartott jókívánásaikat, s cserébe ajándékot kapnak. Az előadott regösének refrénje („hej, regő rejtem...”) finnugor eredetű, és a sámánok révülésével lehet összekapcsolni. Az ősi szokás a Dunántúlon és Erdélyben ma is elevenen él.

A regöléshez kapcsolódó szokás a hejgetés, urálás, amely a regösének-refrénjével mutat rokonságot. A hejgető legények zajkeltő eszközöket használnak (dob, ostor), éppúgy, mint a regölésnél. A szöveget még a „bika” (kór alakú, kéregre feszített bőr, amelynek közepére lószőr van erősítve) hangja kíséri. A moldvai csángó falvak legényei az előbb említett „hangszer” segítségével bógó hangot produkálnak, és a lányos házaknál hejgetnek (hej, hej; hahó, hahó). A búza élettörténetét mondják el a mag elvetésétől egészen a kenyér elkészültéig. Ezzel a szilveszteri hejgetéssel mágikus úton biztosítják a jó gabonatermést és a mindennapi betevő falatot. A rituálé végén összegyűjtik az adományokat.

A regölő hétfő kérdésével Pais Dezső Reg c. tanulmányában részletesen foglalkozott, ez a dolgozat azonban – mivel nem ma is meglévő régi szokásról van szó – megelégszik pusztán említésével.

A téli ünnepek szokásait nehéz naphoz kötni, hiszen ugyanazok a szokáselemek jelentkeznek karácsonykor,

január 1-jén, vízkeresztkor. Ez azzal magyarázható, hogy mindezek az évszázadok folyamán egy ideig évkezdő napok is voltak. Magyarországon az évkezdést a XVI. századig karácsonytól számítják, noha a január elseje évkezdő jellege már a naptárreform előtt is megvolt a köztudatban. A könyvekből, tanulmányokból azt is tudjuk, hogy a keresztény egyház elsősorban a január elsejéhez fűződő pogány szokások miatt tette karácsonyra az évkezdetet.

A naptárreform előtt Luca napjára esett a napforduló, ez volt a leghosszabb éjszaka és a legrövidebb nappal ideje. A Luca-napi alakoskodások meglehetősen valószínűleg mélyen a múltban gyökerezik (erre utal az aróra vagy a fejre tett szita), de a kutatók erre még nem adtak pontos választ. A téli ünnepek egy másik fontos szokásáról, a *farsangról* viszont határozottan megállapították, hogy csak a középkorban honosodott meg Magyarországon, tehát honfoglalás előtti vagy honfoglalás kori hagyományokat belemagyarázni igencsak tudománytalan lenne.

Vízkereszt „a római egyház Epiphania Domini (‘Az Úr megjelenése’) névvel jan. 6-án tartott ünnepe. A keleti egyház e napon Krisztus születését ünnepelte, nyugaton a napkeleti bölcsekről, vagyis a háromkirályokról, Jézus megkereszteléséről és első csodatételéről való megemlékezés került előtérbe. A római egyház szertartásai szerint ezen a napon vizet és tömjént szenteltek.” (Magyar Néprajzi Lexikon) A honfoglalás korába visszanyúló szokásnak nem sok régi feljegyzésben maradt nyoma, de egy XI. századi egyházi iratból kitűnik, hogy a magyarok a vízszentelést görög módra (more graecorum) hajtották végre. (Négy évszázaddal később már jellegzetes magyarországi jelenségnek nevezték a papok vízkereszt-napi alamizsnagyűjtését.) A víz megszentelésének ünnepe a keresztény egyház ma is tartja.

Máig sem tisztázott, hogy egyes, a téli ünnepek körhöz tartozó népszokások hogyan is kerültek a magyar népi kultúrába. Egyesek szerint a szomszéd népektől vették át, mások váltig bizonygatják, hogy az egyház közvetítésével épültek be a köztudatba. Az *aprószentek-napi korbácsolás* is bibliai történetet takar, de ezzel nincs összhangban a korbácsolás rítusa, hiszen az a pogány termékenységvarázslás és a katartikus rítusok halvány emlékét idézi; tehát a szokás termékenységvarázsló jellege egészen nyilvánvaló. Az egyház a pogány elemeket „szentesítette”, a korbácsolásra használt vesszőt felvette szentelményei közé. Az ilyen vessző vagy az abból font korbács a be-tegtséget hártotta el az emberektől.

Újabban a fiúgyermek szokásává vált a korbácsolás, és a Csallóközben, Szigetközben a legényavatással fonódik egybe.

A tavaszi népszokások legnagyobb, legősibb ünnepe a *húsvét*, amelynek megünnepléséről már a III. századból vannak adatok. Az 1092-ben tartott szabolcsi zsinat szerint akkoriban négy napig tartottak húsvétot, később három, majd két napra csökkentették. A húsvéti szertartásokhoz tartozott az étel, a húsvéti bárány megszentelése, a X. századtól kezdve a sonkaszentelés. A húsvéti szokáskörhöz tartozott a határkerülés, határjárás, amely a kereszténység előtti képzetek továbbhordozója: a tavaszi vetések megvédése a fagy, a jégverés, a gonosz ellen.

A húsvét második napja hétfő (húsvéthétfő), a szokásos locsol(kod)ás, másutt a húsvéti korbácsolás ideje. Mindkettő katartikus, termékenységvarázsló jellegű népszokás; az előbbi az egész magyar nyelvterületen, az utóbbi csak a Dunántúlon ismert. A locsolás és vesszőzés egyaránt a jelképes termékenyítést és a rituális megtisztítást célozza. „A húsvéti locsolás régiségéről sok emlék tanúskodik, a középkorban is ismerték a vízbevetelő hétfő, vízbehányó kedd kifejezést. Hasonlóképpen régi szokás a tojásfestés és a tojásokkal kapcsolatos játék. Az

utóbbira utal a „dies concussionis ovorum” név (1380), mely a húsvétot követő fehérvasárnapra következő hétfő neve.

A tojás szinte egész Európában és Ázsiában a termékenység jelképe. Hazánk területén népvándorlás kori és avar sírokban gyakran találtak sírmellékletként tojást, sőt díszített tojáshéjat is.” (Dömötör Tekla) A húsvéti ünnepekhez tartozik és egyházi rítusokból vált népszokássá a *tűzszentelés*, amely már a XII. században a nagyszombati szertartás részét képezte. A két legfontosabb elemnek, a tűznek és a víznek máig igen fontos helye és szerepe van a nagyheti néphitben és népszokásokban.

A tavaszi népszokások közé tartozik még a *kiszehajtás*, amely tréfás mágikus rítus, és a *György-naphoz* (április 24.) fűződő habonának, szokások. A magyarságnál az utóbbi volt az állatok első kihajtásának időpontja, amikor mágikus praktikákkal igyekeztek megóvni a gonosztól, a boszorkányoktól a legelőre tartó jószágot.

A nyári népszokások közül egyértelműen a *szentiváni tűzgyújtás* az, amelyet a honfoglaló magyarság minden kétséget kizáróan ismert, de mielőtt rátérnék ennek leírására, csak néhány mondatban szólok a *pünkösdről*, a keresztény egyház egyik nagy ünnepéről, amely alkalmasnak bizonyult a tavaszi és nyári napforduló ősi európai szokásainak és hiedelmeinek a továbbélésére.

A magyarok a szlávoktól tanulták el a rituális fürdést, amely nem általános, csak szórványos jelenség, ma Szeged környékén él; a lányok pünkösdi hajnalán megfürdnek a Tiszában, s a hajnali fürdés egész évre megóvja őket a kelésektől.

A pünkösdi termés- és időjósító nap; az akkor (hajnalban) szedett növények gyógyhatásúak.

A szokás honfoglalás kori meglétére utal egy Róheim idézet: „Ha ez a négyéves kis menyasszony (Szent Erzsébet, II. András leánya) csakugyan játszott még a pünkösdi királyné szerepét, mint ahogyan ma is ilyen apró, négy-ötéves leánykáknak jut ez a tisztség, ebből talán arra következtethetünk, hogy 1211-ben az Árpád-ház királyai még megtartottak valamit a feláldozott Álmos bűvös erejéből és uralmának tragikus „pünkösdi” jellegéből.”

A szentiváni tűzgyújtás Keresztelő Szent János nevéhez kapcsolódó ünnepi szokás, amely magába olvasztotta a nyári napfordulóhoz kötődő hiedelmeket és rítusokat.

Ibn Ruszta (930 táján arabul író mohamedán lexikográfus és földrajzíró) és Gardízi (1050 és 1053 között író észak-afganisztáni történettudós) a magyarokat „tűzimádóknak” nevezte. A keresztény egyház idővel kigyomlálta a neki nem tetsző szokáselemeket, s így a tűzgyújtásnak egy ősi formára utaló, de megszelídített változata él ma is.

Inchofer (XIII. századi egyháztörténész) szerint a XI. században honosodott meg Keresztelő János ünnepe, amely „a szemet kápráztató fénnyel és tűzgyújtással, a tűz körüli ugrándozással és ünnepi tánccal pogány babonába fulladt”. A tűzgrálás alkalmából tűzbe dobott gyümölcsöt mágikus tárgyként használták, Szeged környékén a fog- és hasfájás orvossága volt, Baranyában még a sírokra is tettek belőle. A Szent Iván-naphoz (június 24.) szerelmi praktikák és jóslások is fűződnek, éppúgy mint az esővárászlás.

A szokások jó része szláv közvetítéssel jutott el a magyarokhoz, s a népi kultúrában ma is e szlávos névforma használatos.

Hitvilág

Az 1979-ben megjelent A magyar folklór szerzőgárdája felteszi a kérdést: „Mi az, amit némi bizonyossággal feltételezhetünk a honfoglaló magyarok hitéletéről? Az első, amit meg kell említenünk az, hogy a magyarok ebben az időben már kétségtelenül ismerték a

monoteisztikus vallásokat, sőt talán egy részük fel is vette a keresztény, mohamedán vagy zsidó vallást. (A kazár birodalom vezető rétege pl. abban az időben, amikor a magyarság e birodalom keretei között élt, a zsidó vallást vette fel.)” Fodor István A magyar folklór megjelenése után egy évvel a találgatásokat kizárva megállapítja: „Honfoglalóink bonyolult, sokféle pogány és néhány keresztény elemet is tartalmazó hitvilágának alapját az úgynevezett sámánizmus alkotta.”

A magyar kutatók többsége elfogadja azt a hipotézist, hogy a honfoglaló magyarok hitrendszerét samanizmusnak foghatjuk fel. Az ősvalláskutatók megegyeznek abban, hogy a honfoglaló magyaroknak voltak sámánjaik, s ezek legalább egy csoportjának táltos volt a magyar neve. Dussieux, francia tudós a pogány magyarok vallásáról röviden a következőket írta: „A magyarok pogányok voltak, a legfőbb istent imádták, imádták még az urdungot (ördög) is, és még sok jó és rossz szellemet; a papjaikat pedig táltosoknak hívták.” Arra vonatkozóan, hogy a táltosok révülésük során kiktől vártak segítséget, keveset tudunk. A vallástörténészek (többek között Róheim is) feltételezik a „magyarok istenének” és női istenségeknak a létezését.

A táltosok, mint tudjuk, foggal vagy főlös csonttal születnek, egymás között viaskodnak, főleg állat vagy tüzes kerék formájában (ez népmesei motívum is egyben); a táltosjelölt hivatása felsoőbb rendelés, már úgy jön világra, hogy majd a felavatás után táltossá legyen. A jelöltnek vagy a környezetének az ellenszegülése hiábavaló, mert a természetfeletti lények ismételten eljönnek hozzá, többnyire az átmeneti életkorban. A hívás a sámántehtség elnyerésekor fontos, mulhatatlanul szükséges mozzanat. A jelöltnek hisztérikus rohamai vannak, látomásokkal küszködik, de egyszerre megjelenik neki oltalmazó szelleme és felajánlja a segítségét. A felszólított vagy habozik még, vagy azonnal beleegyezik abba, hogy táltos legyen. A rohamok hirtelen megszűnnek, és a beteg meggyógyul; ettől a pillanattól kezdődik a sámánszolgálat.

A magyarországi szakirodalom alapján megállapíthatjuk, hogy táltosok ma is vannak, sőt közvetlen környezetünkben fejtik ki varázsló tevékenységüket. A téma körüljárása igen érdekes lenne egy hosszabb lélegzetű tanulmányban, értekezésben, ahogyan azt Jung Károly Táltosok, ördögök, garabonciások című könyvében megtette.

„Minden területnek megvannak a maga táltosai; a bácskaiaknak éppen úgy, mint a bánátiaknak. Ha valahol aszály van, annak az az oka, hogy az ottani táltos gyengébb, mint a szomszéd terület táltosa. Mert a táltosok megverekednek egymással, és amelyik a másikat legyőzi, egyben az esőt is elveszi tőle. A táltos egyébként meg szokott jelenni a népek között is. Ha betér valahová, csak tejet kér. Vagy friss tejet, vagy aludttejet. Ha nem adnak neki, vagy letagadják, hogy van tejeük, bosszút forral. Távozta után – egyszerűen eltűnik – zivatart és jégverést küld a környékre. A muravidékiek azt is tudják, hogy ilyenkor sárkányon lovagol, sokan a sárkány lelőgő hatalmas farkát is látni vélték, amikor a zivatar elvonult a falu fölött.”

A táltosokról tengernyi irodalom jelent meg, többek között Horváth János, Róheim Géza, Diószegi Vilmos, Dömötör Tekla, Voigt Vilmos számtalan cikkben, tanulmányban, könyvben foglalkozott a kérdéskörrel, csakúgy mint a boszorkányokkal, az ördögökkel, a viláfga problematikájával (ezek mondai, népmesei előfordulásával) és még oly sok minden mással, amely a honfoglalás kori magyarság hitvilágát hozza közelebb a mai érdeklődő olvasóhoz.

E dolgozat természetesen nem meríti ki a címben megjelölt témát, de nagyvonalakban vázolja azokat a nézeteket, kutatási eredményeket, amelyek ismeretében képet alkothatunk arról, milyenek is lehettek az Árpád idejében élő magyarok szokásai, rítusai, miben hittek az új hazában letelepedő őseink.

Turi Márta

Megmenthető-e a tápai gyékény?

A tápai gyékény „ösiségét”, „régiségét” igazolandó: Móra Ferenc is megerősíti: „Valószínű, hogy már Árpád házanépe is a tápaiaktól vette a gyékényszatyrót”.

Aztán egyre-másra szaporodott a tápai gyékényirodalom, ami még inkább „öregbítette” ezt a régi, eredetien tápainak tartott mesterséget, általa pedig „Nemes Falu Tápé”-t. Persze, a Nemes jelzőt – hihető források nyomán jegyzem – maguk a tápaiak illesztették falujuk neve elé, hogy nagyobb súllyal szállhassanak szembe a velük állandóan kötekedő Várossal, Szegeddel, mint földesúrral.

Nos, a gyékény tehát olyan régen jelen van a tápai nép mindennapjában, hogy egymagában már a gyékény szónak a kiejtése és hallása nyomán mindazokban egy Tisza menti, Szeged melletti kis „villula”-t idézett (és idéz talán ma is), akik egyszer már hallottak a „gyékényből szótt falu”-ról. És milyen sokan vannak szerinte a világon, akik a nóta (népies műdal) kapcsán sejtik, hol is van Tápé: „Szeged híres város, Tápéval határos...” S amíg a nóta másutt: „Ott lakik a babám, kívül lesznek páros”-sal fejezik be, addig a tápai nótavég ekképpen szól: „Ott szívük a gyékényt a kistápai lányok”.

S ha már a folklór oldaláról vizsgálódunk, hadd említsük meg Molnár Péterné Kószó Veronka néni Juhász Antalnak mondott nagyon találó választát egy kérdésre: „Nagyon dögös ez a nép itten Tápén. A gyékény a kenyere, mög halászat. A gyékény annyira, hogy itten a dögözni, az a gyékényt szünni-t jelöni. Mert mindön háznál sodrik, hasítik, szívük.”

Aztán itt van a gyerekek kedveskedő csúfolódása: „Hájjé, gyékény farkát vágd lé!”, vagy a falucsúfolónak alkalmas kérdés: „Mikor lösz Tápén szatyrorszenteles?”

Nos, se a gyékény farkát emlegető mondókat, de legfőképpen a szentelős-csúfolót senkitől nem szívlelte soha a tápai, érzékeny, nagyon is önértékes nemzet! Ha mégis eleresz-

A kérdés nem mai keletű. Am egyre sürget az idő, hogy biztos, megnyugtató válasz kerüljön rá. Már csak azért is, mivel vallom, hogy ha még egyszer föl lehetne ébreszteni Tápén ezt a sok évezredes, többé-kevésbé biztos megélhetést adó bázisiparszerű munkahagyományt, Tápé alighanem kiesne a munkanélküli területek listájából!

Azt mondják földijeim, hogy a tápai ember sobasém tudott volna megélni „csak” a földből, mert ha nem lett volna a gyékény, alighanem a térképről is hiányozna már Tápé. A tápai szövött gyékény legrégebbi dokumentumát egy agyagdarab őrzi (a hozzá csatolt írott anyagokkal egyetemben), amely a falu határában került elő, régészeti ásatás során, és ezek a kortörténelmi dokumentumok a szegedi múzeumban vannak: Korek József tárta fel őket az 1950-es években. Megbízható vizsgálati eredmények tanúsága szerint ez a lelet (melynek oldalán tisztán kivehető a szövött gyékény nyomata!) Krisztus előtti két és félezer esztendőre datált, azaz mintegy négy és félezer éves.

Az most még másodlagos, hogy abban az időben a területnek nem Tápé – vagy ahogyan legelőször, 1138-ban leírták: Thapay – volt a neve.

Kis halásztelepülés lehetett itt, aminek nevét senki sem tudja, de azt, hogy az itt élők már akkor is – nyilván a halászat és a pásztorkodás mellett – gyékényfeldolgozással is foglalkoztak, lám, bizonyított.

tették a csúfolást, bizony megkapta a magáét-süszer, polgár, pap és fiánc, hogy azt sem tudta, hová bújjon el.

Az 1950-es években még szinte minden háznál volt gyékénymunka. Annak ellenére, hogy a nagyárvíz utáni években a fiatalok nem foglalkoztak vele, mivel ők évtizedeken át a Város Víz utáni újjáépítésében segédkeztek: tragacsszámra hordták a réglát, ládászámra a maltert az új házak, majd pedig a klinikák, az egyetemi épületek, illetve a Fogadalmi templom építésénél. Mire onnan estenként hazadaltak (munka után minden este csoportosan, gyalog, hiszen hol volt akkor még busz, a villamosjegyek ára meg összepórolva jól jött a vasárnapi bálban), egyiküknek sem volt már ereje, hogy gyékényezzen. Néhány nagylány mégis hóna alá csapott egy kis selymezni valót, az udvarló legények egynemelyike meg egy maroknyi selymet, hogy a cimboráknál, setyeráéknál feldolgozzák; közben beszélgesse-nek, hiszen napközben a sok munka mellett erre nemigen volt lehetőségük. Ily módon a század első évtizedeiben csak a szülők,

a nagyszülők és a kiskorú gyerekek „csinálták a gyékényt” – mely csinálták szóban a feldolgozás fázisait: bämizást, selymezést, basítást, sodrást, felöltést, szövést, szatyorfűl-tekerést, csömbézt és fűzést vagy kötést, illetve fonást és varrás műveleteit kell érteni.

Mindezek is igazolják a tápai nép szívós ragaszkodását a gyékényhez, hiszen – mind mondották: „Abbul éltünk, abbul pénzöltünk”. Vagyis, a földben termelt javakat felélték, a szövött-gyékény-portéka árán megvettek ezt-azt, ami kellett. Roppant érdekes például, hogy a tápai népnek milyen sajátos, olykor némely szállal a gyékényhez is kapcsolódó humora van. Csak itt ismerik például a gyékénypálinkát. Másutt sehol a világon. És ez nagy dolog ám itten! Ám komolykodásuk mögött sanda huncutsággal lesik azokat, akik odafigyelnek a szóra: gyékénypálinka. Hm. Valami feneital lehet az, gondolhatják a gyanút sem fogó idegenek. Aztán, hogy a tápai ember csak akkor szól, ha kérdezik, hát a kérdésre: „Milyen az, bátyámrám?” – így válaszol a megkérdezett: „Az keröm, eredeti! Úgy készül, hogy

az asszony megszűvi a gyékényt, és elviszi keröm a kufáhon. No, az aztán kifizeti, az asszony az árát ugye hazahozza. Én mög egy keveset a zsebbe töszök belülre, azt elmék a kocsmába, azt vöszök a gyékény árán egy stampedi-pálinkát”.

Nos, a tápai furfangosoktól, aki eleddig nem hallott volna, hát ők azok, akik mindenfélre szellemes dolgot kitalálnak, hogy akik a környezetükben vannak, őket hallják, ne szomorodjanak. Inkább nevesse-nek: de mondom, a csúfolást nem túrték! A gyékény tehát életadó foglalkozása az itt élő nemzedékeknek. Olyannyira kenyérkereső, és egyben egyfajta ösztönmunkájuk volt ez, hogy amikor egy kis idejük volt – vasárnapot és ünnepeket kivéve –, máris gyékényeztek. Szavukkal: „Jobb hiába dögözni, mint hiába heverni”.

És a se legyen hihetetlen, hogy amikor a nagyárvíz idején a tápaiak nagy része a Tisza töltésén sebtében épített hajlékokba húzódott a hideg eső elől, alig várta, hogy a felhők közül kinézzen a nap, máris felöltötték az ijant a rámára, és szöttek a gyékényszönyeget, hogy legyen mit tenni a hajlék tetelére, s legyen min hálni.

Mi is az a gyékény? Nem más, mint egy mocsaras földben lévő, gyékénygumóból kinövő, egymásra boruló levelekből álló, s a vízből kifelé-fölfelé igyekvő húsos levélhalmaz, amit régen akár hónaljig erő vízben (is) szedtek, vágtak. Partra húzva aranyárgára szárították. A falu határában ugyanis a folyók szabályozását követően már nem lehetett jó szüvőgyékényt találni, csak vajgyékényt (ez még húsosabb, szélesebb levelű), így aztán el kellett menni „életért” a közeli Dóc mellett a távolabbi gyékényes területekre: Diósvizlóra, Fonyódra, Hortobágyra, Hatvanba, hogy legyen mit feldolgozni a teleken. A bämizás, vagy nagybämizás (a felső, piszkos levelek eltávolítása) után a levelek széléről letepték a selymet, ez volt a selymözés. A selyemből

ijant sodrottak, a selymezett leveleket pedig hosszában két-háromfelé hasították. Az ijant *felöltötték a szüvörámára* (régebben az *átalfákra*), ahova már természetesen behelyezték a szüvőbordát is. Attól függően, hogy milyen széles gyékényt akartak szőni, használtak kisbordát (35–40 centi hosszú), *méterest, százhúszast, négyrőföst*, illetve *bolondost*, ami bordának hossza két méter harminc centi volt. Ez utóbbival szőtték a legnagyobb méretű takarógyékényeket. A szatyrok közül peidg a *kisméretű deákszatyrot*, a *kismónárt*, a nagymónárt. Ezeknek a neve valószínűleg a malmokban használt felöntőkhöz kapcsolható, merthogy a tápai vízi-, illetve szélmalmokban ezeket használták volna *kis-, fél-,* vagy *nagyvékásnak*, amelyekkel a magot a garagya felöntötték. Aztán szőtték *hentes-,* vagy *mészároszatyrot* is, amilyenben még magam is hordtam hentes gyerekeként a húst a jegyző úréknak, meg a tanító úréknak. Ezek a „szövémenők” *kemény-,* vagy *szüvgyékényből* készültek, amiből hajdan sok termett Tápé határában is. A papucst, a lábtörölt, illetve az első világháborúban használatos *őrcsizmákat* (amelyekhez hasonlóan állva vezették hajdan a szegedi peronos villamosokat) a puhább fogású vajgyékényből készítették: kötélnek fonták, majd rámán, kaptafán varrták. Kasokat, szakajtókat a tápai emberek nem kötöttek. Ahhoz nem volt türelmük.

Miután az árvíz utáni város nagyjából már felépült, elkészültek az egyetemi épületek és a dóm, egyre több tápai fiatal maradt otthon – ismét –, a gyékényben. Ez időtől fogva azonban egy részüket az időközben beindult gyárak kezdték foglalkoztatni. Számuk évről évre emelkedett, ugyanakkor az idősebb tápai nemzedékek kihalásával egyre kevesebben foglalkoztak a gyékénnyel. Igaz, ahol a szükség megkövetelte, ott a gyárból hazamenők nekiláttak, és segítettek az idősödő szülőknek, a kistestvéreknek, mert a portékáért kapott pénz mindig jól jött a családnak.

Az 1959. évi erőszakos télesztatogostás után végle-

gesen visszaszorította a már amúgy is haldokló tápai gyékényezést. A fiatalok igyekeztek szegedi gyárakban gyökeret eresztetni, az időseknek menni kellett a téeszbe, a gyerekeknek meg az iskolába. Alig pár esztendő alatt még akkor is a múlté lett Tápé világhíres gyékényes háziipara, ha néhány családban ma is foglalkoznak vele. Természetesen a nyugdíjasok, akiknek ez biztosít több-kevesebb mellékjövedelmet. Számuk alig éri a tízet. Ők kitartanak a szövés mellett. Rajtuk kívül vannak – talán húszan –, akik a gyékényezés modernbb formájával foglalkoznak: ülökét tekernek, divatcikket készítenek, ám tevékenységükben a tápai, eredeti gyékényszövés már nem fedezhető fel. Ily módon azok a tápaiak, akik „ősi módon” művelik a gyékényt, nyugodtan nevezhetők művészeknek! Olyanoknak, akik a népi háziipari munkát a népi iparművészet rangjára emelték.

Igazándiból egy asszony és leánya el is jutottak a tudatos „szakma-mentésig”: gyékénytermékekkel népi iparművészek lettek. Aztán ismerünk az országban több gyékényest is, de közülük csak Vidák István iparművész és néhány társai érti a szövést, amit – természetesen – Tápén tanultak meg. Az utóbbi években egyre fogy azoknak a száma, akik még „ráérésképpen szüvögetnek”. Helyüket nem veszi át senki. Még akkor sem, ha alapjában véve – bár igen sok szeméttel és piszokkal járó munka – a szövött dolgoknak jó ára van. Nemcsak a hetipiacokon, hanem a tápai háziipari szövetkezetben is, amelynek jogelődje 1905-ben alakult meg, hogy a helyi magánkereskedők-

kel (kofákkal) együtt mindig biztos piacot szerezzenek a tápai, szövött gyékénytermékeknek.

Mivel nem kénytelen, a tápai ember már nem megy el gyékényt szedni. Elég számára a munkahelyi elfoglaltság. Meg aztán nem is értenek hozzá. Aki megy, az csak a család évi szükségletét szedi meg, aztán a téli esteken feldolgozzák.

Mivel jól tudom, hogy a közelmúlt évek nagy szárazsága ott is kipusztította a gyékényt, ahol évtizedekkel ezelőtt hatalmas tömegben termelt, alig merem ideírni, hogy meg kellene menteni Tápén a gyékényezést. Meg aztán az is visszatart egy kicsit a gyékényezésre, a folyamatosságra biztatótól, hogy ismerem a tápaiak válaszát: „Éríggy. Szöggyed, azt’ szüjded té!” Pedig a biztatásomnak akár két oka is lehet. Az egyik, hogy együtt kellene megmenteni Tápé ősi gyékényfeldolgozását, ami minden bizonynyal hálás lehet ebben a világban is. És ami azonnál következik: éppen úgy kellene menteni, ahogyan a hímzéseikről, kivarrásairól és egyéb népművészetükről híres települések teszik: otthonukban vonják be a gyerekeket, a természetes környezetben, mert a szakköri foglalkozástól mindenki viszolyog. Alig pár helyen van úgy, hogy a szakköri élet eleven és gyümölcsöző. Tisztelet érte nekik. Látam, hogy a Tápén működő alkotóházban van egy csinos, ám túlon túl művés gyékényszövő ráma. Rajta darabba hagyott gyékényszövényeg. Talán van gyerek is – a szorgalmas, nem tápai! felnőttek között –, aki arra is odafigyel, miféle dolog is a gyékényszövés. Ám, hogy melléüljön, nem elegendő egyedül. Mert ő sem ért

hozzá. Kéne aki már az előmunkálatokra is megtanítsa, mert a szövés a gyékényezés befejező szakasza. Tápaiak kellenének!

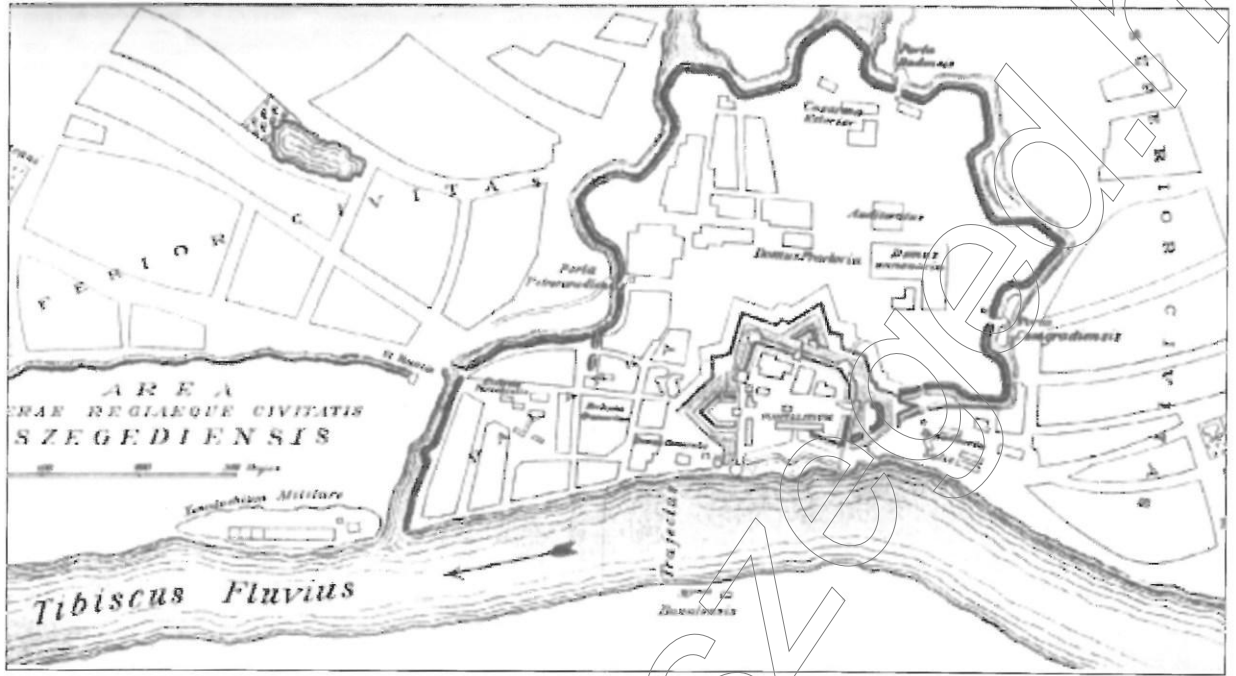
De ki menjen el oda, mikor otthon is van dolog?

Nds, éppen ezért kellene eme hírességünk megmentéséért – főként a nyugdíjas nagymamáknak – tenni: éppen úgy, otthon tanítsák gyermekeiket a hagyományos (tápai) gyékényfeldolgozásra, mint ahogyan a mezősegi, a sárközi, a kalocsai és más tájak himzű-ásszonyai teszik sajátjukkal, a magyar tárgyi és alkotó kultúra megmentéséért. Egy kis dacos büszkeség kell hozzá, olyan, aminőt soha sem rejtettek véka alá a hajdani tápai asszonyok, ha gyékényportékájukat a szegedi piacokon mások dícsérgették.

És még egy: a munkanélküliség, hiszem, Tápét nem érintette sohasem úgy, semmilyen időkből, mint azokat a településeket, amelyek nem rendelkeztek valamilyen „ősi-régi” foglalkozással. Mert a szövött gyékényre mindig nagy szükség volt itthon is, meg aztán, amíg sok termék készült, az exportra sem volt panaszunk. Talán eme utóbbi „Isten ments!” lehetőség, a munkanélküliség ráncszabadulásának rettegget félelme is arra ösztönöznön minket, hogy minél több tápai gyermeknek adjunk lehetőséget – elsősorban otthonunkban – arra, hogy a gyékényezést megtanulják. Közhely: nem veszi vele, csak nyer! Mégsem közhely, mihelyst komolyan vesszük, hogy lényegében úgy adunk kezébe egy szakmát, egy mesterséget, hogy közben élheti a természetes mindennapjait: tanulhat, dolgozhat. Azt is megkockáztatom, hogy el kéne azon is gondolkodni, hogy a gyári munkás-anyák, az irodista-anyák helyett nem lenne jobb, ha „csak” ANYÁK lehetnének már az anyák? Emlékeimben nem is kell kutatni, mert kéznél van: egy-egy tápai családban öt-nyolc, és ennél is több gyermeket nevelt az anya. Nevelt, szőtt, szőtt és nevelt: közben gyermekei beleszülettek abba a gyékény-munkába, ami későbbi életükben – nemcsak a szegény családokban! – biztos kenyeret adott a számukra.

Iff. Lele József

Porvárostól parkvárosig...

(2. rész)

A Széchenyi tér első nagy rendezési tervét 1870-ben *Szilágyi Gusztáv* t. főmérnök készítette s érdekessége, hogy kiderül belőle, miszerint a vár lebontását már akkor elhatározta a város tanácsa. A vázlaton kirajzolódik a tér leendő téglalakja. Az új rendezést jelző vörös vonal a városházzal szemközt párhuzamosan húzódik, a sétány melletti körbástya magasságában. Nyugati oldalon megmaradó házak sorrendben a Kárász- és Vedresházak, majd a keleti oldalon a Göcz I., Bamberger-, Göcz II. házak, a lacikonyha, városház, Zsótér-ház és az Élësház. A mostani Kárász utca téren túli folytatása az Élësház-utca (mostani Takaréktár utca) jelzi a tér középvonalát. *A tér területe egészben 12 holdnyi, annyi mint a vár teljes alapterülete. Szilágyi terve föltünteteti a lebontás előtt eladandó telkeket is, ahol néhány év múlva a két teret elválasztó palotasor épül, éppúgy a lebontás után eladandó telkeket, piactérületeket. A tervvázlat kiterjed a sópajták szabályozására is. Egy bizonyos, nem a nagy árvíz mosta el ezt a tervet, hiszen a rekonstrukció idején ez szolgált alapul a kormánybiztosság számára.*

Ejtsünk néhány szót az árvíz előtti térábrázolásokról is, melyek közt *már fényképek is szerepelnek Bietler F. műhelyéből.*

Első színes képünk a Széchenyi térről 1861-ben készült. *Csató Ferenc* vízfestménye, melynek kultúrtörténeti értéke számunkra igen jelentős. Látjuk a várbástyán silbakoló cs. kir. katonákat uniformisban, a piactéren a mázsaházat, ökrösfogatot, szekeret s nem utolsó sorban a népviseletet a szegedi nemzet néhány rétegéből, mesterembereket, sőt a tutajozó máramarosi oláhokat is!

A kép történetéhez tartozik egy anekdóta is:

1891-ben a szegedi nőiparegylet képkiállítását *Jókai Mór* nyitotta meg, kinek megakadt a szeme az ott kiállított, szóbanforgó *Csató* festményen. Kiderült, hogy a kép festője „*egy kis jelentéktelen hivatalnok*”. Mindjárt odahívták s bemutatták az írófejedelemnek. Itt, a kép alatt találkozott először *Jókai Gárdonyi Gézával* is, aki egyik képével szintén a kiállítók között szerepelt. (Nem is csoda, mindkettelen először festőnek készültek – s mindkettőjükből regényíró lett a végén.)

Pauli Hugó rajztanár dicsérendő hűséggel festi meg a szegedi várat, közvetlen a lebontás előtt, előlrol-hátulról s a Tisza felől egyformán. Rajzos ábrázolásokat találunk az 1875-ös szegedi kalendárium lapjain (a címlapon is), sajnos meglehetősen kezdetleges kivitelben!

A víz előtti Széchenyi térről legtöbbet mutatnak, *Reizner János* művében az északi, déli és nyugati oldalát ábrázoló, már említett *F. Bietler* fotogravure-felvételei, melyeket 1872-ben a Traub-cég hozott forgalomba.

A víz előtti utolsó, 1878-as évből származó, a város belterületét ábrázoló helyzetrajzon (*Reizner III. köt. 336 o.*) a tér közepén két- s a vár előtti zöld sávban egy tervezett (?) park részletét sejtethetjük.

Ebben az időben már eltűnt a lacikonyha, több más épülettel együtt. Ekkorra áll már (mikor kezdték építeni?) a Kiss Dávid-ház is s folytatásában két másik palotával véglegesen kialakul a két tér (mostani Klauzál és Széchenyi) különállása. A lacikonyha helyén felépült díszes „városi bérház”-at – melynek létrejötté, érdekessége az, hogy közpénztár igénybevétele nélkül 400 000 forint költséggel, a fogyasztási adóvaltság házi kezelése útján befolyt tiszta haszonból – építették.

1872-ben kövezték ki teljes egészében (5386 ölnyi területben) a teret.

Lássuk, miként ír *Nagy Sándor* (Sennex) az árvíz előtti terünkről:

„... *A baladás legszembeötlőbb a belváros Széchenyi-térnek nevezett díszes főterén, melyhez basználót kevés város tud fömutatni.*

A különbséget a mai és a néhány év előtti tér közt eléggé föltünteteli már az itt látható 2 rajz is. Míg csak öt év előtt is oly épületsor szegélyezte e tért, melyből csak egy harmadfél, meg néhány emeletes ház vált ki s amelyben, a város háza tőszomszédságában, ott dísztelenkedett még a lacikonybának nevezett piszok- és bünfészek is, ma már a modern ízlésnek megfelelő oly díszes paloták uralják a tért, melyek bármely főutak sorát szegélyezik; ... – most kétemeletes pompás palota emelkedik, amely mellett a szép stílusú városi tornyos széképület, egy évtized előtt is még a város egyik építészeti díszé, szerény házikóvá törpült... azelőtt a tér egész terjedelmében piszokba volt fulladva s lapályos részein egy kis eső után tavak képződtek, melyek olykor még a gyalog közlekedést is akadályozták... ma már egészen feltöltve, nivellirozva s több mint felerészben kiköveztve van. Piaci árusaink ma már nincsenek elsüllyedve a pocsolásban s gazdasszonyaink akár selyempipóban is hozzájuk férhetnek... Szeged nemcsak névleg, hanem tényleg is Magyarország második fővárosa...!” (Nagy Sándor: A mai Szeged. Képes Naptár 1875-iki közönséges évre 17. o.)

Mielőtt az ár hullámai elborítanák a teret, hadd fussunk végig, sorba véve az „ősi épületeket”, köztük olyanokat is, melyek ma már nem léteznek, akár átalakuláson mentek keresztül, köztük talán az egyetlen, amely ma is

aránylag változatlan formájában áll fenn – mint a Zsótér-ház.

A régi város háza: Nincs adatunk arra vonatkozólag, hogy a középkorban valamiféle széképülete lett volna városunknak (Domus Praetoriae). Első adatunk erre 1698-ból való, amikor is (Nagy Zoltán kutatása alapján) a kamarai felügyelőség a Palánkban egy 237 négyszögöles területet jelölt ki erre a célra. 1717-ben kialakult *Josef Pyrneker* katonai mérnök tervei szerint egy emeletes ház (Domus Curialis), de ez főhomlokzatával nem a vár felé nézett. A mostani tanácsházat (1799–1805 közötti időben) *Schwörtz János* építette föl *Vedres István* tervei szerint.

A tanácsház építéstörténetét Nagy Zoltán tisztázta. *Vedres István* érdeme, hogy a székház egyik részét úgy építették, hogy az színházi előadásokra is alkalmas legyen. A régi város háza hátsó részében (Diversorium) vendéglő is volt, termelben csakhamar billiárdozhattak a városi tanácsurak.

Ebben a formájában 1881-ig állt fenn a tanácsház. A tornyán körüljáró folyosó volt, a tűzjelző szolgálat számára. A legenda szerint (?) innen távcsövezte 1849-ben Haynau a szőregi csatát. Mondják, a magyar tüzesek fölismerték a kedvező alkalmat, „mögirányozták” ágyúikkal a tornyot. Az egyik golyó is a táborszernagy fejére fölött csapódott a toronyfalba.

(– Hej...! Ha egy hüvelykkel lejjebb

csapódott volna be az a fránya ágyúgolyó... – sóhajthattak fel a magyar táborban.)

A városi székház a forradalmi kormány székhelye volt. A székház előtti tér a század eleje óta nemcsak mint piac játszott szerepet. Itt volt a bandériumok gyülekező helye is, itt zajlottak le a népgyűlések. Itt fogadhatta a város polgármestere, *Vadász Manó Rózsa Sándor* guerilla csapatát is.

Grűnn-nyomda háza: *Vedres István* tervei szerint épült 1819-ben. Itt kezdte meg az első szegedi nyomda működését. Legérdekesebb része, maga az erkély a rajta látható ún. „Attila kép”-pel az erkélybe illesztett vaslapon. Valóban a hun királyt ábrázolná ez a marcona mellkép? *Reizner* szerint ez a vasöntvény egy négyoldaltú kályhának egyik lapja lenne, amilyen a Felvidéken (Poprád-felkai múzeum) mai nap is több helyütt föllelhető. Bennünket a római sisakos vitéz inkább valamelyik római császárra (Postumus?) emlékeztet, összehasonlítva pénzén látható reliefekkel!

Lacikonya: az 1860-as években bontották le a *Senex* által „piszok- és bünfészek”-nek becézett dísztelenkedő épületet, melynek helyét a városi bérház foglalta el. *Bálint Sándor* így ír erről az árkádos, négyzetalakú földszintes épületről:

„... még a török-kor levantei bagymányait, mediterrán mozgalmasságát őrizte meg két évszázadon keresztül.

Mészárszékek, sörbet-kocsmák, vendéglők, garkukl néven emlegetett kóser kifőzések, duttyánok, simindzsiák, azaz finom süteményeket készítő pékségek foglaltak benne helyet. Az udvarán lepény-, gesztönye- és tóksütőgető kufák. Természetesen lébütők, laticibetyárok, piaci legyek és könnyűvérű fehérnépek mindig lézengtek körülötte. Itt váraoztak a kétkézi munkások, koplalósok (favrosok) is... (A lacikonyha szó eredete állítólag Kun László személyéhez kötődik.)

Zsótér-ház: A város ma is impozáns irodaépülete. Építéstörténetének szakaszait, mely a város történetének is érdekes fejezete, már sokan feldolgozták (Oltvai Ferenc, Vinczi Károlyné s mások). A Dercsényi bárók kezdték építtetni az 1840-es években. 1848-ban kaszárnyát s honvédkórházat helyeztek el benne. A következő évben már hazánk első épületeként érte el hőskorát, amikor is országgyűlési bizottságok tartották itt üléseiket s itt székelték egyes minisztériumi hivatalok is. Ebben az épületben őrizték rövid ideig a magyar koronát is (?).

A vészes időkben a magyarság nagyjai fordultak meg ebben a házban. A ház falán 1959-ben elhelyezett emléktábla szerint itt találkozott Kossuth Balcescu-val, a román forradalmár költő, történetíró politikussal. Zsótér János gyakran láthatta vendégül a Szemere-kormány tagjait is. Itt, ebben a házba ülésezett két alkalommal is az országgyűlés. Itt fogadták el a nemzetiségi javaslatot s itt emelték törvényerőre a zsidók egyenjogúságát

is. 1961-ben az épület második emeletének 34 lépcsőfoka még eredeti volt, mára azokat is kicserélték, pedig ezek még Kossuth és társai „lábnymát” őrizték!

A (rég) Takarékpénztár: az 1860-as évektől kezdve szerepel a térről készült különböző ábrázolásokon, fényképeken a csinos, tornyos, gotizáló oromdiszes épület, mely Klauzál Gábor (akit kortársai „szörnyen okos ember”-nek tituláltak) kezdeményezésére jött létre. A takarékpénztár a várossal együtt fejlődött, mint népszerű intézmény. Szállóigévé vált az a mondas városszerte: „Olyan biztos... erre még az öreg Takaréki is adna...!” A Takarékpénztár történetét Sz. Szigebly Vilmos írta meg. (A Szeged-Csongrádi 100 éve. 1945). A 60-as években ebben az épületben a császár is megfordult, itt fogadta a törvényhatóság hódotát.

Bérház épület: Mint már mondtuk, a lebontott lacikonyha helyén épült 1870-ben, koraeklektikus stílusban Wegman Gyula és Scherrer József tervei alapján, akik nem tartoztak ugyan koruk jelentősebb építészei közé, mégis ez az épület újszerű művészetet képviselt ebben a városban.

Kiss Dávid-ház: Építésének pontos ideje nem ismert, annyi bizonyos, hogy 1872-ben lett kész. Kiss Dávidról, a jómódú építtetőről elég annyit tudunk, hogy 1820 körül telepedett meg városunkban s később az 1876-os árvíz alkalmával 40 000 forintot adott a város megmentéséhez

segélyként, kamatmentesen. A bérpalota építője állítólag egy bécsi építész lett volna. A falán elhelyezett emléktáblán feltüntetett „városképi jelentőség”-en kívül a szegedi eklektika legremekebb alkotása. (Török László munkája: A szegedi eklektika 1966).

Aigner József háza és az új Zsótér-ház: Mindkét palota csaknem egyidőben épült s ezekkel teljessé vált a Széchenyi-tér és Klauzál tér közti tömb lezárása. Velük egyidős az Aigner-ház hátában a Kereskedelmi- és Iparbank palotája (1873) Weber Antal és Ney Béla tervei szerint. (Az új Zsótér-ház két tere néző épület, egyidőben Wagner Ferenc tulajdona is volt). A későbbi kormánybiztosság székháza, építészeti stílusra nézve a kor leghaladóbb orányát képviseli Szegeden, míg az Aigner-ház valamivel korábbi korszakot.

Az Aignerekről most röviden csak annyit, hogy Aigner alapítású és első fűszerkereskedés Szegeden 1788-ban. A cégalapító Aigner Mátyás 1766-ban kapott polgárjogot városunkban. Az első fűszerkereskedést öt generáció vezette, mindig egy „József” nevű lezármaozottal. A cég 1927-ben szűnt meg.

Ezzel, mondottakkal, előttünk áll a Széchenyi-tér képe, az árvíz előtti utolsó állapotában.

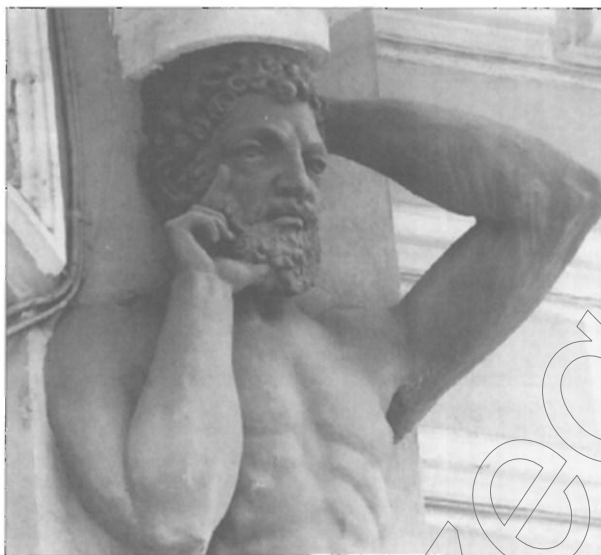
(Folytatjuk)

Csongor Győző

Bukor Tibo: Három önarckép

A múlt századi szegediek *Négyembörös háznak* nevezték a Tisza Lajos körút 79. (ma 81.) számú épületet. Mindkét emeleti erkélyét két-két kariatida (oszlopot helyettesítő emberalak) tartja, így hát a páratlan nyelvi leleményű szegedi nemzet ajkán hamar kibuggyant a névadás. A találó elnevezés mára elenyészett, nem ismeri *Bálint Sándornak* enciklopédikus gazdagságú *Szegedi Szótára* (1957) sem. A jellegzetes házat tulajdonosa után *Preszly-háznak* (is) nevezték. Építtetője az apatini születésű *Preszly Károly* (1837–1919) volt, egyik fia a tizenhárom gyermekes id. Preszly Károly szentfülöpi (Filipova-i), bácskertesí, majd pacséri jegyzőnek és *Peidlbauser Antontának*.

Fotó: Nagy László

Preszly Károly az 1868-ban alapított Zentai Taka-rekpenztárnak volt részvényese és főkönyvelője. 1872-ben a röske-szentmihályteleki kapitányság területén 54 holdas birtokot vásárolt, benne 9 hold szőlővel. Szegedre költözött, ahonnan könnyebben irányíthatta a gazdaságot. Eleinte bérelt lakásban lakott, majd a Víz (1879) után megvásárolta a kiskörúton azt a fundust, amelyre állami kölcsönrel fölépítette a városkép emez ismert épületét. A szegedi Építési törzskönyv szerint 1880 júniusa és októbere között háromszor kért és kapott építési engedélyt: kétszer a földszintes, majd emeletesre bővített épületre és fás kamrára, utána udvari magtárra, istállóra és kamrára. A két használatbavételi engedély 1883-ban kelt.

Preszly Károly Zentán kötött házasságot (1864) a művelt és olvasott, csupa jószág és gyöngédség *Dudás Máriaival* (1848–1904). A menyasszony apja *muborai Dudás Endre* zentai tanító, 48-as hadnagy volt, aki az idők jobbrafordulása után Zenta város rendőrkapitánya lett. *Nemes Lőrinczy Alojziával* kötött házasságából 12 gyermeke (2 lány, 10 fiú) született, köztük *Dudás Gyula* (1861–1911) tanfelügyelő, történész, akinek több kisebb-nagyobb munkája szegedi tárgyú. Éhelyütt csak A zentai ütközet és Szeged visszavé-

A Négyembörös ház T. Knotik Mártának

tele 1686-ban (1886) és A Szeged-Alsóvárosi templom műrégészeti szempontból (1887) című füzetét említem.

A négyembörös Preszly-ház vendégei között volt *Sebők Zsigmond* (1861–1916), a Szegedi Napló munkatársa, a majdani országosan ismert ifjúsági író. *Békefi Antal* (1858–1907) újságíró, novellista, és *Lipcsy Adám* (1864–1912), a Szegedi Híradó szerkesztője, író, költő, később országgyűlési képviselő. A szegedi hírlapíró, majd színházi titkár *Pósa Lajos* olyan újszertelettel viseltetett a ház-gazdájának írogató és festegető leánya iránt, hogy a Szegedi Napló 1886. január 19-i számában három versikét közölt Pr. *Iduska emlékkönyvébe* címmel:

I.
*Virág mit ér, ha nincsen illata,
Üres a szív, ha nincsen tavasza.
Szíved fölött lebegjen
Édes pacsintaszó –
Álmod legyen virágos,
Álmod legyen való.*

II.
*Volnék a tavasznak
Mosolygó nemtője:
Örök fényes tavasz
Büvölnék elődbe.
Virágot ültetnék*

*Abova csak néznél,
Hogy ne láss egyebet
A világon szépnél.*

III.

*Ne nézz a szívembe,
Egyebet nem látsz ott:
Bús szemfedő alatt
Rombadólt világot.*

*Áradjon rá mégis
Szép lelkeed varázsa!
Tán földtámad szívem
Rombadólt világa.*

A család az emeleten lakott, a földszintet bérbé adták. A Szegedi Napló 1884. május 6-i híradása szerint *Mozgay Károly* a sarki Tukats-ház (ma: Konzervatórium) melletti Preszly-házba helyezte át az *Aranykecskéhez* címzett vendéglőjét.

A családfő nyolc gyermeke közül a legkisebb a Szegeden 1883. július 12-én született Lóránd volt. Zentán érettségizett, 1901-től töltötte önkéntesi évét a *Jubász Gyulától* disztichonokban megénekelte (1918) 46-os gyalogezredben. 1903-ban lépett a csendőrség kötelékébe. Végigharcolta a háborút, számos kitüntetéssel dekorálták a mellét. 1919-ben századosként került a Honvédelmi Minisztériumba. 1923-ban a budapesti egyetemen állam- és jogtudományi dok-

torátust szerzett. Közel öt évig volt – alezredesi rangban – a szegedi csendőrkörület helyettes parancsnoka, amikor 1933-ban a fővárosba vezényelték. 1935-ben – kérésére – nyugdíjazták, ugyanakkor ezredessé léptették elő. Tagja volt a Dugonics Társaságnak (1930.). Érdekes, hogy *Szalay József* kerületi rendőrfőkapitányság, a literátus kapitánynak az irodalmi ikerpárja a szegedi csendőrkörületben is megvolt *Preszly Lóránd* személyében. Művei: *A magyar kir. csendőrség története 1881–1918* (1920), *A nemzeti társadalom alapkérdései* (1925), *A csendőrség úttörői* (1926), *A szegedi népies írók* (1931), *Az élet útján* (1932), *A büvöztetés* (1932), *A költő Móra Ferenc* (1934), *Népek és Gépek háborúja* (1940), *Ők ketten...* (1943), *A m. kir. erdélyi csendőrség története* (1944). A második világháborúban a fővárosi tömegközlekedési és közművállalatok (Beszkárt, Vízművek stb.) katonai parancsnoka volt. Akin tudott, segített: igazolást adott kereszténynek és zsidónak, hogy munkája nélkülözhetetlen a vállalata számára. Ha kellett, a Gestapónál is eljárt egy-egy letartóztatott érdekében. *Ember maradt az embertelenségben*, szelíd lelkű, szépért rajongó író. Mindez nem számított. A Népbíróóság először hat, másodfokon tíz év szabadságvesztésre ítélte (1947). Nem tudni, miért. Vácra szállították, többé nem látta a családja. Nincs sírja, nincs halálzási évfordulója...

Preszly Károly a neje halála (1904) után a házat eladta, Ernő fiával közösen megvette Újszegeden a Fő fasor 24. számú villát. A régi, napsugaras emlékmű ház új gazdája *Schmidt Károly* kéménysöpőrmester lett, aki 1911-ben istálló és kocsiszín építésére, a következő évben a lakóház átalakítására kért engedélyt.

Az elközlött Szeged ilyesfajta dolgai tévednek az emlékezetembe, ha néhanapján elhaladok a Négyembörös ház előtt.

Apró Ferenc

Mit üzen a szélmalom?

Az utóbbi szegényes éveinkben az örökség szóra csupán a hagyatéokra, az elhalt örökhagyó vagyonára, vagyis az anyagi javakra gondolunk. *Kevésbé a szellemi értékekre.* Mivel szüleim vagyonatlan emberként haláloztak el, az értékes hagyatéok jóformán semmi, mindössze néhány festmény Tápai Antaltól, Tápai Lajostól, rézkarc Szőnyi Istvántól és egy-két jellegzetes dísz tárgy. Magam viszont a fényképek sokaságától megtömött családi fényképalbumukat is annak tulajdonítom. Az albumból előkerült egy *ceruzával teleírt* postai levelezőlap is, mely szüleim fiatalságának egyik fanyar-édes nyarára emlékezett.

A régi, Szegeden készült ábrás – nevezhetem rajzosnak, képesnek is – levelezőlap nekem mindenféleképpen örökség. Az előtérben tanyának nevezhető épületcsoport, mellette szélmalom magasodik négy hatalmas vitorlaszárnyával. Ha nem lenne ott az utaló felirat, szöveg, akkor is könnyen rákérdeznénk: *ugye, a dorozsmai szélmalom?* Nem kell találgatni, hiszen a híres primás, a népszerű nótaszerző jól ismert nótájának sorai is olvashatók:

*„Nem fúj a szél,
nem forog a dorozsmai szélmalom.”*

Valamikor több – talán 22 – szélmalom vitorláját forgatta a szél a dorozsmai határban és sok betyárnóta szolt a dorozsmai szélmalomról, de a környék megmaradt, egyetlen szélalmát *Dankó Pista dallama* tette a legismertebbé.

Nekem nemcsak a szélmalmos rajz, hanem a képeslap címzési oldala is örökséget sugall. A jobb felső sarkában a 10 filléres bélyeg egy letúnt éra szellemét őrzi. Zöldes árnyalatok háttéréből férfiarc profilja adja a bélyeg motívumát: Horthy Miklós, két oldalt 1920 ill. 1940. alul: Magyar Kir. Posta. A bélyegző lenyomata tisztán olvasható: 940. jul. – 5.11. Örökség elsősorban azért, mert a címzés nekem szülő, ez a levelezőlap a saját tulajdonom.

Hadd idézzek néhány sort:

„Kedves kisfiam, Bandika?”

Látod, apa nem felejtette el, hogy hónap lesz 8 éve, hogy leszületett erre a bizonytalan világra. De ki-

vánom, kisfiam, ha már a jó Isten életet adott, hogy éljél sokáig egészségesen és boldogságban, sok-sok jót érjél meg. Mindezt a te szerető apád kívánja.

Drága kis Mádikám, szerető feleségem, ne haragudj, hogy nem te voltál az első, de Bandikát illő volt előre vinni!”

A levelezőlap sorai másként is megörökítették korának egyik eseményét. Vajon milyen okból kellett édesapámnak a Szegedtől mindössze 6–7 km-re fekvő Kiskundorozsmáról levelet írni? Harmincnégy évesen először volt távol a feleségtől és kisfiától. Nem panaszkozhatott, mert a sors addig kegyes volt hozzá, ugyanis csak harminckét éves korában lett újonc katoná Szegeden. (Számomra érthetetlen, hogy miért ily későn öltöztették őt angyalbőrbe.) 1940-ben azonban szélesben behívták, s mivel a dagadó sereget nem tudták elnyelni a szegedi kaszárnyák, így az aknavetés tüzérelakulatot dorozsmai parasztházakban szállásolták el. Sűrűn találkozhattunk apámmal, a falu előtt, a csatorna hídjánál volt a találkahelyünk.

A levelezőlap írásának napján – 1940. július 4-én – nem sikerült eljutnia a hídroz, így a dorozsmai templom kertjében írta meg jókívánságait este fél 8 körül. Mivel a köszöntésén túl más fontos mondanivalója is volt, ezért nem törődve az esztétikussággal és a helyesírással, teleírta az ábra melletti üres részeket. Teleírta az égboltot, s mert tudta, hogy a szélmalom nem forog, így a vitorlák közti légeret is megtöltötte csodálatos szép írásával (csak 6 elemiit végzett!). Közlése azt a fájdalmát tömörítette, hogy nem tudhatja, egyáltalán haza tud-e még jönni, mert minden percben várják az indulást. A katonák között nem volt titok a nagy mozgósítás háttere, illetve a román határhoz való felvonulási készülődés. Teleki fellépésére Észak-Erdélyt ugyanis Magyarországhoz csatolták. Apámék alakulata is elindult „Édes Erdély visszafoglalására”, azonban a határnál visszafordították őket, s nemsokára újra együtt lehettünk. Éltek a szerény, de boldog családi életünket. Ez a levelezőlap igaz meséje.

Pleskó András

Rejtelmek és szépségek az éjszakai égbolton

Egyéves a Szegedi Csillagvizsgáló

A magyar csillagászat története hosszú időre nyúlik vissza. Zsigmond király egyetemén a XV. század első évtizedeitől folyt a hét szabad művészet, köztük az asztronómia oktatása. Vitéz János Nagyváradon megfigyelőhelyet létesített, majd megbírua 1467-ben öt évre Esztergomba a kor híres csillagászt, Regiomontanus. Apáczai Csere János 1654-es könyvében szerepel a korszerű csillagászat első magyar nyelvű, kopernikuszi szemléletű összefoglalása. Az 1660-as években az eperjesi főiskolán csillagvizsgálót alapítottak, Nagyszombaton már lencsés távcsövet használtak. A XVIII. század második felében őt, a maga idejében jól felszerelt csillagvizsgáló létesült. Kolozsváron Hell Miksa végzett megfigyeléseket, a nagyszombati egyetemen tükrös távcsöveket készítettek. Ezek később Budára kerültek. Az egri főiskola eleve „csillagnéző toronnyal”, a Speculával épült. Az 1810-es években kezdődtek megfigyelések az új Gellért-hegyi obszervatóriumban. A Tittel Pál vezette Urania a reformkor egyik kulturális központja volt, de a szabadságharc után megszűnt. Az első korszerű, asztrofizikai kutatásokra alkalmas csillagvizsgálót Konkoly-Thege Miklós hozta létre ógyallai birtokán. Kitűnő műszereket készített, írt a csillagászati fényképezésről és a szinképelemzésről. Gothard Jenő 1881-ben alapított obszervatóriumot a ma Szombathely területére eső Herényben. Fényképezés útján felfedezte a Lyra gyűrűs köd halvány központi csillagát, és sok jó szinképet készített. Kalocsán Haynald Lajos érsek hozott létre csillagvizsgálót a gimnázium tetején, ahol Fényi Gyula 32 éven át végezte a Nap megfigyelését. 1919-ben Tass Antal az ógyallai műszereket Budapestre mentette. A Svábbegyen (a mai Szabadság-hegyen) felépült csillagvizsgálóban 60 cm átmérőjű tükrös távcsövet állítottak fel 1928-ban. Detre László, aki 1974-ig volt az MTA Csillagászati Kutatóintézet igazgatója, nemzetközileg elismert változócsillagvizsgálókat vezetett be. Kulín György nevéhez fűződik több kisbolygó felfedezése. 1946 elején Bay Zoltán radarral megmérte a Hold távolságát. 1958-tól működik a debreceni Napfizikai Obszervatórium. 1962-ben létesítették a Mátrában a pizskéstetői megfigyelőhelyet, ahol az 50 cm-es Cassegrain és a 90 cm-es Schmidt távcső mellé 1975-ben került a jelenlegi legnagyobb hazai műszer, a Zeiss 1 m átmérőjű Ritchey-Chretien-Coudé távcsöve. Az egyetemi csillagászati intézetek vagy tanszékek a század eleje óta működnek. Budapesten Kövesligethy Radó, Wodetzky József, majd Lassovszky Károly vezette az oktatómunkát. Később Földes István az égi mechanika, Detre László az asztrofizika jeles tanára. Jelenleg az egyetlen magyar Csillagászati Tanszék az ELTE-n van, ehhez került 1978-ban a szombathelyi Gothard Asztrofizikai Obszervatórium. A Kulín György által 1946-ban alapított Magyar Csillagászati Egyesület 1989-ben született újjá, ez adja ki a Meteor havi folyóiratot és a csillagászati évkönyvet. 1947-től működik az Uránia Bemutató Csillagvizsgáló. 1977-ben felépült a TIT Budapesti Planetárium, egy kisebb hasonló pedig Kecskeméten 1983-ban.

Szeged nagyon elmaradt a csillagászati kutatás és oktatás terén. Az ötvenes évek végétől *a betvenes évek közepeig a Béke-épület tetején működött Uránia bemutató csillagvizsgáló*. Később ez az egyetemhez került, és csak ritkábban váltak lehetővé iskolai csoportok számára távcsöves megfigyelések. A tetőterazon 6 és 8 cm-es refraktorok, valamint 10 és 20 cm-es Newton reflektorok találhatók. A TIT Csillagászati és űrkutatási szakosztálya részéről történt néhány próbálkozás egy kis planetárium létrehozására, de nem sikerült pénzt szerezni hozzá.

Az új távcső

1978-ban Szegedre látogatott *Geszevics* professzor, az odesszai Mecsnyikov Egyetem Csillagászati Obszervatóriumának és Tanszékének vezetője. Látna, hogy itt teljesen hiányoznak az asztronómia oktatásához szükséges műszerek, felajánlotta *Ketskemény István* professzornak, hogy adnak ajándékba egy 40 cm főtükör átmérőjű Cassegrain típusú távcsövet, amelyet ők készítenek szorozatban.

1980-ra elkészült a terv, mely szerint a Béke-épület tetején kerül kialakításra egy fekvő félhenger alakú, széttolható tetejű csillagvizsgáló. A költségtervben viszont 5 millió forint szerepelt (irreálisan), az akkori gazdasági vezetés ezt nem tudta (vagy nem akarta?) vállalni. Teltek-múltak az évek, és *nem történt az ügyben előrelépés*, azon kívül, hogy 1981 őszén a Kísérleti Fizikai Tanszékre került egy frissen végzett csillagász.

Végül is 1985 nyarán az odesszai testvéregyetem csillagászati intézetétől műszercsere keretében a 40 cm-es Cassegrain tükörös távcsövet megkapta a JATE Kísérleti Fizikai Tanszéke. Mivel hozzávaló épület még nem volt, a műszer ideiglenes elhelyezésre az MTA Csillagászati Kutatóintézeté Bajai Obszervatóriumába került. Commadore 64 számítógéppel vezérelt Starlight-1 fotoelektromos fotométer került a távcsőre, és megkezdődött a pulzáló változócsillagok és fedési ketőcsillagok vizsgálata. A szegediek számára a 100 km-es távolság igen hátrányos volt. Gondoljunk csak a hallgatók utaztatására vagy a tanszéki kutatók többnapos rendszeres távollétére. A város diákjai, lakosai pedig egyáltalán nem élvezhették a távcső nyújtotta élményt.

Az új csillagvizsgáló

Az egyre szűkösebb pénzforrások miatt szinte reménytelennek tűnt egy obszervatórium felépítése Szegeden. Végül az *alapítvány lett a megoldás*.

A csillagászat iránt érdeklődő matematikus professzor, *Csákány Béla* akkori rektor kezdeményezésére a JATE 1990 nyarán megalapította a Szegedi Csillagvizsgáló Alapítványt félmillió forinttal. Az Egyetemi Fűvészkertből kapott kis terület sok szempontból a lehetőségekhez képest a legjobb választás volt az obszervatórium számára. Közlekedési eszközökkel jól megközelíthető (Újszeged, Kertész utca), a városi fények „csak” északnyugat felé erősek. Az alapítvány kuratóriuma (dr. Csákány Béla egyetemi tanár elnök, dr. Szatmáry Károly tudományos munkatárs titkár, dr. Hevesi Imre egyetemi tanár és dr. Gulyás Sándor egyetemi docens) kitartóan kereste a szponzorokat. Segített a minisztérium, a város, a Szegedért Alapítvány, több cég, bank és kisvállalkozás. *Szökefalvi Nagy Béla* professzor magánemberként adott támogatást. Sikerült hárommillió forintot és anyagokat, ingyen fuvart, munkafelajánlásokat összegyűjteni, így 1991 tavaszán elkezdődhetett az építkezés. Bő egy év múlva, 1992 júliusában megnyílt a csillagvizsgáló.

Az épület kissé szokatlan, trapéz alapú, lépcsőzetes tetővel (tervezője *Palánkai Tibor* és *Szilágyi Ferenc*). A hossz tengely észak-dél irányú. Az északi lépcsős feljártnál egy kis domb kapcsolódik a falhoz. A földszinten egy kb. 35 fős előadóterem és egy dolgozószoba található. A felső szinten henger alakú a távcső helyisége. A hagyományos félgömb alakú kupola helyett kétoldalar széttolható tető készült. Ez sokkal olcsóbb, nem kell forgatni és légáramlási szempontból is kedvezőbb.

A mintegy 700 kg tömegű 40 cm-es távcső az épülettől független vasbeton oszlopon áll. A paraboloid főtükör és a hiperboloid segéd-tükör új alumínium és kvarc réteget kapott. Az épület mellett horizontális napóra készült, melynek mutatója 3 méteres vascső.

Oktatás

Szegeden a József Attila Tudományegyetemen és a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán folyik felsőfokú csillagászati oktatás. A fizikus, a fizika és földrajztanár szakos hallgatók tantervi órák, más szakosok, bölcsészek és jogászok speciális kollégiumok keretében tanulhatnak asztronómiát. Az utóbbi tíz évben 30 szakdolgozat és 5, országosan díjazott tudományos diákkori dolgozat (közte egy Pro Scientia díjas) született a témakörben. Rendszeresen részt vettünk a tanártovábbképzés programjában is.

Az új csillagvizsgáló *elsősorban Szeged és a Dél-Alföld felsőoktatási in-*

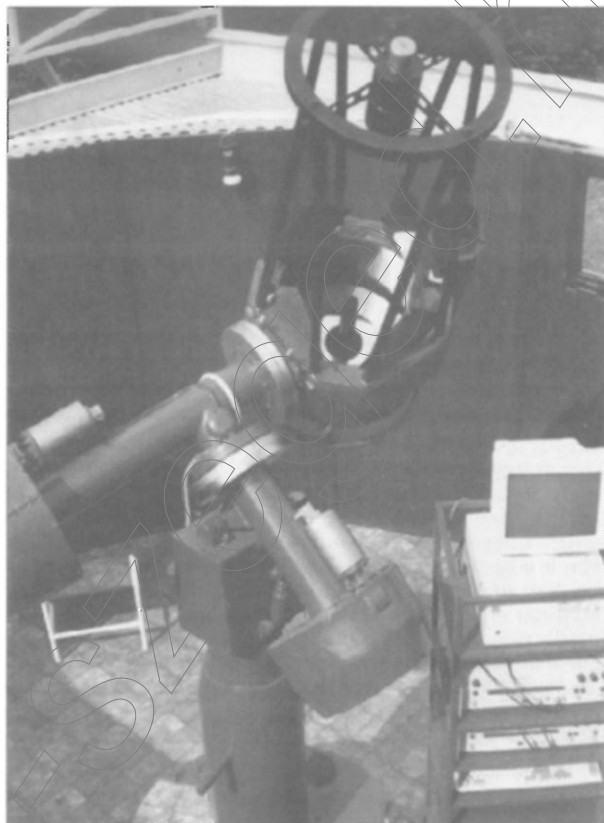
tézményeinek igényeit elégíti ki, de támogatja az iskolai oktatást és az ismeretterjesztést is. Sajnos, a csillagászat még nem önálló tantárgy az iskolában, pedig a diákok nagyon érdeklődnek a Világegyetem rejtélyei és szépségei iránt. Az obszervatóriumot *az első évben kb. 3000 látogató kereste fel*. A helyi iskolákon kívül sok kiránduló osztályt fogadtunk az ország minden részéből. Az alapítvány hente ingyenes csillagászati szakkört tart tizenévesek számára.

Olyan létesítmény az obszervatórium, mely a Szegedi Universitas hasznos része lehet, és *nélkülözhetetlen a komplex természettudományos oktatásban*. Működésének alapvető célja a tudományos világkép kialakításában nagy szerepet játszó csillagászat és az űrkutatás oktatásának magasabb szintre emelése. Különösen fontos, hogy a tanárszakos hallgatók felkészültsége növekedjen, képesek legyenek a középiskolában a témakör színvonalas és színes tanítására. A csillagászat oktatásának megoldását az jelenenék, ha ilyen szakos tanárokat is képeznének az egyetemek. A számítástechnikához hasonlóan külön tanári szak indítása volna célszerű.

A lakosság az obszervatórium látogatása során tudományos alapokon nyugvó ismeretekhez juthat, amire égető szükség van, ha a mai könyvkiadásra és a tömegtájékoztatásra gondolunk. Szinte mindenütt horoszkópokkal, UFO-esetekkel, parajelenségekkel találkozunk, míg a szak-könyvek és szaklapok száma csekély.

Kutatás

Az obszervatórium az oktatási tevékenység mellett *nemzetközi szintű kutatásokat* is végez a pulzáló és a fedési változócsillagok témakörében. Szoros együttműködés folyik az MTA Csillagászati Kutatóintézetével és több felsőoktatási intézménnyel, obszervatóriummal. A vizsgálandó objektumok kiválasztását alapvetően meghatározzák a távcső és a detektor jellemzői, valamint a helyi viszonyok (égbolt háttérfényesség, fényszennyezés, tengerszint feletti magasság, asztróklima). Minden összevetve, legcélszerűbb kutatási téma a hazánkban eddig is legeredményesebben művelt terület, a *változócsillagok fotometriája*. A Cassegrain távcsőre egy amerikai gyártmányú SSP-5A fotoelektromos fotométer szereltünk. Ebben egy igen érzékeny fotoelektron sokszorozó cső van, így a fényességmérés pontossága 1–2 század magnitúdó. A nemzetközi szabványnak megfelelő színszűrők (UBV és uvby) egy fogasléces tartóban helyezkednek el, melyet kis lépéttómotor mozgat a fotométerben.

A megfigyelési programban rövid periódusú, néhány tized magnitúdó amplitudójú pulzáló csillagok és fedési kettősök szerepelnek. Szintén mérjük a magyar amatőr csillagászok által is észlelt hosszuperiódusú pulzáló fényváltozását, ezzel lehetővé válik a vizuális adatok fotoelektromos értékekkel történő összehasonlítása.

Automatizálás

A távcső mindkét tengelyét léptetőmotor forgatja. A Föld forgástengelyével párhuzamos óratengelyen lévő motor állandóan forog olyan sebességgel, hogy ezáltal a távcső pontosan követi az égbolt napi látszólagos mozgását. A léptetőmotor egy körülfordulása 200 lépésből áll, minden áramimpulzusra egyet lép, és olyan sűrűn, ahogy az impulzusokat kapja. Így vezérelni lehet a motor elfordulásának mértékét – azaz a távcső irányát – és az elfordulás sebességét is. Mindezt egy IBM számítógéppel oldottuk meg, amely a távcső irányítása mellett a fotométer adatait is gyűjti.

A változócsillagok megfigyelésének folyamata a következő: beállítjuk a távcsövet az összehasonlító csillagra (amelynek nem változik a fényessége, és hozzá képest vizsgáljuk a program csillag fényváltozását), ez lesz a nulla pozíció. Ezután átmozgatjuk mindkét tengely motorjával a távcsövet a változócsillagra, egy gomb lenyomására a számítógépben tárolódik ez a pozí-

ció. Hasonlóan rögzítjük egy csillagmentes égi terület (égi háttér) koordinátáit. Természetesen akárhány pozícióra (csillagra) betanítható a távcső. A mérőrendszer ciklikusan végigméri az összes pozícióban az ottlévő objektumot, az összes kívánt színszűrőn keresztül. Minden mérésidő és fényintenzitás adatpárját a számítógép lemezen tárolja. Az automatizálás nagy haszna az, hogy sűrűbben lehet mintavételezni a csillagok fényességét, mint amikor kézzel állítjuk át a távcsövet, sokszor időt vesztegetve.

A megfigyelés eredménye a változócsillag fénygörbéje: *fényességének időbeli változása*. Ez a görbe a pulzáló csillagoknál többé-kevésbé periodikus. A feldolgozás során a periódusokat különféle matematikai módszerekkel (pl. Fourier és wavelet analízissel) határozzuk meg. A periódus hossza, több periódus esetén azok aránya sok hasznos információt ad a lüktető csillag fizikai állapotáról. A Magyar Csillagászati Egyesület Változócsillag Szakosztályával való együttműködés eredménye a Meteorban című havi folyóiratban megjelent számos pulzáló vörös óriás csillag megfigyelési adatainak feldolgozása. 1992 őszén Szegeden volt a szakosztály találkozója.

A közelmúltban beszerzett ST4 típusú CCD kamerával számos képet készítettünk bolygókról, csillaghalmaokról. A kamera érzékenységre jellemző, hogy a 63 mm objektív átmé-

rőjű Zeiss Telemator távcsőre szerelve, már 1 perces expozícióval kiváló képet kaptunk az M81 spirálgalaxisról és a benne 1993 tavaszán feltűnt kb. 12 magnitúdós szupernováról. A fotométerrel és a CCD kamerával már tantervi mérési gyakorlatot végeznek a JATE fizikus hallgatói.

A szegedi csillagászat elismertségét jelzi három elnyert OTKA, és néhány egyéb sikeres hazai és nyugati pályázat. Mintegy húsz angol nyelvű publikáció jelent meg tőlünk rangos szakfolyóiratokban és konferencia-kiadványokban, valamint számos ismeretterjesztő cikket írtunk.

*

A Szegedi Csillagvizsgáló Alapítvány célja az obszervatórium működtetése, amely a megnyitás óta a pénteki rendszeres nyitva tartáskor (18–22 óra) vagy előre bejelentett csoportok esetén máskor is látogatható. A csillagvizsgáló munkatársai: dr. Szatmáry Károly tudományos munkatárs, *Vinkó József* tudományos segédmunkatárs, *Gál János* tudományos ösztöndíjas, valamint *Kiss László* és *Kaszás Gábor* fizikus hallgatók. A csillagászati oktató- és kutatómunka anyagi feltételeit a közeljövőre sikerült néhány pályázat elnyerésével biztosítani. Távlati terveink között szerepel egy kisebb planetárium felépítése, amellyel komplex regionális kis bázis állna a csillagászat-tanítás rendelkezésére.

Szatmáry Károly

Affér*

„Csak a Magány Szigetén adjuk ki magunkat, ahol nincs senki tanú,
és eligazítóm senki, hogy a kocsi vezesse”...

William Carlos Williams

Lóri bajban

Mi a férjemmel a város egy kisebb telepén, lakályos családi házban tanyázunk. A kertünk amolyan városi kertféle, a kerítés mellett virágok, mögötte kétméternyi széles pázsit, amit a férjem előszeretettel nyír, külön erre a célra vett Ausztriában egy nyírógépet. A gyepet a járdától szőlőlugas választja el, a szőlőlugas végében málnabokor hozza a gyümölcsöt. Én természetesen zöldséget és uborkát, pár tő paprikát és paradicsomot is ültetek mindig a virágágyak közé. A családi házunk végében ki lehetne alakítani egy garázst, jelenleg azonban nincsen pénzünk rá, a férjem különben is azt tartja, amíg fiatalok vagyunk, megteszi nekünk a busz meg a villamos is. Szerencsére mind a kettő kb. fél kilométerre van a lakásunktól. Mi a Pacsirta utcában lakunk; az erdő felé eső házak és épületek mind virágnévre vannak keresztelve. Van Akác utca, Liliom utca, Tulipán utca, Rózsa utca, Mályva utca stb. A virág nevű utcák után következnek a temető, még ma is temetnek belé, a telepen lakó öregek mind oda akarnak kerülni és nem a belvárosi temetőbe, ami a város másik végében van. Én még nem gondolkoztam azon, hová akarok kerülni, a szüleim még fiatalok és ok se gondolkoztak még ezen, illetve apukám egy alkalommal sírhelyet akart vásárolni a belvárosi temetőben, azt mondta, jó helyen lenne, a kápolnához közel és ma még aránylag olcsó áron meg lehetne kapni és akkor tudnánk előre, hogy mindannyian egy helyen leszünk. Végül is nem tudom, megvettük-e azt a sírhelyet, ha legközelebb hazamegyek, talán megkérdezem az anyukámtól, bár elég cikis az egész, mert tavaly, amikor az apu hazajött a nyaralásból, nem egészen egyedül jött haza és az anyuval való találkozást azzal kezdte, hogy úgy gondolja, el kellene válniok. Szerinte az valós ok a váláshoz, hogy nem tudnak egymással miről beszélni. Az anyukám akkor azt kérdezte az aputól: – „Ezzel majd tudsz? Harminc év múlva is?” – Hol leszek én már akkor! – felélte az apu. – Éppen azért, amíg nem késő!

A lakás az anyukámé maradt, az apu semmit nem akart magával vinni, szobafestő a szakmája, gémkávezető, két autója van, úgy értem, két személyautója. Most aztán megkérdezhetnék tőlem, akkor nekünk mért nem adott legalább használatra egyet a kettőből, vagy mért nem adott hozományt nekem, és anyunak se jutott eszébe, mert mind a kettőjüknek csak ugródeszkának tűnt az én elhatározásom Ernővel. Pedig Ernő remek ember, semmit nem sajnál tőlem, lakása van és van egy Zsófi nénije is, akitől hetente kapunk nyáron gyümölcsöt, télen kolbászt stb. Mostanában megint otthon látom az aput is; amikor meglátogatom az anyukámat, azt mondják, együtt akarnak élni, de már többször észrevettem, hogy fáznak egymás közelében. Ezt azért is tudom, mert a mi házasságunkban is a második év vége felé fázni kezdtem, amikor a férjem krákogását hallottam, meg olyankor is didergetett a hideg az idegességtől, amikor borotválkozás nélkül ment el hazulról. Amikor anyukámnak említettem az Ernő viselkedését, azt mondta, a legtöbb férfi ilyen, legjobb róla tudomást se venni. Na és ő – Ernő – akkor elterpeszkedik, látni rajta, hogy páholyban érzi magát, megnevelt engem, előveszi a szaxofonját és teljes erővel szaxizik, amit én ki nem állok, mert ha otthon vagyunk, akkor legalább hozzá van és van egy nyavalyos tévét, s amikor kikérgetem a konyhába, vagy elküldöm anyukámhoz azzal a feladattal, hogy hozza el tőlük az esernyőt, akkor szó nélkül elmegy, a szüleimhez se szól semmit, csakhogy én kérem az esernyőt, ami persze nincs is náluk, de hogy anyukám elsimítsa a békétlenséget közöttünk, leülteti a fotelba és beszél neki, egyre beszél, ő meg oda se figyel. Ezért aztán anyu is inkább azt csinálja, hogy odaad neki valamilyen esernyőt, vagy mit tudom én mit, hiszen gondolja, hogy mire hazaér, addigra elpárolog a mérge és minden rendben lesz, mint ahogyan lánykoromban is egy-két óra múlva elmúlt rólam a morcoságom, ismét nyugi lesz minden körülöttem, mint ahogyan már mondtam, otthon, lánykoromban...

A munkahelyem a város közelében lévő faluban van, ott könyvtároskodom. Két kis vacak helyiségből áll az egész, valamikor talán szoba-konyhás lakás volt még az ántivilágban, vagy inkább egy régi parasztház kamrájának felett meg, hiszen fűteni se lehetett benne eddig, és amikor megtudtam, hogy az újonnan vagott kéménynyílás tulajdonképpen a padlásban ér véget, a frász tört ki, különösen akkor, amikor az olajkályha nem tudom én milyen okból kifolyólag füstölni kezdett. Ma már azon csodálkozom, hogy nem robbant fel egyszer se. Takarító személyzet is volt a könyvtárban, egy nyugdíjas történelemtanár személyében, aki nagyon igyekezett rendet teremteni körülöttem, persze, nem tudnám megmondani, miben állt ez az igyekezete, hiszen nem hagytam magam után soha rendetlenséget. Tény, hogy amikor reggelente megérkeztem, portalánítva volt a két kis helyiség, az olajkályha föl volt töltve, nekem éppen csak be kellett gyűjtanom, de sokszor azt is elvégezte helyettem Imre úr (így szólítottam a kisegítő személyzetet, aki történelemtanár volt aktív korában, szívesen mesélt volna napestig az ó diákjairól, csupa mintaosztálya volt, rajongtak a történelemért és őerte, ő mindig beleélte magát abba a korbá, amit tanított, Nagy Sándort, Katalin cámtól, a francia forradalom nagyjait megszemélyesítette, magagyártotta dialógokkal élővé varázsolta a középkori és újkori történelmet.) Többször udvarolni is szeretett volna nekem, átölelt, utána zavarában vicceket mesélt, amin nem lehetett nevetni, többször említette, ő ugyan hetvenéves, de egy olyan édes kis nő, amilyen én vagyok, elfogadna feleségnek vagy lányának. Ilyeneket mondot, meg biztatta az olajkályhát, hogy égjen, bár jobban bízott elhunyt felesége berliner kendőjében, amit még ősszel a vállamra terített. Mire meleget is adott a kályha, ki kellett szellőztetnem a füstöt. Ezt a szellőztetést félóránként megismételtem. Ez is az én formám, hogy az a könyvtár csak addig volt könyvtár, amíg én fungáltam, utánam már senki nem volt hajlandó vesződni a kályhával és kitenni magát egy esetleges robbanásnak. Nem tudom, miért esetem a telente elszénvedett megfázásaimat, mert nagyon jól éreztem magam azon a helyen. A tanárnók magyar és történelem-órákra mindig elhozták hozzám a könyvtárba a gyerekeket, én pedig könyveket, képeket mutogattam nekik arról a korról, amelyiket éppen tanultak, korabeli dalgyűjteményeket raktam fel a lemezjátszóra, ami a saját tulajdonom volt, apukámtól kaptam a tizenhatalmas szülinapomra, a lemezeket a nagykönyvtárból kölcsönöztem ki, úgyszintén a vetítésre szánt diafilmeket is. Ma sem tudom, hogyan férhettünk el abban a nagyobbik szobácskában harmincan, negyvenen.

* A Magyar Könyv Alapítvány nyertes listáján szereplő „Veszélyzóna” c. regény részlete. Kiadja a TEVAN Kiadó 1993-ban.

Igaz, kis sámlikat csináltattam a faluban egy nyugdíjas bácsival, elég drágán vásároltam meg tőle, de tartósak voltak és főleg a könyvespolcok alá lehetett tenni őket, a gyerekek már tudták, honnan kell előszedni a kis sámlikat, élvezettel lovagoltak rajtuk, különösen amikor a gyerekkoromban kapott bábujaimat is kivittem a könyvtárba. Soha nem gondoltam volna, hogy a gyerekkantázia egy egészen másik világba transzponálja az embert, pedig így történt. Nem zavartatták magukat, ha egy-egy falusi felnőtt olvasóm jött, azokat is azonnal bevonták szereplőik közé. (Feltűnően műveltek és okosak voltak az ottani munkások és parasztok).

Néha azért kényelmetlenül is éreztem magam. Egyszer, amikor a nyolcadikosok közül a vagányabbjai jöttek bábozni (mindent megkívtát az egyik csoport a másiktól), akkor az egyik jóltermett lány, aki fiúhódolóitól óvezve magabiztosan érdeklődött hogylétem felől, megkérdezte, nekem ki udvarol, én azt feleltem, hogy én férjnél vagyok, nem udvaroltatok magamnak – nem csodálom, mondta röhögve, a fiúk is nyertettek, és amikor Baba – mert így hívták a jóféle nyolcadikos lányt – kergetni kezdett a könyvtárban, hogy megfogja a mellemet („na, fogd meg te is az enyémet... nekem van... nem hiszed?”) kergetett tovább, a fiúk továbbra is nyertettek, jobbra-balra dőltek a nevetéstől, úgy festett az egész, hogy itt most mindjárt mindenki halálra fogja röhögni magát, csak én menekültem, takargattam magam, nem mértem föl a helyzetet, féltem a mutató nyertéstől és amikor a fiúk Babát biztatni kezdték, hogy állj meg az asztalnál, most azon fog átlendülni, hirtelen kirohantam az udvarra, Csukics bácsi karjaiba estem majdnem, aki állandóan olyan rézég volt, hogy a szomszédok a sarki kocsmából karon fogva kísérték haza, lefektették, még be is takarták, ha reggelenként átmentem az udvarban lévő lakásába, mindig ott feküdt az ágyán ruhástól, cipóstól és amikor ilyenkor megláttott, feljajdult: – A mamám, meghalt a mamám! – a mamám természetesen a felesége volt, aki hosszú szenvedés után halt meg, de amíg egészséges volt, ő volt a gondnoka az egész nagy háznak, amit az idők folyamán mindig használtak valamire. A község volt ez a nagy ház, tévész-iroda is volt, meg szakszervezeti, még pártház is volt, most legutoljára művelődési otthon, és én voltam a nagy ház melletti kis vityilló a szoba-konyhas képzéssel, ahol azelőtt soha nem fűtöttek... Csukics bácsi mindig szeretett engem, mindennap bejött hozzám megmondani, hogy van a felesége, de amióta meghalt az öregasszony, én mentem be mindennap Csukics bácsihoz, legtöbbször otthagytam az asztalán az uzsonnámat, ami másnapra mindig eltűnt az asztalról, úgy vettem észre, azon kívül semmit nem eszik az öregember, csak iszik a sarki kocsmában.

– Csukics bácsi – lihegtem.

– Mi baj, mi baj!

– Hát csak, megkergettek – próbáltam most már nevetni, de jóformán alig bírtam beszélni, az öreg bedülőngélt a könyvtárba és elordította magát: – Ki innen!

A kezébe akadt egy bot is, soha nem tudtam, hogy az a bot mire való a könyvespolcnak támasztva, kidobni nem mertem, jópofa bot volt, mintha valaki hobbiból csinálta volna, úgy gondoltam, gazdája lehet neki. – Ki innen! – hadonászott a bottal Csukics bácsi, Baba meg a fiúk fejüket vesztve rohantak kifelé.

– Csak azt akartam megmutatni, hogy nekem nagyobb mellem van, mint magának!

Otthon Ernőt afelől faggattam, mért vett engem feleségül, amikor még mellem sincs... Ernő azt hitte, megbolondultam: – Pont ez a bajod!? – Pont ez! És már veszekedtünk is volna, ha Ernő el nem neveti magát. – Nem szeretem a tejcarnokot, a lakásomban legalábbis nem! – Mindig így beszél, hogy a „lakásomban”, amire csak most döbbsentem rá, de most nem voltam veszekedős hangulatban és arra kértem Ernőt, hogy fogja meg a mellemet és amikor megfogta, arról faggattam, mit érez. – Mért, mit kellene éreznem? Nemsokára itt lesz Csonti, hát nem érted? De ha annyira akarod... – érzékenyült el és szinte végszóra megérkezett Csonti.

Németh Baba még eljött párszor egész kíséretével, de már komolyabb dolgok foglalkoztatták. Egy igazi katonát hódított meg, vele randevűzött, a kiskatonával eltöltött légyottról a beszámolót a fiúszereg lekcisnyiló, nemtörődöm módon fogadta.

Amikor hazaértem, este, Ernő és Csonti gyakorolt. Ernő szaxizott, Csonti gitározott és rekedt hangon énekelte Nagy László megzenésített versét:

„Az én szívem játszik,
ingemen átlátszik,
másik szívvel tündérekedik
hajnalhasadásig.

Születtem, felnöttem
durva gaz-erdőben,
virág vagyok, attól félek:
csalán lesz belőlem.

Szaporodik évem
fényben, égdörgésben,
ecetért kell elcserélni
minden édességem...”

*

Lóri egyszerűen beesett az ajtón.

Egy hosszú laticelre fektettem, mert az ágyra nem tudtam volna fölemelni. – Elgázolt valami? Megvert valaki? Bálint? – Lóri bólogott, ugyanakkor, amikor a kezem után kapott és a kezembe nyomta a Sevenal-altató dobozát. Mivel az este sokkal több feketét főztem le, mint amennyi elfogyott, hoztam a teáskannát amibe beletöltöttem a feketét, fölemeltem Lóri fejét és lassan a szájába öntöttem körülbelül egy decire való erős feketét, de nem lett tőle jobban, sőt, egyre erőtlenebb lett és én nem tudtam mást tenni, mint kirohanni a koromsötét utcára, a sarkon volt egy telefonfülke, de nem tudtam telefonálni az éjszakai ügyeletre vagy a mentőknek, mert amikor leemeltem a kagylót, a kezemben maradt. A szívem a torkomban dobogott, ahogyan mondani szokták, haza nem mehetek, mert mit kezdenék én egyedül Lórral, itt a külvárosi telepen nemigen van bárkinek telefonja, szaladnom kellene a mentőkért, de hát az a belvárosban van, hogy én milyen hülye vagyok, azt hittem mindig, ha tudom a mentők telefonszámát, a 04-et, akkor már minden rendben van, az meg soha nem jutott az eszembe, ha egyszer a városban járok, a mentők felé vegyem az utam. A sarki vilányoszlopon világított ugyan az égő, de már a többi virág nevű utcákban csak itt-ott úszott a fák fölé fény, az úttest és a járda mindenütt sötét volt, mondhatni vaksötét volt és akkor fölberregett a temető felől egy autó, azt hittem taxi, hiszen a temetőbe sokan járnak taxival, de hát éjszaka nem valószínű, hogy valaki is a temetőből jönné taxival. Amíg ezt végiggondolhattam volna, az autó egyre közeledett felém, hova futhatnék éppen akkor gondoltam, amikor egyetlen reményem a taxi volt, jobban mondvá akármilyen autó, ami gurul és elvisz a mentőkért. Ekkor mellem gurult egy autó, fiatalember vezette.

– Vár valakit?
 – Nem – ráztam meg a fejem. – El kell jutnom a mentőkhöz! Úgye el tud vinni a mentőkhöz?!...
 Gyre jobban rimáncodtam a fiatalembernek és csak harmadszori, elismételt kérdését értettem meg...
 – EN A PACSIRTA UTCA 6. SZÁMOT KERESSEM. ISMERŐS ERREFELÉ?! – szótagolta a szavakat.
 – Hát persze, ott lakom, de a sógornóm elájult, az az érzésem, komoly a baj, arra gyanakszom, hogy megmérgezte magát – ezt már a kocsiiban ülve mondtam és 120-szal száguldottunk a Daciával.
 – De maga miért keresi a Pacsirta utcát, én ott lakom a 6. szám alatt.
 – Abban a dobozban Nina Ricci parfóm van, Lórinak hoztam, fújjon magára belőle, nagyon sápadt, bizonyára használni fog.

Hirtelen megnőtt a fiatalember iránt a bizalmam, talán azért, mert magázott és a parfóm említése se tűnt bizalmaskodás-félének

– De hát mit keres a Pacsirta utcában?
 – A menyasszonyomat keresem, valószínűleg a fivéréhez ment, de meg ne kérdezze tőlem, miért ilyen későn keresem, inkább magáról beszéljen. Tehát a mentőkhöz megyünk először! – és a fiatalember, aki egészen jóképű volt, magasabb mint Ernő és körülbelül huszonöt éves volt akárcsak Ernő, brahisan vezetett és még volt kedve udvarolni is nekem, azt mondta, „illik hozzám a duzzadt ajkam”, amitől megint megjijedtem, mert amikor Ernő feltékenykedett házasságunk elején, akkor mindig azzal hozakodott elő, hogy érzéki a szám, meg a nézése provokáló, az állam pedig erős-zakos, nagy áll, amit persze azért mondott, hogy az önérzetemben sértsen meg, de az első egy-két ilyen esettől eltekintve kitértem a provokáló veszekedés elől és amikor az érzéki szám volt műsoron, akkor kifejtettem a számat, ha érzéki, hát akkor legyen érzéki, nekem úgy jó.

– Hány éves a sógornője?
 – Tizenhat.
 – És mi történt vele?
 – Valószínűleg öngyilkosság. Egy üres Sevenaldoboz volt a kezében.
 A fiatalember százötvenre gyorsított és már oda is értünk a mentők elé.
 – Siessen, én a mentők után megyek.

Én rohantam és jelentettem, beültettek a mentőautóba ami szirénázva közeledett a házuk felé, jó volt, hogy én is a mentőautóval mentem, mert úgy látszik, ismeretlen telepen lakunk mi, legalábbis nagyon nehéz lett volna megtalálni a Pacsirta utcát a sok virág nevű utca között a sötét éjszakában. A Dacia jött utánunk, Bálint vezetete, vagy Bálint egyik barátja, inkább Bálint haverjára gondoltam, amiért az autóban a duzzadt számat vette észre.

Lóri, ahogy már említettem még csak tizenhat éves, az anyja helyett a nagynénje nevelte és az apja helyett az öreg tanító, akit Zsófi néni megfogott a két gyerek apjának. Mert Zsófi néni messzehíres szakácsnő lett volna, ha nem költözik a három árvával abba a faluba, ahol az öregedő agglegény tanító nem árval el végképp, amikor utolsó menyasszonya is elhagyta. Ilyen körülmények között költözött az agglegény házába Zsófi néni a két gyerekkel. Mindennek már tizenkét éve, Ernő sokszor mesélte, milyen nehezen tanult meg magyarul az olasz nyelv után, szerencsére az öreg tanító türelmes volt hozzá, gitározni taníttatta, a festészet rejtelmeibe és a barkácslás művészetében pedig ő maga vezette be, mindkettőjüket saját gyerekeként nevelte, míg egy szép napon Zsófi néni is asszony lett, tanítóné, aki két gyereket nevel, túrja a földet, piacozik, még bedolgozó állást is vállalt a falu térszében, hogy saját nyugdíja legyen.

Mikor berontottunk a lakásba, én, a mentőorvos meg két ember a hordággal, Lóri már nem tudott magáról. Öklendezett, Ernő a fejét tartotta, néha rázta, beszélt hozzá idegesen, felőlem érdeklődött tőle, s amikor meglátott bennünket, halálráváltan tárta szét a karját.

– Semmit nem mond, hol voltál eddig?
 Én válasz helyett a ruhájába kapaszkodtam, az a meleg pulcsi volt rajta, amit még télen kötöttem neki, éreztem, teljesen át van izzadva Ernő teste, biztosan azért fejtette le magáról a karom, még el is lökött, mintha olyasmibe ütöttem volna bele az orrom, ami nem tartozik rám. Ha kettesben vagyunk biztosan ezt mondta volna nekem, de hát ott volt az orvos, meg a hordággal a két személyzet, akik alighogy rátették Lórit a hordágyra már siettek is vele. Az orvos Ernőt hívta magával, de én nem engedtem elmenni Ernőt, mert mondtam, kint vár egy Daciában Lóri vőlegénye, az majd elkíséri őket a klinikára.

– A Daciában egyikőjük elfér még – rendezte az orvos, de én szabadkoztam, hogy én nem tehetek semmiről, beesett az ajtón majdnem éjfél volt már.

– Akár mind a ketten beférnek a Daciába – nézett most már az orvos Ernő felé, aki mint egy megszeppent gyerek, nem tudta mit csináljon. Az orvos unszolására elindult volna, én visszatartottam, hát maradt volna, teljesen elvesztette maga fölött a kontrollját, de amikor elindult a mentőautó szirénázva és a szomszéd házakban kigyulladtak a villanyok, Ernő rohanva, pár lépéssel a Daciában termelt, semmit nem kérdezett a jóképűnek elismert fiatalembertől, akiről csak annyit tudtunk, hogy nős ember, de eddig föl se sejdült bennünk, hogyan lehet ugyanakkor Lóri vőlegénye, most azonban mintha világosodni kezdett volna bennem minden, elképzeltem, hogy a vőlegény nem akarja otthagyni a feleségét és Lóri ezért, hogy kikényszerítse a vele való házasságot, ilyen csúful elbánt magával. Már bántam, amiért nem mentem el Ernővel a Daciában, mert amikor lefeküdtem és erre az egészre gondoltam, nyugtalan lettem, mert ugye itt van nekem Ernő és tudom, hogy nem kezdett ki sehol nővel, akarom mondani hiába kacérkodtak vele a nők, nem jutottak zöldágra vele, sokszor már nem is becsültem ezért az odaadásáért, mert úgy éreztem, engem is gúzsba köt az ő hűségével, rám akarja erőszakolni a szerelmét és a kettőnk közösségéhez való feltétlen ragaszkodást. Most persze, ha Lóri felépülne, ő is ugyanolyan hűséget követelne a vőlegényétől, mint Ernő követel meg tőlem. Persze Ernő a törvényes férjem és a házasság kötelez is a hűségre, de szerintem – bár fájdalmas ezt bevallani magamnak – a házasság nem más, mint egy biztosítószelep az életben, egy fogódzó, amit nem szabad egészen komolyan venni. Egyszer Ernő azt mondta nekem: igazi nőtény vagyok, mert csak magamra tudok gondolni, legszívesebben a férfiakban is úgy válogatnék, mint például az üzletben a konzervek vagy az üdítő italok között. – Mert te mindent megunsz egyszer, inkább előbb, mint utóbb – mondogatja, és valóban így van, bár nem adtam okot arra, hogy így gondolkodjék, olyan mindennapi viselkedésnormáim vannak, amelyek nem feltűnőek, persze erre is azt mondaná Ernő, hogy éppen ez az! Mert minden nő csak a pénzre megy, egy pénzes férjre, egy erős, kisportolt pasasra, akit ráadásul úgy ráncigálhat, ahogyan akar.

– Ha a terveid megvalósításához erőd is lenne, akkor falnád a férfiakat!. Ezt is Ernő mondta nekem, ezen se sértődtem meg, mert igazán szeretek kacérkodni, csokolózni, nekem mindig két-három udvarlóm volt, aztán egyszerre adtam túl rajtuk. Amikor pedig annyi idős voltam, mint most Lóri, éppen tizenhat éves, kiválasztottam magamnak a saját unokabátyámat, aki tudós volt, jóképű, vidám és nagyon szeretett becézni engem. Láthatják, könnyű volt a dolgom, egyszer-

rően csak vissza kellett becézniem őt, lelkes voltam, mindenért imádatomat váltotta ki és nem szüntem meg közös jövőnk kedvvel festegetni és amiért nem lett belőle semmi, ha ugyan szenvedélyes vad szerelmünket semminek lehet nevezni, túléltem, mert a jövőnk már megvolt álmodva és még ma is bennem él, amiért Ernő féltékeny, holott minderről nem beszéltem neki. Talán, ha kiejtem a nagybátyám nevét vagy tizenhat éves koromról beszélek, valóban milyen szívesen is mesélek tizenhat éves koromról, talán ezek zökkentik ki időnként Ernőt a nyugis páholyhelyzetéből, amibe olyan játszi könnyedséggel szeret zuhanni és azt szeretné, hogy én is az ő nyugodt, a művészetbe belebolondult látomásaival éljem az életemet. – Ernő hajnalra se került elő.

Zsófi néni

– Zsófi néni drága, de jó, hogy el tetszett jönni, honnan tetszett tudni, hogy Lóri a klinikán van? – úgy csevegtem Zsófi nénivel, mintha tulajdonképpen minden rendben lenne. – Lóri jól van, ne ijedjen meg – mondtam, mire Zsófi néni fölkapta a fejét, mi az, hogy ne ijedjek meg, mi történt, ki velem!

– Lóri a klinikán van, nyugodjon meg – szólaltam meg ismét.

– Meghalt?! – tántorodott meg az öregasszony, aki inkább illett a fiatalasághoz, mint az öregebb nemzedékhez, lerántotta nagy kalapját, a táskákat az udvaron hagyta akár egy nagypénzű idegen... Hozza utána a málhát az, akinek érdekében áll... – Meghalt?!

– Nem, dehogyan – csókoltam Zsófi néni, aki most mint átmeneti lény a fiatalaságból az öregség felé dúlt arccal nézett körül a szobában, minden bevésődött az agyába ebben a pillanatban, látta a földre dobált papírsebkendőket, az asztalon a mentős papírját, amit ugyan a kezébe vett, reszketett a keze, elolvasni se tudta, mi áll a papíron, a Sevenal altató dobozát fürkészte a szőnyegen, fölvette, forgatta a kezében, az arcomat fürkészte és akkor megsemmisülten megkérdezte „Mi ez?” Nem, válaszoltam hirtelen Nes cafét tettem eléje, meg egy kis sajtos-sós pogácsát és beszélni kezdtem:

– A mentő vitte el Lórit, túladagolta az altatót, este tizenegy után jött el hozzánk, akkor már rosszul volt, mert már az előszobában elvágódott, Ernő vitte be mentőkkel, én nem mentem, itthon várom a fejleményeket...

– Bemegyek Lórihoz! A csomagokban lévő ruhák Ernőé meg a tied, drágám – csókolta meg Zsófi néni. – Jobban kellett volna rá vigyáznom, azt hittem, ha Bécsbe vihetem majd a nővérem varrodájába, ahonnan most is jövök, ott majd a szabást is elsajátíthatja Lóri. Na, megyek, megmondom neki a jó hírt... A szerelem elröpül, elröpül, ha akarjuk – mondta szinte magának Zsófi néni, a könnyei patakzottak ugyan, de elindult élszántan Lórihoz a klinikára.

Ernő reggel hatkor jött haza, megfürdött és egy jó erős fekete után bement az iskolába tanítani.

– Jobban lesz – mondta többször, amiből én semmit nem értettem, mert mi az, hogy lesz?

– Magánál van, beszéltél vele, Bálint, a vőlegény ott maradt?

– Egy frászt! Kint a kocsiban várta a híreket Lóriról. Egy ideig, Idegességében bejárta a várost és miután egy nagy csokor piros szegfűvel bemelegkedett Lóri szobájába, az ügyeletes orvos nyakon csípte.

– Szabad az adatait? Hozzátartozója, nem?

– Nem, nem, a feleségem bedolgozónője, a virágot a feleségem küldte – ezzel hanyatt-homlok elmenekült. A fiatal orvos vissza akarta tartani, bele akart volna karolni Lóri vőlegényébe, aki roppant lépéseivel valóságosabbá tette Lóri öngyilkosságát.

– A húgánál talált fénykép és a kislány búcsúlevele arra engednek következtetni, hogy az itt elviharzó úrral jó lett volna elbeszélgetni. – Igen – felelte Ernő és megkérdezte, bemehet-e Lórihoz.

– Próbálja meg, már nyitogatja a szemét.

– És bementél hozzá? – ez a visszafogott kérdés egyben az én reménykedő szavaim voltak, szerettem volna, ha Lóri fölépül és már azt se bántam volna, ha ezután nálunk lakik majd, amit azonnal el akartam mondani Ernőnek, de Ernő sietve öltözött, s elrohant...

Bukor Tibor: Táj

Kriszti

Átmegyek holnap a falon,
ha senki nem zavar meg.
Próbát teszek a havon,
Kriszti is így indult el.

A gyerek bajlódott a nyelvvel,
de sokat ígért a szája.
Azóta folyton néz, nyelvvel,
mégse fogy a bája.

Nem úgy a kaja, pia,
itt vacsorál a Kleinék fia,
de a szexet nem hagyom.

A falat nézem, erős hiszti,
de a szexet nem hagyom, nem
feküdhetsz rád az Anti, Kriszti.

Autodafé

Az eszkimók hiber-
nálták Krisztus ondóját,
a hitet
jégvirággal terjesztik.
Nem hiszem,
hogyan elhiszik,
de az eszkimók
nem ismerik
az autodafét.

A spanyol szánnal megyek ha-
zafelé, a kutyák a jégen egy-
helyben ugrálnak. Majd vissza-
térek az alkalomhoz, hogy
lavinát temessek magam alá.
A torony Kult./Podmani.

A torony

Pataki Ferenc festőművész
elkészít egy darabot, aztán
az ott áll a szobában. Később
mások megnézik, a szemük
lúdtalpat kap, és csendben
kiosonnak a terem-
tésből.
Másnap visszajönnek be-
téttel, és megint csendben
kiosonnak a teremből.
(...)

De a hetedik nap
ők is megpihennek.
Az egyik a képről ál-
modik, vizesen ébred:
– Jézusom,
a torony – mondja lúd-
talpbetéttel nyelve alatt.

Lépcsőjel

az álom testében bosszú
vörös nyilak
párduc-feszítők
– hajnaliak

és még néhány kés és klastrom
foltos hajadban előtűnik

a minden-szép csók
ó, holdog, lajstrom

két párduc és csak egy foltos
bőrben
élőben-az egyik, lépcsőben

a térden meg lecsorog
i és még egy lépcsőn

ó, istenem a szívembe
most éppen oda kap

két szem, szív,
és valami huszonnégy karom
hatalmas tornacípőkbe zárva

két párduc mendegél lefelé
a lépcsőkön

hallgatom, amint az egyik
kinyitja az ajtót
a másik régi
fiókot ránt
pontosan, mint egy alköv

találkoznak a foltos testben

és az egyik kinyúl
a másik meg –
ne keresd benn

szembe karmol
két folt meg test meg folt
és még egy párduc
mint a hóját, a híját
keresve mint egy labdát karommal

és szívvel és szemmel, késekkel
meg a négyre tartó lépcsővel

és még egy párduc elfekszik
és a harmadik

négy lépcsőt tart a talpán
és a negyedik kettő
és még egy és még egy
FELIS PARDUS felindul

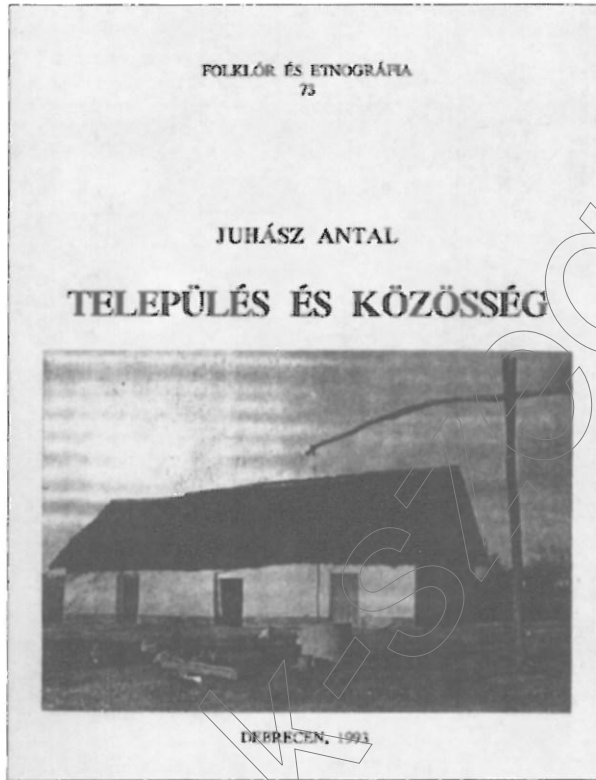
Szegeden, 1993. május 19-én

Két évtized terméséből

„Közel két évtized terméséből válogattam a kötetben olvasható tanulmányokat és cikkeket. A legkorábbi 1969-ben, a legutóbbi 1986-ban született” – írja a Bevezetőben a Szerző. Mivel afféle „szárnysegédi” tisztelet tölthetem be Juhász Antal kutatóútjain, ezért számomra egyfajta felidéző ez a könyv: a forró homoktól a dermedtre fagyott szikes tavakon át a kemenceszagú, hagyományos berendezésű tisztaházak almaillatáig.

Juhász Antal a szegedi nagy táj tanyavilágának elhivatott és megszállott tudós kutatója. A hatvanas évek elején még kerékpárral járta a homokország útjait, máskor a múzeum gazdasági igazgatója (!) oldalkocsis motorral vitte el, sőt nemegyszer az azóta meg gondolatlanul megszüntetett madzagvasúton zötyögött. A hatvanas évek végétől aztán megtáltosodott, mert-hogy mikrobuzst kapott a szegedi múzeum is. Ám amikor a kocsí nem ért rá vele szaladgálni a tanyák közé, megintcsak a vonat következett, ritkábban – olykor szükségképpen – a bicikli.

„Ebben az időszakban, a népelet más jelenségei mellett, elsősorban a szegedi táj tanyáinak kibontakozása, és a tanyaiak közösségi élete foglalkoztatott, és közreműködője, részese lehettem több falumonográfiának.” A gyűjtőutakon szerzett – ma már pótolhatatlan értékű – adatokat írják, noteszek és spirálfüzetek tö-

mege, sok magnetofonorsó és -kazetta őrzi, mint ahogyan a negatív tár is akkor duzzadt meg igazán, felvételei nyomán. Szármegédi segédlettel mérettek a tanyák, a telkek, közben, ha a frustok, máskor a levesmars (déli harangszó) tanyaközéiben köszöntött rá, tarisznyából „bicskahögyezőt”, és itta az ásott kút kristálytisztá, olykor szódavíz finomságú, hús vizét.

A tanyák közé menést minden alkalommal levéltári kutatás előzte meg, amelynek különösen nagy szakértője Juhász Antal. Mint írja: „A tanyás meglepedés levéltári, kartográfiai és élőszavas forrásaival egy időben kutattam a táj paraszti építészetét is, de népi építészeti tanulmányaim közül nem válogattam, mivel ma a település és a

közösségi élet vizsgálatát érzem fontosabbnak.”

A nemegyszer késő estebe nyúló beszélgetéseknek több „végeredménye” is lett, hiszen egy-egy téma azzal együtt, hogy nagyobb tanulmány részére szolgáltatott adatokat, olykor „megeresztett” egy kisebb, újságcikknyi írást is, mintegy igazolandó az adatközlők felé: ‘Megírtam hát, köszönöm a nekem szánt időt.’ Megegett, hogy kertásás, kerítéskészítés közben érkezett, mely munkáknál elkelt a segítség. Nosza, máris segített, hiszen tudta, hogy akkor szívesebb és türelmesebb lesz Pista gazda is, meg Etel néni is.

Juhász Antal kötete ennek a sokrétű kutatómunkának a gyümölcsfájáról való virágfűrt. „A monografikus kutatásokban a falusi

életmód, a falusi munka és a vizsgált közösségek környezetükkel való kapcsolatának feltárására törekedtem” – írja. Ebben a részben kapunk ízelítőt a migrációs kutatásról, az átokházi, a kisteleki, a rúzsai tanyai élet mindennapjairól, a legelők feltöréséről, a tanyák, később a tanyaközpontok kialakulásáról, illetve arról, milyen is volt a tanyai emberek társasélete a hagyományos parasztgazdálkodás hőskorában.

A falusi életmód vizsgálata különös izgalmát az adhatta, hogy a télesztagozást követő éveknek állíthatott hiteles emléket írásaiiban. Az akkor született cikkeken még akkor sem változtatott, ha azóta már más a véleménye, mert: „A szöveg változtatás nélkül adhatja vissza a mindenkori valóság és a kutató viszonyait” – vallja Juhász Antal. A kötet befejező szakaszában néhány kiváló adatközlőjével ismert meg minket a Szerző. „Életük tanulsága, arculatuk, mentalitásuk ahhoz nyújthat adalékot, amit a tanulmányban is célul tűztem ki: föltárni egy táj XIX–XX. századi paraszti kultúrájának darabjait.”

Ez, hisszük, a legtöbbet sikerült.

A kötet, amelyet Újvári Zoltán, a Folklór és etnográfia 73. számaként szerkesztette, a debreceni Kosuth Lajos Tudományegyetem gondozásában jelent meg.

Iffy. Lele József

Lakatos Károly, a vadászíró

A Szeged '93 februári számában Bátyai Gitta: *Reizner korszak* – 3. c. írásában ezt írja: „Zsótér László volt a Fehértő madárfaunájának első, rendszeres gyűjtője. Leíró barátja, Lakatos Károly”. „...a Fehértőn létesített ötödik madármegfigyelő állomáson Lakatos Károly mellett ő asszisztenskedett”. Zsótér Lászlóról írja Lakatos Károly író-vadász-madarász: „Ide szinte adódik, hogy az »ébenkőrász« jelzöt is tegyük”.

Ki ez a Lakatos Károly? Cserebnyés János ezt írja róla a *Vadászat, a magyar vadászbabonák és hiedelmek kultusza* című könyvének 1989. évi szeptember havi, Budapesten kiadott harmadik kiadásának utószavában: „Számos írása közül a legeredetibb témájú ez a régi magyar vadászbabonákról írott könyv, melyhez hasonló magyar nyelven rajta kívül még senki sem írt... Mint ahogy továbbtűnnek a régi szokások, babonák. Kibalták a régi vadászgenerációk, utolsó képviselőiket a szűkre átszabott ország szűk látókörű és kíméletet nem ismerő új urai nemcsak vadászfegyvereiktől, hanem életük tisztességes továbbélésének lehetőségeitől is elzárták. A régi fegyverek elcsendesedtek, a két utolsó nagy vadászegyeniség, Széchenyi Zsigmond és Kittenberger Kálmán örökre eltávoztak. Akik helyükbe léptek, talán már semmit sem ballottak a régi hagyományairól, érzésvilágáról, kíváncsiak sem voltak rá”.

Mint a két nagy vadászegyeniség amatőr és dilettáns vadászó utódja, ezt visszaautasítom. Könyvtáram féltve őrzött vadászkönyve Lakatos Károly már idézett műve, a második bővített kiadás, amit Szegeden 1910-ben adtak ki, Engel

Lajos kiadásában. Az első kiadás 1897-ben jelent meg, szintén Szegeden. A könyvet a szerző *Méltóságos Ehrenbeiml Schytra István* úrnak, a Magyar Királyi Honvédelmi Miniszteri Tanácsos és Lipótrend Lovagjának a rigiczai szép vadásznapok emlékéül vadászúdvözlettel ajánlja.

Csodálatos dolog olvasni ezt a könyvet. A vadászati szájhagyomány folyamatosan él tovább az arra figyelő vadászokra, értik a könyvet, sok a hiedelem ma is közöttünk, és élni fog mindaddig, míg vadászok lesznek hazánkban. Nem akarok a könyvből vadászleírásokat, megfigyeléseket közölni, Lakatos Károlyt a nem vadászok számára úgy tudnám bemutatni, hogy idéznék könyve *Zárszó* cí-

mű fejezetéből. Micsoda meglátások, micsoda korszerű gondolatok. Milyen csodálatos a vadász ember, ha igaz vadász! Minden ilyen vadászban benne van a filozófus, a tudós. Erről az oldaláról szeretnék most ízelítőt adni az olvasóknak. Nem teszem „macskakörmök” közé az idézeteket, alább szó szerint közlöm azokat a mondatokat, melyeket fontosnak tartok. Megengedem magamnak, hogy zárójelben megjegyzéseket tegyek, a gondolatot mai tudással nézve, szemlélve. Érzékeltetni akarom, hogy a korosztályok folyamatossága mennyire kitapintható, ha ezen összefüggésre odafigyelünk.

Metafizikai kérdések iránt az emberiség ma is csak úgy érdeklődik, mint

bármikor, a különbség csupán az, hogy más módon. Mi egyéb a spirítizmus lényege is, mint érzéki alakban való kifejezése annak a szoros viszonynak, melyet az ember és a külvilág közt, az akarat és tárgy, az anyag és az erő közt a gondolkodó elme oly nélkülözhetetlen követelménynek ismer el? – mondják némelek. ...mi hát voltaképpen a naponta fölmerülő tanok közt a komolyan tudományos és mi a babonás tévelygés? Mi van belőle a vakhit kijátszására szánva, s mi alapszik a természet erőinek mélyebb ismeretén? (Milyen „modern” kérdésfeltevés ezt hallani ma nekünk!) Két ellentétes áramlat uralkodik a mai világban, az egyik a szellem, a másik az anyag fensőségének hódol. Az első a külső érzékeink által meg nem fogható lélekben, az utóbbi a vegyelenzés útján a legvégső parányokra elosztható testben (anyagban) keresi mindennek létekeit. Ezen anyagvédő (materialisták) miután a gondolkodó szellem mérlegük, nagyítójuk és lombikjukon átbújik, annak külön önálló létét egyszerűen tagadják s működését a vegyi elemek és parányok (atomusok) minőségétől és együttállásától (constellációjától) tesszük függővé, míg ellenben a szellemvédők (spiritualisták) a szellem fensőbbiségét mintegy uralkodását az anyag fölött ismerik el, a létok korolláriumaként, melynek minden anyag mintegy eszközül alárendelve hódol. (A zárójelbe tett szavak az eredeti szövegben vannak így, magam csak a fogalmak megfogalmazásánál hájánál hívnám fel az olvasó figyelmét! Milyen jó magyar kifejezés a materialistákra, hogy – anyagvédők!)

Lássuk e helyett, miként magyarázzák a „Kraft ist stoff” emberei a jelenségek létrejöttét. Szerintük a vízió csupán fiziológiai mozzanat, közvetlenül a felizgatótt agyvelő idézi elő. A föl-tételek, melyek közt keletkezhetnek, részint a rá való lelkiállapotokban, részint a neki kedvező körülményekben keresendők. Rá való lelkiállapotok: általában nagy érzékenység, ingerlékenység, a nagy indulat, főképp az ijedség, kedvező körülmények pedig a magány és sötétség. Tehát eszerint a vízió nem egyéb volna érzéki csalódásnál. (Ha most ezeket a mai, modern pszichológia szaksargonjában mondanám el, tartalmilag ma sem lehetne ezekről a dolgokról többet mondani – tudományosan!)

Tényleg, aki nincs hozzászokva az éjszakai egyedülléthez, kinn a mezőn, az erdőszélen, ahol mindenféle, nappal nem is hallható különös hang, zúgás, sóhajtozás – ijesztget, az nem is tudja felfogni, hogy micsoda átalakulásban van része ilyenkor még a bátor idegzetnek is! (Bizony így van! Hányszor ültem az erdőben egyedül disznó-, vagy rókalesen! Én még boszorkányokat is láttam a fejem felett átrepülni. Biztosan szegediek voltak!) Még a leve-

gő is olyan fojtó attól a szénsavtól, amit az alsó növényzet kilehel s ez lidércnyomásként nehezedik a szívre, a félhomályban lévő fát mozgó kísértetnek, a száraz gallyak zörejét beszédnek képzelem a felcsigázott fantázia. – Hanem ezen körülmények legalább az én fehértói kalandomnál nem hathattak közre. De nem járulhattak – mert teljesen hiányoztak – azon lelki motívumok se annak előidézéséhez, melyekkel szélesebb alapokon a víziók létrejöttét az anyagászfelfogás kapcsolatba vonja. (Hát nem csodálatos! Egy népi, laikus „tudós!” Mennyi tehetség van közöttünk, de mivel nincsen iskolája megfogalmazni szakmailag gondolatait, csak csodabogár marad, „anyagász-felfogásával”!)

Vajon nem létezik-e az emberben egy hatodik érzék csírája? A szellemvédők állítása szerint egy ilyen érzék lappangva és fejletlenül létezik az emberek nagy részénél, de csak keveseknél van annyira kifejlődve, hogy p. o. látnak és hallanak oly egyéniségeket (szellemet), melyek az eddig ismert érzékek előtt láthatatlanok. Különböző már más szavakkal könyvemben fentebb érintem. A szellemekkel érintkező

egyéneknél ezen érzék ki-fejlődik, átmegegyen a szervezetbe, különösen olyanoknál, kik az eszméket bensőleg, a külső hatástól elkülönítve teszik magukévá. Ezen hatodik érzék az, mely szellemi külbefolyás alatt fölébred, annak révén árasztja a szellem a „médi-um” agyára a gondolatok záporát. (Íme az okkult tudományok laikus, népszerű, de nagyon érthető megfogalmazása és magyarázata. A mai modern természettudomány vajon tud-e többet erről a jelenségről?) Ezen hatodik érzék jelensége a látókétség, azon benső világosság, melynek dicső adományát Sokrates, Tasso, Dante, Madách, Verne és talán Jókai is sok más örök hírnevű egyének bírták s részint bírják. A lélektani fejlődés kétségtelenül a természet törvénye. Az emberek agybeli fejlődésükben is fokozatosan el fogják érni azon egyenlőséget, melynél fogva a szellemi világot épp úgy fogják észlelni és megérteni, mint az anyagi világot. Az agytan van hivatva egy oly alapalkotásra, melyre minden szellemi tünemény tanulmányozása fektetendő. A halhatatlan szellemek fényes országa még le van fátyolozva, titkai és nagysága még ismeretlenek. (Mai

modern agykutatók! Ugyan mit szólátok ti ezekhez a megállapításokhoz a „modern” tudományok alapján?) Ezen földérőfűst nem egy szellem fogja eszközölni, az fejlődni fog fokozatosan, évezredekén keresztül. Minden kor fényesebb hajnalra fog virradni, minden tudományos előrelépés közelebb fogja hozni az embert azon magas, leírhatatlan végbefejezéshez, midőn a szellemvilág fénye az ember elméjét közvetlenül és teljesen meg fogja világtítani.

Úgy legyen!

Olvasom egy újságcikkben, hogy: „Az evolúció a tökéletesedés folyamata”, és hogy: „Talán nincs is a világgal semmi baj, csak mi nem tudunk elég összetetten gondolkodni!” Meglehet! Vagy: „Az evolúció a mindenkori környezeti feltételekhez való maximális alkalmazkodás.” Amikor lejöttünk a fáról, vajon milyen környezeti feltételekhez alkalmazkodtunk maximálisan? Csak egy késői vadászember tehet fel ilyen kérdést – magának, amint ül a természetben, éjjel, és a feje felett boszorkányokat lát repülni seprűnyélen. Természetesen szegedi boszorkányokat. És nem mer rájuk lőni!

Veress Sándor

Diák-melléklet a Tisztájában

Furcsa idöket élünk. Miközben a megszülető demokrácia pártjainak és intézményeinek képviselői a „tanzabadságról” és az „alternatív” oktatási programokról nyilatkoznak, addig a valóságban pénzügyi akadályok támadnak – lásd tankönyv- és tanszerárak –, és például a gimnáziumi irodalomoktatásból kiiktatják a „rég” második és a harmadik tankönyveket. Tessék szabadon választani... Ám nem ezért ragadtam tollat, a fenti kérdést sem az Élet és Irodalom riportjai, nyilatkozatai, sem a rádió vitaműsora nem tudta megnyugtató módon lezárni 1992 őszén. Nem lamentálni akarok, hanem arra a kezdeményezésre hívni fel a figyelmet, amely mégiscsak a demokrácia sarjadéka. Ha ugyanis valami hivatalosan nem megy, sőt közvetetten akadályozzák is, az még egyéni, vállalkozói kezdeményezésre megvalósulhat! Ilyen kísérlet a Tisztájé. Hosszú és talán kicsit unalmas történet lenne elbeszélni, hogyan és honnan támadt az ötlet, miként körvonalazódott a szerkesztőségben, hol találtak rá pénzt, míg végül a nyomdászgü példányok lapjai közé beillesztették a Tisztáj diák-mellékletét. Egyszer majd vissza kellene tekinteni, hogy jelentett-e növekedést a vásárlói, előfizetői létszámban ennek az ingyenes mellékletnek a megszületése. Azonban ez csak kiadói kuriózzum; a siker záloga a melléklet tartalma lehet. Aki járja a könyvesboltokat, meg-megáll a pultok mellett, az tapasztalhatja: mennyire megugrott azon kiadványoknak a száma, amelyek az elmúlt rendszer oktatáspolitikájának és pedagógiájának hiányosságaira épülve-hivatkozva sokszor profetikus módon saját megoldásaikat nevezik ki egyetlenné.

Mennyivel szerényebb ez a diák-melléklet! Nem kíván mást, csak a magyar irodalom középiskolai törzsanyagához kapcsolódni, föltételezve azt, hogy a tankönyv jó, közérhető – de éppen mert tankönyv: az átlagnak íródott. S ez az „átlag” egyáltalán nem lebecsülő minősítés. Nekünk, magyar-tanároknak szembe kell néznünk azal, hogy diákjaink többsége az érettségi után nem fog olyan alaposan elmélyedni az értelmezésben, mint annak előtte. A szerkesztőség éppen ezért olyan tanulmányokkal állt elő, amelyek nem elsősorban a szakirányba tovább tanulni akarókat segítik, hanem azokat, akiket irodalomkedvelőként (és leendő pártolóként) érdekel egy-egy kérdés. Nem egy diák akadt, aki a szeptemberi előzetes ígélet után izgalommal várta az újabb számot, sőt, tudjuk, hogy egyre többen lettek – annak ellenére, hogy közben a kiadó áremelésre is kényszerült.

A legjobb ötlet is visszajára fordulhat megvalósításakor. A szerkesztőség érdeme, hogy színvonalas írásokat garantáló szerzőket tudott megnyerni.

Levendel Júlia József Attila-tanulmánya nyitotta meg a sort. A „Szeressetek szilajon!” címmel írt esszéje a szó legjobban értelmében pedagógiai hitvallás is egyben, „a költészet ... szeretni tanít” tézisére épül. A szeretet-hiány és a szeretet-igény nemcsak a kamaszkor problémája, hanem hovatovább az életünké. Ehhez találta meg főleg a kései versekből példáit, amelyeket a *Kialtózás* című József Attila-vershez kap-

csolt. Levendel úgy tudott a költő anyagképéről és a nőkről fűződő érzésekről írni, hogy az még az óra utáni beszélgetések témájává is vált.

A következő melléklet egy szobrot próbált megeleveníteni: *Imre László* tanulmánya, *Az ismeretlen Arany*, miközben megosztotta velünk a szerző következtetéseit (Gondolatok *Zách Klára* ürügyén volt az alcím), beavatott minket a műhelytitkokba is. Szemünk előtt világosodott meg, hogy még a „nemzeti klasszikus” életműve sem volt ismeretanyag! A mű bennünk születik újjá, s értelmezésekor a művész szívéig érhetünk. Csalóka volt az alcím, mert nemcsak a Toldi szerelme betéballadájával ismerkedtünk meg, hanem az Aranyballada jellegzetességei mellett az 1850–1860-as években divatos allegória jelentésével, háttérével is. Megszívlelendő búcsútanács: „Az utókornak csak fel kell lapoznia az Arany-életmű hol ilyen, hol olyan fejezeteit, s szomorú, de időtálló igazságokhoz juthat önmaga megerősítéséhez.”

Mintha kollektív esszé születne az emberről, úgy illeszkedik az eddigiekhez a harmadik dolgozat, *Tüskés Tibor Költészet és metafizika* *Pilinszky Jánosról* című munkája! A rejtett életrajzot tartalmazó esszé Tüskés önvallomása is. Az az ember szólal meg, aki bevallottan is a költő hódolója – ám tud elfogultság nélkül érvelni igaza mellett. A legérdekesebb az, hogy képes az egyébként is vékony kötetű életműből olyan „ismeretlen” verseket hozni példaként, amelyek – értelmezve – mindenki *Pilinszky-képét* árnyalni tudják! Em-

berközelbe hozza az egyén misztikumát is megszólaltató művészt, így válhat mindenki költőjévé *Pilinszky* akkor is, amikor nem kell memoriterek tanulni tőle.

Horgas Béla januári tanulmánya volt a negyedik: Tűnő istenkedés címmel *Radnóti Miklósról* szól. Miközben a bori versek költőjének személyiségét igyekezett megvilágítani, nem feledkezett meg a jelen eseményeiről, a „balkanizálódás” aktualitásáról sem. Egyszerre gondolkodik a diákokkal, akik könnyen találhatnak párhuzamot, s próbál nekik feloldó értékelést adni. Igen érdekes az a része dolgozatának, amelyben a zsidó származástudat, a humanista értékvilág és a katolikus kereszténység összeilleszthetőségét taglalja. Itt éreztem úgy, hogy bár a „szabadság-fokozatokkal” közérthetővé teszi értelmezését, ám mégsem számol az átlagműveltségű diák ismereteinek hiányosságával.

Az író születésének 168. évfordulóján, februárban jelent meg *Árpás Károly* írása. *Jókai szerelmi háromszögeinek értelmezését ígerte a cím*, s a dolgozat kétharmada erről is szól – hét regény példáin mutatja be polgári színjáték e közismert kellékét a szerző. Meghökkenítő a pszichológiai jellemközelítés, hiszen közhely: *Jókainak* nincsenek jellemei. *Árpás* éppen az ellenkezőjét kívánja bizonyítani, sajátos érveléssel. Ez a megközelítés talán csak *Aranyember* kapcsán emelkedik a többi fölé. A melléklet utolsó harmadában viszont a romantikus regényről és jellemáb-

Bukor Tibor: Vázlatok

rázolásról találhatunk továbbgondolásra érdemes állításokat.

Fabri Anna *Jókai-Magyarország* című monográfiája megpróbálta bemutatni, hogy milyen is volt a köztudatban a múlt század második felének haza-képe. *Görömbei Andrást*, a márciusi szám fölkért szerzője, az ebből a Magyarországból kiutat kereső alkotóról írt: „*Mégis győztes, mégis új és magyar*” Vázlat Ady Endre költészetéről. A szerzőt az átértékelés szándéka vezeti. Utal, jelzesszerűen, egy nem kellő súllyal tárgyalt kérdésre – ez a motívumrendszer problémája –, majd a szecesszió, az impresszionizmus és szimbolizmus metszpontjában vázolja Ady magyarság-képének, magyarság-tudatának lehetséges értelmezési pontjait. Nagyívű dolgozata nemcsak tankönyvkritika (igaz, hallgatólagosan), hanem megismertet bennünket a különálló vélemény tudatosításának módjával is.

Cserjés Katalin írása a tankönyvek leegyszerűsítő állításaival vitázik. Az *Üstökös-ember, Mont Blanc-ember* című munkája már nyitásában is figyelmet kelt: a tantervi Vajda-kép „*bamís és alapjában szürke.*” Ő inkább azt a „kérdező” költőt állítja

előtérbe, akinek volt mersze a közönségből kiszakadva a közhelynek minősített, ám lényegében filozófiai háttérből jövő alapkérdéseket föltenni. A *Nyári éjjel* és a *Végtelenség* című versek közé csoportosítja mondanóját. Megállapításai találóak és – éppen a szokványostól eltérő valóságtartalmuk miatt Vajda újraolvasására készítetnek bennünket. A tanárképzés tapasztalatai is megnyilvánulnak a befejező sorokban: „*A tanítással töltött évek engem másról győztek meg; igazi nagy művészet legtöbbször szenvedésből születik, és az igazi nagy művészet épít, nem rombol. Önmagammal való szembesülésre kényszerít.*”

Az első Tiszatáj-tanév befejező hónapjának melléklete *Sándor Iván* könyvhétre megjelenő *Vég* semmiség című könyvének öt pontba foglalt összegzését adja. Ennek ellenére nem reklámkivonat „*A százhetven éve fel nem fedezett Bánk bán*”, hanem egyszerre irányítja a figyelmet egy problémás kötelező olvasmányra és az azzal foglalkozó elemzésre. Itt szegeden annál nagyobb figyelmet keltethet ez az értelmezés, hiszen a kettős megjelenéssel párhuzamosan az ifjúsági házban a Suliszínház mu-

tatja be a dráma keresztmetszetét, Galkó Bence vágásában, rendezésében és magyarázatával. Sándor Iván ismeri azt a fogást, hogy egyszerre adjon a felvételre is hasznos ismereteket, de ugyanakkor érzékeltesse, hogy van még a tarsolyában más is. Felhívnom a figyelmet az V. felvonás értelmezésére!

A figyelmes, avatott olvasó tudja, hogy a nyolcból hét szerző már megjelent könyv vagy könyvek anyagából emelte ki, választotta a szívének legkedvesebb témát, s ezért amit Sándorra mondtam, az így vagy úgy a többi hat irodalmárra is igaz. A megcsillantott részletek újabb olvasásra készítetik a lenyűgözött, meggyőzött, érdeklődő olvasót – *a Tiszatáj nyolc melléklete nemcsak kulcsot ad, hanem megismerésre váró életművekre is figyelmeztet.* Ám akinek nincs érkezése a könyvesboltok vagy a Somogyi-könyvtár polcain keresgélni, annak is lesz lehetősége kiegészíteni a tankönyvi ismereteit: szeptembertől indul a Tiszatáj diák-melléklete második évfolyama, amely nemcsak középiskolás olvasókra vár!

Varga Magdolna

Beteghordó feketében

A városi kórház személyzeti ügyeletes szobájában ülünk egymással szemben: Sebók József beteghordó és én.

– **Kedves Sebók úr** – kezdem a mondanivalómat –, **Molnár Károly barátom biztosan telefonált Önnek, hogy mi járatban vagyok most itt?**

– Igen, azt említette, hogy valami riportfélét szeretne velem csinálni, amihez nekem nem sok kedvem van, de ő nagyon jó emberem és a kérésére rendelkezésére állok, noha nem értem, mit tudnék én magamról mondani, egyszerű ember létemre, hiszen nem vagyok híres, se miniszter, se világbajnok.

– **Ne vegye tolokodásnak ittlétemet, inkább egy baráti találkozásnak.**

– Hát tessék, ha már együtt vagyunk, kérdezzen!

– **Sebók úr, először mondana talán valamit az életéről? Gondoltam, hogy arról szívesen beszél, és majd lassan odakanyarodunk, amire igazán kíváncsi vagyok.**

Nagy sóhajtás előzte meg a nekikezdést.

– Kilencszáznegyvennyolcban Mórahalomra születtem. A szüleimet tizenöt holdjuk miatt kulákkistára tették az ötvenes évek elején. Szegedre költöztünk. Ott apám, anyám dolgozott. Miután elvégeztem két gimnáziumot, visszaköltöztünk a falunkba. Befejeztem a középiskolát, de nem érettségiztem le. Eleinte a vágóhídra jártam dolgozni, be a városba. Behívtak katonának. Ott az iskolai végzettségem, meg nem tudom mi miatt tisztí iskolára vezényeltek. Mikor megkaptam az aranycsillagot, Kiskunfélegyházára helyeztek. Ott megnősültem. Két szép gyermekünk született, akiket megölt az a rohadt gyilkos! Jól éltünk, szépen megvoltunk. A házasságunk akkor kezdett romlani, amikor kirúgtak a katonaságtól, mert kitalálták, hogy politikailag alkalmatlan vagyok. Azt is rám fogták, hogy disszidálni akarok. Visszaköltöztünk Mórahalomra. Nem volt állásom. Valaki ajánlotta a „libázást”, jobban mondtam, a libanevelést. Nekifogtam, szinte éjjel-nappal dolgoztam. A kiskunfélegyházi Baromfeldolgozóval kötöttem szerződést, akik Franciaországba exportálták a máját. A nagy fáradság megérte, jól fizettek a libák. Az asszonynak azonban az Isten pénze sem volt elég, betyáruł költezett. Emiatt állandó viták voltak köztünk. Veszekedtünk, civódtunk, elhidegültünk egymástól. A válás után Pestre mentem, a Gumigyárban dolgoztam. Faluheliektől hallottam, hogy az asszony összeállt Hajagos Imre öccsével.

– **Az ki is?**

– Hajagos Imre?

– **Igen.**

– Hát a gyilkos!

– **Igen, már emlékszem a nevére, az újságokban olvastam annak idején.**

– Azt hiszem, hogy a tragédiánk egyik forrása ez az élettársi kapcsolat volt – Egy pillanatra megállt a beszédben, kérdőn rám nézett. – Egyáltalán érdekli ez magát?

– **Hogyné, nagyon, csak folytassa, engem ez érdekkel a legjobban!**

– Az a gazember bejáratos lett a volt feleségeméknél, és megismerkedett a velük egy házban lakó sógornómmal, az asszony húgával. Összemelegedtek, és az a bolond nő elment Hajagossal, aki éppen akkoriban rúgta ki a tanyájából az agyongyötört, nem tudom hányadik élettársát. Többen mondták is a sógornómnak – ismervén ezt a vadembert –, hogy nem lesz ennek jó vége, ami be is következett.

– **Mondja, Sebók úr, tulajdonképpen milyen ember volt ez a Hajagos Imre?**

– Hogy ilyen ember?... Én közelről ismertem, mert a hetvenes évek elején együtt dolgoztam vele. Közösen neveltünk libákat a tanyáján, és akarva nem akarva belelátam a családi életébe: előtte nem maradt meg senki. Ütöt-

te-verte a feleségét, a kicsi gyerekeit, még az apósáékat is megverte.

– **Magával nem kezdett ki?**

– Nem, mert én békés természetű vagyok, és nem is tartoztunk egy súlycsoportba. Arra nagyon ügyelt, hogy nála erősebbel ne kezdjen ki.

– **Milyen alkatú volt egyáltalán?**

– Inkább alacsony, vékony termetű. Fiatalabb korában bokszolt, de a kilójaiból ítélve úgy gondolom, hogy könnyebb súlycsoportban bunyózhatótt.

– **Ivott?**

– Azt nem mondhatom, nem volt részeges, de kötekedő, agresszív természete miatt kerülték az emberek. Börtönben is ült, mielőtt én megismertem. Úgy mondták, garázdaságért és súlyos testi sértésért. Hosszabb ideig rendőri felügyelet alatt is állt. Kegyetlen természetű az állatokon is kiélte: a kutáját ütötte. Kivagyiságból nemegyszer saját jószágai közé hajtott a kocsijával és jónéhányat szétapósított. Ilyenkor dühöngött-e vagy csak szórakozott? Egyébként jól tudott színészkedni. A kocsmai társaságot szinte meg tudta rikítani, annyira sajnálhatta magát. Mindig azt mondta, hogy ő szerencsétlen, magányos, szegény ember, akit mindenki elhagy. Hogy miért, arról nem beszélt, amikor szerencsétlen sógornóm leromolva, saját árnyékaként, húsz évet öregedve otthagya, állandóan üldözte, könyörgött neki, hogy menjen vissza hozzá. De az asszony látni sem akarta többé. Nem sokkal a tragédia előtt, amikor a sógornóm kismotorral a város felé hajtott az ügyvédjéhez, hogy a bútorait Hajagostól törvényesen visszaszerezze, az a gazember megleste, a kocsijával utána hajtott és egy mellékútra kényszerítette. Ott bevonszolta a kocsijába, lekötözte, a száját betömte és megerőszkolta. Az asszony ezért följelentette. Hajagost behívták a rendőrségre, de pár nap múlva kiengedték.

– **Nem gondolja, Sebók úr, hogy ennek az ügynek még jogi következményei lettek volna?**

– Biztosan, és azt hiszem, ez a tény is indítékként szerepelt későbbi tetténél, mivel nagyon félt a börtöntől. De most egy kicsit vissza kell mennem időben, mert a velem törtétekről csak odáig beszéltem, hogy válás után fölmentem Pestre dolgozni. Egy idő után meguntam a bitang életet, pedig jól kerestem. Visszamentem Mórahalomra. Munkaalkalom akadt bőven. Egy legénykori lányismerőssémmel jöttem össze, és hamarosan beköltöztem a szülei házába. Nem sokkal később összeházasodtunk és született egy kislányunk. Jól megvoltunk, de a gyerekeim nagyon hiányoztak. Megtudtam, hogy a volt feleségem magányosan él Pesten. Többször meglátogattam őket; a gyerekek mindig nagyon örültek nekem. Később anyujkkal együtt ők jöttek le hozzánk. A két asszony is megkedvelte egymást, egész baráti viszony alakult ki köztük. A gyerekek nálunk nyaraltak többször az anyujkkal együtt. Szerettek a csengelei tanyánkban, amelyet az apósoméék besegítésével vettünk. Imádták a szabadságot, az állatokat, ami nem is csoda, hiszen a fővárosban csak az aszfaltot ismerték, meg a külváros sívár, kopott falait. Nyolcvankilenc nyarán is eljöttek a tanyába, ahol éppen nagy volt a készülődés, na nem lakodalomra, hanem libakopasztásra. Azt úgy jó csinálni, egyszerre, mert akkor jobban elviselik a libák ezt a számukra nem éppen kellemes tortúrát. Tizenketten jöttek össze, köztük két férfi segítség is. Másnap kora reggel kezdtek volna... Nagyboldogasszony napja volt, augusztus 15-e. Én munkában voltam. Hazajövet láttam, hogy az apósom ott bütyköl a kertben, közben hallgatta a rádiót, ami egy széken volt az udvar közepén. Jó hangosan szólt, az ötórási híreket mondta. Nem értettem tisztán, nem is nagyon figyeltem oda, bár megütötte a fületem, hogy valami csengelei tanyát és tüzet emlegetnek. Nem tudtam mire vélni az apósom magatartását: hirtelen eldobta a kapáját,

és rohant felém, hevesen hadonászva kiabált: Józsi, Józsi! Ég a tanya! Ég a tanya, most mondta a rádió! Rosszul lettem. – az asszony, a gyerek?! – üvöltöttem kétségbeesetten. Az öreg megnyugtatóan, hogy ők itthon vannak, átmentek a boltba. A szomszédok is összeszaladtak, azt sem tudtam, mit csináljak. Kértem a barátokat, ismerősöket, hogy vigyenek ki kocsival a tanya. Senki sem volt hajlandó, mindenkinek volt valami kifogása. Mint később megtudtam: kíméletből. Rohantam telefonálni a rendőrségre. Hosszas össze-vissza kapcsolásokkal tépték az idegeimet. Végre megszólalt az illetékes. Alig tudtam kinyögni, hogy mit akarok. Szenvtelen hangon megkérdezte, hogy hívják a gyerekeimet. – Sebők Mónika és Sebők Zoltán! – üvöltöttem a kagylóba. Egy jó darabig néma csend... Majd végre megszólalt az ezredes, de egészen más hangon, kissé lefogottabban. Elmondta, hogy a lányom meghalt a helyszínen, szénné égett. A fiamat égési sebekkel a Gyermekklinikára szállították. Leceptam a kagylót; elfelejtettem megköszönni a felvilágosítást.

Sebők elakadt a beszédben. Az egyik tenyerét a szeméhez emelte és kis idő múlva elcsukló hangon suttozta.

– A fiam... a fiam a nyolcadik napon halt meg.

Hangja zokogásba fulladt. Hallgattunk...

– A kislányom tizenhat, a kisfiam tizenkét éves volt – kezdte újra –, de ott égett még az anyjuk, a nagyanjuk, a sógornóm lánya, Hajagos menyé és egyéves unokája; azonkívül még két szomszédasszony. Csoda folytán egy kislány életben maradt.

– **Mi lett a két férfival?**

– Azok a kiskonyhában aludtak hátul, és sikerült nekik elmenekülni. Ők értesítették a rendőrséget.

– **Nem értem, a többiek hogy nem próbálkoztak az ajtón vagy az ablakon kitörni?**

– Azért, mert Hajagos ördögi módon tervezte ki a gyújtogatást. Két bűntársa volt: a tizennégy éves fia és egy barátja. Az ajtót észrevétel nélkül betámasztották, hiszen mindenki aludt kora hajnalban, azután szinte egyszerre bever-

ték az ablakokat és égő kanócú „Molotov koktélok” hajigáltak be a szobába és utána benzinnel töltött műanyag kannákat. A ház belseje szinte egyszerre robbant. Hogy teljes legyen a mű, még kívülről is körülöcsölték benzinnel a ház tővét és meggyújtották. Kívül-belül láng, pokol... Ki tudott volna kimenekülni?

– **Szörnyű halál lehetett** – mormoltam magam elé.

– Látja, nekem is ez a rettenetes. Rélmáimban látni szoktam a sikoltozó, fáklyaként égő gyerekeimet. Olyankor előnt a víz és rendszerint a feleségem költőget hangos nyögésem és jajgatásom miatt. Gondolhatja, ha módomban állt volna, apró darabokra vátam volna a gyilkosokat.

– **Velük mi lett? Azt hallottam, hogy Hajagos öngyilkos lett, főbe lőtte magát.**

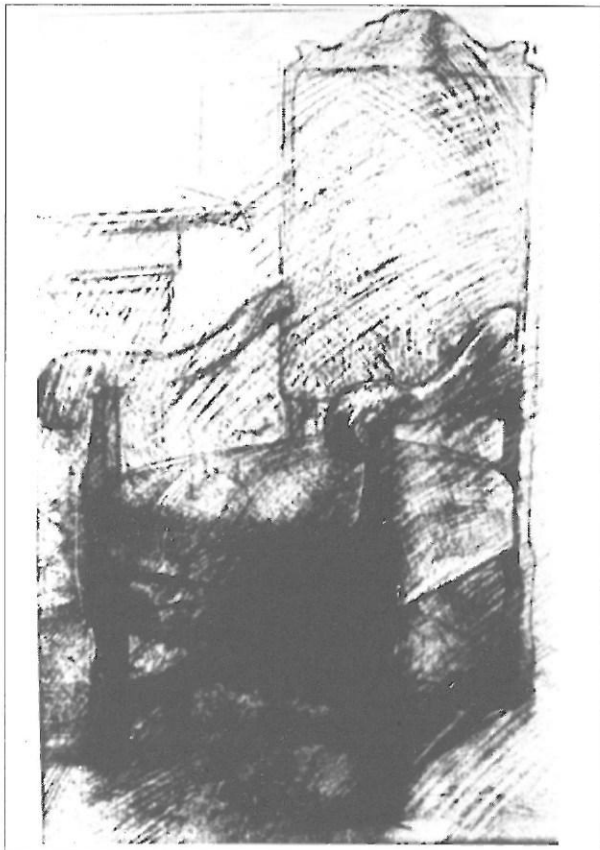
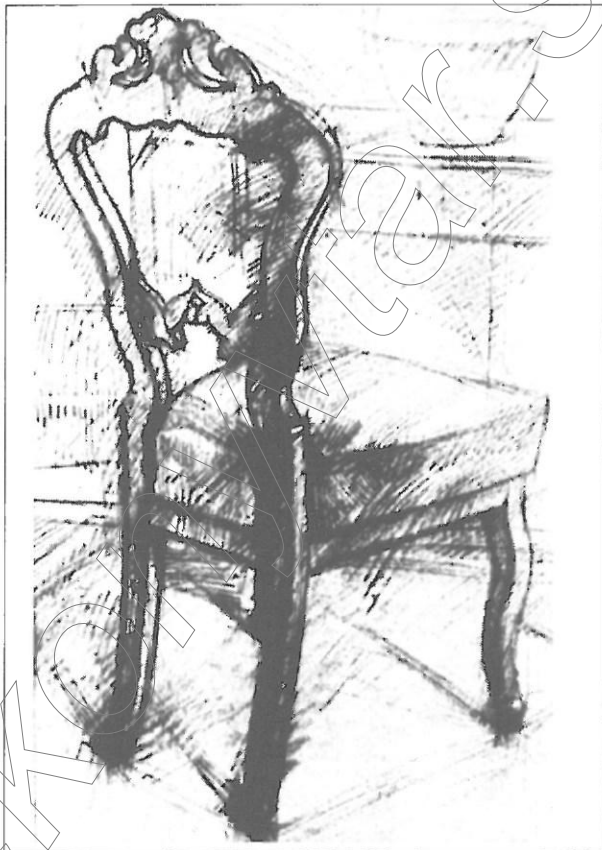
– Igen, és egy pisztolylövessel magával vitte a sógornómet is. De hogy került ő a gyilkos kocsiába, ez rejtély előttem. A gyerek, aki különben apai parancsra cselekedett, hat évet kapott. A bűntársát halálra ítélték, de pont akkor törölték el a halálbüntetését. Én most negyvenkét éves vagyok, ha azt az akasztófárávalót húsz év után kiengedik, lesz hozzá pár szavam.

– **Látom, elfáradt a visszaemlékezésben. Még csak annyit mondjon, mi lehetett az oka ennek a szörnyű tettek?**

– Ezt még élek, sohasem tudom megmagyarázni, megérteni, de azt hiszem, a kriminológus szakemberek sem. Anyagi haszon nem hajtotta Hajagost. Mint ahogy már mondtam, a sógornóm iránti szerelme megvadította, de, hogy ártatlan emberek esnek áldozatul?... Intézte volna el kettejük között, hiszen az ő osztópörük volt. És képes volt a saját unokáját is megölni! Miért?... Nem tudom... Nem értem...

Hazafelé menet nem tudtam szabadulni a képtől: a hallgatag, végtelen alföldi táj, benne a zsarátnokaiba omlott hely, amely sohasem fog beszélni.

Németh András

Bukor Tibor: Székek

Tollhegy

Nyeregbe ültették, de nem tud lovagolni – kényelmetlen helyzet.

*
Rossz lelkiismeret rossz tanácsadó.

*
A legjobb védekezés a gondolkodás.

*
Nem nevezhetem köpönyegforgatónak: a köpönyegnek csak két oldala van.

*
A hallgatás gyakran megfutamodás.

*
Az eszme, ha test ölt, fegyvert is ragad.

*
Tervünket eltitkolni fél siker lehet.

*
A Balkán még nem Európa, Észak-Írország már nem az.

*
Az ókoriak nem gyártottak statisztikákat: anélkül is tudtak hazudni.

*
Nem mehetünk el önmagunk mellett.

*
Minél súlytalanabb valaki, annál jobban fél a megmértetéstől.

*
TV-műsor: időkitöltő közjáték két ismétlődő reklámsorozat között.

*
Nem csak szóból ért az ember.

*
Mikor döbbennek rá végre az államok vezetői, hogy nem egymás rovására, hanem az emberiség megmentése érdekében kell politizálniuk?

*
Csak tisztességtelen ember tör tisztátalan eszközökkel tisztaségekre.

*
Író még az, aki már nem ír!

*
Hogyan szeressünk okosan másokat, amikor magunkat sem tudjuk?

*
Csak azoknak az elismerése fontos, akiket magunk is becsülünk.

*
A bosszúságnak akkor van értelme, ha gondolkodásra késztet.

*
Az unalom bűnhődés.

*
Amíg hasznos munkát végzel, nem öregedél meg.

*
Hazugok barátja maga is hazug lesz.

*
A számítógépé legfőbb haszna, hogy minden hivatali tévedést rá lehet fogni.

*
A mocskokhoz ragad a mocskok.

*
Finomodnak a fogalmaink: az egykori népiértást ma etnikai tisztogatásnak nevezzük.

*
Rossz lapokkal nem lehet jól játszani.

*
Alias módon szerzett előny csak alias módon tartható meg.

*
Senki sem lehet magasabb önmagánál.

*
A gyűlölködő gyűlöletes.

*
Az izmok idővel gyengülnek – a jellem nem feltétlenül.

*
Kár a szép arc arcátlannak.

*
Halálraítélte az a társadalom, ahol nem az anyaság a legmagasabb rang.

Az emberre nemcsak a barátai jellemzőek, hanem az ellenségei is.

*
Aki ármányt vet, megvetést arat.

*
Megbecsülés csak becsületes embertől várható.

*
Légy türelmes, mint a macska az egerlúknál.

*
A kis és nagy cipő egyaránt kényelmetlen.

*
A mulasztásaink jobban fájnak, mint a hibázásaink.

*
Az új termék sokkal jobb: szóval a régi sokkal rosszabb volt!

*
Nem minden fából faragható hegedű.

*
A csúcsról lefelé visz az út – de nem mindegy, milyen meredeken.

*
A kőkorszakban is egyenrangúbb volt a nő, mint amióta „egyenrangú”.

*
A leghasznosabb ruhadarab a babapelenka.

*
Sivár egy fej: nemcsak kívülről kopasz.

*
Szomorú, ha valaki csak arra használja az eszét, hogy a másokén túljárjon.

*
„Némely szónokok már nem is beszélnek, hanem ugátnak.” (Cicero)

*
Meddig lesz víz, amit ihatunk? s meddig lesz, aki igyék?

*
Jobb a mocskot kikerülni, mint bemocskolni.

*
A bizonytalanság azért is nyomasztó, mert többnyire nagyobb rossztól tartunk, mint ami végül is bekövetkezik.

*
Ha a szomszéd fája férges, előbb-utóbb a te gyümölcsöd is hullani fog.

*
Hogy az édesanyám sokat dolgozott, azt tudom; de hogy elalvás előtt mindig megcsókolt, arra emlékszem.

*
Aki mindig csak nemet mond, az ritkán mond okosat.

*
Az alacsony jövedelem is okozhat magas vérnyomást.

*
Csak rokonszenves embereknek szabadna politizálni: a legvonzóbb nézetektől is visszariadunk, ha visszataszító híveik hirdetik.

*
A természetben az erősebb érvényesül, a társadalomban az, akinek erősebb a pártfogója.

*
„A történelem nem az élet tanítómestere” – akkor meg mit csodálkozunk?!

*
Ne csak azt jelöld ki, merre menjek, hanem azt is mondd meg, hová jutok!

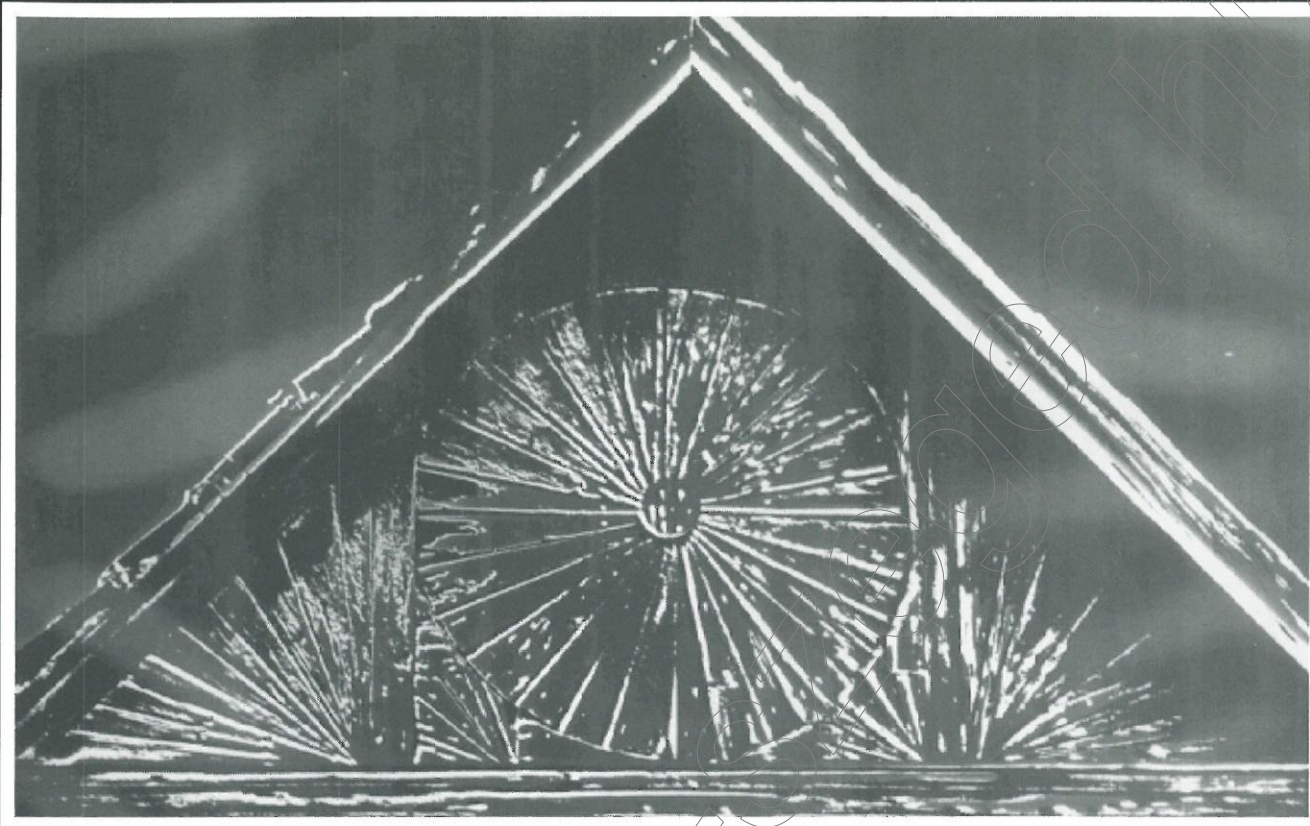
*
Szomorú, ha valahol a diktatúra borzalmaikat csak az anarchia szörnyűségeire tudják váltani.

*
Az emlékképek nem öregsznek.

*
Városi közlekedéspolitikai: viteldíjmelést sűríteni, járatokat ritkítani.

*
Csak örök érték modern – akár ha több ezer éves is.

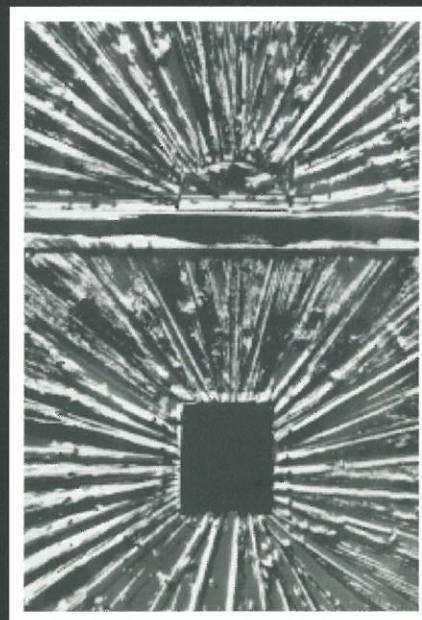
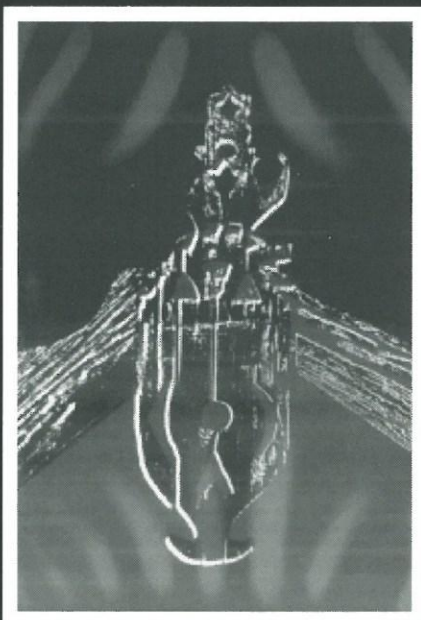
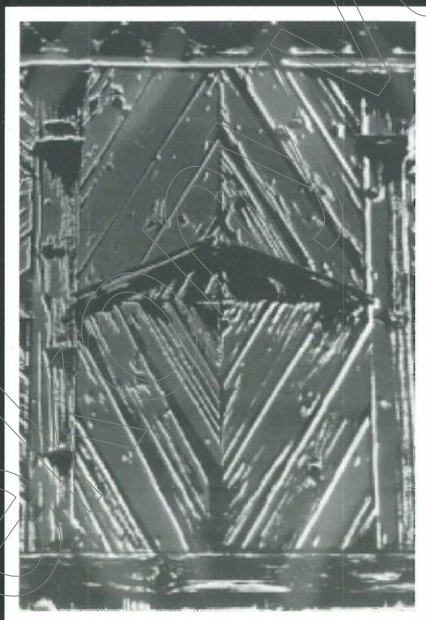
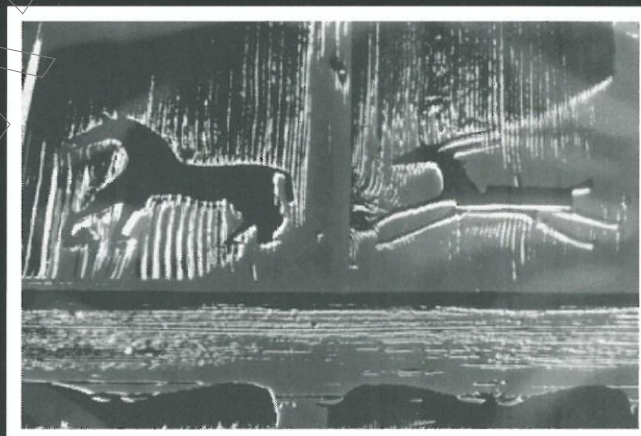
Maróti Egon

Fekete-fehér

Oromdíszek

Révész Róbert képei

Szegedi képeslapok – a képeslapok Szegedje

6. Ligeti Miklós: Erzsébet királyné

A meggyilkolt Erzsébet királynét (1837–1898) szívébe zárta a magyarság. Névnapiján országszerte gyászünnepeket rendeztek. Szegedi érdekességek: 1903-ban az iparostanonc iskolában az óraadó Móra Ferenc, 1907-ben a főreáliskolában Babits Mihály mondott beszédet. Emlékének fővárosi megörökítésére 1902-ben országos szoborpályázatot hirdettek. Végül csak 1932-ben (!) állították föl Zala György alkotását. Szeged szerencsésebb volt. 1901-től kezdve – akkori szokás szerint – a város közönsége gyűjtésbe kezdett, szoborbizottságot hoztak létre, több művésszel tárgyaltak, végül Ligeti Miklósnak (1871–1944), a városligeti Anonymus-szobor (1903. nov. 8.) alkotójának adtak megbízást. A Szegedi Napló 1903. november 22-i híradása szerint a tervezett költség – alapozás nélkül – 12.930 korona. Együtt volt már 7070 korona, a kultuszminisztérium is adott kétezetet, és Szeged városa is ígért ugyanennyit. A gipszminta bírálata (1905) után két és fél év telt el, amikor Lázár György (1851–1915) polgármester 1907. szeptember 29-én a szegediek nevében átvette a márványba álmódott királynét. A város pazar ünnepséget rendezett. Nem is engedték elrontani a királyi családot képviselő József főherceg szájízét: a König Péter megzenésítette Móra-verset, a Hívogatót törölték a műsorból egyik kifejezése miatt...

A carrarai fehér márványból készült, mintegy másfélszeres életnagyságú szobor egyik legszebb köztéri alkotásunk. Még annak is maradandó élményt nyújt, aki a műalkotásban csupán a látványt keresi. A szobrásznak nem az volt a célja, hogy az elérhetetlen magasságban trónoló királynét uralkodói pózba kényszerítse. Nem is illet volna Erzsébet szelleméhez. Ligeti a klasszikus háromszög kompozícióban a gondolataiba merülő, kissé előre-hajtott fejű, ám mégis előkelő tartású Wittelsbach Erzsébetet ábrázolja, aki talán most is azon töpreng, miként segíthetne kedves magyarjain...

A szobor a Stefániának a színház és a Tisza közti részén állott, 1912-ben kissé délebbre, közelebb a vízhez a márványba öltözött Dankó Pista csatlakozott hozzá. A hegedűs-cigánykirály és a melázó királyasszony szoboregyüttese kedves témája lett a szegedi íróknak és költőknek. Csak annyi helyünk van, hogy Juhász Gyulának évtizedekig tiltott Nótafa című versének egyetlen strófáját idézzük:

*Szép királyné csillagokba bámul,
Fülemüle zeng a lomb alól,
Nyári éjben, késő ragyogásban
Barna cigány muzsikája szól...*

Apró Ferenc

